वीररत्नशेखर शिखा "पदसंकेत विवरण संहिता" पत्र सं०: १८५

भाग - क १

वीररत्नशेखर शिखा "पदसंकेत विवरण संहिता" पत्राणि १८५

भाग क - १

प॰म
१ टी॰
१

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॐ शुक्लाग्रेणालयेऽस्तङ्गतारकलक्ष्मीयेनात्मयस्याखिला या
येयेन यत्नोद्धृताते निकृष्याय स्वमायावृतः येनेयं जगतीमिता प्रकटवेशायोगेमहीभा
रहस्यः शान्तोनन्तजनाश्रयो स भवतां त्राहि श्रवनाशगुरुः १ योनिष्प्रोपघनर्नियतोऽखि
लमिदं तप्यमयः पाकहृद्योयेनानिनिसर्वमेतदृश्यं यस्याक्षितिर्यन्त्रणाम योयोषा
गःविभासकः फलदिंयस्यास्तास्फालनात्मकेदंयत्र ग्रहाः स भवतां त्वारक्षमन्ति
रे २ भवत्रियमयत्रिनेतिनिखिलमेतदायोगहर्म्भेवोत्स्विजगतोनयात्वलनरूपं मया
स्यहम् कथंयादृश्यतालब्धविषयगोनमोहकृते मयेतिशिवयाभिनेपिरवनाश्रिते
संश्रये ३ अबोधमात्सर्यतमोहतेनतोयनर्थसङ्गतशलाविकामथा निरकृतायया
त्मयणान्करायसौविवर्दीमेवयतायनन्तरा ४ यशायानारक्तवेभूतिर्भ्नमोमता
खिल तत्रान्तेदस्मिकलेषडलेभामरङ्लाशयाः ५ अतस्स्वरूपमेवात्रदिग्धाग्रेदर्शया
म्यहम् सुवीकरादहस्मायेनवृद्धयन्तोविबुधारति ६ अथात्रसत्कथामाहयायोवीप
रन्नशोवोशिवाभिख्यायामनन्तायसमाप्तिप्रचयगमनार्थेस्वाभिप्रेतेमङ्गलम्।

नयोपश्लोकयतिकविः जयतीत्यादिना.

वोभाविसम्याशावेलयोपनिबन्धस्सिद्धान्तसा[illegible]मएकः स्वतन्त्रो नयतीति वा।
क्वचात्वयः सैकस्त्वयस्मोविलोपद्दृष्टमेनेनयारश्रणोमेधिः सहृतिसर्वेशसिद्धः प्रारिसि।
इत्थमएकोद्वितीयः सर्वव्यापीस्वतन्त्रोऽयानपेक्षः नयतीतिगच्छतिविकारमितिनगा।
तस्यावस्थमहत्वमात्मकेनामरूपंजातेसर्वेनशब्दविषयेनयतिसर्वोत्कर्षेणावर्ततेन विदित।
वेद्यानोनयान्नेनाभातीत्यर्थः नयाभेदेवाशकाणवाघ्नसोतद्देकविषयतालत।
गाम्भक्तावस्थायांदायातीतितेपमहेप्राणानएवासौनिवर्तलधमते ततस्थगतिर्देवा
द्विविधयाव्यभिचारीनयाज्ञितः भावः प्राकरतिभावध्वनिर्विसहृदयहृदयाह्लाद
कोव्यस्ये मध्यस्थनयावतरमस्वावीभावनारत्नग्राह्यसर्वजनिमतामेतादृगासाम
नमध्यस्थोदायातीतिसर्वानुग्राहोऽहुतउत्कर्षः स्वभक्तानांचप्रादुर्भवनादिसाधीले
तणमपिवस्तावाघायमावजेयचेवेतिबोध्यम् ततश्चसमासमपीदृशोसद्वीतौ था।
शीनेमक्रियावस्तुनिर्देशोवापितन्मात्वमितितितयमध्यादेकेनवावितार्थेप्रसिति
नादृश्यकारोरकविनाश्रितोयत्रवितयमध्येतयुगपदृहमति तत्रचमङ्गलवाङ्

प॰सा॰
टी॰
२

ते नार्थे वाऽऽजल्पमिश्राशयः कारणानुगुणेन कार्योत्पत्तिदर्शनात् कोऽसौ कीदृक्स्व
रूपश्चेत्यत आह परमविमलबोध इति अखिलबोधवैमल्यं प्रज्ञापीति परमविशेष
णवैशिष्ट्यम् यद्योगलेशमात्रयापि नगम्येऽपि केचिद्विमलबोधा इति गण्यन्ते स
स्वयं परमविमलबोध इति चिदानन्दघनस्वरूप इत्यर्थः अतोऽस्य तत्त्वमिति देवगर्भि
णे विशेषणमाह स्वप्रकाशस्वरूप इति यदधीनं सर्वस्य प्रकाशनं स स्वयं स्वप्रकाशस्व
रूप इति नास्य काचिद्विकल्पनापह्नुतिः तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं वि
भातीति निःश्रेयसहेतुता अन्वेष्टव्यस्यैवेति इति विशेषणाद्ध्येतत्स्वरूपलक्षणो
मोक्षोऽपि तटस्थलक्षणमपि सर्वज्ञत्वलक्षणमनुषक्तः कथितो भवति साक्षा
त्पुनस्तदेव साधयति सर्वकारीति सर्वकर्तेत्यर्थः इत्थं सर्वकर्ता सर्वज्ञश्च स्वयं।
बोधैकमात्रस्वरूपोऽयमेकः परमेश्वरः स्वतस्सिद्धः स एव जगति जयतीति सिद्धम्
विधेयमङ्गलोपयोग्यादिरिति सिद्धमपि स्वप्रकाशेनानेन च्छन्दयोगेन विधेयपदेऽसमः।
यदिदानीमनुवाद्यपदच्छन्दोपालनच्छन्दोपेतत्वाय पद्यान्तराकाङ्क्षे भवेत्तत्पाठप्रतिप

इत्येतेनैवाकारेणान्तरमावेदयति अकलितेत्यादि यः परमेश्वरोऽकलितमहिमा सर्वे।
ऽवच्छेदकालौ मूर्तिक्रियावैचित्र्याभासमात्रौ यत्कल्पितौ पराभासितमितजडवस्तु
परिच्छेदकौ तौ कथं तस्य विच्छेदकौ स्यातामिति विगतस्वयमपरिच्छिन्नमहिमा देशतः का
लतः स्वरूपतश्चापरिच्छिन्नत्वादनन्तः सर्वदेशव्यापी सर्वकालव्यापी सर्वाकारव्यापी
चेति तथा चापरिच्छिन्नतामेवास्य वक्ति तत्रभवान्हरिः दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्त

जयति जगति सैकः सर्वकारी स्वतन्त्रः परमविमलबोधः स्वप्रकाशस्वरूपः
अकलितमहिमा यः सर्वमिच्छाविलासैः प्रपञ्चं जडरूपं स्वात्ममात्रे विधत्ते ॥१॥

चिन्मात्रमूर्तये इत्याह स्म एतदेवानेन सर्वथासङ्कोचशङ्कासंस्तनाय सतादेवम।
ङ्गया विद्यात्मकतो श्रीवसिष्ठ आह दिविभ्रमोन्तथाकाशे बहिरन्तश्च मे विभुः यो वा।
भात्यवभासात्मा तस्मै सर्वात्मने नमः इति यथा नाट्यविभवः सर्वमिच्छाविलासैः स्वात्म
मात्रे विधत्ते कथं च विधत्त इत्याह प्रपञ्चं जडरूपमिति तत्रादौ जगज्जडभेदेनाहि

प॰से
१टी॰
३

3

यैवजगत्स्थितिः एतेविषयैरेकोभयात्मकमेवसर्वम् तत्रैवयस्यनानात्वेपिमृडमिते
ववर्गाकारेणैकरूपमेव वेदकवर्गस्यावान्तरवैचित्र्येपिभेदरूपमेवमाख्यातम् येनशु।
द्धशुद्धप्रमातृवर्गोशक्तिःस्यात् तदाहप्रभुपशुजडरूपमिति तत्रप्रभुवर्गःकारणा।
दिशिवान्तःपशुवर्गस्तुमनुष्यादिनारकिपर्यन्तः एतेहिपशवःस्वप्रभूणांयोगक्षेमा
दौपाल्याइतिपशवःपालकास्तुकारणाद्याप्रदपेतयास्वाधीनस्वयोगक्षेमाइति
प्रभवइतिस्थूलोयंपन्थाः परमार्थतस्तु मायोत्तीर्णाविदितात्मतत्त्वाःप्रभवःमा
यायोवर्तिनोनात्मज्ञाःपशवइति तथाचान्यत्रापि स्वाङ्गरूपेषुभावेषुप्रमाताक
थ्यतेपतिः मायातोभेदिषुक्लेशकर्मादिकलुषःपशुरिति तदेवंसर्वमिदमवि।
लासमिममनेनास्यपराधीनतांनिराकृत्य मायायाश्चैतत्प्रभवत्वेसिद्धितम् नन्वे।
नास्याप्रनादित्वासम्भवात् श्रुतिश्चसोकामयतबहुस्यामिति तथाचस्मृतिरपि
चिदात्मैवहिदेवोन्तःस्थितमिच्छावशाद्बहिः योगीवनिरुपादानमर्थजातंप्रका।
शयेदिति तथास्वात्मसमावेशमिममनेनअभिन्नोपादाननिमित्तमितिमायापरमार्थवा

२

दारिनिरासः तथाचसोकामयत बहुस्यांप्रजायेयेति तदैक्षत बहुस्यांप्रजायेयेतिच
इच्छाशक्तिकायाः स्वातन्त्र्यप्रवृत्तेर्निमित्तमिति बहुस्यामितिचप्रमगात्मविषयत्वाद्बहु
भवनाभिधानस्योपादानमितिचगम्यते श्रुत्यन्तरेचसाक्षादेवोभयमपत्नमस्योक्तम् तदा
त्मानंस्वयमकुरुतेति आत्मानमितिकर्मणोपादानत्वम् स्वयमिति कर्तृत्वेननिमित्त
त्वम् पार्थक्येनापिचोपादानत्वेनिमित्तत्वेचतस्यगम्यतेसर्वाणिहवाइमानिभूतान्या
काशादेवसमुत्पद्यन्तेआकाशंप्रत्यस्तंयन्तीतिप्रभवप्रलययोरुपादानएवप्रसिद्ध
त्वादुपादानत्वम् एकमेवाद्वितीयमित्यवधारणान्निमित्तत्वंच एतच्चसर्वंकृतदृष्टिभिः
प्रकृतिश्चप्रतिज्ञादृष्टान्तानुपरोधादित्यधिकरणेनोक्तमितिसिद्धंस्वात्ममात्रेविश्व
त्वेशइति ॥२॥ इत्थमवाङ्मनसगोचरंश्रुत्येकगम्यंविहरन्तमेवैकमिहैवपरस्वरूपेण

सं.टि.

यतीमन्नेवायतादृश्यपरामर्शात् [illegible] तमपिसाक्षात्कर्तुमशक्तंमन्वानोपह
नीतदृश्यारोहसोपानकल्पेस्वेच्छावभासितेवाच्यवाचकोभयात्मकेतद्रूपस्वरूपे।
साक्षात्संमुखीकरणेनयदशेषवार्यावहेतत्रिरूपयितेनावहाच्यस्वरूपेतदेकप्रवण

पं.स्त.
१ टी.
५

नायेणनाम्नभवति यथाहुरिति तेहरिमीडेऽस्मथिकाविताघोतयिनमन्त्रमथर्वशिरःप्रयोगः
तथाचानैदासीमेननडंकर्थस्वप्रकृताललताननमस्कारस्यशकथार्यपर्यवसायित्वे।
सिद्धेभवति तथाहिस्मरणमात्रेणापिपापानिहरतीतिहरिः तथाचयस्तत्स्मात्रेण
स्वभावसिद्धेहरित्वेनसप्रयासस्यायेतुनादित्याकिं किंनसिध्यतीमर्थापत्त्यैवदण्डापू।
पिकावत्सिद्धमितिप्रभुमितिविशेषणेनद्योतितम् तथाचमहाकविभिरूपनिबद्ध

यथावपरमाद्भुतोविभ्रमोविघहहोयकः परंजगतिवाजनेस्वतनुभिस्तुणामादि
भिः यतवत्रल्लवाम्ब्सेवयमपीह्यनामयाभवामहस्ययस्यतंप्रभुमनेननमीडे

हरिम् २

म् केवलंस्मरणेनैवशुनापि शुकर्षदशा अनेनत्वनयःपोषानिवेदितफ।
लाखयीति नमितितच्छब्देनसर्वनामाक्रान्तवाचकेनयाहस्योधर्मीविदितत्त्व व.
निरूपयितेनास्वरूपमनवस्ति यथाइति प्रवदतिसमीपतरवर्तित्वेनप्रोक्तोमिसमभि
शुक्रस्मरणानन्तरसर्वान्तर्यामीविभुर्बोधकः सर्वान्तस्थः प्रतत्याघोषाणांस्वस्वक।
र्मैविनियोगवामहरतस्यशुपतियोनीनोत्प्रमातृणांहृद्देवबुद्धेर्बोधकः प्रतिष्ठानरतया

४

सर्वप्रेरकः साक्षी समर्थः इत्येवं सर्वप्रेरकत्वेपि स्वयमलेपात्मत्वमद्भुतमिति परमाश्चर्य-
स्वरूपसमर्थः अतः सर्वान्तर्यामितात्मकलकलनाकलापभरितत्वात् अग्राह्यग्रा-
हकबोध्यबोधकत्वव्यवधानकत्वादिभावेन जगति विषये परं केवलं स्वात्मनैव वर्त्तते
अयमभावः स्वयमबोधात्मकः सत्कार्यकर्मात्मना विविधचित्रलीलाविरचनाचतुरः श्री-
भव इति परमात्मसमर्थत्वकथनम् इत्थमबोधात्मकत्वे सत्यपि सात्विकमूर्त्या पिकामा-
ह स्वतन्त्रभिन्नरामादिभिरिति अयमभावः अबोधात्मकत्वेन बध्यबाधकताद्यात्म-
नास्थितोपि परमयानमूर्त्तिरिह लोके पापशापकदुष्टचक्रातिनिग्रहार्थं विमलतमा-
सन्मार्गविशुद्धीकरणार्थं च रामादिरितनुभिन्नः तनुते तथा च भगवान्व्यासः प-
रित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे यु-
गे इति नचैवमात्मनीषातनतोयतनतवहिकारमात्रमपितु स्वरूपभूतापवेति विशेष-
कथनार्थं स्वेति विशेषणम् यतो घनीभूतं ब्रह्मैव जलकायकादिन्यायेन रामादिरूपः
ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहमिति भगवदुक्तेश्च प्रतिष्ठा प्रतिमेत्यर्थः अतएव च यथाह

प॰सं॰
टी॰
५

5

वैगुण्येऽवनताऽपस्नावकर्हृष्टार्हृद्गृदृशान्त्यर्थे नैव ताप्रहृष्टात्तयाधुनापिहृष्टादृ।
र्हेपद्मावकवात्यान्तर्द्धहृष्टान्त्यर्थमवतारा इतिमम्मेदेश्मारु श्रुतग्रहेऽमारि व
यममीति कृतभगवन्माहात्म्यसालोक्करणोद्युक्तमतयइत्यर्थः इहलोकेपत
त्स्मारिदिनाधतामयानिपणोषीकृत बालाभ्यन्तरकषायाः सन्तो यस्यानुग्रह
लेशादस्मदे भवाम इति भवाम इति वर्तमानसामीप्ये लट् तथाचायानुग्रहस्य

जीयाच्चतस्यामलभावगम्या सर्वार्थसन्दर्शनवद्धकक्षा सद्दृष्टैकश्च।
वर्णार्थदात्री वाक्कोऽपनीसा च क्रियासुशीला २

प्रीत्युकारिते द्योतयति

इत्येवात्मिकोत्तरपरम्भेपरामर्शवाचकात्मिकांचतो सैषा वाचाऽस्य
यस्य तस्य किंपंलीलासरूपोत्तऽभयसाम्यकथनरूपं तथैव पराम्रशति जीयाच्च
ति तस्य भगवतो वाक्कृतिरित्यर्थः महेशवचनो मैत्रविलोहृदयसंभवेश्मात्रु।
क्तेः साचजीयादित्युत्तिरूर्वं वत् श्रीपीनचनिर्दिलताऽमानतन्त्रकमौ नष्टाना।

२

४

रिनावच्छिन्नप्रवाहस्वेनतेनैकमसङ्क्रान्ताभिहाप्रमञ्जशालभाननवमाणाले तवन्तो।
येनचतस्याप्रणाशीविभक्त्यानिर्देशोनवद्यइतिबोध्यम् तथातस्यक्रियाचसदाचा।
रपालनलक्षणाउद्दृश्यमननलक्षणावाजीयादिमाहिस्वंवत् प्रणतिभावःप्रासी।
स्वेचेहोक्तसमानम् इदानीमेषःक्रतिलावत् प्रमलभावगम्या मुञ्जसायस्ते
याभिप्राया तथासर्वार्थानांजगद्दर्पणनन्तागणपदार्थानांसन्दर्पणेनवड्ककस्यावुद्धे।
धर्मा नहिवाचकशक्तिंविनाकस्यचिद्वाच्यस्यावगमः समयानुप्राणाहिसर्वार्थस्थि
तिः नचासङ्केतितोर्थःकोचिदर्थक्रियायैविधातुमलम् यथाहहरिः नसोस्तिप्रत्ययो
लोकेयःशब्दानुगमादृते अनुविद्धमिवज्ञानंसर्वंशब्देनगम्यतेइति तथाचास्याःसर्वा
र्थसन्दर्पणेनवड्ककत्वेसतियोयंशितादीनांव्यापारःसतदङ्गतादेवतेषांतस्त्रुवाद
कतामात्रपरमार्थइतिनाशूर्वेसाधकइतिमन्तव्यम् अनेनैवाशयेनसिद्धेशब्दार्थस
म्बन्धइतिभाष्यकारोविहितवान् यच्छब्दानुशासनस्यापिचा[illegible]नुशासनत्वेम।
वतच्चवाकथैवानेषामितिस्वयमूह्यम् तथा सरस्वत्यैकप्रवणाइतिसद्व्रतंदत्ते।

प॰सं॰
१ टी॰
८

6

अनर्थं व्यापकं च ब्रह्मतत्त्वैकरूपत्वगामाख्यलया इत्यादिकं यथा हि महानदीस्रोतसामिवा
र्णवेन तत्त्वतः तिरस्कृतानन्तकर्मणां तत्त्वैकस्मिन् तामर्थं तथा हि तेन तत्र ममाख्यातामर्थवती न
र्थार्थदात्री चतुर्वर्गप्रापयित्री सकामाकामभेदेन द्विधा न गतिस्थितिः सा न पैवार्थभा।
गिति तथा गोपयन्ती अर्थाम्मलिनाशयानाम् तथा हरशीला स्वाविद्या शर्वयोगमत्र
कषायादि दूरीकरणहेतुत्वात् नहि पत्नीं विना मन्त्रः हरणीलावार्दैर्टनेष्टत्ति कार
णोकार्योपचारः हरणीलवात्रीनाद्यिमपि हरणीतेति तथा क्रियापि अमलभावग।
म्यादेवभावप्राप्त्या देवी सम्यग्हि मोहापयति स्मरैतैः तथा सर्वेषामर्थं समृद्धीनेष्यानो।
समस्तकृत्यापणो बड्कत्वा नमेपार्थालिकन्ते व्यंविश्वलोके ष किञ्चन नानवाप्तम
वाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणीति स्मरैतैः तथा सर्वत्वैकरूपत्वगानतमयी तथार्थदात्री
सर्थः परमार्थफलदात्री सन्निवपरेषु पदैकदेशाभीमो भीमसेन इतिवत् तथा गो
पनी गौवापादयित्री तथा हरणीला सत्त्वभावा इत्युभयं भेषणाश्रुतेस्त क्रिया।
अयत्नेन क्रियायाः स्वकर्मेक विषयत्वम्सकं भवतीति ६ ॥ इत्यं तमस्यापराङ्गरूपणा।

श्रि॰

८

स्वरूपतोऽलक्षणात्तस्य निरूपणमपि वाचयितुं निराकारं नासिद्धं येन सैव सर्वात्मना विसारीक-
रणार्थं करामलकवद्व्याततं भाति तथा विभूतिस्वरूपेणापि निरूपयति यत्तेजस्त इ-
ति सर्वार्थसन्द्योतकमिति सर्वेषामर्थानां समद्योतके सन्तापप्रदं प्रदीपादितेजोपिवा-
र्थप्रकाशकेन तद्यवच्छेदार्थसमग्रसणाम तेषां तेजोमात्ररूपत्वादस्यनममभातीति।

यत्तेजो विमले विराजति निरां सर्वार्थसन्द्योतकं मातर्यस्य वसाति लोकभवना
लोकात्मभूतो रविः यत्किञ्चिज्जगतीतले स्थितिमियं तज्ज्योतिस्वयतेजसो लेशात्स
स्यकथं स्वभावविमले माहात्म्यमस्त्वाश्रयः ४ ॥

प्रकाशान्तर्भावेन स्फुरणात् प्रकाशकत्वात्मेषां स्वस्य च स्वयंप्रकाशत्वात्स्वप्रकाश-
त्वमप्रसिद्धम् एतदेव हि स्वप्रकाशत्वं यत्स्वयमात्मना स्फुरत्परमपि प्रकाशयतीति
सैषा हि विभूतिर्येया प्रपञ्चमुपकरोतीति अत एवाह विमलमिति यदिदं किञ्चिज्ज-
गतीतले प्रकाशकत्वेनाप्रसिद्धं न केवलमाच्छादकत्वान्निर्विमर्शत्वादस्य मात्रा।

णलेशप्रकरेणापृष्टोभागइत्याह मायेति ननुमायापिचञ्चलत्वेनप्रसिद्धिवालेवत्सः
णादिवासनासमर्पितत्वेनसमस्तस्यैव कथंतस्यैवसर्वोत्कृष्टत्वमित्यतआह यत्किञ्चिदि
ति नियतमिति नियतार्थग्राहित्समीपेदेशस्थमेववह्निवर्तिःप्रकाशयतिनदूरादे
देशस्थम् तथारूपमेवचक्षुःप्रकाशयतिनरसम् एवंरसमेवजिह्वास्वादयतिन
रूपमित्यादिनानियतत्वम् इदंतुदूरसमीपस्थरूपरसादिग्राहकमतोनियतम् तथापि
कथंतत्त्वमसत्याभासकत्वंतात्पर्यमित्याह यत्तेनसोलेशाइति तथानमर्पितस्यैव
माहात्म्यमित्यर्थः नतत्स्वरूपोपाधिकमेवनजनतजनत्वस्वाभाविकमित्यर्थः एतद्विश
दीकरणार्थंमाहात्म्यमाह तस्येति तस्यमाहात्म्यंकथमतुलाश्रयः सर्वश्रेष्ठस्वभा
वादितिभावः यतोवाचोनिवर्तन्तइतिमायायाश्रवणात् सर्वोत्कृष्टगर्भविशेषणंस्वभा
वविमलमिति नैसर्गिकमेवनस्वतन्त्र नसर्वार्थप्रकाशत्वमपाधिकमित्यर्थः स
वनाग्राविधेयानवायलिङ्गग्राहित्वात्सेति अत्रवाच्यमात्रालिङ्गाश्रयेण यदुक्तंका
तत्रमीमांसायाम् सर्वाणिसर्वनामानितत्त्वाधिकरणान्यपि स्वेच्छयागृह्णातिलि

१

गमनत्वाद्यविधेयपोतिति उक्तावाश्रयस्तु [illegible] किंरूपलक्षणम् तेनमननाश्रयम
पिकथमित्यर्थः इदंहृह्यारम्भोक्तावेनाद्भुतसमस्तेनेयम् ननुपवरव्याहीनोश्राद्ध।
भीवान् यदाहभगः यत्नकारणमव्यक्तंनित्यंसदसदात्मकं तद्विसृष्टः सपुरुषो।
लोकेब्रह्मेतिकीर्त्यतेइति ४ ॥ इत्थंभावाभावयस्तुवकेपीठिकाबन्धंविधायपाहा।
वतरणमारचयति असौस्वेच्छाशालीति असाविति भगवत्परमात्मेतिब्रह्मपस्य।

असौस्वेच्छाशालीस्थिरचरजगत्सर्गकलनांस्वहृद्येकीकृत्वामनसिकलयन्स्वां
वपुरनवद्यं यथकस्वेच्छात्मस्फूर्तिन्दरहयणपावनवपुः स्वलीलः स्वेच्छात्माधि।
ह्रतिपरमध्यात्मविदितः ५

धीयः कलनासेव पः केनकथंवकेनैवंवध्यामीतिस
स्वयार्थेलोवातनुतेनोनतिमन[illegible]मकलयत् प्रादुर्भवीभवत् इच्छामात्रेणमनु
नोतइत्यर्थः यदाहभगः द्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्धेनपुरुषोभवत् अर्धेननारीतस्यां
सविराजमसृजत्प्रभुरिति स्थिरचरजगत्सर्गकलनामिदंघेसर्गरूपनानरूपकिमा।
मर्थ्येतवनार्थेविशेषणमेवंतमननवदतिपपकारस्मादि तच्छासस्फूर्तिनोविधिनिषे।

प.स्त.
टी.
८
४

यास्येवोदनाधिकारीसम्पन्नःसमर्थःपरमतेजःस्फारात्मकंशासनपदंतस्यतत्त्वशास्त्र
वर्तिनान्तःकृतार्थोभवदित्याहविशेषणाभ्यांयेनसर्वेवलयेति शासनपदश्रामादौपि।
हेतुगर्भेविशेषणान्युपमं सर्वीतःस्वच्छात्मेति श्रुतएवसर्वतः शासनप्रवर्तनाद्युत्पा पावनंवपुरितिध ४
पावनेवपुषेस्येतिकृत्वायस्याप्रवृत्तत्स्यावलम्बने प्रयुक्तायेत्येवमुख्यावाख्याया।
संस्कारेणाग्रपितृकृतिपरममध्यात्मेसंततसाधयति सोभ्यदिति यद्यपिबहवोधिका

येषुसंस्कारावतः १

सोभ्यदग्रतएकएवमहर्तोतेषांमुनीनांवेदार्थवर्यामायमाणीयमहनत्रपःस्वच्छा
शयैःसन्ततम् ऊर्ध्वस्रोतसश्रान्तप्रणवकलनाद्येकोपिदिव्यौकसांतेषामप्यधि
गतपदनगतीविवेधिकारीमहान् ९
यिताःस्वतिकारः शासनपद्धत्याविगलया।
पिसएकएवाग्रतःसातत्यसर्वज्ञोयेनपरमार्थयेतिभावः तथावाह तेषांमुनीनांव।
ऽइति षड्विंशतोपिवधिकारिणामिसमर्थः नेव मतोद्धिदस्त्वाद्वि.तेविस्मुदूहसमस्तुण
नोपलम्भवसिद्धकामायनपराशरव्याससर्वांवलिखितसंवर्तगौतमशातातपहारी
तयाज्ञवल्क्यप्रचेतोवृहस्पतियमसनत्कुमारदुर्वासाग्निविश्वामित्रप्रजापतिनारदपैठीनसिपि।

५ा

तामहबौद्धपनह्याणलेखनाबालिमरीचिकल्पपाडेयाइति नकेवलमयिकृतिषा।
लिनामेवमप्यप्यवेयेनप्रवृत्तिमार्गप्रदर्शकत्वमेवास्याभिप्रेतं यावदपास्तभवा
ऽम्बरणानिवृत्तिमार्गोपदेशतामप्येषएवैकोवरइत्याह ऊर्ध्वस्रोतसइति तेचऊर्ध्वा
णःसनन्दनाद्याब्रह्मचारिणऊर्ध्वरेतसस्तादृशानामेकत्वनाः शान्तयोगात्कलना
यैर्जैलिकतत्त्वपरहस्यार्थः येनतसिद्धत्वमेवाङ्कमम् सपक्षकर्मिणांयोगिनांचवैराग्यवि।
दितपरावरउभयात्मकःसिद्धइत्यर्थः ९ ॥ तत्त्वमप्याहार्योनाहार्यभेदेनद्विधा।
तत्रयेषांसाधनसाध्यतेनत्वंतत्त्वमाहार्यत्वेनानागोगासि येषांतुजन्मतएवसिद्धत्वंतत्र
नाहार्यत्वानाःसांसिद्धिकत्वान्याख्यासिद्धाइत्युच्यन्ते तत्रग्रन्थसिद्धत्वमेवास्यताय
यति सैषोसिद्धित्वनइत्यादिना श्रीशिवतत्त्वमनाहार्यत्वातःस्वतःसिद्धइत्यर्थः सर्व
कलनामितिनियतिरूपाम् विधिनिषेधरूपांच कथमस्यतथात्वमित्याह स्वात्म
न्योतिविन्यादि ग्रासकलनाकृतिसागरः तत्रापिदेहगर्भेविशेषणंसज्जीलया
त्यन्तइति नियतिसंस्थापनेनास्यकृतकृत्यतामाह स्वस्थोभूरित्यादि एतत्तद

द्वा:

ध्यत्वादिकलनासंरंभो वा सो ऽदृष्टफलो दृष्टफलो वान्तरी विधेयप्रतिषेध्यकलना
संरंभो विधायकत्वनिषेधकत्वनायदा संरंभो भूतैरेव सर्वात्मना परमात्मनैव विलोपप्रवृत्ति।
नाग्रस्तत्वेन तन्मयीभूय सर्वेषामपि कारिणां परमगुरुसंरंभश्रेष्ठश्रेष्ठः कृतः सर्वथा।
मान्यः कृत इति वचो विनयादिमावस्था न न मापादित इति भावः तथा च बृहस्पतिः
वेदार्थोपनिबद्धृत्वात्प्राधान्यं हि मनोः स्मृतम् मन्वर्थविपरीता तु या स्मृतिः सा न।
शस्यते तावच्छास्त्राणि शोभन्ते तर्कव्याकरणानि च धर्मार्थमोक्षोपदेष्टा मनुर्या

सैषोऽपि नित्यमपवसर्वकलनां संरंभाणभूमेः डेनस्मात्स्मयो निरवधिनामकल
नः सञ्जीलयान्वयन्नतः स्वसंरंभजृम्भदान्तैरेव परमात्मनैव सर्वात्मना सर्वेषाम
वन्न दृश्यत इति १ पिकारिणां परगुरुसंरंभश्रेष्ठः कृतः १ एतदेव प्रपञ्चयति सो
ऽपीत्येति सोऽपीत्यस्यावृत्त्या मिति समाहारैकवचनम् एते च वक्ष्यमाणलक्षणो स्वत
इति साधनापेक्षां विना स्वयं सिद्धमित्यर्थः भूतभावपि कृतो स्वतिकर्तृणामर्थ
ग्रस्मनोरन्वयाभासेन विहितत्वादिति २ रंभसमासः सलहृदयनारीशासापि।

तत्रपरमकारुणिकत्वमित्यस्याक्रमपि तत्रपरमार्द्र इत्यार्द्रगुणालकेन इत्यमिति स
हचारीतिच सहशर्मो इति अस्मेपि सन्ति सहशर्माः परस्परापेक्षत्वास्तत्वन इयेक्षपातिशयेन
शर्मा इति सहशर्माः शर्माहन्तरमपेयः अतएव सहशर्मोनाद्विभीतिरभयः यस्मात् सहि भये
भवति नचैतत्स्वमप्यम यतो यस्तोन स्वपि यं महामह इतिन भीतिरितिवप्यपदिशन्ति।

सौरीस्वस्राक्रमस्यासौ स्वनोवेस्याथ हृद्भुवीः भवभाव्यपिकुब्ध्यैवकारा।
स्यान्नुशासनम् ८ इत्येसहशर्मोतिभीतिर्येवस्थापितसक्रियः अस्मादयाश्रमी।
शस्यपक्षसैमनवेनमः ९ सहचारिविपस्यादिश्रमिद्वारेणापिवे तस्यापिक।
तिमापद्रासेभ्यो भयानमोनमः १०

इति केनाम्नास्यालिकाविभवेनान्नमत्वेन स्वयंवेद्यगाः संप्रदायेयवस्थापितसक्रि
यः क्रियाणां वसम्बद्धे हृष्टादृष्टफलाद्यभिवादिनम् इत्येवपदार्थवटनोऽशुभकाद्यीशम्र
यायाश्रम तत्रिर्वाहकार्यनिर्वाहनात् इतितोपिनसैमनवेनमोस्तु येवनतडरितस।
न्मागोवरणाद्यमपिप्रसादयाद्येभवाम इति अधिकृतिमिति यत्नात्र्यासितस्तात।

प. मे.
टी.
१

१०

त्वगोप्रजापालनादिलक्षणोच भक्तयोनमोनमस्तेइतिस्वाङ्कःपोषणोनहिमहतामाश्रिता
योयथाहृप्यतेनतथासालाभ्यतेपोषणोनैमाश्रायेननमोनमोऽभ्युपयन्तीतिवीप्सा तथावक्ष्यम्ह
महेश्वः इतमस्तोषमायातितदङ्कःपोष्यतेयदि वत्सःप्रसीदतिभावःपाशाध्यङ्कःननमस्य
मिति १॥ पुनरपितस्यमाहात्म्ययुक्ततार्थेतेनवचनउदितेटकसमाचारेसवावोधफलास
हिकथयितुमाह यस्मैइतिप्राप्तनवाशिःप्राप्तनपद्म अनादिसिद्धेति यन्मनोऽवचयघ।

यस्मैचार्पितमीशेनप्रसन्नेनहृदृश्येवतसा अना
दिसिद्धावागेवाभैषजंतन्मनोऽव्ययः १

नादिसिद्धावाक्छ्रुतिर्निर्विषयमित्यर्थः तथातद्भेषजमेव संसारदीर्घरोगस्य तथावक्ष्या
न्तेऽगमज्ञाला मन्त्रैर्यःकिंचिद्वचनंतद्भैषजंभेषजनतायाइति श्रुतिनिरुक्तार्थमस्मद्र।
त्नादेवचास्यसकलनागोचयुक्तयोनपितेनतस्मानत्वमाहवादरायणः पुराणेमा।
नवोधर्मःसाङ्गोवेदश्चिकित्सितम् आज्ञासिद्धानिचत्वानिहेतुभिरिति १

८

चत्वारि

इतिध्यासनपद्मार्पितोनप्रमोदितचेतसेसम्यग्वीकृत्यतदुल्लेननार्थंस्वस्यहृत्तन्तहृत्यता।
मावेदयतिप्रलापञ्चभिः भोःशुद्धेत्यादि शृणोतिसद्धारिद्येणशर्वोपरस्वात्मनइतिशुद्धः

भोःशुद्धयत्नेसौगन्धीलेतेनसर्वैनिर्तेनवषा सारभूतेजगत्यस्मिन्द्रेनेनसदृशोनहि
यस्यस्वप्रकाशाद्याविभोःपरमसोमरः नहीमिलेषाःस्वाङ्गुयत्नौसौगन्धीलेवि
दुर्वेककः १३ मरत्नेयच्चपरमेनसोमैषानगनले मूर्धावेशादयश्चतः श्रोत्रा।
धायोपविभासकाः १४ यद्वेधालेकदेशाश्चसौवालीगत्नतेनप्रम यद्यश्रये।
णामान्यासौत्रिलोकीकारणावली १५ कृतेनरत्नयाहृत्यां यदर्थमवनाति
नः कृतकृत्योस्मिहृद्धात्माकलंकीर्तिर्ध्रुवात्मते १६ ॥

सौगन्धीलेसमस्तानिवेसहूर्नवेंचवसमाणालवत्ये सर्वमिति इहामत्राणिलोकहृ।
यम सारभूतेहठमनश्चोमायेव पत्नेनसौगन्धीसेन १२ प्रतिस्थानमर्थंस्वायपति प

पं.सं.
टी.
११

इत्येति अस्य स्वप्रकाशस्य विभोर्व्याख्यातस्वरूपलक्षणस्य परमस्य मे महइति परमे
निश्चये ओमिति ओङ्कारलक्षणं शास्त्रसन्तानलक्षणं च ओमेवं परमे महते इति कोशात
स्वाङ्गमित्यानन्दस्वीकारम् सौरीयमिति बाह्यस्वीकारम् एकश्चैव एक इति स्वार्थे कन्
तस्य च परमे महत्त्वे सर्वावभासकत्वेन व्यात्मसान्तसिद्धिमन्तः ये के विद्वांसो व्यानन्ताप्र
काशाकाशित्वेन प्रकाशाकाश इति प्रसिद्धाः सूर्याचन्द्रादयो बाह्यास्त्वन्तः श्रोत्रादयश्च शरी
रैकलग्ना बाह्यान्तराः मनोबुद्ध्याद्यास्तु केवलान्तरा इत्यर्थः सेति सर्वप्रतीतत्वेन मान्यापि
लीला लीलेभवाप्ते लीला शुद्धप्रकाशतिप्रतिविधानमात्रापि यल्लेशमात्रे एकदेशः कथमस्याल
ङ्घ्यामाग्रत्वमित्याह यदाश्रयेणेति यदाश्रयेण शैत्याश्रयेण अस्मैकाद्यणावली
ऋद्धिर्विमृष्टेशानसदाशिवलक्षणा यथोचितसमाश्रिता स्यात् अहं हि विश्वं संहारादितिरो
धिप्रकाशाकारितया मान्यानानानालोकेषु लीलाप्रभावस्मर्यः १४ कृतेसम्याविलम् ह
र्गेमितितिराकारत्वमित्यर्थः ननु स्वकल्पयावनवकीर्णितनचस्त्वत्तिमाणीः १५ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२५८

नि.

॥

इत्याश्वासितेति प्रायः श्रमपरमापन्नेत्यगतोऽङ्गमादाय तिनयेन प्रमर्षितत्वगुणः
परमया त्वत्तया तद्वाक्यश्रवणेन मनोऽलं हेतवेत्यर्थे वडकस्योऽभूत् ७ वडकस्त्वमेम
वास्यस्यचपति नरिति नदितिराभीकृतेन तमोत्रकगणोसौशीलं स्पृरस्कमाग्रन्।

इत्याश्वासितचेताः सनदैवर्षेशासनेदश्वम् दहसेपरमादेयेमत्वाभन्त्सद्वि
तोनहम ७ तमरक्षत्नमाणात्मावर्णोश्रमगतीः शुभाः समवस्थाप्य
नीनस्यः पितयामास चाहतः ८ ॥

ध्यानः कृत्वा संस्मृत्य चतस्त्रः प्राणिनाम्स्वतर्वर्णांवतत्र श्रमगतीः शुभा इहामत्र शुभोः
इर्कोः स्वयं श्रवस्यपाहृष्टीकृत्य इतः सन् शिष्यप्रशिष्यमुखेन प्रवचनमना
येमनीनस्रवाहीशिक्षितयामास ९ ॥

प.से.
१ टी.
११

12

इत्थंदिशमादिश्यमेदेनयागाद्यंसेवनंयज्ञवल्क्याप्याथयोमनामवानैहिकफलप्राप्तिर्द्वं
केवलमतत्सार्थंद्वापिनान्तर्यापिकृतिपात्रत्वेसत्त्वयपति नतोस्येमादिनानतरवितस्मा
द्वेतोरस्यपरमसतत्त्वस्यभोगोनिस्वरूपबाधस्मलनत्वंणांमरगत्वेनत्वालिरूकलद। थि.

ततोस्यगतिमनेहुंसेयातच्छ्रालि
राहत्य ततिर्द्वेयथयेयानः प्रस
न्नःपरमामितिः ९

यात्राद्याशीत्यनिशायेननतिर्द्वंमेव्या नतिर्द्वंमित्तिबालालिकःयागणामपितद्वाता
द्वगणायपरमामेर्हैलावितिमत्तावितम परमामितिः येषाश्रमाप्राप्तमयःसाधनतायाः
न्निःश्रेयसमपवर्गलक्षणा ९ ॥

ननुकथमस्यापनाहन्ताहङ्क्रेयेनास्यगतिमवेष्टमितिसिद्धवन्नासेयेमत्कम तदाह।
तद्दागीति यतोसौ भवनिग्रणीनास्यतिलत्वणातस्वभोरतिगाढावगोवक्रतिरेवश्च
यंभावः तद्यातिगृढाशयवेनशिथिलयत्नानोशांतहृदयानांदृढस्थितयेमनिश्चली
नेयंविवितिविमर्शः ततस्त्वतदाशयविस्तावस्यनारस्यालङ्कृतिवातम गमाचावष्ये
तस्मात्रियोंहिगद्धतिसोभवरूपंतत्रप्रामातिशतितस्मामिकाविणीसत्कम धीयतेतिमेव

तदहावेवातिगाढासौभग्यात्कृतिवारिनी तस्मात्मिकारिणीवापिमामाकैर्वा
क्लिधीयते: २ इत्याविरनतेसपाहैवसीयस्सौग्रभ: स्वत: सिद्धस्वशितालोक
मेतभ्रमावबाततत् ११

नत्वियूपवसर्वेत्रसर्वामि सापनतमितिमूर्वितम यदाह:
मेयाहीन: पशु: स्वतत्रति १० इतरपिदृढप्रमयायेप्रभोर्निष्कारणंपरमहृकृपात्व
वकथनस्वेमल्वतिशयमेवाह इयेति अहेत्वयतिनिष्कारणम् क्रियाविशेषणंचै:
नत् स्वतःसिद्धमित्यनाहार्यत्वात्वेच्छाशिलाङ्कंस्वभीलशैलीपीलितम अवातवरिति
एवंचोगंभीकारेणापरस्यसंस्कारपत्वाअयेपणालक्ष्यपोगोपिमाध्येव ११ ॥

दि०

आदिशब्दादि वर्णाश्रमकर्मणामानन्त्येऽपि सर्वत्र साङ्ख्यपरेतः साङ्ख्यसौपीत्वमेव
न हि नान्तेषां तत्त्वज्ञानाप्यवादिति भावः ॥ इत्थं चाम्नायेयत्वात्कर्मणामपायत्वात्तरद्व
र्वमिदमेव पर्यन्तफलतयार्त्वमित्याह साङ्ख्यमिति अखिलमिति वर्णाश्रम
कर्मावर्णाद्यपिमहत्तेपदाय मोक्षायैव कल्पते इति निष्कामकर्मणामपवर्गहेतुत्व

यदि मय्यावसाने ऽप्यनन्तकर्मोपाश्रयायिपयत यस्मोक्तिः साङ्ख्यसाङ्ख्यी
त्वपरमार्थैकतत्पर ॥ साङ्ख्ये विपाकहृदये शीलमजेयतान्तरात्म
कल्मतो खलमेवाहोपरायमहत्तेकृतम् ॥

मत्कम् भगवतोक्त्वयमेवुरीति निश्चयशब्देनोक्ता लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता ।
मयानघ ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां कर्मयोगेन योगिनामिति यच्च साङ्ख्यानां ज्ञान
योगेन योगिनां च कर्मयोगेन यागातिकृतान्तोऽस्मीमांसकैश्च सामपादेनवोचित
इदं निश्चयशब्देनैवोक्ता साङ्ख्यसौपीत्वेन क्रियमाणं कर्म सर्वथासिद्धन्तीमर्थः ॥

यत एव परमकाशनमस्याह यस्येति यस्येति [illegible] स्वात्मासौ शीलस्य २७ उक्तसेव
शेषस्य स्फुटीकरणायार्थान्तरमस्यति सन्नमरति नेनोलेपाशति चन्द्रवच्चात्मसंस्म
ते सर्वत्र मोपहन्तेन नरणयते इति २९ अस्यैवार्थस्य सर्वेनः सेतिमन्वाद्दिपि वाक्यकल्पस्य।
स्फुटीकरणार्थमर्थवादरूपां तद्ध्यात्मिकामाह तथाचेमादिना स्फुतिक्षिति वद्भव।
वनेनमलस्य तिग्रहणार्थम गीयते इति परमादव विषयत्वेन नाशस्तवपति तस्माति।

गी अ १३ अस्य कल्याणवसनेः सद्यो नोव शेषवृथेः यस्यातिसहकृतनामाहोकलोनाहं तनि। भगवद्गीता
बोऽस्मीम २८ सन्नमोपिच लोके चैते नोलेपात्ममोपहाः पंस भगवाने कोरवि
रेवहितणपते २९ तथाच परमो न्हृद्यमस्य स्फुतिर्गीयते तस्मो परमवेलायामत
१८ हदेहितोस्मे ३० गुणणगुणपगनीपश्यादिति सेशित धीरेः कौन्तेनामाश्रये। १८

पु. ९

ति यत्प्रलवणयोः सलिललवणयोर्वा परमेति विशेषणमवश्यभावितमस्यार्थस्य
तपयोत यतदिति स्वात्मासौ शीलत्वात लतां सहस्रश्रोत्राविति कर्मविभागात्प्रकृ प
त्यादिति यतत्रोत न नान्तरं गुणमयप्रपागनी ते सेनइत्यतोहतो सेशितं धीविषितमनः।
कौन्तेय नामतत्त्वमार्गमिमां तत्फलं नाश्रयेत यतइन्नाश्रयतोपसुनतमेव हन्तरि समर्थः ३०

प॰ सा॰
टी॰
१४

14

एतदेव निदर्शयति तथाहीत्यादिना पुण्यकर्मणो फलेनात्यन्तेनोर्ध्वगतिः ब्रह्म-
लोकान्ता पापकर्मणोऽपि तथैवात्यन्तेनाधराधरा गतिर्नरकपशुस्थावरान्ता मिश्रि-
तकर्मणां च फलम् मध्यगतिर्मनुष्यलोकाख्या इत्येककर्मणां गतिमुपसंहरति इत्या-
दिना तथा च अष्टविकल्पो दैवस्तैर्यग्योनश्च पञ्चधा भवति मानुष्यश्चैकविधः
समासतो भौतिकः सर्ग इति २८ इत्यमूर्ध्वाधरमध्यलोकगतिर्देवपशुमनुष्याख्यायामया

तथा हि शुभाशुभयोर्यागतिरूर्ध्वाधोमध्यम् हेतुर्मध्यगतेः शुभाशुभवलदशावि-
भागतिः २८ इयत्तपरमानन्दगतिर्हेतुर्गरीयसी सर्वथाहृतिभिलस्यादस्मा-
नागर्यमेवारि २९ ॥

कर्मफले निरूप्य सर्वोत्के परमोत्कृष्टफलनिरूपणद्वारेणाद्यो-
तोऽलनैव शुकिंशुगणवृद्धतिरुपेविति तथाहुः पूर्वपक्षादस्याविशेषयोऽतकः इयत्तात्कु-
मोपीत्यलवणाशैलो परमानन्दगतिर्हेतुरप्यपरेण्णलस्य स्वात्मबोधाद्भवन्दकाचा-
णामतोऽस्याः अवश्यगणानम् एतद्रूपानोविधलपरमार्थगतीनोऽन्यपरेण्णलस्यवलदै-
वालोकगतिरित्यर्थः अतएवात्मगतिभ्यः शुणानि पापान्यब्रह्मलोकगतिर्गहरियंवो-
भयोर्मध्येगहरीतिगरीयसी अतएवाह सर्वथेति नागर्येस्तानत्येनावहितैर्भाव्यमिम

प॰
टी॰
१४

अथेदानीमस्याप्यपवर्गमोक्षरूपं द्योतयितुं पराध्योपायमभिमानकस्त्वमस्याः ऽध्ययतिश्रु
तिश्चेतिश्रुगलकेन ध्यानानां महात्मनामिति ऊर्ध्वस्रोतसां योगिनाम् मुनीनामूर्ध्वरेतसा
मिति सेयतविज्ञानां वेदाभ्यासमतीनां ब्रह्मचारिणाम् इति सेकोवतारत्वमेनकमस्मक्रि
यैतिता अथोऽतिक्रमकथनानन्तरमक्रमेणापरमार्थमक्रियोननार्थम् विरक्तिवैधानांत
त्वविवेकिनां ज्ञानिनामिति विकाससतारतम्येन सारस्वलभ्यकम् ततश्चाहफलत्वमाह ॥ ३० स.

स्मृतिश्चाहाग्निज्ञानमायुः सुशीलः सुचेतनः सततं परमवाप्नोति यज्ज्ञानानां महा।
त्मनाम् १ अनेकजन्मसिद्धानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् अथोविरक्तिवैधानां यत्प
देतत्सतत्क्षणम् ३१ ॥

तां च परमरेतत्परमसौ प्राप्नोतीति अथाज्ञमेति अनेनाज्ञस्यापवर्जनातेः प्रधानोपका
र्यतामाह अथवानहिभानमभातेस्यादिति न्यायेन यसेदेरूक्षौले सोऽज्ञमेति सततम
हमिति यत्परं तत्सतत्क्षणमिति चयैनकक्रेणनहिबद्धेस्वबद्धे भवतीति न्यायात्रयेणाव्य।
भिचारिफलत्वमस्याः सूचयति ३१ ॥

प.त्रि.
१ टी.
११

15

अत्रापवर्गमात्रसेवादेशाकथनश्चैतत्फलवत्त्वमेव प्रकटयति तथा चेति रह-
स्येष्विति रहस्यनयेषु प्रकाशपरमार्थतां नमार्गः अन्यानपेक्षिणीति अन्यउपायापेक्षत्व-
येत्वाः स्वेतन्यानपेक्षिणी सर्वोपरिवर्तितत्वादस्याः इति तदुक्तं रहस्यनये अस्माणामप्यपिव

तथा च वक्ष्यत्यथाप्युक्तं रहस्येषु महात्मभिः प्रकाशपरमार्थः स्वे
शैलीयामन्यानपेक्षिणी ॥ एतां विवानमानैर्वास्थितमसद्गुरा-
मिकारणम् एतैर्यवस्थितन्यामिर्यास्मि हेतुरुन्मनाम् ॥

स्वतन्त्रीवितैर्यातितत्त्वेन तेषामपि परो जीवस्थितेः स्वात्मोद्भिवमतम् इति ॥ अन्ये
षोसापेक्षत्वमेव दर्शयति एतां विनेति उन्मनामिति
अशीलानाम् ॥ ॥

१५

एतद्द्वयप्रकारान्तरेणापि द्रढयतीतरेयं दर्शयति एतद्धि एतद्धि भ्रान्तिविकल्पे इत्येवमेह
पायेषु समस्तेष्वपि पशुतां विना नान्या गतिर्गरीयसी अस्ति पशुत्वमेवातिगरीय इत्यर्थः २४
अनयैव सर्वोत्तमत्वमपि सिध्यतीत्याह यस्मात्साविति प्रकृतिः स्वभावः मानवानां मा

एतद्धि भ्रान्तिविकल्पेषु समस्तेष्वपि नो नृणाम् विहाय पशुतां का
विकृतिरस्ति गरीयसी २४ यस्मात्सा प्रकृतिः स्वच्छा मानवानां
समानवः अन्तःसौन्दर्यमेवासौ नाकृतिर्लक्षकारणम् २५

नवइति यथा विवेकगुणेन पशुभ्यः श्रमानतिरिच्यते तथायमपि शौर्यमानेवभ्यो
तिरिच्यते न तु सदेहोप्येष पशवः स्वाभाव्यान्तीत्यर्थः सन्ति च बहवोपि दुष्टा वहिः शीलम
भिनयन्ति तदर्थमाह अन्तइति आकृतिः शोभनाशरीरसंस्थितिः तत्रेति सौशी।

प॰ स्ते॰
१ टी॰
१९

उतोस्याईदृक्त्वमित्याह यास्ताविति उतोस्याः सद्धर्मप्रभवत्वमित्याह सत्योवेति स्व
यमागताश्च यत्नोपनताः होतस्त्रिप्रवरमाणेन दृष्टीनगतयत्नलाकाष्ठादिगणपरिव
१९ अनयैवरत्नमपिभवतीत्याह स्वच्छमहाराणायाइति अन्तरमकृत्रिमत्वेध्वन्यते।

यासौसद्धर्मसारस्ययोनितिरित्याभिधीयते सत्योचयस्यांशतशः
सद्धर्माः स्वयमागताः १९ स्वच्छमहाराणायायेन्तस्तेशस्याभ
वनावलौ सौगीत्यार्नेनग्रुणैस्तस्माज्ज्योतिहितार्थिभिः २०

भुवनावलाविति अमलत्वपरोलभुवनेषु जीवद्भिरिहज्ञानावाप्यते सोस्यैतेषुतत्।
देवज्ञानाधिगमः हितार्थिभिरिहामत्रक्रमालेक्षुभिः २१ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥

16

एवं स्वरूपगुणमाहात्म्ये वर्णिते तदिदानीं सौशील्यं स्वरूपतो लक्षयति गुणाः सन्त इ।
ति गुणाः क्षमासत्यादयः नैव कदाचिद्विषयभेदेन व्यभिचरन्तीत्यव्यभिचारसिद्धा।
ये सन्त इति विशेषणम् यच्च क्षमादेः सर्वथात्मपरहितलाभहेतु सौशील्यमित्युदितम्।
तत्रापि मूलकारणमाह शुद्धेति प्रकृतिः स्वभावश्चान्तरसत्त्वलक्षणः शुद्धाकषा

गुणाः सन्तः शुद्धा प्रकृतिरिति सौशील्यमुदितं महद्भिर्यस्यैषा
भाजनत्वममलं चैहिकमपि शुभायोगक्षेमाहोग्रतिकान्तिपरे
यस्याखिला विधया सौरङ्घ्रिनिपतन्मनसाप्याप्तकलना: ॥

या सौशील्यमित्युदितम् कार्यकारणभावादनयोर्न पृथक्त्वात्तन्त्रमित्येकेन।
मनसोपादानसिद्धेः समस्तचयलाभायचोननिबद्धः स्फुरत्यतीमेवद्वयोरुपादानम्
मुदितमिति विधेयसौशील्यायेत्वयाक्लीवत्वमेकत्वं च इति स्वरूपमुक्तासत्वेपण
शान्तवृद्धिप्रकृत्येयफलमाह येषामिति येहिकमिति निर्भक्तिपरिणामेन शोभया।

पं॰ स्त॰
। टी॰
८

पिसम्बध्यते यापैहलौकिकी शोभा नैनैव हृष्टमा अत्र भवतः इति न केवलं शोभैवेत्या
ह अमलमैहिकं फलमपि अनेनैहिकशुभदायकालसम्पदात्मकमपि लभ्य
ते अमलं परलोकेशुभायः अलकलं दैवं अग्रमनकलं देवबाचकलेसमपि शु
भग्रहणमस्यापि शोभेत्यनेकधर्मार्थपारलौकिकी शोभा सदैव चेदमेव मर्थः
इति फलेनापि समस्थाधिकारितोपि समर्थयति अधिकृतिपदमिति यस्या सा।
शीलस्याधिकृतिपदमधिकारविषयः यासौ विद्यानिखिलाहृष्टिः सात्विका।
गानसतामसभेदेन लौकिकी अथवा विद्या त्रिवर्गप्रधाना सा च लौकिकेवति
धर्मार्थकामप्राप्तिकारणत्वमस्योक्तम् त्रिवर्गसाधनत्वमुक्तापवर्गसाधन।
त्वमप्यस्याह नियतमनसः इत्यादिना अप्रमकलनाः समवादिनः समसङ्कल्पा।
वा नियतमनसोऽभ्यस्तयोगाः अलौकिकी दृष्टिरिति भावः सकलानि लीलया।
त्रिभिन्नकमः सो शीलमित्यनेनयोऽन्यम् २८ ॥

इत्यस्मद्वान्तरभेदेनानन्योऽपि हृष्टे लौकिकालौकिकीनां नैष्ठ्यं ख्यापितम् तथापि राज्ञो।
सर्वार्थवर्तितेनात्ममहोपयोगितामाह ज्ञापकेनेति अस्माविविमर्शिनीशक्तिपर्यालोचकैः।
विशेषणचतुष्टयेन चतुर्वर्णाश्रमचतुर्वर्गश्रेयःप्राप्तिबोधकम् चतुर्वर्णचतुराश्रमाधि-
कारिणाममीषामेतेन चतुर्वर्गप्राप्तिरेकत्वप्राप्तिरेवमभिप्रायः सज्ञापकत्वमेवानन्तः समा
रत्नाद्दृष्टिपक्षतावारणनाशोऽहं यतिगडुम्बहुहिते निर्गले महदविनत्वेभवमित्यर्थः

अधिकेनपरं विगणनतिनतोतेषां सदासोऽस्तु भायेषामीशकृपाभरादनिगडुं सः।
ज्ञापकोऽहमसहन् लोकानुग्रहनिग्रहादिकलनावाञ्छावलग्नाविलशालिनि।
प्राणनकलनापि शापयगाश्रोढात्मनाभजनाम् १९ ॥

सज्ञापकोऽहमेवविशेषबन्धेनविगारयति लोकेमादिना लोकपाहेनहिविषयापि।
ज्ञा. हष्टिर्विवलिता सर्वाधिकारिताङ्गम् प्राणानेजीवनम् शपगाहत्वया श्रोढात्मना।
सद्वस्वभावानाम् अनेनद्विकालोपलम्भेबोपलक्षितम् १९ ॥ उक्तंचेति सर्वेषामिति
लौकिकानाम् योगिनामिति अलौकिकानाम् प्रानस्मारहेति उभयाधिकारिणा

प.स्त.
टी.
११

१८

महात्म्येनोऽणुनाम् योऽमुत्र गायिसमवाप्यते तेनचक्रमात्सहृगणमद्वहविर्भवति यथा।
मैत्रीलौकिकानेनेषोभेयम् ततोऽपि परायोगिनाम् मनागण्येनसङ्खलनेस्वरूपभ्रंशात् ततो
ऽपि परागोहास्वर्योपिकारिताऽतइति साहस्रेति सहस्रेविधेयवैनास्याल्पीतिमन्वर्थीये।
ऽगिसाहस्रः सहस्राधिकारी यतसाहस्राशमसंख्यं वैताहस्यानां मुखपति तत्राधिता। कृ.
नोमहाराजानामित्यर्थः ६ तत्रताहस्यासौ योऽल्पभाज्यवैनाशेऽसिन प्रकृतमहाराज

उक्तं च सत्क्रियायोऽभासर्वैर्यो योगिनोऽपरा ततोऽपि यातसाहस्राधिकृतानाम
हात्मनाम् ६ योऽसावम्बाभवणोवहमतीविद्यासम्भूभोऽस्करोऽयदृयपाश्चवा।
३
भूतेन्द्रमहस्राक्षेवैरिलीपारयः तद्वयंयाय सकीर्तिशतिमहीविम्बोऽहसो
महाराजोऽराजतिनस्यहस्तवशागाकश्मीरभूर्नाकभूः ७ ॥

स्विद्येपतियाहीतिवध्याति योऽसाविति विद्यासम्भूत्यपलब्धिकारणम् एतेविनासमा
श्रसमावाश्याविशेषाभावात् इन्द्रमहस्राशनिसमूलेयाद्भुनिर्दलनात् यथवयन्तहेशाभव
नाशिन्द्रमहस्रवतशनितहस्तवशागाकश्मीरभूर्नाकभूरसीतिसम्भाव्यते यथवाकेऽडः

विबुधवृन्दपूज्याकल्पमेतेन हि कामदः सद्बुद्धीः प्रसन्नमतिः वाग्वानोग्रालयगना।
मेकाश्रयः एकोमुख्य आश्रयः नयति सकलं पुरुषं भाजनं मङ्गलस्येति मार्दवमलगुः
णनाङ्कः मार्दवकाष्ठा हि लोके यशनाङ्कं गणपते क्षमायाम्भः महार्णवाकमलोपि निर्वि।
कारः दोषाणामपनयनविधौ हरीकेशो भास्वान् रविः भास्वान् स दोषापहारी दोषा।

नयत्त्वनः कृतौ विबुधवृन्दपूज्याकल्पमा विपुलसद्मभः सद्वृत्तिपालना
तत्परः गम्भीरविपुलाशयो भवति सिद्धिहरी मण्डलाय यो भियमद्बुधीर्नय
नवाङ्वेकाश्रयः ४७ नीतो वाचस्पतिरमलगमार्दवभूः क्षमायां भास्वान्दो
षापनयनविधौ भार्गवो यौविलासे सुधांशुहेन्यनकवलनेयोस्ति भास्व।
सन्तापस्यानर्थप्रशामनकरी कीर्तिरकल्पमस्त ४८ ॥

राशिस्य यौविलासे वक्रोक्तिचातुर्ये भार्गवः काव्यः सुधांशुः भास्वान् सीमिशाली।
सन्तापोपयस्य प्रथमाभास्वनस्वसन्तापोपयस्य प्रनर्थप्रशामनकरीति मायसद्वृत्या।
स्यनर्थप्रशामः इति मायसद्वृत्तिः सर्वे कीर्तिराषास्यते प्रतिभाति ४८ ॥

प. सं.
१ टी.
१९

19

इदानीं तन्माहात्म्यस्तवनं सर्वस्वग्रहतिशयेन नमावेदयति कविः किं वाच्यमिति चित
यमपि वेदसहस्रेणाप्यवाच्यमित्यर्थः तथापि नाहमिति स्वल्पेनास्माकमस्य धीरेवमास्था
यद्विषयापीविषयाः यदि वेदस्तुतीनां स्याकस्य मतिस्मिन्नुगमातिमोऽङ्गेसिके स्तुतीसिता

किं वाच्यं चास्य माहात्म्यं पिनाकी नौतु डोऽश्रुतावपि तथापि नोऽस्य
धीरेवमास्था यद्विषया वयम् ४३ स्तोविता स्म पथानौ।
त्वाप्रकृतिधस्वगाणपताम् यानौ वितीर्णचयास्यामो
राज्ञा सर्वप्रभुर्यतः ४४

स्यात् कृतयुगादिस्थितिरीदृशेयमहत्त्वस्य प्रत्यावर्तनमिति ४३ ततस्त्वस्तोविनामिति।
राज्ञः सर्वप्रभुत्वात्सर्वेषां तज्ज्ञोपयार्पणं प्रचितमिति वयमपि स्वयोग्यं ढौक।
निकं नीतवन्तस्त्वकृतिगुणपतां यास्याम इति ४४ ॥

१८

तत्रादौ स्वाविर्तौ समारामन स्वर्गं च प्रथमस्य पर्यासमर्पयति केनेमारि इत्येतीहलो-
केऽस्मै इति परलोके च केन पोभेति प्रश्ने एवं इति समर्थनम् एतेन एवं इति भावे क्विप् एवं इति
सानताम् तत्र चतुर्थी एकवचने आतो धातोरित्यालोपे एवं इति सिद्धम् एतानेनेमर्थः।
तथा निरूपममहंसो ब्रह्मन्तैर्वाचकमभिधायकं किं नामेति प्रश्ने ग्रन्थेनस्तत्रम् त
त्रनाम संज्ञा अविभक्ति नामेति यदि ह्रस्वमितिकलापे प्रातिपदिकमिति पाणिनी।

केनेहाम्नत्रयो भानिरूपममहंसो वाचकं नाम किं वा वक्तृर्यं निर्विशेषमुगाशह
ग्रहणार्थं सूत्रकोथानुरक्ति कोवा सर्वार्थसिद्धेन गतिबद्धमन्तो योनिनो संक
लय्या शेषं कोभावत्र दाद्यो विपरिणामयते रागो लाभसिंहः ४५ ग्रन्थत्रय।

येवर्दति अन्नेतिचत्रत्न वाचैद्यपद्यम् नाम तरेव हि निरूपमेतेनः सर्वेसत्ता दापि
नाके नास्य तत्वलनामे भवति वेति परत्वात् किं वा नाम वक्तार्यं स्पष्टुगे स्त्रीश्रमयोर्नि।
विशेषं रूपभेद रहितमिति प्रश्ने वोऽर्थे इति समर्थनम् स्वर्गादिवक्तृर्यं वाचकत्वात् स्त्रीश्रमा
सर्व. यास्सु विभक्तिश्च रूपभेद रहितत्वात् तथा ग्रहणार्थं सूत्रकोथातः पाठ्योनिर्दिशागणी

प॰सं॰ १ ही॰ २॰

पठितोस्तीतिग्रन्थे नात्र तिमसमर्थनम् नाशादानस्त्विधानैः तयाद्योतितोप्रका
शावर्तोनत्वरागामध्ये सर्वार्थसिद्धेकोवक्रमतत्रइतिग्रन्थे भसिद्धइतिसमाधिः भसि
द्धत्विष्टः सिद्धोयथासर्वचत्वष्टदानेनात्थैवतिष्ठोबलवान् इनामितिश्रीपस्तकेः ति
ष्ठः सर्वार्थसाधकस्तस्मैश्वेतिसिद्धेराज्ञोगोलाभसिद्धस्तस्त्रोनामापल्लेकाः प्रका
श्यायोगतः अथसेषालेकारणद्वितीयार्थबीजमाहत्वयति कोऽष्टदाख्योविपरिणा
मयतेइति यथाकस्यभार्यात्वदाख्योभार्यात्वतीयाख्योनामयस्यासोऽयंबोधसत्कुलप्या
वणीकृत्यविपरिणामयतेऽत्वमिपर्यैतेयथेष्टमवस्थापयते अथवायोधस्तैवालेसा
त्कुलप्यकोविपरिणामयते विभक्तिपरिणामेन स्वसिद्धवस्थापयते तत्रसमस्ता
राज्ञोगोलाभसिद्धस्समस्तम् तथाहि केनेदामद्वशोभेति इदमयतेमद्वयोगे
वकेनशोभतिग्रन्थेविभक्तिविपरिणामेनसमस्तमद्वत्रम् राज्ञोगोलाभसिद्धे
नेति तथानिरूपममद्दसोवाचकेकिंतत्रापिसमस्तप्रथमान्तमद्वत्रम् अवता
मेतितिग्रन्थे तथाबद्धर्णोबहुयतइष्टगोकलिङ्गसर्वथातिन्येनिविशेषः ॥

म॰ भा

गे

मध्ये॰

सर्वप्रभेदवतीविरहितः करोतिप्रभैवतत्रापिसमस्तेष्वप्यमानम् तथाधातः कर्मफ।
लदातः सर्वेस्वरस्यग्रहणामर्थीयस्यैमेवंभूतः करोतिसमस्तमेवसमाधिः तथायो।
गिनांतेजस्विनोयोगाङ्गानिदृष्टविद्यासर्वार्थसिद्धेर्बहुयथास्यात्तथाकोमतरश्मि
प्रभैवसमस्तसमाधिः सवभास्वराख्योभास्वतः सर्वस्याख्यायस्यासौगोलाभ
इतिसर्वस्यापिनामेतिसेयमस्तोहितीयोर्थः अथसमासोकिम्मूलस्तनीयोर्थः
तथाहिभास्वानिहेतिदृष्टविद्यासमुद्रेमनरैलेखयोभवेत निरूपमतेजस्याधारः।
तथावहतोसर्वेषामेषनिर्विशेषयथाभवति तथावहति नहिमलिनामलिन
गुणागुणविवेकः कश्चिन तथाधात्विति निग्रहणोग्रहणार्थस्यभवति इवि॰
मार्गोतैवहियोगिभिर्वलगतिः प्राप्यते तथायोगिनोवन्द्यतारादीनामर्थस॰
र्वार्थसिद्ध्यज्ञगानिबहुमतः तथाशेषमहत्त्वपरश्मिभिः समस्तचित्तविपरिणामय
नेकालान्तेरणायथ्याविते हिमादिहावेगाविहज्जनीतिभावः ५५ ॥

प॰सं॰
१ टी॰
११

२१

यस्मिन्निति यिति तिसन्तदिशेत्तासारस्वतानुयासने ग्रामन्तगोसिर्ण्विति विहिता
तथा च यस्मिन्न ३ मारहस्त्री नमस्कषिकगानायिविति मारःकामःहस्त्रीप्रसिद्धा न
मोराकः यत्तान स्कषिस्कषिकः अत्तानेकः यथुवलषेगानासर्वडिराकानेवतेता
इति शेषः इत्येकावर्तः १ तथा यस्मिञ्च मुरारिर्भगवान्विष्णुराधारभूतः सर्वाधा
रभूतोयवायारभूतग्रायारमायारविभक्तिसप्तमेकवचनेमामः भूसन्नायोभूयामा

यस्मिन्यिमंरहस्त्रीनमस्कषिकयानायारभूतोमुरारिर्ब्रंलालिङ्गार्थवाची
द्विवचननिरतहःसन्तह्वार्थवाची पकोगोरलेमनत्रिभुवनमितियोभक
तोपत्नमालासंख्यानमाणिनीयफलतिविल्वपरंश्रीमहाराजनेरवे ४९ प

वालनेयुरेइतिवयारात अतिनपणनाम्बुरारस्यशतिव सिद्धान्तिनम तथा ब्रह्मा
ल॰ कमसूत्रेलिङ्गार्थवाची भगवल्लिङ्गारायनयेरथचलिङ्गार्थवाचीप्रातिपदिका
र्थवाचीप्रथमान्तइतियावत कलापानुयासनेप्रातिपदिकपदेलिङ्गसंज्ञाङ्का
ना ॐयान्तविभक्तिवर्जमर्थवल्लिङ्गमिति ॥

तत्र च प्रथमाविभक्तिर्लिङ्गार्थवचने इति प्रथमा सिद्धेति प्रथमैकवचनान्तो यत्र ब्र।
ह्मेत्यर्थः तथा समसहार्थवाची त्वशब्दयोपि तद्धितः द्विवचनान्तः समीपवर्तित्वा।
त्प्रथमाद्विवचनान्त इत्यर्थः इति द्वितीयावर्तः २ तथा यस्मिंस्त्व एकोगोरवमेत।
त्रिभुवनमितियोस्त्वेति योमहावाक्यत्वात् एकोगोन गच्छति विकारमित्यगो।
निर्विकारोहं परमेश्वरो ब्रह्मापरपर्यायएत त्रिभुवनमरत्नमपालयमिति महावा।
क्यर्थो राजराजवाक्यार्थप्रतीतिरिति त्रितीयावर्तः ३ तथा यस्मिन्न कृतः पाणिनि
कृतः सूत्रार्थस्यैकाक्षलघुरूपाच्छन्नतमेवेत्य एकोनशतप्रत्ययप्रसङ्गः शुर्णशतप्र
त्ययप्रसङ्गवाऽसतिसंख्यामर्यादावर्तते एतादृशोविशेषएकएवापत्यप्रसङ्गः कार्य इति।
चतुर्थावर्तः ४ तथा श्रिनिभिर्विनेसद्व्र श्रीमहाराजदेवेस्मिन्न समयोगे सभावदेशारितिव
ल्विमविश्चनिपत्तो सर्वात्समसमापदं केवलेनात्मत्र फलितसफलीभवतितात्पर्यं हस्ता।
देवस्त्वाभिधेयीभवतीति पञ्चमावर्तः ५ तथाहि एकोगोत्वे इतिपाणिनीयं चतुर्ब।
तरसत्रं तत्र पञ्चभिरावर्तैः पञ्चवाक्यार्थसमन्वयः यथाश्रुविशेषणपत्यभिः कामः तस्य।

स्प ०

प·से·
१ टी·
२२
23

सम्बुद्धिः एऽइति ऊः हृष्टीतस्याः सम्बोधने कोऽइति अगस्त्यायामाउऽएतास्ताऽऊस्तस्य
सम्बोधनम् अगोऽइति अविवेतज्ञामामहर्षिस्तस्यसम्बोधनम् अज्ञेऽइति इति सिद्धं
यस्मिन्निर्मोऽहृष्टीतमस्त्रषिकवोतेतिप्रथमावर्त्तः १ तथा अः विस्तस्तस्यारायाम·
विभक्तौ ङिः प्रत्ययेकृते एऽइतिरूपंसिद्ध्यति तथा को ब्रह्मा तस्मात्सतिपरिकार्थे विभ·
क्तौ ङसि प्रत्यये कृते कऽइति रूपं सिद्ध्यति तथा गवां मारयीनां वा ऊं वा सम्मूहो गोत्रा इति सम
हे त्वत् गोत्रे इति द्विवचने भवति तथा एविस्रावाया प्सते को ब्रह्मा गोत्रे द्विविधयोगस
मूहो च वर्त्तते वर्त्तते इति वाक्यार्थः इति द्वितीयावर्त्तः २ तथा एको द्वितीयोऽस्मगोति।
विकार एव त्रिभवनमेवे त्वम् एव लये ज्ञायते इति याः स इवाचरमितयावात् किपि क्विव
नोयालब्बेन न हातीयामनेपरे इति ग्रे इति रूपम् इति तृतीयावर्त्तः ३ तथा एको गो
त्रे गोत्र एक एवापरप्रत्ययः स्यात् उपयोगोत्राय नमो पगव इति इति चतुर्थावर्त्तः ४
तथा एको गोत्रे गोत्र त्रुवे पाधुनामावे कोमहायोमत्खोवास्तीति तद्वितीयाएत
स्मद्याग्राविभवइत्यर्थइतिफलतित्वल्पर्येश्रीमहाराजनरेवेइतिपञ्चमावर्त्तः ४९

निर्मोक्ष इति मोक्षो निर्मोक्षो नयपरीलनत इमं तन्त्रसाधुकार्यं स्यात् द्विस्वपथनेनयोगि पथेनेनय।
तीति पथनेनयः स्रेषान्तरेयान्तस्यापि संज्ञायामिति नियमे संज्ञायामपि एवं नवसर्वव्या
सेस्तैवयेद्वितीयार्थे संज्ञावगमात् यद्विवसंज्ञायामित्याद्य हस्तत्र पथनेनयोर्न्नवतत्वस्य
मारोपणावाप्याश्चेयम् तथा मर्मार्दे हनेनगुनानीति पवनः तद्दर्शनेनानाप्यनिवारणा

निर्मोदिस्वपथनेनयोगिपवनोमर्मोद्धृतान्तःकृतावाङ्गः गुणपन्नवेश्यवेतस।
मलैसम्यक्त्वनाः पालिताः वद्धीवेचवलरणनः शिववपुःस्थेस्य हरिस्त्यालिनी।
मर्तिस्वोद्धृतकृत्स्नतोनपपरे श्रीदाम्ययाशरयत ४७ समासोक्तिरियम्

तु तथा कृतौ वैरकृतान्तः कृतनिश्चयः अथवा अन्तौ श्व निश्चयवशो कृतनिश्चयः वा
तौ येन निश्चयेन प्रवर्तते न तु सहसा संशयेन प्रवर्तते सेश्वर्यः तथा सम्यक्प्रणा हरीत्या
पालिताः प्रजास्त्रागुणपन्नेन परित्रजनेन तथा प्रवेशनसे प्रकृष्टविनेबालमतिपथेनाङ्गः

प·स्त·
टी·
३३

33

यमोवीर्येणसत्कृतस्प्रजाःपालयसीमर्त्यैः तथानैर्ऋतीसुरेशःसमेतःचक्रधारीवासि
तथावरुणाननःवरुणवाक् श्रानतयाहेनतद्यापाशोलसते तथाशिववपुःशिवेश्वरे
वपुर्यसेति इत्यष्टदिक्पालिनीसोमर्तिहकृतकृत्स्नमनोनय कृतकृत्यनामाह श्रीराज्ञ
याश्रयपश्चिति श्रिपरस्तातीतिश्रीरामाचार्याप्रख्यातिलयाश्रयन् लोकानाप्य
यमानः कृतकृत्योभवति अथच समासोत्पादशदिक्पालेशानमाह त्रिलोक
निभोरिन्द्रस्त्वेयनजयोग्निरसि पवनोवायुः कृतान्तोयमराजः शापजनोराक्षस
राजाप्रचेतावरुणः चक्रीचक्रधार्यधरादिक्पालमनन्तः चन्द्राननऊर्ध्वदिक्पा
मीब्रह्मा शिववपुर्गौरीशईशानदिक्पालस्वामी अतएवनवदिगीश्वरः सन्स्वकृतकृ
त्यनोऽहमामीरदिक्पालमिनेश्रीराज्ञयाऊर्ध्वनाथाश्रयनयकृतकृत्योभवेमर्त्यैः ॥

४० ॥ ॥

शृणोविमिति शृणोऽयमात्माविशुद्धोऽयमात्माशुद्धोऽयमात्मासर्वेज्ञानमनन्तब्रह्मस्य।
काशकोऽयमात्मा शब्देनाननोऽयमात्मेममादिष्कृतिमलवाक्यानियानिस्वलक्षणः स्व
रूपतटस्थलक्षणवचनानितानिफलतःस्फुटंतत्त्वमसीतिश्रुतेस्तत्त्वमसीतिमन्त्रे।
पदयोर्विरुद्धांशत्यागेनैकोयस्यापिनेनतत्त्वमसत्त्वमितिममे नवस्वमसायारणे।

शृणुत्वेस्वमुक्तेननेविमलप्रज्ञाविशुद्धोभवाभ्यासः कायमनोवचोभिरय।
इतिकिंसमतानेवशः आत्मीयाभ्यासवनेप्रकाशकरुतीशादेवतानानन्तवा दा
नेनायमात्मीयस्तेनवापिपरंमन्यपरैकोऽक्तः ४७

रूपेस्वरूपेस्वरूपमेवलक्षणंस्वरूपलक्षणम् कादाचित्कत्वेसतिव्यावर्तकत्वेन।
तटस्थत्वम् यतस्थ्येनतकंचकिमपरमितिशोकमेवस्वरूपतटस्थलक्षणम् ग्रहा। त.
र्थेतद्योगातत्त्वमसीतिमहावाक्यार्थोलासा क्लेशमतासमासोक्तिः ४८ ॥

प॰ सं॰
१ टी॰
२५

योदानेति उशनोदाना उशनस्तथवा तथा गणानां शमदमादीनां षड्गुणानां वा वृद्धि
स्तया सङ्गतिर्यथोचितसमाक्रमणाम्फलाद्दिस्तयाधुनाम्भवा तथा सद्गुणो रूपविना
सत्स्थविंतेषु इवर्णानां चतुर्णां रूपे स्वरूपे तेनाविनावर्णानां स्वरूपे मेव व्यापिके सा
र्थः अथवा सन्तो भवः प्रथमास्नोवर्णो वर्णरूपः तद्वियवर्णाणेनाविनातथा समस्त

योदानागणावृद्धिसङ्गतिः गुनासद्वर्णो रूपाविनासमस्तङ्गतयाविभूषणावती
सहासकर्मोज्वला शुद्धिस्वगुणपर्गसेक्रल्गातिः संयोगिनीसज्जनेसेयपा
णिनिग्रहिनियवनयतां मूर्तिस्वदीयामता ॥ स्रैषम्लोपमातम्लावस
मासोक्तिः ॥

स्वाप्यमाप्यसहस्नोकोशपाश्रुणवृन्तानिव राम्याक्रानीति तेषु समस्तङ्गतयाङ्गसे
तयाविभूषणावती तथासप्ताम्धुनानांधातूनां वातपित्तकफानांकर्मणामथवास
नोस्वस्वफलाद्दिशालिनांधातूनां महाभूतानां कर्मणोज्ज्वला ॥

तथा प्रहितस्त्वशत्रुरुपसर्गेणा बाधेन सङ्कुला गहना गतिर्यस्याः सा तथा सज्जनेन सा
धुजनेन सेव्यागिनीतिम सेव्यागासे यत्तवतन्हः पाणिनिप्रक्रियेव नयनात्। साधुरावे
ति उदात्तादिस्वरवती उदात्तेन मधुरदानस्वरितयोरप्युपलक्षणम्। तथा गणाहृदै
यन्तरालेहृसेस्तेप्रदेङ्कुणा इति हृदिशादेच इति च तथाभ्यासङ्कुतिः सम्यग्गानिलया
युता तथा सतां सिद्धानां वर्णानां रूपैः प्रकृतिप्रत्ययप्रयोगनामकैः प्रयोगविशे।
षैरन्विता वर्णानां च समस्तरूपप्रसिद्धेः शब्दार्थसम्बन्धे इति वचनेन महाभाष्यका।
रेण ख्यापितः तथा समस्तसमासादिरूपपर्यन्तेषु विभक्तिविशेषेषु सङ्गतैरपि तत्राख्या। सम्प्रस्तु
सत्ताभावेन विभूषणावती प्रत्यक्षेत्रा समस्तेति प्रथमतया मेघाम प्युपल।
क्षणं सम्यग्यानाम् तथा सतां मेतिमानां यान्तां शाहृयानी नाकमैभिराख्यान।
परहेतुरूपैरन्विता तथा प्रहितस्त्विरूपलक्षणं बहुवचननिर्देशात्सर्व।
त्रैवमादौ विशेषे उपसर्गैरुपसर्गाः क्रियायोगे गतिश्चेत्युपसर्गैः संकुला

र्योगरहस्यागतिर्यस्याः तत्तद्दर्थविशेषद्योतकत्वादुपसर्गाणाम् तथाप्रसञ्जनेऽस्मिन्नपत्नह।
णम् एवमादौ सर्वत्र विषये संयोगिनी ह्लादनन्ताः संयोग इति ४९ ॥ सर्वैर्लिदे

यो मे स्थिरसमदोन वैनवगात्रः संयोगमेत्य लघुर्यामेवाशुक्ति
पात्रस्य च त्वगकतो सर्वैर्लिदेलल्लितम् आपञ्चाबसमा।
श्रितोऽप्यनवितोऽर्थे भङ्गभागपहृतकलत्संयोगमपेत्य
तिलघुतो चैर्यमाह्लादिनी ॥ समासोक्तिरियम् ॥

ललितमिति संयोगे गुरुत्वादिति सर्वप्रसिद्धेः आह्लादिनी विस्मयकारणम् अथ।
समपि गुरुत्वं त्रापि संयोगमेत्य लघुतां यातीति ५० ॥

आर्या इति निखिलेति वाच्यवाचकात्मशब्दार्थप्रपञ्चस्य वैशिष्ट्ये हेतुः विशेषणत्वा-
त्तु विशेषणत्वात् विशेषणत्वेनेत्यर्थः तथा सत्कर्मणां सत्क्रियाणाम् अनेकभावेषु विविधा-
भिप्रायेषु जगतां यासां मतिरतीनानुस्यूतिलक्षणा तथा मतौ ये भेदलक्षणसन्धाने द-
ताविविधसत्कर्मप्रवीणाविपर्ययन्ततोऽद्वैतसन्धानचतुरेत्यर्थः तथा शम्भौ शिवेनैव

आर्याः सद्गुणानो निखिलपदपदार्थौघवैशिष्ट्यहेतुः सत्कर्मानेकभावा ।
जगन्मतिमतो भेदसन्धानदक्षा शम्भौ निःसीमभक्ता गगनकुसुमसम्भू-
षिताद्दोषराशेर्जयोर्यास्समाकृष्टव्याकरणान्निमितवक्त्रीमहाराजमूर्तिः ते ।
केमत्ताश्रयेनोपमामूला समासोक्तिरियम् ५१ ॥

दकलाजटाकलापशोभितशिरस्के निःसीमभिक्तकासदालेकप्रवणालया दोषरा-
शेर्भूषिता गगनकुसुमसम्भवाश्रया सिद्धलक्षणा तथा समाकृष्टव्यासमभिकृतः आश्र
कैर्हृदया यथिताः सेव्य श्रीमहाराजमूर्तिः करणानिमितवक्त्रकणाशब्देनोपलक्षितो यो-
मूर्तिः करणाद्यस्यार्थस्य तन्निवन्धनमतमिव सा च आर्याः सद्गुणानामिति गणाश्रयो

न.

प. से.
१ श्री.
२९

26

द्रव्यमिति द्रव्यपदार्थः सङ्कर्षणो नवगुणानां स्वयं स्वरूपसम्बन्धो निर्नैयायिकमतेहिग
णाः सत्तोनभिव्यक्त पतयामसदृशामायामनन्तयागुणकल्पना तन्त्राप्यभिन्नयोर्भेदः का
ल्पते गुणनहन्तोऽरिति कल्पनामात्रसारणत्यानिखिलपदपदार्थो वैशिष्ट्यरेखेति।
विशेषायानेहेतवे गुणा इति गुणपदार्थः तथा सङ्कर्मेति चलनाम कं कर्मेति कर्मपदार्थः
अत्रापि सङ्कर्षणे कर्मपदार्थे सकल्पनामात्रतानिराशार्थम् तथा च भित्तः कल्पनामा।
त्रनाम स्याद्भेदारोपणात्रैव गुणावत्कर्मकल्पना तत्स्वरूपातिरिक्ता हि न क्रिया नाम
काचनेति अनेकभावानुगतमतिमत्तेति निर्मम कमनेकानुगतं सामान्यमिति सामा।
न्यपदार्थः अत्रापि सदिमनुवर्तनीये भिन्नकथितकल्पनामात्रमनिराशाय तथा च भि
न्नः जातिर्जातिमतोऽभेदान कश्चिन्नपरमार्थतः भेदारोपणारूपा च नापेतज्ञातिकल्प।
नेति शम्भोर्नित्याभियोगानित्यसम्बन्धः समवाय इति समवायपदार्थः भेदसत्या
न द्वैतेति अनन्यद्रव्यवृत्तयो विशेषबुद्धिरसवो विशेषा इति विशेषपदार्थः गगनकुसुमव
दिति अभावपदार्थोऽपि व्याख्यातः सप्ताङ्गद्रव्येति सप्तभिः पदार्थैर्द्रव्या ११ ॥

समस्तेति समस्तोसाधुर्वोयशिष्टानांवायत्नःतस्मात्प्रयत्नाद्यानन्तरंईष्टोहेतुवर्तितास्थि
तिनगता साधुसेतासमानयत्नतयाभिन्नभावेनवासङ्गतामिलितावियत्नाःशास्त्रा
वः बाधवन्तोनिर्बाधःप्रतिपत्तसङ्गतिः द्वितीयसन्दर्भचाविसङ्गतिः तत्स्वरूपा। ३०

समस्तात्प्रयत्नात्कदापिनगतायाड्ःस्थितिसङ्गतासा
यत्नेनविपत्तनिर्दलनभूर्योबाधवन्त्याशया यासा।
त्वाप्रतिपत्तसङ्गतिमत्वःसासर्वभावान्विता जीयात्प्रेम
निर्ग्रन्थसाधनपरावाग्गोनमोऽर्थर्यथा ५२ ॥

योऽभूदीशानस्यायासत्ताद्वितीयसनातीयसङ्गत्यसहा सर्वभावःसर्वाभिप्रायःसर्वे
षांभावोवातेनान्विता अनन्यार्थसाधनपरा अर्थाःशमर्थ्यात्सर्वांसाधयेनेतत्परा।

प. से.
१ ही.
२१

27

इत्थमेवगौतमर्षेर्वाक्यं यथा साधनसन्यताव्ययणादिति सन्दिग्धसाध्यवान्पक्षः।
सैवपक्षाव्ययणाद्रूःस्थितिनगतापक्षस्यसत्त्वात् तथा सपक्षेणानिश्चितसाध्यवान्स
पक्षः तस्यभावः सपक्षेतेनसङ्गतासम्बन्धः तथाविपक्षान्निर्दलनम्ः निश्चितसाध्या
भाववान्विपक्षः तस्मान्निर्दलनम्ः विच्छेदहेतुः यावद्बाधवन्मानवणाबाधितविष
यत्वात् तथायावत्प्रतिपक्षसङ्गतिभ्वोसत्त्वामसत्प्रतिपक्षादेवेत्यर्थः इत्थं च पक्षसप।
क्षविपक्षाबाधितविषयत्वासत्प्रतिपक्षत्वाख्याः पञ्चभावाबोध्याः तथार्थसाध।
नपराव्यर्थानोद्घोऽयपरार्थानांसाधनेनलक्षणकारणेनयदः उरुषार्थोपयाः।
प्रमाणादिषोडशपदार्थतत्त्वज्ञानेनहितिः श्रेयसाधिगमइतिगौतममतम् ५२

संविदिति संविद्गुहैतस्य वन्यानानारूपहास्तत्र भेदेन निरायस्तेनोद्भूतेऽत्र शेषेति नियान्त
क्षतिनीश्वरूपवतीवर्णोऽभ्रमाचारूपालिनी ततस्वरूपधर्मसञ्जन्मेव संविदिमनेन दृष्टी
कृतम् नहि तत्त्वियस्वरूपधर्मेयुद्धे विद्यमानम् उच्छेदयइतिभेदोद्भूते स्वकमइलिवर्णधर्मस्वका।
स्वस्वधर्ममाह सहिङ्गेति सरिति सत्माचेसर्वाङ्गकल्पनारहितेति निरवयवं सर्वलयहेत
स्य निरवयवत्वेऽपि विङ्गमात्रे लिङ्गनमेदेस्थानादितत्रभावो भक्तिर्भजनेन सर्वात्मनानरेकात्म्यी
संविद्रूपभेदोद्भूतास्वरूपतिनी सल्लिङ्गभावोऽभिन्नामिष्ठोदात्मलिशालिनी स्वमन
सामीप्येविदन्याचया संसिद्धोपनयोऽन्तलानिगमद्भुतभावोऽभिन्नारानतेसाक्षु।
ज्ञावयवानन्ज्ञेयतत्तेनीगौतमर्षेर्यया ५२ ॥
भवनेतेनोऽभिन्नात्मोता तथामिष्ठाहृदयङ्गमायाउदाहृतय उदाहरणानि सहस्रा।
न्नानिलवनानितः पालिनीमाना स्लोवचर्याशालिनी मर्थः ग्रयवाभगवतो लिङ्गस्य
स्वपनार्थं यानि मिष्ठानि निर्दोषाणपुटकानि तेषामाहृत्माणालिनी गङ्गाजलाहरणशा
लिनीमर्थः ग्रतएव स्वमनसोऽदेवानोपीमैविदन्यापायामलमेवेनेनवहूत्तमाशाबालिङ्ग

प॰मं॰
१ टी॰
२८
प्रतिज्ञादयः

एवंचनिगमस्यवेदोक्तार्थसङ्गता नत्वनुपनीतस्यवेदाध्ययनाधिकारितेति इत्येव
भावान्विता भावेनतात्पर्येणाविनासाध्यसाधविवेकवचनता सेयमनुमानाङ्गः पुरुषा
वयवासर्वाङ्गानवयानवन्यपतान् गौतमर्षेर्वागयथा साप्यसेविहृन्यभरोङ्गासंवि।
हृत्यः साध्यवत्तयापत्तवचनेप्रतिज्ञा तस्याभरेणाङ्गत्वार्थेसिद्धेप्रतिज्ञाचीत्यर्थः ते
षासहकृतिर्नीहष्टकृतिनीतयासहलिङ्गःभावोभिमतासहव्रतलिङ्गःपञ्चम्यन्तेतृतीया
न्तेवालिङ्गःप्रतिपादकेहेतुरित्यर्थः तस्यभावेनान्वयेनोभिमता तथाहष्टान्तवचना
मुदाहरणमुदाहृतिस्तयापातिनी यतएवहमनसोपंडितानोश्रीमेविरथीतथा।
संसिद्धोपनयापत्तेसाधनोपसंहारउपनयस्तेनसंसिद्धातपवोक्तलाव तथानिगम
शक्यतेसाध्योपसंहारोनिगमनंतस्मात्स्थितितेनपुनरुक्तीति यतएवभावान्वितेति
भावेनान्वयव्याप्त्याविनासाहचर्येतियमोव्याप्तिः अन्वयेनव्याप्तिरन्वयव्याप्तिः अ
तएववक्ष्यमाणवयवावयथावत्स्वस्यापितपञ्चावयवा प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनि।
गमनानिपञ्चावयवाइतिनार्किकाः ५६ ॥

इत्येवं सर्वस्मादप्यसौ श्रीमहाराजे समर्थ्य तस्य रत्नमाधायालेकविः श्रीमान्नशतिगु-
गलकेन साभारतीयत्ने महाराजमवनरत्नात् भारतीरत्नमेवाहि सर्वथा महः।

श्रीमान्नेन यनावलीप्रथमगा राज्ञां धनश्रीर्नवा शैलान्नेन नदीच वारि-
मावगानो न्मायरत्नावली हर्म्याग्रस्थितिभागिनी नवसुधा नाकेन्द्र मूर्धोप-
गानो भेघावलकाप्यसौ स्ह विमलाप्यन्तर्हिता भारती ४३ सस्यादिस्थि-
तिशालिनी नवपारस्य मध्यकराग्रस्थिता नोवाग्रङ्कारपालिका प्रथमगा स्व-
र्गे नवचन्द्रीकला भूतीशाङ्कगतान वापि गिरिजायामौ स्ववर्णे योपादेवी
वर्णमयी स्ह योग्य विमलापायान्महाराजकम् ४४ ॥

तोरत्ना समावागमस्ते सैवास्याने समाविर्भवस्ते ति वचनात् कासौ भारती श्रीमान्ने
सतीनवनावली तथायाचरात्तो प्रथमगाग्रवर्तिनी नवपताका शोभा तथाया।

प॰ सं॰
१ टी॰
२९ टा॰

सोशैलालेमचनदी तथायाचवारिमालगानववन्यापरत्नावलीयाहर्म्याग्रस्थिति।
भागिनीनचलयामक्रोलः याचनाकेन्दमर्षेपगानचशेषाउप्समाला सासोह
विमलाश्वेनवर्णाग्यचलशकप्पलर्हिताद्वैवस्रोकेकृतपिरितस्थितिरन्र्हिताग्रा।
शायेहितकारिणीरतनाल सेयेमपालवालनेतिसिद्धम् ५३ ॥ मस्यादी।
ति यत्रापिप्रावकल्पना यद्दूउत्सक्रोमयोव चतुर्वर्णपाचाद्वर्णपाल
यिची यथचचतुर्वर्णपाचतुरलरत्रितीचतुरलारसरूपा वर्णामयीवर्णांयउ
ा सयोश्रविमलावद्धधवला सेयेसरस्वतीतिसिद्धम् ॥ ५४ ॥

इत्येगूढमारोममवितोपधोगूढकलनयोपधीकृतमात्येदानीमात्तारेवस्तोविताग
पधोग्राहपित्रेकमलोपधोनावडपहारीकरोति माथवेति अत्रार्थः भोगांजलवमा।
लक्ष्मीरथमाथमवरियाथमपात्रगामिनीव्यर्थव्ययापातालनलगामिनीरिङकरवश

माथवार्चीकमामारमामाभालमालमा मा
लमापाभ्रमाबामामावामाभ्रनवाथमा ४९ क
मलबन्धोयम् ॥

गामाभ्रत् अपित्र उत्तमपात्रगामिनीसफलव्ययासप्रकटावभूयादिमारीः मा।
ङि-लक्ष्ः आशीर्थेलक्ष्ः इतिचाविवलितार्थनिषेधेविवलनार्थश्नीतिराशीर्विभक्तेः
वापनतीतिनिवोध्यम् कथंभूतामेमामाथवार्चीकमाभपावस्त्रासक्तानयामारमा।

प.स्त
ही
५

30

मोरेणश्वेरेणकामेनरमसेतेषोभवतइति यथामाभाकाशनिर्मला यथात्वमात्वमा
पृथिवीसहा यथाभ्रमाकाशगामिनी यथावामालास्यमानापिस्वभावचलना।
विपरीतबुद्धिः यथामावामीयतेलस्येनेनयेतिवनिष्प्रमयानः अथच अग्नौमा।
केव वामावामहेलासदृशी माचनवप्रथमाकलकलङ्कावहामाभव महेलाम।
त्रिविश्वस्थिताहिगृहस्थस्थितिविहामष्टुसमर्कलरा माचकेयभूता पवाचीरताभ
तेरज्ञातमरा यथामारमार्याइवेनेवकामक्रीडयारमतइति यथामाभामेय
माश्रमेयकान्तिः यथात्वमालैविन्दियेभयतेप्राणिरसातीति अथवात्वंगृहव्य
वहारेमातीत्यत्वमा यथात्वमागृहमारसहाविमर्दसहावानयथामात्वमापामा।
लक्ष्मीमलतिव्याप्नोतीति यथामांलक्ष्मीपात्यवतीतिमापामालाचमापोवति
मात्वमापतिकमेयारयः यथाभ्रमाभ्रान्तिरहिता शाहालङ्कारार्थालङ्कारव्य
पोयम ५५ ॥ ॥

गण्येति भोगैश्वर्यपारायणगणितो बाह्यान्तरसंयमिनो योगिनः शमदमादिश्रि-
ताः अथवा विद्यादिगुणवन्तः पण्डिता ज्ञानपारायणमतीति तस्यामन्त्रणम् तथा ।
वन्द्यास्वेभिवास्तव्याः पारणागतास्तेषां हन्तोभवतीति अन्यत्रापीति योगविभा-
गाद्धन्त तस्यामन्त्रणम् तथा मत्तास्त्विन्द्राद्यागावोवाचोयस्य तस्यामन्त्रणम् सं

गुणपारायणवन्द्याहृहरभद्रामलविग्रह गुह
नोत्तोभवन्तोगर्ववोशानस्किनरः ५९ खड्ग
बन्धोयम् ॥

तार्पर्वकविपेरनित्यत्वाद्गुणाभावः हेगर्वोशामहाशानरक्तोभवन्तोगरुतो
गौरवेनागतेगताः नगामाश्रपित्वद्धनेनेनसर्वेपिमहत्त्वमामाश्रयेः अये ।
खड्गबन्धःप्रत्येकगरहयः ५९ ॥

पं.स्त.
टी.
३१

31

भागमस्ति अयमर्थः हेमन्त्रयमोरोगोभवाब्धेःतस्मात्त्रायतेइत्यमन्त्रः तथामहद्
मदेयतिलोकयनीतिमहदः तयाकामं अकेङःत्वमस्यतीमकामः तदेतुदामन्त्रणप
दञ्चयम् अनेनचसम्बोधनत्रयेणत्रिविधदुःखनिहतिप्रार्थनाकलिता योभक्तोनाथ
मात्राकेणलत्तेणचन्दशिरःस्थितयिस्मन्तिनिर्मलयियेसमेयथाप्तानथादाय अ
यमर्थः समेतिस्वलक्ष्मात्वयिपम्योक्षमतिमादायनिपायदेनतिश्रणातिमथातत्र
गात् केनागारिमार केनमस्तकेनशिरसाकथंभूतेनमस्तकेनतत्तमा दाम
नेश्नितलम विनन्तः नतोनत्वात्समासः नतमासहेनात्मत्रतेन यः कथंभूतः।
श्रमार्गश्चलशोकाप्तः श्रमन्तेश्चलेभावेकः भीतिः शोकः श्रमिङः श्रमोरोगः प।
तेमार्गेयस्य तथामलः कदलितचित्तः तथाभागमो भातेभाः तेनाश्मतेभा।
गमः तथामलतयः मलपरिणामोजरादितलणः लयोलयनेनाशः ताव।
वियमानोयस्यतन्यमलतयः ॥

विश्वतयाप्यायसौदृढ्यतन्नप्रामाण्यादिदोषनाशरहितो भवतीति तथायोधृतः।
योगश्चलेनयथाप्रतिष्ठेतेगच्छतीतिशास्त्रगतादिति यानः भवद्यानमयतनादेः
हेन्द्रियादिशोधणादसमस्तस्तजइव सम्यानतापरेह्यनियोगईः ऊहेनयतः जनेन।

भाराम्भोमध्यमद्राकासेतेलोविमार्गगो केनाप्रसन्नयोयाज्जतिशोध।
सम्यनतमा ४७ समतिसममादायामतोराकेपालतो योमार्गवल।
योगाकामोनाभातेसविरज्जन ४८ चन्नरक्ताम्बवन्योयम् ॥

वमतोयोगीयोगसिद्धिंविन्दति हिरण्यगर्भवचनेविविन्त्ययमहामतिः नतो
न्मनाक्रुतिभ्रष्टः स्वच्छाशयस्तेदृनियोगनीमान्तरमतोपिबाह्यशोधशास्त्र।
उर्ध्वतिसम्बोधयेन तथाविमार्गगोवेदेवविमार्गस्यमार्गगोतः शक्तः इतिपाम्भपले

प॰ मे॰
१ हे॰
३१

32

अथवेहमत हेमदृट हेयाकाशोहेयोपम भविष्यमाणामायेषांतेमाः निर्लेपीका।
दीनानाथास्य: नोह्यायतेस्यमस्यः तथामस्येमत भावेकिंचु ग्रस्तीमदः मदोदो
मदः मस्यामकोनिरहङ्कारः अथवामथमदेस्मेकमामनन्याणपदम अमारोगा।
लोह्यायन्तस्यमथाणिपापकर्माणितेषांमदोमदत्वाएकः हेयाकाश अलेपा
वकाशदानवैशयादिनाकाशारोपः आकाशवदलेपावकाशदविशारद तथा।
हेयोपम उपमामथः जमत्यैकविधानुमितिकः उथोदाहः महोपमादाहेनोपम।
णावतेनेनशतिमोक्षाणालानसायति लीनीनिमोपमः हेनेषेलयेशतिपानः अथ
वाशोषणोपाथः नेमायनीतिशावन समदशामकः देवशामकोवा नयामन्त्राणो
यः शर्वतवाविर्विमार्गोणविकदमार्गोणविकद्वात्यानेतेलक्तिलतिस्त्रियनीति।
नेलः मस्तेरः अतएवभालामोभालेमलकेमोरोगोङ्कलतणायमविकदान।
धाम्यिवावयापिलिमः सन्कृतल
लाटाङ्कः ॥ ॥

३१

नि.

अत एवामलत्वः आसमन्तामलः परिणतोऽलयो यस्य लयः स्वरूपगोपने ।
अत एव च मार्गश्चलत्वः आसयन्तीं चला अन्तर्भावितण्यर्थोऽसेः कः चला भय।
शयिनो मार्गे चला मार्गचलाः शायते तेन क्रियते इति घः कर्मणि डः मार्गचले।
लन हन्तो मार्गचलत्वः अतस्या कामैकेना मोगतिर्यस्याः सा वकामः इत्येभ्
तोऽपि प्रारब्धभोगवशात् मरणेन मरतः सेश्वरस्य केशान् लक्ष्मणोऽवनुगीतलेसमेस।
लक्ष्मीकेयथ्यास्मात्तथान्यपि हमतिशोभनां मतिमननमन्नुमतिं स्वामिभ्रमभा।
वलक्षणमादाय अयमर्थः इत्येभृतो मावविः ऊर्ध्वापि चालब्धस्थितिरगात्म।
शिष्टो लक्ष्मीकथञ्चित्समस्त्वितमलक्ष्मीके समतिं व्याख्याय स्वरूपतिशयेन।
नतमात्मसमर्थेन नमितेन केन शिरसा नतिमयात्मविदं स्वमाहात्म्यवेत्तारा।
शुद्धबोधेन नाभाति अपि तत्राभाति नैव शारणागतं भवाम्मन रूपितस्थैवाधिका
रयतीमर्थं इति देवविनयिनेन नवेति फलितोऽर्थः अत्र चाभाति इति विमार्गगो ह।
मतिमारोपयति व्यतिरेकेणाक्रमेणाति हास्यात्मने परम् इति निरवयम् अत्र

प॰सं॰
१ दी॰
३३

स्फुटप्रतीतये कुर्वन्नाक्रियते येन द्वाविंशतोत्तराणामनुलोमप्रतिलोमविधिना
चक्रः षष्टिकोष्ठप्रस्तारविनान्योनाम्येव द्वाविंशदक्षराण्यपरलोकनतया समायाता
निस्मिन्निति चक्रस्थाप्रस्तारः यथा भा ५८ रा ७३ मो ५९ म ३० त्र ५२ म ४१ ह ६२
दा ३९ का ५५ स ३९ ने ५९ लो ४२ वि ६१ मा ३८ गं ५१ लो ४८ के ४३ ना ५७ म ३४ ला १
५२ ल ४९ यो ४९ या ४० त्र ६३ नि ३५ यो ५४ ष ४५ स ६० स्तु ३३ न ६४ ला ४७ मा ५०
इत्यनुलोमक्रमेण अथ प्रतिलोमक्रमेण मा ३८ ला ११ न ३० स्त ५ स २० ष १३ यो
२२ ति ३ त्र ३१ या ८ यो २ ल २४ ला २१ म २ ना २९ के २२ लो १६ गं ११ मा ८ वि ३६
लो १० ने २७ स ४ का २२ दा ७ ह ३० म ६ त्र ३ म ५ मो २४ रा ११ भा २८ ॥ इलयो
र्डलयोश्चैव शसयोर्बवयोस्तथा वदन्त्येषां समानत्वमलङ्कारविदो जनाः ५८
॥ ॥ ॥ ॥

३३

वर्त्मनामिति नैकपानेकनायकश्चैकपादिपान्तेषामनेकं सेनाचष्टानस्थाना।
यकानेकत्वयामतिनिल्लकालग्राहिणीमनीषाईस्यानेपरमेष्ठेवर्त्मनोप्रवर्त्मनोश्च।
गुप्तत्वायतस्तवनस्वर्तनेईशानुग्रहेविनामयामयकारेणहृयीभोगापवर्गलत

वर्त्मनोमतिरीशानेनैकपानेकनायक
कथंत्वमयासिद्धिर्विनेशानुग्रहेनव ५५

धनुर्वेदोपायम्

णासिद्धिः कथंस्यात् तेनैवेहभोगाभ्यासापवर्गप्राप्यासीमर्थः ५५ ॥ इ
ष्येठौकनिकांसमर्प्यमर्हितमनस्केणज्ञानेप्रतिमानमोदंसंत्वपद्यति इतेनेति।
शीलेसहृत्नेश्रियः समरद्वनेसर्वपाशपंवंदानोपभोगादिनाचसद्ययः श्रयथासमा

धनेन

स्त॰ प॰ ९ टी॰ २४ 34

श्रपितस्याश्रमस्यकल्पनात् तथाच दानोपभोगश्रमेण धनिनोयदि भवामः किं
नेतैनेवधनेनधनिनोवयमिति स्वभक्तियोगेनदेवस्मनिरुद्धवोरिविषयेन गुणै
र्लेभ्यप्रधामनारिभिः नेचयोरुजनयस्त्योधानामनवग्रहेणग्रस्तणोश्रमाः स्वा श्र
लामानभाराः स्मृद्धिः सर्वव्यवस्थापनेसम्यग्योचितप्रवृत्तिरनुचितनिवृत्तिः ॥

कृत्वेनशीलेनसमन्त्रयाश्रियाहभक्तियोगेनगौरलंकृतः यदेषपको
स्यधुनाऽत्रभूपतिः फलमसौधर्मलताप्यजन्मनाम ॥ ॥

सत्कर्मदानैश्चेतिपण्यावन्याइत्योवाचकृणाः बाह्यान्तरस्ताग्धस्तसम्पदेत्यर्थः
श्रलंकृतोभूषितः यथाभिनीतस्त्रइतयाः प्रशास्यतमोऽप्यसावधुनाकलियुगेऽपि
अत्रभावत्वमसौपकोभव्योभूपतिरस्ति अस्मात्स्वजन्मनोब्राह्मणानांधर्मला
नाफलति ब्राह्मणाः सच्छीलामृतसेकेनसमारोपितायाधर्मलतायाः फलमसौ

२४

अपुत्रान्स्वग्रहृतिमन्वीरेरयति अस्मेमादि अस्य श्रीमहाराजस्य अपरेषु अमेषु अपा
वनपरेष्वपरेस्वकीयाश्रमर्थः पौत्राणामपि पुत्रत्वपरेशान् ऊरसोर्थमपती
नलस्ममःपुत्रिकाहनस्मारिनाहारपवित्र पौत्राणामपि पुत्रत्वात् अथवाभ्रात

अस्यापरेषु तनयेषु गणाकोषु सत्स्वेव पोत्रिणावी
रनयाप्रतीतः विद्यासभूः पित्ररमच्छसहितयास
महन्तयो वरसिंहावरवैपस्यस्याम ९९

पौत्राणामपि पुत्रत्वात् तथा च मनुः भ्रातॄणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत्
तेन पुत्रेण ते सर्वे पुत्रिणो मनुरब्रवीत् इति अपरेष्वपि पुत्रेषु सत्स्वेव तेषु वरगणाक
रेष्विति मानार्हैं तेषामेकस्य भ्रातविभक्त्याच तेषामर्जितभोक्तृत्वं धनिर्नस् तस्मा

येयोमैरगणवीरत्वयाप्रतीतोसि प्रतीतः ख्यातो भूषितो हृदयस्थ प्रतीतौ ख्यातभूषि
ताविति ख्याते हृष्टे प्रतीतस्त्विति च कोशात् प्रतीतिवर्तमानविभक्त्या स्वस्वबाह्यस्फू
र्तिसमर्पितभोक्तृत्वमपि ध्वनितम् न केवलं स्वयमेव प्रतीतस्त्वयारह विद्यासमूहिनि
ग्रन्थ्यो मे त्वगणस्यापि तदविद्यासमूहः प्रतीतिपात्रं ख्यातिभूषितिहृष्टिका रितो हृदय
निवेशितविषयत्वसम्भावनया निराकुलतापादको लोकानन्दसम्पादनादेतयाच
सर्वथानन्दमागणनम् ग्रन्थ्यगणात्क्रमात्स्वहृदितया सहितया वा सर्वकर्याधिता
या सन्देशेनामेभाविततणो हरम्यो सर्वथा शोधितो सद्दृष्ट्या शोधितः सद्दृष्ट
शोधितोपलब्धितो यथा वा मायीदं वचेयवचनयानि व भासि वचेयस्मेनेनाशर्वव
सस्यानिरस्तम् गुणानि वदामेव मद्वचनया सन्नागम्यो गाप्यो का विख्येरति रव
येदं निवर्तमानसामीप्यतत्त्वमैका कार्ययोजनयति ९१ ॥ ॥

रचयेदिति विवक्षितमर्थं स्फुटयति यवनेति । यवनानां तद्भिन्नप्रसिद्धवर्णाश्रा
मवाप्याः स्वस्वतत्त्रबुद्धिशालितयालोकेषु वेदितानाप्राप्रसिद्धत्वेषां लिपिः पारसि
कभाषातद्व्यासस्तत्त्वेऽपि निबद्धा यद्यप्यभ्यासनाद्विवलिता संस्कृतरचनया समस्तात्र
पावनायमयाऽस्पान्तरेणापरिणामं प्रापिता तन्मूलबद्धा संस्कृतभाषालिपिप्रापि

यवनलिपिनिबद्धाप्यासनानल्पधीरा यदपि विवलितेयं स
त्कथासारशैली । तदपि समतिगम्या रीतिरत्रास्तिरस्याः ।
स्तु भवतु यथा संस्कृतालम्बनी स्यात् ९२ ॥

तेनार्थः । यथाप्यत्र संस्कृतलिपौ नाद्दृशी विहृदैकगम्या रीतिरस्ति यस्या रस्या रीते
रस्तु भवतः सा तावत्कारेणायं यवनलिपिनिबद्धा सत्कथाशैली संस्कृतालम्बनी स्या
त् । इयमेव संस्कृतविवलितेति भासते प्रतीतिस्तथैव संस्कृतमूलत्वात्सर्वेषां तेति ।
यस्याः सौष्ठवमङ्कं भवतीति ९२ ॥

प.स्ते
टी.
२९

36

तत्रत्यनामकथनं सर्वनामान्तरकारणोपयोजनवत्त्वं च सूचयति हर्षीलेति पद्य।
पद्ये कथा तत्र पवनलिपे हर्षीलश्री,लीमपरनामाजनेशशिखर हर्षीलः सत्त्व।
भावाः सदाचाराश्च तेषां शैलीमनर्थनामासाः तथापि अत्र नामान्तरमसमता।

हर्षीलशैलीमपराभिधानां यद्यप्यसौ तत्र जनः प्रतीता
तथापि नामान्तरमत्र शोभा साङ्गत्यभङ्गि-
नेष्टैस्तकस्य ९३ ॥

मकारणम् अथ च नामेति निश्चयेनान्तरं विशेषकरणं शोभैव यतः साङ्गत्यभङ्गिः
साङ्गत्यरचनाकस्य छेदेनास्तं अपि तु सर्वस्यापि प्रीतये भवत्येव नाम्ना
न्तरं च सहृत्तशोभावर्धिनीति ९२ ॥

२९

इयमेनोसमर्थैनतत्कारणमाशीर्ह्यैरेणानक्रमोरेसफलयति धीरिति त्रिके हि स।
वेद्याद्युत्कर्षेणसारमेवेवसर्वस्पर्शवमानात् इयवानेनैवसर्वार्थसाधनात् धीर्वाङ्कु।
रीत्येवेति नेदं तत्त्रिकेसाङ्कुश्यसमाम्नायभूषयति येनभूषितस्य स्वात्मन्यपि परिशिष्टं हि भव
ति न च पिपीयो भूषणानन्तवविचारः वाचोपि समस्तवचनम् मन्ये त्रिरस्यैव नसज्जनाराध

धीस्तत्त्वज्ञलेशेश्वरेणोषयिषीवाक्तस्य रासनन्तरज्जयिनी मन्ये त्रिरस्यैव
लसौख्यपात्रीसालानस्य यस्याश्च नियोगपत्री ४७ ॥

नेलसते नइहितादिविरस्थापितेष्वेवेति इयं भूषितस्यास्य त्रिकस्य समर्थ्यपावना।
मार ईश्वरेणोषयिनीमाहि इत्यविशेषणात् त्रिकेणानन्तविचारभूषितायापि यईश्वरः
प्रसीदति समभूषितायावाणः सज्जनाः प्रसीदन्ति सज्जनाराधनभूषितायाश्चम
नैः श्रवित्वसौख्यानि प्रसयोपनमन्तीति ४८ ॥

प.सं.
१टी.
१२

37

इत्थंप्रकृतेसमर्थ्योयेषहितमासीद्वैरंगाश्रोमते कालेकालेइति शेषोपस्कारः।
येमानासर्वेपिसदर्थभागिनोनित्याश्रुभवन्तीतिवाक्यार्थः अप्राप्तप्रापणंयोगः
प्राप्तपरिपालनंक्षेमः तत्रसमाहितधियः तत्रचकर्मनिष्ठत्वेहेतुः इष्टवृष्टावपि
तत्कर्मनिष्ठत्वेहेतुः तथाचमनुः अग्नौप्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्या

कालेकालेजनपदपरीवाससर्वोवृष्टिमिष्टां भुञ्जानानोयदणिपतयः
काश्यपींपालयन्तु किञ्चाप्यन्यत्त्वलमतयोब्राह्मणाः कर्मनिष्ठाः।
योगक्षेमावहितमयः सन्तुसर्वेभवन्तु ९५ ॥

न

जायेतवृष्टिर्इष्टेत्येवततः प्रजाइति तत्रचपृथ्वीपतीनांभुञ्जानानांकाश्यपीपा।
लनम् इत्यनयोर्हेतुहेतुमद्भावेनोपकार्योपकारकतापत्तिः तत्रसर्वत्रच।
भूपतिशुभविज्ञानामलम् ९६ ॥ ॥

१२

भाविविस्तारविकलनाशानर्थमाह तत्रादाविति तत्त्वानिगहनेप्रथममेवमहद्भूता
दिनाविदितप्राप्यप्रविशतोबुद्धिसङ्कोचोजायतेइतिभावः नाममात्रेणवस्तुसङ्कीर्तन
मेदेशः तेनचबुद्धिस्थितेनवक्त्रेक्रमेणललनासकाशेभवतीतिपश्चाल्ललनाद्य इति
देशः तत्रमायवदिदमनुमानैकगम्यं येनपरीतायमध्योपयोगइत्युद्देशललनात्मक
तेनद्वितीयाश्रयशाहस्यशङ्कते तत्रादाविहोद्देशः प्रथमाध्यायप्रस्तावेललनानित्यप्रमे

तत्रादौसकलापासेयंदत्तवैकद्रिपतेस्फुटम् यतःप्रविशतोबुद्धिविकल्पोनैव।
जायते ९९ ॥

क्रमध्यायेष्विति भावः ९९ ॥ तदित्यमितिपदमर्थन्तेभाविकर्तव्यतानेसमर्थ्याद्यकया
गैलीग्राविष्यमानः स्वात्मनिगौरीप्रमादस्माशाले प्रतीवेति इयंगौरीविशद्व।
गीताङ्गौरी गिरिशार्धगतेसनेनशिवानन्दहस्येरतंघातयति इयमिति सर्वोल।
गामित्वात्सर्वेश्वरपिद्वीगिरंगीविलासेदत्तात्महात्मितिशेषः कामावितिविशेषणम्।
त्वेनपरापातिनमस्याः स्तवयति यस्मादनेनातीवरमाश्रयःस्यात् तथापमाहतनतः

प.सं.
१ दी.
२८
38

कतीवचनगणावाचोवदन्नेनोभवेत् अपितुभवेदेवेतिपरस्परविरुद्धकमलनामसरहस्य
भयपाद्मनेगौरीशमारहस्यप्रमिमातिऊर्द्धेदकारितप्रसारस्यहितम् अथपञ्चत्याप
मारहनतोनिश्चितेपञ्चास्यःसिंहस्तद्ध्वाघवेइतिपञ्चास्यभाषी अरुहननभावता।
त्रिभयःसत्वदैवेगौनेतीमर्थः अथचरमाश्रयःसत्वतीवश्रवाचरतीति अतिसर्वधा।

अतीवयस्मादन्नेनोरमाश्रयःकतीववाचस्यतए
मनोवदन् पञ्चास्यभाषीभवतीवनिश्चितेगिरे
गिरीशार्धगतारहस्यविपम् ९ ॥

तिपदिकेअयश्राचोवेक्विवावकमव्यइतिक्विपि अतीतिरूपम् तथाचनरानन्तस्मृतर्भु
लेःसत्वाचोवदन्करवाचरतीतिकाति तथापञ्चभिरास्यैर्मुखैर्भाषते इतिपञ्चास्य
भाषीमनभवरवाचरतीतिभवतीति ९ ॥ इतिकथामृतम् ॥

२८

उद्देशक्रममप्यवतारयति नयोपेतमादिनवभिः नयपक्षपक्षिता १ सत्यस्वभाववत्वं स-
प्रकृतिता २ दैन्याक्रन्दनम् ३ भगवच्छरणागतिः ४ तमामसहिष्णुत्वं धैर्यमिति या-
वत् ५ ईश्वेच्छाप्रसन्नतादेवावलम्बनम् ६ स्वयमुपनतेसन्तोषः ७ वृद्धश्रेष्ठानुवर्त-

नयोपेतसत्यस्वभाववत्वं दैन्याक्रन्दनमेव च तस्यापितानमोऽस्यस्वतोमे-
च्छाप्रसन्नता ९८ सन्तोषस्याप्युपनतेवृद्धश्रेष्ठानुवर्तनम् बाह्या-
न्तःशुचिविवेकविनयोयाप्युदारता ९९ दृढनिश्चयउद्यमस्तभावो
धैर्यावलम्बनम् प्रजानांव्यवहारेताक्रोधादिसहनं तथा १५

नम् ८ बाह्याभ्यन्तरशौचम् ९ गुरुजनादौकर्यवर्तितत्वमिति विनयः १० औदार्य-
म् ११ दृढकर्तव्यता १२ उद्यमः १३ धैर्यकला १४ व्यवहारपालनम् १५ क्रोधा-
दिशान्तिः १६ ॥

प.मे.
१ टी.
३९

39

पाण्याद्युपेक्षाविनमस्कारः १७ ऐश्वर्यापरित्यागम् १८ दयालुता १९ दानमपकारि-
ष्वपि मित्रादिषु २० नदादिदानमैहिकम् २१ उचितमातिथ्यं कृतास्वनम्रता २२ प्रतिदाने
व्यासमानपक्षवः २३ अङ्गीकृतकार्यनिर्वहणम् २४ अनाकुलसत्यवादिता २५ परा-
र्थकरणे नैपुण्येन २६ सर्वाविवादर्ण्डवाक्रिया २७ गूढनीतिक्रिया २८ हास्ये ।

पाण्याद्युपेक्षाहृदयगर्वैकरक्षणम् दयादानोपकारित्वेन दारिद्र्यार्ता ।
नेतव्या २१ आतिथ्यौचित्यतः स्वयमार्द्रप्रतिदानके अङ्गीकृतार्थसम्प्राप्तिः
सत्यवादित्वमेव च २२ परार्थकृतिनैपुण्यं विसंवादितत्वं च मन्त्रनीतिक्रि-
याः स्वदीर्घदर्शित्वमेव च २३ [illegible] शास्त्रविमर्शक्रियावतः स-
र्वार्थावित्ती बुद्धिकौशलं च गम्भीरता २४

दीर्घदर्शित्वं.

देशकालव्यवहितार्थानां शास्त्रचक्षुषा बुद्ध्या वा साक्षात्करणम् २९ शूरता ३०
मानसी [illegible] यथोचितमानस्थितिः ३१ उचितेन दण्डकारणम् ३२ सर्वार्थावित्ती
कार्ये कियत्वं च कालेन [illegible] २३ बुद्धिकौशलं शास्त्रेषु [illegible] २४

भूतभाविप्रभावेणैव विरुद्धार्थयोर्न सम्बन्धो वाच्येतन क्रियाप्रवर्तनम् ३९ कृतघ्नता ४१
सा पुत्रवत्सलस्य हृदये सिमाचः ४० [illegible] ४४ राज्ञोपकरणेषु ये
गहेमार्थसमर्वहितनम् ४० इति देशं संलिपति चतारि रोदिति सेयं महासील शैली
यथेत्यादि चतारि विशात्म्यवशोपायमयी शोभनती निभूषिता विज्ञानानालङ्कार

शतीनादीलगणार्थवसयधास्त्व क्रियाकृतिः कृतघ्नताचसत्संगाद्यसति
सागपवच ४५ [illegible] स्वाध्यत्वसे।
नाहस्तस्य योगतेमावयानता ४६ चतारिंशद्दोषमयी सेयं सद्गी निभूषिता
विद्यास्तवसतीवारामुदे कस्यान्नतोऽस्तु ११

चन्द्रोदयतारिनाविस्मयकारिणी इह लोके कस्यतो मदेऽत्र श्रुपितसर्वस्यापि प्र
यत्नकस्यवाकानेत्रेक्षणे नोऽनिशिरस्थालनेनोग्रस्तकाकालेपव नरोयमा स।
वसतीवयथास्थपाटभरितावसतीचनाविशाद्भवती नयासतीनीतियस्यासास
त्रीतिर्ध्ववस्थापितामूलतोषितावस्थापिताविद्याविचवती यथाकस्यमुदेनो।

नू. (margin)
भूत्यादि. (margin)
साहित्यसर्वप्राप्तिस्यामकवि ११ (vertical margin)

स्मरहरनारदिहेलविचितयोहारोमणिनारोपल्लवाभिर्मणिभिर्वेष्टितेयं किरीटिका हरणा।
हृशावेलालबुस्य अनकमयायामस्यार्थेवाकन् ११ तस्मात्किरीटिकातात श्रुत्वा।
स्योतालविन् कौतुकाएवमेवविवाहसमयेववरलमग्रतेविवाहनरवेव ११ इ
रानीतस्याएवाधोधोक्रमतोनातिशयेप्रतिपादयति अथेसरत्नादिना लत्तुत्वात्

स्मरहरनारदर्वेतास्त्रीतिननवनारपि हारोश्मणिपल्लवाभिर्वेष्टितेयं कि
रीटिका ११ तस्माद्विशेषतोरत्नानाम्प्रयोगोजनालविन् अथेघोवापिर
यतोवारत्नेनापतेफ्रवम् ११ अयंसरत्नयोलवः सारत्नभूषितोनवः स्थ।
लितोहरत्नोऽयमस्तकेविराजते ८ ॥

याहशाहरणता किरीटिकायांबयंरत्नेशोभएवयतोहारगणोपोक्तनीमारत्नता।
येपात्मस्यकांस्कुतरत्नभूषितः अतएवानवः अतएवस्थलितइति रत्नेशोभव।
स्यचान्तरस्थापनस्थवितेशिरसिचविराजमानतम् हरत्नारवस्थापितयानया
बहिर्भूषितशिरस्कोविराजते ८ ॥

सइत्व शेषे च शिवामिति यच्छिवोन मूर्हिहेतत्दर्पियवत्स्यापयति यइन्त्वोपशिवा।
स्येति प्रमेयकमणिहारार्थ याच्छायाभावार्थसमन्वयरूपाशोभा हृदपदावेवाकरवनीया।
तिशयेन राजति सा शिवेति समन्वयः छायाचमतिर्विवरण नस्याश्रकाशेन भाय

यइन्त्वोपशिवाभ्याजनतितरां छायाभ्रमत्मालनुर्निछिद्रम
रत्नार्थ गौरववतीमत्तमा गणमधारिणी उच्चामहूरनापुता
मललिता मञ्जीति वडामलाभव्यक्ता मवलामनीषिपरिव
न्वानन्दरामाशिवा ८ ॥

म इति शिवाभामाहरूपम तत्राद्येश्रकृतोर्थः शिवालक्षणाभावार्थसमन्वयरूप
छायाकीदृशी भ्रमत्मामासारार्थत्वात्स्यादरा तद्गुः ममादगणवती निछिद्रा।

पं॰
१ स्तं॰
टी॰
४।

शब्दार्थदोषरहिता सरलामृदुपदार्था अर्थगौरववती ओजोगुणवती स्फु
टा माधुर्योपेता ऽनयवगुणग्राहिणी उच्चा महत्पदस्थापिका सङ्घटना।
युता प्रकृतानुगुणरचनायुता स्फुललिता सद्रीतिभिर्गौडीयादिभिः सम्ब
द्धाऽमलानिर्दोषा स्वयक्तोत्कर्षार्थभरिता सबला तात्पर्यादिसहिता शि
वाचक्षायैव स्वस्तला स्वत्वेनस्याअनर्घं अतएव लघुनि च्छिदादि
विता सरलाकृताअर्थेन स्तनद्वयेण गौरववती स्फुटता प्रकृष्टा गुणग्रा
हिणी तन्वानिबद्धा उच्चा ऽच्चयमाणा सङ्घटनायुतानुगुणेपनिबद्धा
सद्वीमालघुदीर्घं शिवापद्मावतयाव हेम्नप्रकृतोर्थः ८। ॥ ॥

हृद्यमवश्यापितेशिखाग्रेविघ्नेयोजयति सेयमिति सेयंभावार्थसमन्वयश्रुणा।
शिखेवप्रकाशकत्वादूर्ध्ववर्तित्वाच्चशिखाहृद्यवश्यापिताशिरस्थितनाम्नीविद्युद्घो।
वर्त्तेरत्नकनमकलाभनिमित्तम् विवाहसम्बन्धेनोचितमहाराजतानिमित्तेचतस्या।
हि योशिखामाश्रित्यजनिमत्तां जन्मिनांजन्मानांचभूषितानांभूषितानामले।

सेयंशिखास्तिविद्युद्घोऽवतारवेहत्नरश्मियोजनिमत्तांवत
भूषितानाम् मध्येविभातिजगतीरतिसम्भ्रमकोप्यानन्द
शर्णहृदयोऽस्तमसकलापः ८२ ॥

हेतानांचमध्येजगतिः सङ्कृतिरिहोर्ध्वपरभागमञ्जरत्नगोरिपरभागश्चरत्नारिया
नश्चरतिसम्भ्रमकः सालीमनतफलभाक्त्वधृतमसकलापः स्ववशीकृतपरिजनम
नुहः धृतशोभतभूषणाश्चप्रथवाधृताः मताः प्रशास्तिश्रयाः कलापाः सालीत।
योयेनवरमालग्रतोगाधकादिगानेक्रियते ८२ ॥

प.
२सं. टी.
५२

रत्नानीति हारभूतानि रत्नानि च वारिंशत्संख्यानि वैदूर्यत्वमेव विवादप्रहीनेषु विमलत्वमेव विशदयन्ति येषामिति येषां रत्नहाराणां जगद्विषये न कुत्रापि साम्यमनुत्तमत्वात् तदभावे च मूल्ये कुतः स्यात् कियत्परिमितमेषामर्घ्यं स्या

रत्नानि तानि विमलानि महार्हितानि मल्यत्र भूषणवरे
वरमानन्तीये येषां जगत्सु तुलना न कृतोस्ति मूल्यय
स्यास्ति हृत्कलु विमला सह मे प्रपश्येयम् ८३ ॥

दिति को विविच्यात् परं तु यत्नो वित्तमिर वशिष्यते यस्य सुविमला हृत् ।
हृष्टिर्ज्ञानेन सर्वमेव प्रपश्येयमिति मलिनहृत्कुपथपतन्यस्य नमिततत्त्वाय सर्वैतेन
मनुवितकरोति मलिनहृष्टिप्रमाणिविहीनार्थं करोतीति निर्प्रमिदम् ८३ ॥

अपिच नाभासमात्रेणेति आभासमात्रेणविचाररहितेनछायामात्रेणसपञ्चानन
शेखरः नप्रदर्शनीयः अपिनसूक्ष्मदृशाकुशाग्रीयमनीषयावलोक्यः नत्रुटिहेतो
यस्मादस्माकापिशक्तिः स्मरणार्थशक्तिः आलोकशक्तिश्च यस्याः पार्श्वेः प्रसारितो

नाभासमात्रेणतु यैः सप्रपञ्चप्रदर्शनीयः त्वत्सूक्ष्म
दृशा अस्मत्त्वशक्तिर्ननु कापि यस्याः प्रसारितोऽहं।
किमिहापि यायात् २४

महिम्नातितिमिरे बोधवलत्तोलकस्मिंश्चिदतिगहने दुर्बोधेपि हृदयास्त्रानेयायात् यदतिग
हनेचापि किञ्चिद्धृदन्ननदृष्टनेन सर्वबोधंभवति एतन्नातेऽस्माकापिशक्तिर्हृदयस्येते।
यत्समादेनान्यकोऽपि दक्वकाशवतीभवति २४ ॥

प०
१ सं०
४२

43

प्रकृतमाह चत्वारिंशदिति एताहारभूताश्चत्वारिंशत्संख्याकाः क्रियाउपायाः शि-
ष्टाविदग्धैर्निषेवणीया निरन्तरमभ्यसनीयाः यतश्चैता बाह्यान्तरसंस्क्रियाः
बाह्याभ्यन्तरदेहविशोधनिकाः सद्गुणान्तर्धानेसंस्क्रिया नवशोभनत्वंक्लेशवि-
नाशसिद्धेः निषेवणप्रकृत्यर्थफलमाह इहेत्यादि इहलोकेनसङ्गोगाभ्यकाशुव
सर्वानिभाकेतिःश्रेयसप्रदत्वं चेत्यर्थः ८५ नवेति नवचत्वारिंशतः क्रि

चत्वारिंशत्क्रियाएता बाह्यान्तरसंस्क्रियाः निषेवणीयाविदग्धैरि-
हामुत्रशुभप्रदाः ८५ नवप्राथमिकीयासौविदग्धसेव्यातपःक्रिया ।
समाहितहृदाभूत्वायोराःशृणुततामवम् ८६ ॥

यासांमध्येप्राथमिकीह्यातपःक्रियाख्या यासौविदग्धसज्जनैःसेव्याभ्यस-
नीया समाहितचित्तत्वमेवतद्वास्मिरेहविमामनुत्तण्याज्ञेनाह समाहिते-
त्यादि तांतपःक्रियां शृणुत लक्षणकथनपूर्वकोदाहरणेनसम्यग्हृदया
स्वात्मसात्कृत्य तामवमनायासेन ८६ ॥

प्रत्याभिमततत्त्वरूपान्नवादृश्यं तेनैव मतेन सिद्धान्तयति कायक्लेशादिभिरिति न

स्यात्तपःक्रियायाः यद्यपि यद्यपि कायक्लेशादिभिः शीतातपादिद्वन्द्वसहिष्णुतारूपैस्त

पोभिरादिनात्तमपि सर्वयोगशास्त्रोक्तसंयमादिरूपं तिरः ध्यानन्तमगण्यं तैश्चैव

यापि असौ नाभ्यन्तत्तपःक्रियेशावेनेवेति सिद्धान्तमतेन प्रतिज्ञा एवकारेणास्याः।

प्रतिज्ञाया अवान्तरबन्धनितम् प्रतिज्ञानेऽर्थे हेतुं तपार्थोन्नतेरस्यति तदर्थमिति न

कायक्लेशादिभिस्तस्या ज्ञानत्वं यद्यपि स्थितम् । न

यापीशावेशनेनासौ तदर्थमिति वर्ण्यते ॥ ८ ॥

तदर्थमीशावेशनात्मकतपःक्रियार्थं तात्सिद्ध्येरतो कायक्लेशादयः फलवन्तः अयं भा

वः ईशावेशनात्सिद्ध्ये कायक्लेशामनः संयमादयो ये बाह्यान्तरे उपायाः स्वीकृतास्ते।

सर्वे स्वयं तीव्रतरशक्तिपातादिनासिद्ध्यन्तस्तामकिञ्चित्करा इति सैव चाभ्यानतपःक्रि

येति तपःक्रियाक्लेशानां प्रथमे द्वारम् ८ ॥

प.सं.
१टी.
४४

ईश्वार्थेनानपेक्षितेश्वरमेकमेवं स्वलदाणानुतनस्याविनितो स्वरूपेणानिरूप्यतदधीनार्थे।
वस्तवोस्य वहतीति निरूपयति सार्थेति संक्षेपतः सर्वसिद्धान्तसारोत्रेयेन मेघावोत्क्रति
स्मृतीरितानसेयस्य स्यसेतीति तथाहि ईश्वरोस्ति इतितत्सत्तासम्भावनयास्तिकानु
द्धिः सम्मतैव वस्तुपन्नुपागता भवतीति यास्तिकबुद्धिनामस्पेमेवाह कार्याकार्येति
परधीनइति ईश्वरसत्ताधीनः समानस्यास्यानन्दूऽवेदकार्यमिदंनेतिसम्यग्यास्य

न.

सावसंक्षेपतस्तस्य सत्ताश्रायस्मृतीरिता कार्याकार्यविवेकोयंयदधीनोयतो।
स्थितम ससवर्णाश्रमाचारस्य कार्योयंयतो दृढः योविना मोहसम्पन्नावन्ध
तेषामर्थयेनहि १९
ति सम्यगभ्युपगतेव
तस्मिन्सर्वेषामुक्तनक्रमतेनाह यतो।
स्थितमिति यतइति कार्याकार्यविचारस्थितमितीहामनुस्मृतिः १९ उत्कमे।
वार्थेविपर्यस्यति सहेति यतस्तीश्वरसत्तायाः दृढत्वमवस्यंविधेयः अन्वयेन सा
पितमर्थंदृढप्रतीनयव्यतिरेकेणापिसम्पयति योविनेति क्रतिस्मस्मृतिरीश्वरसत्ता
विनातेहिक्रमतिस्मृतीश्वरसत्तासंनेत्रेति नेत्रनिमीलनेनमोहसमुद्रौसमाकृष्यन्तेनान्ध

=
दे
म
८
४४

अस्या एव प्रकारान्तरेणार्थं साधयन्नवमाह यद्दीनमिति यद्दीनमीश्वरसत्ताबीजम-
रूपो धर्मः कामार्थावेव पत्रपुष्पभरसम्पत् ध्यानादिभिः कामनावर्हद्दृष्टीधर्मकल्प-
लता त्रिविश्वमतिशयेन फलति फलमस्याः शिवस्पर्शः इति प्रवृत्तिमार्गेणावक्तव्ये-
गसम्पत्तिमीश्वरसत्ताश्रयाम् कांनिवृत्तिमार्गेणापि तां निष्कामविषयामाह यथा।

भि.

यद्दीनमाश्रितवती शुभकल्पवल्ली कामार्थप
त्रसुमनोभरशोभनाया यस्फलमते शिखमप्य
मतनद्वैवर्यां निःश्रेयसे वितनुते भवि सज्जनानाम् १०

मतनद्वैविमाहि अपि विभिन्नक्रमः ऐश्वरसत्ताश्रयाधर्मकल्पलता भवि सज्जनानां-
ममृतत्वाणाममृतनद्वैः सर्वतः प्रसरदानन्दरसैर्निःश्रेयसमपि वितनुते निश्चितं श्रेयो-
निःश्रेयसम् अपिना कामादीनां सिद्धावनायाससिद्धिं सूचयति १० ॥

प्र.
१ सं.
टी.
४४

45

एतस्य श्लोकस्यार्थमुक्तमेवार्थं सविस्मयमाह अहो इति हे विशेषज्ञाः अस्या गति
र्विविधाश्चर्यस्वरूपा विराजते अथ च विविधा विगतविघ्नापीडरसनायाय ।
कथयन्नाह विराजते विविधे राजते पुनरपि च विगतविघ्नाकाररचनापि ।

अहोविचित्राविबुधागतिर
स्याविराजते त्रिवर्गमूलबन्ध
नापियापवर्गमस्पृशं वम् ॥१॥

विराजते विशेषेण राजते इति विरोधः विरोधाभासमेव प्रकटयति त्रिव
र्गमादि यासमां धर्मार्थकामाख्यत्रिवर्गकारणमपि सती अपवर्गमस्पृशः ।
वर्गाणामभावोऽपवर्गस्तमस्पृशन्तीति विरोधः अविरोधस्तु अपवर्ग
प्राप्य सकैवल्यार्थेनादीति विचित्रा गतिरम् ॥१॥ ॥

४४

ख्यातेति यतस्मात्ततःइतितत्पक्षिणाश्मसात्ततः येनेनसर्वेषामसेर्वेषामर्थेदापित
ग्रहणम् तथा कामीपुत्रदारभाक्स्वस्थदेहः ख्यातकीर्तिर्निराधिस्थितपीडाव।
दितश्चेतिविशेषणाच्चतत्पेनेदानम्बश्चैताव्येभानतत्मिस्तकेभवति यतःख्यात।
कीर्तिस्तस्यस्वस्थदेहोजीवस्वस्थायोस्वर्गस्थकीर्तिदेहः प्रारब्धभोगावसानेन।
मेवकीर्तिदेहेस्तेनतेषापनतमाविशतीति स्वस्थदेहइत्यत्रावपेशाविविसर्गलो पइनि

ख्यातकीर्तिः स्वस्थदेहो निराधिः पुत्रदारयुक् नैवपाप
तोषवैराग्यभागीस्यापश्मसात्ततः ५२ ॥

विसर्गलोपः द्वितीयार्थेयदिनसेहितायामितितत्राग्रहस्तदासकारद्वितेपिनप्रथमार्थेतति
तश्चसकारस्यानविवेतिद्विवका व्याना यदित्वद्वितेनसन्वेन तदाद्विवेसतिका
कोसवृतोद्भतिसलोपेपिनकाविलतितितिसिद्धेस्वस्थदेहइति सकामस्तत्पस्य।
सात्ततः नैवपापतोषवैराग्यभागीति सर्वेव्याकर्मप्रवृत्तावपिकामनानैवपेदस्तेनेपु।
ण्येतोषः स्वयमपनेतेनदर्पविवादेरितोकृतममवःप्रसादःवैराग्येसाधनेभोगुरि

नरपतिजयचर्यास्वरोदयटीकायां ५६ ॥

विदितवेदैः,

पं. १ सं. टी. ५८

यथोचितमिति एवंभोगगतार्थम् ५३ कुशलैरिति, परार्थं यदनेकतन्त्रैः अभिमतपरिक्रियापत्तज्जन्मकौशल्यमूलतयनम् अनेनमूलेनैतज्जन्मशाल्यकेनयमिति इयमेवच पारलौकिकमहत्त्वशोभावानशीयत्यदोऽस्मद्गृहस्थाः सञ्चापेति

यथोचितमनुष्ठापि स्वर्गो निःश्रेयसं च वा इहस्थापि तु सत्कीर्तिः भुवनस्थितेः सातीभवेत् ५३ उक्तं च कुशलैरेतज्जन्मशाल्यमूलत्वात् पारलौकिकमाहात्म्यशोभावेयमहोदक्षा ५४ इतिसम्यगालम्ब्यतः प्रामोवीनलसंस्थितेः स्मरात्तदुचितं कार्यमिदं यजनायतिः शुभा ५५

यावद्विपत्कलेशगन्धोऽपि नावशिष्यते तावत्मनुष्यजन्मवाभिः सम्भुलेभे। तिसम्यगालम्भ्यतद्युक्तम् त्रिलोक्याधारत्वादस्माः प्रामोवीनलसंस्थितेः तिम्लकं स्मरात्तो विवेकिनो यत्तदेवकार्यं न परिक्रियालवणस्थितिः। म् आयातिकममरः कालः ५५ ॥

श्रुतस्य शमानिति एकः शमाभ्यासे श्रुतिमात्रविश्रान्तः द्वितीयस्तु सत्तर्कमपाश्रितवा
वीयोगविश्रान्त इति नानार्थभेदाद्बलिकमत्वाद्क्रमत्वाद् इति बहुतारावप्रोक्तोऽयमले
काः गणय इति शरूपगणनायोगमभ्यासपर्वाद्योगगणने इत्यर्थः येनेति प्रकृष्यते सक्रि
यया प्रकर्षणीयते कोऽयं प्रकर्ष इत्याह नित्यनिरेकमत्वेनार्थान्तराभ्यासेन प्रकर्षस्तु चयति स

शमाच्छमान्तरगणपौर्वेण यच्छ्रेयः प्रकृष्यते सत्य
मेवरूवोलोकैर्यैः स्यान्नारकीस्थितिः २९

त्वन्येष्विति श्लोकेति ननहिकद्राचरणान् तेनेतेषु श्रुतिमात्रेणापि शरूपवत्साक्षीकाय
मपुत्रमेव योगरूपाविश्रान्तेनेत्युक्तं नारकी स्थितिरिति नारकीत्वेन पशुत्वाव
रगतिरत्वेनैव सत्त्वविनाभवति २९ ॥

३येए^२

प॰सं॰
२ टी॰
५८

47

ईश्वरसत्तात्मिकां तत्पंक्तियं तावत्स्वस्यामिह स्वस्य विचारेण नानापासमाध्याश्वयवि
ललाटे माद्दिशायं [illegible] सौके [illegible] वर्णावली दैवलिखितशुभाशुभकर्मफलोल्लेखरूपा
शुभेति च विशेषणं श्वन्ह्लेखनाद्विपिकारकं न लिखितमात्रेणात विशेषणेनाशोस्य।
मानशुभरूपत्वाद्वा श्वनह्नताणसौ सर्वसम्मतेत्याह तत्सेविदिति तस्याः सेविद्दोह्ली

ललाटपट्टलिखिता यासौ वर्णावली शुभा तत्सेविद्युल्लकं सत्र मायार्थं यदि
शेषकम् प्रथिता सोपयेशाने येन तत्प्रत्ययसौ विभुः सर्वेल्लयापसद्ग्रोश्वरह्वादि।
यो लिपिज्ञः विचित्रयति येनाप्य सर्वसाश्रास्य महलसेन इतिज्ञावि चार्या।
शुज्ञागर्येविज्ञयैः सदा उल्लेखलिपिशरस्येषाः सर्वी लोयोजयेपस्तकः येयरस्य।
तासस्याज्ञपशातनस्मानतम् २२

कृतेर्मननस्यप्रकाशकं यद्विशेषकं विशेषबोधकं तिलकं च यं क्रमयचरस्तनमस्दारिविध।
चितेसरितिनिमसन्निहितेसाया यांच सायायां न च सायायासुपश्रद्धे सायारस्मितं।
लाञ्छितेरिपनबोधकं मनोवाञ्छितमितिमहाकविप्रयोगात् इति यद्धियाररितलिखि

नवर्णावलीश्रुतिस्मृतिस्पन्दकेविशेषकेसर्वसाधारणोविधेयतयाविहितेनोपेनम।
स्मृगानुष्ठितेसदुपयाऽऽह्यपणोऽकिंचेतस्मिन्सर्वेषांनेतेविशेषत्तमाज्ञापालकंयस्यसो
विभुःसर्वज्ञःसर्वशक्तिश्च तस्यसेदृक्त्वपातउदितानाथोवसतिरूपसत्त्वकीयत्नबोधका।
सहेलत्वालक्षणोनसप्रसत्रसद्धलियोसर्वोर्ध्ववर्तिनीउतदिव्योयोतनमीलोश्रणा
स्पिं॰ श्रणपाभयोजीर्णोसन्निविविश्रपति तथायथास्यसर्वसाधाम्यमहलसेन्न प्रसिद्धेचै।
तस्वामिभ्रत्यव्यवहारेस्वामिनिवेदितमर्थमविशंकयाउद्घायदर्शीयतोभ्रत्यस्यप्र।
सन्नःस्वामीतस्यदर्शितोपविश्रवर्णभयानिसहस्त्राङ्कितानिसदस्तरागिणोविरो
धकतयालिखतीति इत्यतोहेतोर्ऽयैर्मेत्याविचार्याश्रुमीङ्गतरस्नुमत्तोसदाज्ञाया।
र्यम् येनसप्रसन्नोऽदृष्टोलिपिश्रणपाश्रणपोभयानितोसर्वेष्यावनस्थेरीप्रमस्मोत्के।
स्पतोयोभवतोलिपिंसतीमनस्थेरीश्रतयोनयेत् ययासन्निपोहसम्मताग्रेभतोपर
मलोकानत्पतापाच्चभवेदितिश्रणपस्यापिसमर्नितेतत्वनंखरत्नाउच्चामितिसाधार।
णतयाव्यपदेशः ९९ ॥

न४

प॰सं
१ टी॰
७८

इत्थं प्रकृते समर्थो विषयोपरमेनेन संख्यापयति भो धीमन्निति धीमन्निति विचार-
योग्यमतौ स्थित्वा शुद्धिं शरणीकृत्य वारं वारं मनसा समाप्ति विचारय यथा नवतः स्वा-
ग्रहस्वकृत्यात्तेषां मोक्षाय प्रज्ञाविषयप्रमनेन सम्भितमविचारि लिकियाशास्त्रे निमि-
इफलातिव तथा न व्यापितस्मर्थे वैशान समभ्यति यथा स्यात्तथा न तत् शास्त्रे समर्थे ।

भो धीमन्स्वमतौ स्थित्वा विचारय पुनः पुनः यथा प्रज्ञा स्वतेः शान्तिकादि
तेषु प्रभुसम्भितम् तथैवास्यापितं हृदि तत्पितं कार्यमेवतत् १०

यात स्वप्रमाणकृता ज्ञरीसृतत्वम् तस्मात् यापितस्य परिशेषे समर्थे यात्वेष्यम् येनप्र-
मज्ञो सौ दासपस्वी नो प्राप्यपि स्यति प्रामेव दासेस्व पमेव हृत्तनकृत्यो भविष्यसी ।
तिभावः १० ॥

सर्व

तत्कालत्वमेवप्रसत्तयति तथाचेतिसार्धेन तस्यसर्वैश्वर्यस्यसर्वतस्यकर्तृत्वे
यत्नहिद्विधेशितोपदेशः रात्रिन्दिनविभागेन यथातद्विनाशाम्यजाद्
योगक्षेमावधारणम् अप्राप्तप्रापणप्राप्तपरिपालनात्मकेदिनेयथोचि
तमुपदिष्टम् रात्रौच तथैवतस्यपरस्यप्रदर्शोल्लष्टस्यपरमेशानस्यानुचिन्त

तथावशितात्तस्मात्दिनरात्रिविभागतः द्विमेतद्वि
नाश्राप्ययोगक्षेमावधारणम् १०२ रात्रौयथोचितेन
स्वपरस्याप्यनुचिंतनम् ॥

नम् स्वप्रयोजननिष्ठयेदिनकृत्यतन्त्रनाधिकप्राप्यस्थितनिष्ठयेव दिनरात्रि
विभागतःस्थितिमुख्येनतथावश्यविधेययामवत्वादिविभागोपलक्षणम् अ।
तिष्ठत्स्वनात्राजकार्याणाम् तद्विनाक्षितिप्रयत्नपरतयाकार्येस्वयं

= ६

पं.सं.
१ टी.
५९

49

इत्थमनुपपादितमर्थं लिगमयति इत्थमिमादिना इत्थमक्रमप्रकारेहेन नानवस।
मादितविनस्यकार्येषप्रमायतः सम्यगनुष्ठितनदीदेशास्तोर्भसितानेकजनमानित
दैवस्य सरस्तकमलविचित्रितदिव्यलिप्यङ्कितोच्चमर्थशालिनस्तवलोकहृद्यीहाम।
त्रैलोकलक्षणानिनाभवेत् सम्यक्तोचितव्यवहारपालनेन सम्यग्भोगान्भुङ्क्ते।

इत्थंसमादितविपुलवलोकहृद्यीनिना
कर्तव्येनानघस्त्रीहेषुहेस्तेषुहेस्तेनियोजितम् १०३

सत्कीर्तिवल्ल्यापयितास्थितत्वभस्यानन्तपसिद्धेः यतोऽस्येहलोके महिमूर्धेना।
लि महामन्तसमद्दतिमग्रस्यकृतत्वस्रोत्स्यः तथाचानेनसत्कर्मणामाचर
णात्रिनेषुहेस्तेषुहेस्तेनियोजितम् सएवैकः शुभाभवति अतोऽपशवलसात्पर
त्रापिनरकपातानाहोइति १०३ ॥

५९

इत्थं विधिर्दिशीर्षे शिखावाक्यमुपरिनिस्याप्यायार्थं वाद्दिशीर्षे शेखरत्व
वाकेरचयितमाल्यायिकामुदाहरणानयावनारयति भूयते इमादित्वाद्वा
गन्तम् इत्यमेवच समवेहोरभुशिखाशेखरकल्पनास्वयमूह्या प्रत्वाखांशि
खायांवाक्यार्थसमन्वय इत्यायामियमुपलब्धायां ल्यायिकाभूयते इति समा
वयः तामाह सानुभाव इति अलिनामासानुभावः समन्तापः समतिनि।

भूयते योपलब्धार्थं सानुभावो लिनामकः अभूयेनाहर्निशोहे।
विभक्ते सत्क्रियाभरात् ९४ ॥

अथ कश्चिद्राजाभूत् नामपदेनैव तस्य मन्तातेमिडेऽपुनः कथन्नयकर
णोसेतागोरवार्थम् नेनचयोगाद्वृष्टिमस्याभिप्रेतम् तथाच अलनीति
अली नीगृहीतिर्योगविभागादिन तथा चालीपयोमः सङ्गणाभूषितः
शाकलसमस्य येनेहम्गुणोनसत्क्रियाभराद्वेतोर्हेर्अहर्निशेविभक्ते पूर्वेव

दृष्टान्तशतकम् ॥९४॥

प. स्तं.
२ टी.
५०
50

विनयान्वितमिति क्रियाविशेषणम् ॥५॥ मेमतमिति अनुमितम् रहस्यत्वाद्
विहन्नस्य सर्वथा श्रमत्वागोचरत्वात् परवशेन वेति वा शङ्कृत्वार्थे स्वतन्त्रेणापि स
नापराधीनेनैव किंचिन्मते ॥६॥ स्मितेति रहस्यार्थानभिज्ञतेनमस्यस्तूयते विनय।

ते तथा सन्तस्तुके भवयानामनकस्य न श्रुयतो वनतो मत्वापञ्चविनया
वितम् मईलेमतिमन्यामिस्मीकृतः किं वयाम्मनि विरोपञ्चस्वत्वेतरं
हिनयस्यामि किंचन गङ्गो विश्रामेलशोपिनन वास्तीति मम तम् कि
मिदं चिन्मते देव त्वया परवशेन वा ॥७॥ इत्यतः समहार्थीगाम्भीर्य विशु
लाशयः स्मितावाशाचेत्लिपेसहस्रेमभाननम् ॥८॥ सत्यसूक्तेन।
या किन्नु तत्त्वतोस्य पदवैः सर्वथा वहिन्तवेरिपरमेशत्वमीर्यते ॥९॥

इत्थं नाम्बकेष्णो वाचन्हस्यमध्येत दुर्वाचस्यार्थः अर्थान्तरस्यार्थः परमकाष्ठाप्रा
प्तं तदेवाह सर्वथेति यत्सर्वत्वविहितविषयकाङ्क्षैः त्वमेव तिपरमपदेन ध्वनि
तम् यत्र सर्वविषये सम्यक्त्वेन स्वरूपलक्षणम् ॥१०॥ ॥

सत्वसंगेनेति सत्वस्य सङ्गो यत्र सुखलोभात्सेनेत्यर्थः समाः तुल्यमतानधिकाः परस्प-

रेष्यादिशून्यतामत्र समग्रकालेन महामते यदहं सत्वसङ्गेन दिवसान्निवाहये ।
तदेमान् सहधीनाश्च त्रताः सर्वाः समाः स्वतः परस्परविरोधेन सर्वेषामनर्थमाशुः
सहेमा विविधारागद्वेषादिसमलंकृताः परस्परविभिन्नतारश्चोन्यकलहप्रियाः
अहमहमिकयायुक्ताः परस्परजिगीषया अनर्थमतुलमालोच्य निपातिकृतवान् ।
स्वयम् यास्येदशः इति मोक्षकाम सदा ज्ञानगतिं सत्वरा यत्कृतिं माश्रितो राज्ञा दं-
डयार्थमभिधीयते १४ येनासौ धियते दशः सततमात्मा वेशस्थितः प्रियो भवे-
त्तिनस्य स्पृष्टवत्सन्त्यागभिमानवम् १५ इति मनसि दिनेकि विहितयेतन्त्रिया वि-
ना यदापि राज्ञो विश्रान्तो भविष्यामि तदा मम १६ यथा दुखवानास्मो वेलाकाली ए-
षायाभविष्यति अतो विचार्य सत्पक्रियां रात्रिन्दिने मया विभक्ते कृतवत्कमो ।

रविरोधेनेति यामिन्दरशिष्यभावाभावात् अनर्थमिहाम्बनार्थलोपम् ॥। यदेतद-

प. मं.
१ टी.
५५
51

विद्यात्रयेहेयस्वरूपेलोकरूढेनतस्यैवसर्वेमितः स्वातन्त्र्यमित्याह स्वेहेति नियतिः।
पाल्यपालकदशाप्रसराः पितृसिद्धशाखिसिद्धादिलक्षणाः स्वयमिति निम्नाधिकत्वेन:
स्फारविस्फारणालके येनियतितिरिति विषयप्रदर्शनेननतोस्फुटयति यामाविति या
सौ विघातविश्लेषदशाइति सानियतिर्याभीषास्यामलः पवनेभीषोदेतिसूर्यः भीषा
दिन्द्रश्चसोमश्चस्मर्यते वतिपञ्चमइतिनयेनसदानिरन्तरंधावति सैवहासवभेदे।
नहियामतीतत्स्वरूपलक्षणेलोकेप्रवर्ततेइत्याह यन्मूर्तिरिति श्रमत्रस्वल्लसरा।
तिर्यमोदशाधारी इहतत्स्वरूपमतीतानादशाधारी ततस्वेहयोषितः परत्रदशा
त्रीवितः श्रयोषितस्तुसपरतत्त्वाषकस्यतिद्वयमपिदशारंभमितिसत्स्वरूपेतस्पोति तं ५
येनासौसमग्रदशाधिपते ततदशापालनानन्तिपतयाश्रुतत्वयाभिरमहह
त्वाभासेनभ्रान्तविचरनानरमाभोयथोविलगतिरित्याह इतीति सावेलेति श्वा
सप्रस्फुतेलतरणामसमतेममाभीहेमननमिति ९ ॥

गुरवे वरार्थो यस्तस्याः आख्यापिकायाः उदाहरणेन नाख्यायिकान्तरमाह अथैनेर
निर्हीरवैश्वाकवेराणो गृहीतरविहीणतो रेणुविशेषत्वरविपतिनान्तरंजाहीरणमनः
पःसहस्रान्तरेपरानिलस्वर्ध्वकृत्तर्गतः संस्थावेलायामवस्थायां परमया मुदा सह
तःस्वसमाणो प्रोवाच परमया मुदेति उभयोरपि प्रजुरनामाह विशेषणतीमर्थे।

अथैनेवावहीरणमनन्यःसहस्रान्तरेपरानि प्रोवाच सह कृतःसंस्थावेलायां प
परया मुदा १६ राजन्कृतस्य कृत्सो सिन्नातनमनन्यपुरुषधीः सन्मार्गेण।
स्थितोसीति शापिमां किं करोम्यहम् ११६ ॥

वत्स त्रः शोभनाम हत्पालनादिनाऽस्याः पृथिव्या यस्य स सन्नयः अथवा शोभनाऽस्या।
मौर्वी यस्य सः परं श्रोनितकीर्तिरित्यर्थः ११८ राजन्निति कृतं कर्तव्यं नाद्यापि इति।
वेषत्वाच्च सन्मार्गेण स्थितोसीति महीयत्वां महीन्तेविनाशो चोतिमांशापुपदिशाकि
मत्रसंसारे कोमियेनाहमपि सन्मार्गेणैव गमिष्यामीति ११८

प॰ से॰
१ टी॰
५२

53

किङ्करः इति अहं तव किङ्करो दासोऽस्मि तदुपदिशायेन मे महावेन महावेन रतिर्भवेत्।
मे मम करणप्रत्ताभ्यो वत्सादानेन सर्वथा दायादिलभ्येन परमानर्थदायिना यतः
अस्मिन्भयाकुले जीवलोके किं कलेन घटितेन नाटेन उज्जीवेत तापिरागात्स्वात्मोपितप
रमोरेणातिन्तदुपदिशायेनास्मादुदितजालवन्धीमुक्तो भविष्यामीत्याशयः इति शि।

किङ्करोऽस्मि महावेषन रतिर्मे किं करेणामे किङ्करेण हि उज्जीवेज्जीवलोके भ।
याकुले इति प्रश्नितया वाचा तुष्टयो वाचनेश्वर यथ स्मान्भवसिन्धोऽलं मु।
क्तो मम पदेश्वनः वाञ्छुमेतद्धितेराज स्वनावेत्याणतम्यः तस्याचशुद्धवेला।
यां नैसर्गिकयांशभेश्वनः रीनोमस्याकिषयावायिप्रसिद्धयातेश्बोधयप २२

जीतयावाचा सद्यान्तराशयतश्रीशपान्तसारेणातेश्बोधाय इतिप्रसिद्धे नैसर्गि।
कयामिति सहितेवलासद्वेषामयत्तोषनतायेनश्रालेमरुतंमितितरश्मिधीयते व
नस्थदितेमनावेतयातेश्बोधयपशेच सालादेवदीनाफरनेतनविशुद्धयाचकिय।
यानपेत्तारणादिनास्वात्मसमुद्धेवेतस्कुञ्जविति २२ ॥

५२

श्रवफलकथनव्याजेन कथासारमाह यथेयमिति इष्टमनयमिदमिदंयथेयंनन
तानव्दृशावदात्तापालनतनात्स्वष्यानिकपद्वातयावमध्यमनियंतरात्तावशावनी

यथेयंनव्दृशात्स्वष्यानयात्तावशातोस्यकिम् स्वष्योनन्वोस्यतोनोस्याः सहिस
र्वोर्थजागरः तथाचात्रप्रवीणानामसत्याभाणकउक्तमः येनेशाराधनेसकेतस्य
नास्तमरास्रति मत्यानुंघरारोणाफलेनस्पद्विधाष्ठितम् विविनमतिमा
कोनतमारायपतीस्वरम् यरोविविशविरुधोगतिःस्वपरसोत्यदा यथातेस
म्फलेस्वस्यचापरस्यापितन्वते श्रुतपञ्चभागाथ्याग्रणोत्रापिगीयते इति
यभिरियर्मिष्टाः पाषेपाषाः समसमाः राजानमनुवर्तनेतयथाराजानतथाप
जाः सर्वंचक्रुनकुर्वन्त्योपिपरार्थंरीतिमाश्रयेत परोपकारकारिवेधर्मस्यपरा

वात्याभनन्तरतः स्वष्योनिकपद्वः किंतयाग्रपितन्स्याएव नवकदावनतस्मिन्सति
योपधीकृतानयतीमाह सहीति सर्वंतनाशितिभावः २२ तथाचेति श्राभाणकः

प॰ःहे
१टी॰
५३
53

सततामप्यलोभसंवेवर्तीवाक्यसन्दर्भः तेरेवपठति येनेति सकामितिभावेकः य
यमर्थः ईश्वराराधनसंक्रमणात्तुः प्रजाः स्वधर्मेणालनुसकामत्वमेवाभागिनेऊर्वेलीः
मानेवमसिकेद्दियाफलम इहाव्याकुलतापश्चवतेरेवाभागिनेस्वधर्मेवतदाराधनफ
लेसाताखेवसाध्यमितिसर्वथास्मान्नेनतदितिवाक्यसमाभिवाचकोपीतिपाहसत्वे
णापकामामप्याह नेमवार्थेप्रकटयति मत्वेति गतार्थमेतत् श्रेयेवसमाचेत य
सेइति गतिर्व्यवहारः समत्वेति वाषाहरतार्थे १२९ अतएवराजावीनेहपरसो
त्येसकर्मणाराज्ञेमेवपरमार्थतः पर्यवस्यतिहेतोः १२३ नचहतकर्तव्येनराज्ञा
सेतहविनेनभावेयावज्जीवेस्वधर्मनपेलेणापियरासिद्धार्थसत्क्रियाकरणास्मो
चितत्वतारित्याह स्वेयेवेति परमोवधिः परमाकाष्ठात्यकर्तव्यतानिरासः
१२८ ॥ १२८ ॥

नी॰

५३

अत्रभगवन्तंसारथीकरोति अतस्मादि अर्जुनंसम्बोध्यकृत्यावाप्तसर्वकामेना
वाप्तिनसर्वेष्टकामेनापित्रिकालस्थिरमार्गप्रदर्शनार्थमुदाहरणपूर्वकंकर्मका
र्यतयाप्रोक्तम् तदेवतमेवानुवदति तदभिप्रायकथनाय यद्यदिति यद्यत्किञ्चि

अतोभगवताप्राप्तप्राप्तव्येनार्जुनंप्रति कर्मकार्यतयाप्रोक्तमुदाहरणपू
र्वकम् ॥२९॥ यद्यदाचरतीश्रेष्ठस्तेनयावर्तनात्स्वयम् तत्स्वरूपाभव
न्तीतितात्पर्यकथनायदि ॥२०॥ ॥

श्रेष्ठआचरतिमनुष्येदेवेतरोजनवाम कामोनभिन्नत्वंकरोति सर्वश्रेष्ठोयस्माणंकृत
तेफलसिद्धिसाधनतयास्वीकृते तद्देवलोकोऽप्यनुवर्तते तदाचरणमनुवर्तन
स्वस्वयत्नस्वरूपाभवन्तीतितात्पर्यकथनायभगवताकर्मकार्यतयाप्रोक्तम् ॥२०॥

प. से.
१ टी.
५४

हार्थं परमफलप्राप्तिकथनार्थमुपसंहरति इतीति मतिमतेतिवक्ष्यमाणेनसं
ताये णाध्येयं विवेच्यम् यथा वाक्कायमनसां कृतिक्रियाये महीतले विमृष्याविम
ष्यावयंति तेविबुधैर्देवैरपीशानुद्यवहारे इति सम्यक्समाप्यते नेत्राणेनान्यतद्दय
कर्मबीजप्ररोहशमकथः मतस्तत्किमपिसद्रूपं विशालिप्रदोप्राप्नुयं ॥२॥ इत्येवमि
ति हे विबुधाः विदुषामेवात्राधिकार इतिनिस्संभावीकरणेन धृत्वते परार्थ्यां

इतिमतिमताध्येयं सम्यक्सूरीश्वरोपदेशादेव कृतिमास्वाद्याभ्यावर्त्य महीतले न इह विबुधैरीशांलोकस्थितिमसमाप्यतो विरतजनतुल्यसद्रूपविशांतिकिमपरो ॥२॥ इत्येवमुक्ताविबुधाः परार्थ्यानपक्रियायायापरमासिद्धेः यो मथितायोतकषाय ग्राह्यमानेभजलेस्थविरस्यगोष्ठ्याम् ॥२२॥ इति श्रीवीर
रत्नशेखरशिक्षायां प्रथमं रत्नम् ॥ १ ॥

सुनमा परमासिद्धे कान्तिकाम्यान्तिकेवला
शेषार्थं प्रशमान् कषायाभ्यान्तरदोषाः अतएवशुद्धाः स्थविरोपरमूर्तिं कला
नस्यगोष्ठ्यां समायाम् इति शिवम् १ इति श्रीवीररत्नशेखरशिक्षाविवरणे प्र।

प.स.
हि.टी.
१

ॐ नमः सरस्वत्यै श्रीगणेशाय नमः अथोद्देशप्रकरणे यत्स्वभावाख्येद्वि
तीयं द्वारं तत्र महिदेशं तल्लक्षणं वदिष्यन्नेतत्प्रश्नेयतावत् ज्ञानस्य इति सर्वे फल
निबध्नाति अथेत्यादिना उद्दिष्टमिति नाममात्रेणैव तत्सङ्कीर्तनं महिदेशाः स्म
रणेनेति लक्षणोदाहृतिभ्यां प्रवणद्वारेणाहृदयङ्गमीभावेनेयत अतएव त।

अथ द्वितीयं द्वारं महिदेशं स्मरणतारहताः यस्य
वेशात्सविनयेनात्मा संस्क्रियतेतराम् ।१

त्वापकमाहृताः इति सत्यावीकरणार्थमामन्त्रणम् फलमाह यस्य वेशादि
ति आत्मसंस्कारोऽस्य फलमित्यर्थः द्वारे च प्रवेशेन भाव्यमिति यस्य वेशादिति ।
तत्सामर्थ्यमाह संस्क्रियतेतरामिति आत्मा चित्तम् सविनयेनेति विनयोऽस्य
वाह्यमङ्गमिति सूचितम् अतिशयेन चास्य संस्कारे बलवदङ्गत्वमिति तरामिति ।

१

सत्त्वभावत्वमित्युद्दिष्टं यत्तस्यैव पर्यायान्तरकथनेन लक्षणमपि स्फुटितं भवती।
ज्ञापयेन पर्यायान्तरेणापि तदुद्दिष्टानि तेष्वास्थिता तेष्विति सत्त्वभावत्वम् यैर्वै
र्नित्यानित्यव्यवस्थापकैर्मन्वादिभिः ज्ञाननैष्ठैर्विदितैर्वैर्भगवद्व्यासादिभिश्च तथा
च भगवान्व्यासः लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ज्ञानयोगेन सां

तत्र सत्प्रकृतिर्धीरैः सोपानत्वमिति चोच्यते
ज्ञाननैष्ठ्येस्वनिष्कामं कर्मयत्नापि कथ्यते १

ख्यानां कर्मयोगेन योगिनामिति सांख्यानां ज्ञानयोगेन योगिनां च कर्मयोगेन।
या निष्ठा प्रोक्ता सा मया भगवता निष्ठाशब्देन सोपानत्वलक्षणेन स्वरूपस्थितिर्ल।
क्षणोक्तेति सम्बन्धः परिमितकामनात्यागेन हि सर्वथा क्रियमाणकर्मोपरि
मिततत्त्वावसाध्येवेति भावः १ ॥

प. से.
टि. टी.
२

तत्त्वमेव साधयति सर्वथेति सर्वथेति सततोद्यततया किमनेनेति ऐहिकामुष्मिकेन
सर्ववस्तु यतस्यात् वर्ज्यमिति शुश्रैतिकार्यवस्तूनामानन्त्याद्व्यवचनम् १
आह्लादमयत्वेन विरोधाभासः शून्यमस्याविराजमानत्वमेव साधयति कामेति यतो
रागद्वेषादयोऽखिलाः शान्ता विज्ञानमयात्मिकाबाधायामाधिदैविकाधिभौतिकाः

सर्वथाकर्मकारित्वमनुष्ठितपापकिञ्चन वर्ज्य
माह्लादमयी शून्याप्यर्थैर्विराजते १ कामवज्राप
नः सर्वे रागद्वेषादयोऽखिलाः विज्ञानाबाधासर्वे।
तोनर्थशून्येव तद्धि ४

कामवज्राः कामनियता अत एवानर्थैर्बोधान्तैः शून्यं तद्धि
अत एव चार्थानर्थशून्यत्वादियं च यदाह्लादस्वभावा अर्थशून्यतेनार्थशरणत्वमनर्थशून्य।
त्वेऽर्थशरणत्वमिति प्रसिद्धावयवसो भयोनीर्णत्वाद्विरोधाभासः स्फुटएव ४ ॥

कथमस्याः सर्वथार्थश्रमनेपक्षेत्वेर्थ्यामस्त्वादिति न वाच्यम् नमे पार्थास्ति कर्त
व्यं त्रिषुलोकेषु किञ्चन नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणीति भगवतास्वयमेव
याचणात अवाप्तकामानां विदितवेद्यानामपि ग्रहलिदर्शनादित्याह सर्वथेति
आत्मार्थेन लेशमात्रेणापि संसर्गरहितस्याहेनयोजितम् परार्थं च सम्यक्क्रियमाण।

सर्वथात्मार्थमनपेक्षे चेत्परार्थाव्यषङ्गिता
तथापि भूषणं तत्त्वे तस्यास्तु रमणीविव ५

मपिनानर्थावहमित्यनुषङ्गीयतेनेनसूचितम् तत्त्वमितिस्वार्थस्पर्शितम् भूषणम्।
लङ्कृया यतोवसिष्ठेप्याह ज्ञानिनामपिचित्तेचेत्केवलामस्तबोधनम् सत्त्वाः
समावृतः स्वान्तः केयान्तिशवणेनवेति अस्तु रमणीवविः तस्यापि यथा परार्थेनि
रन्तरभ्रमणोभूषणं तथेत्यर्थः ५ ॥

प.स.
हि.टी.
३

अधुनाशुद्धाशुद्धविवर्तभेदेनासौ वक्तुमत एव विशेषं कथयति येति अविद्याख्येयासां
तु वासनानां लिङ्गं ततस्ततदर्थकं प्रपञ्चकर्मेति शुद्धाविवर्तविषयम् अथवा तस्य याश्रा
प्रादनाविततशुद्धार्थकमौचरणामिति शुद्धविततविषयम् तस्मादिदं सर्वं याविका
यं येतयापि न नामस्तनमपि नमस्तनमेव ५ इत्येमङ्कुलितमर्थं मात्यन्तपवाह य

यासां वासनयैषानेककर्मप्रपञ्चनर्तकम् प्रमातारमथवा तस्यानुनेदं स
र्वं यावत्तत् यत्नास्याग्रे तारादिनमनर्थैः स्वन्तनापिपा विकटं इत्य।
मध्ये तन्नो विभाति तरां तु ६ ॥

त्वासाद्यति अस्माद्यति चर्योयाः नो विभाति इति काकाक्षान्तद्दक्षिस्वावधारणा।
य विभामेवेति अथवा नोऽस्माकं मध्ये विभाति विदित विशेषार्थत्वात्तद्विरुद्ध
मिदमित्यर्थः न हि विदितन्नालभ्रमसेन्द्रजालेऽभ्रमायेति भावः ६ ॥

३

यदेषउति ॥

विरोधाभासत्वमेव सहृदयाह्लादायान्यथापि विद्ध्यति । स्वयं परमात्मतेश्वरभव ।
नधीनः परेषां च समस्तथस्तोकः सर्वनियन्तकारणावलिचयोधारी सर्वान्तर्या
मी सर्वनियन्तासैव स्वीकृतपालको निरन्तरक्रियायतो राजते तदर्थसर्गादि ।

यदेष परमात्मतेश्वरभवयोपसन्नइतेर्महानखिलकार
णावलिधरोसि सर्वान्तरः नियन्तृपदमच्युतः सतत
मयतो राजते तदर्थमाखिलाक्रियार्थरहितेति चित्रम
हत ८ ॥

यासम्यगात्तहितापि चार्थरहिताश्रोक्तव्यापेनेति महद्विज्ञम सर्वथार्थसम्भावना ।
स्पदत्वेपि तदनास्पदत्वाद्विज्ञमिति विरोधः साक्षार्थहत्या तात्पर्यहस्त्यान्तोषदगर्थे ।
त्वादस्याश्चविरोधपदेवेति ८ ॥ ॥

उक्तमेवार्थं स्फुटयतीनेयविपरीतलक्षणायाश्चतद्रूपत्वमवदति यथाश्चति उक्तविशेषणा
सङ्गावेनार्थसिद्धयैवोविषयिक्रियानर्थरहितेतिकथनान्नि चित्रमेवेतियाहार्थरूपायांथे
न्तिकरूपमाननर्थराहित्येवाख्यानतान्नणरराहित्यमुक्तमेव तत्रयरतुर्गमः अने
कनसस्यमिद्धस्वतोयातिपर्यातिमिस्फेः परममायिकः प्रचरनचटनापटी
यसीमायेतितदयिधाना परमन्नेचवरकस्यापिवेयतयाभासनात् वेद्यस्यापिवेदक

यथश्चपरस्तुर्गमः परममायिकोमोरथलिखयात्स्वपभावात्वराशिनितनडवा
स्वात्मलयन पङ्कः कपटवामनोवटुकचास्तितः सहडस्वनर्थरहिताक्रिये।

ताभासनानत्वलारीन निचकथंतचित्रमेहत ५ थिमोरयत्रितिगोहयहराणाया
व्योनेश्वरितिनास्वात्मलयन वाचितविधारास्वतोवेस्वनवतेनाक्षमितोक्रमः म
स्मास्सरादीमोरहनीरूपादिना कपटवामनोवलिधंसनेप्रवटोकुकाटिकाणांकचै।
रस्तितरतिवालस्वरूपतोक्ता वटुवंलचायाथ्रमी भत्रविधात्स्वभावोनित्यजञ्ञ।
स्तोमक्रु क्रोधेवतिपिम्र तसरेणपकारवेफसेयोगेप्रावर्तोस्यलतुनाभिधानम् न

अथेयं नीविविषयोऽपि न सर्वमनन्यग्राह्यान्नयमवितं नैदृश्यं शोचति यस्यैक इति अमित
दय इति छेदः एभिर्विशेषणैः सर्वथा अशक्यसाफल्येऽपि यज्जनानामालस्यं न त्वकृता।
न्यविलसितमेवानर्थ इति तच्छोचनाय हाहेति वीप्सा ननु अस्य साहसस्य न्याय्यत्वमुक्तं।

यस्यैको निखिलात्मकोऽमितदयः सर्वेत्तताभूषणं सर्वेलावनस्य
सर्वेश्वरगणाग्रण्यश्च सर्वेश्रियः शंभोः कारणमीश्वरो मलगतिर्दीनानवा।
नन्वकृतस्यान्वेषणामन्यगवतजनाहाहाविजृम्भाविधेः ९० ॥

मतिभिः समस्तत्वान्तैर्विधिविलसितमेव चात्र्यमिति भावः वेतेति अनन्यग्राह्यशोकक
थन सर्वं न दृश्यन्वेषणीयस्य सामर्थ्येऽपि अयासाभिमननेन विस्मययोतकम् हाहेति वि।
धिविलसितस्यागणयवै भवद्योतनार्थम् ९० ॥

अधुनायासौ स्वप्रकृतिलक्षणासत्क्रियाप्रकृतातस्यामहत्वेनस्तुवन् सर्वैकमनुयाता ।
सम्भवेनतच्चार्थोदाहरणमाह योप्येक इति गभीरत्वं दुरवगाहत्वं महत्वं व्यापकत्वम् गूढत्वं
साधनार्थं गुहासंस्थितइतिगुहामाया परः सर्वोपकोहितीयो व्यापी श्रद्धागुरुशास्त्र
वोदितवस्तुसम्भावना भक्तिरन्योपेक्षासर्वैर्निवेदनं तयातद्दर्शनं ध्यानम् श्रद्धेति त्रिः
संस्कृत इति यावत् मनसो रूपमेव शुद्धरूपाकारमस्मार्गवहनादिना संस्कृतत्वम् पय

योप्येकः श्रवणाद्धि पाणिनयनघ्राणादिभिः परः सर्वोत्तीर्णत्वगभीरिम
हिमा गूढो गुहासंस्थितः श्रद्धाभक्तिसंस्कृतेन मनसा यं प्राप्नुते सत्वं
ध्यानात्तत्क्षणमादरेण नियमितेयस्यांक्रियासापरा ११ ॥

न्त्सा तां कुर्वन्ने करनेकमनेन मदिरे देवागारे नियमः सर्वतो निरुद्धप्रसरवृत्तित्वम्
यस्यामिति क्रियायां यस्यां सा शीलस्वप्रकृतित्वस्वभावत्वपर्यायान्तरनिर्दिष्टायो
परमक्रियायोनिष्कामकर्मलक्षणायां भगवता च निर्दिष्टा सेव्या मापिता यां समां श्रद्धा
भक्तिसंस्कृतेन मनसा हृत्कमलमध्ये सत्वमेवात्मविशेषणीयमेव यां सा तां कुर्वन्ति

द्विवद्विसवद्विभवतीतिन्यायाग्रयणेनकथितमप्यर्थंपुनरनुवदति यदीशानइतिस्थि
तइति नकर्मफलादित्वस्याप्यत्वरूपः ॥ अथोदाहरणाश्रवंनफलप्राप्तिमेवप्रतिजानी
ते तपइति पापेषानेईदृशाकर्मणेतितद्वेदः ईदृशाकर्मणानिष्कामकर्मलक्षणेन परं
निरयातिस्थानप्रतिष्ठांकृते समभयोचितोधिकारीस्यातकालानुसारमधिक्त।

यदीशानःसर्वमहान्सर्वपश्चरोपशन स्थितःसर्वनियंताच्युत
क्रियाकिंनरानते ॥ तपःकोप्यन्नपरमेशानयीदृशाकर्म।
णा निरयातिपदंसोधिकारीस्यात्समयोचितः ॥

तिपदवीभजतेइतिकालोपितत्क्रियाभावस्यैवविघ्नाभावसमावेशोनिमित्तमितिसूचित।
म नतत्स्वफलवैविध्येपिनानुग्रहविशेषेणतस्यपतत्यातित्तदोषप्रसङ्गः नहिक
लिस्थितिःकदापिकृतेसम्भवति नत्वंस्थितिर्वाकलौ नहिसोपितदाभासादयः

प. सं.
हि. टी.
९

तथाह्रीमदाहरणख्यापना तमोर्हेति विदितब्रह्मवर्चसमहिमा तान्नवर्योऽतिथि।
लोकसन्ततमदाराधनापरः विस्मारितेति पितामहो ब्रह्मा विस्मारणं च सकलवेद-
मातुः सावित्र्या अक्षरीभूतत्वात् सर्ववर्णाश्रमस्थितिहेतुभूतगायत्रीजपारम्भेत
स्याशिरसि स्थापनात् यद्वा विशङ्काख्याने पूर्वविविधविरचनवेन सृष्टिविरचना हिया

तथापि विद्यामित्रोऽपि तमसाराधनापरः श्रुतिविस्मित
कर्माभूद्विस्मारितपितामहः ४ तद्दर्शनपरः सोऽपि ह
रस्यातिकृदारधीः अर्पितस्वर्गराज्यश्रीरिन्द्रायानन्दम
क्षयम् ९ ॥

तद्विस्मारणम् श्रुतिविस्मितकर्मा ब्राह्मवर्चसङ्क्रमणात् ४ तद्दर्शनेति सोऽपि ह
तिरेव गरुकेतन सर्वोत्तमः उदारधीर्दातान्मोतिर्निपुणः स्वयमिन्द्रायार्पितस्वर्गराज्यल
क्ष्मीस्त्वानन्दमक्षयात्मानसम्पन्नसम्पूर्णं इति पदार्थदर्शनफलमिति भावः ९ ॥

९

चरित्रमिति कविः शुक्रो दैत्यगुरुः उच्छ्वासेन फूत्कारमात्रेण इति शूलिन इति आगमा-
गम्यमेतत्सर्वमिति तदेकशरणत्वमस्य सामर्थ्यमतुवयति परोक्तार्थे आगमस्यैव प्रमा-
णत्वात् अनुमानादिकेन परोक्तार्थसाधनमपि प्रसङ्गलब्धकमेव तत्सर्वं केवलं विषयमेव प्रमा-
णमिति हि सिद्धकाराः सामान्यतो दृष्टात् लिङ्गादनुमानेनानुमितिः कैवल्यं ज्ञातीयमिति मतम्॥

चरित्रं तस्य किं ब्रूमो येनाधिकविवेकया हृता सञ्जीविता दे-
व्या उच्छ्वासेनेति शूलिनः १८ वसिष्ठस्यापि परमानन्दमग्नस्य ते
स्यापि किं वाच्यं यत्कृपापात्रे भव वसिष्ठ नाप्यलम् १९ ॥

तात्पर्यमेकेन शुक्रमेतिप्रवेत्तु अस्य सम्बन्धः तन्नैवमस्यपादानात् वसिष्ठस्येति परमानन्द-
मग्नस्येव सिद्धान्तवादित्वात् यस्य वसिष्ठस्य गुरोरीर्ष्यापात्रीभूता देवी वा तत्त्वे रूपापन्नता
प्यस्मिन्नपि सर्वमलावच्छेदकलावपि ग्लानिमिति ग्लानमर्थयोग्याः शैलेभ्यः प्रणयपर्यायमिति शक्ति-
वाग्वाचकमित्यर्थः ततस्य भगवतां भूषिताः सर्वे तस्मात् शक्तिमन्तः शत्रुनिवारका

स्तवचिन्ता ॥ ६२ ॥

प॰सं॰
द्वि॰टी॰
८

7

माननामवमननाभ्यासः मननीयोऽवमननीयः सन्मर्षिभागडेनेति निरोधानेतेन मध्येस्ताः
वध्येकोपरत्वीभजनेतस्मर्थः १८ प्रतिस्तानमर्थेनिगामयति यतश्रुति उद्दिष्टनामसमा
देयेणोद्दिष्टपर्ईदृशः मदर्पणकर्मलक्षणः नद्यमदत्वमणानेचकर्मणः फलतोबाध्यम

भरद्वाजोऽपि सन्नतिः सदायन्माननापरः माननीयो मननीयो
सन्मार्गे लेशनेनेतराम १८ यतो मदर्पणं वापि वा कर्मेति किञ्चि
करोतियः तेनेशमादायबुद्धिश्यकार्यं त्यागारम्भ ईदृशः १९ न
कामानामवसरो बुद्धिर्देयः कथञ्चन यथा बाध्यान्तरा।
गोहिपुषीकाणां समुद्रवः २० ॥

१९ इत्येवं ईदृशं फलितमिमाह नकामानामिति कामानामैहिकामुष्मिकाणां
दुष्परिणामत्वं सर्वो व्यवहारो वर्तनीवर्तयितव्य इति भावः कामावसरदाने नर्थमाह।
यथेति समुद्रवत् निनदद्यात्तद्वशीभवने नानर्थस्य प्रसक्त्यात्ः २० ॥

२

कार्यकारणशृङ्खलाबन्धेन साधितमर्थं दूषयति नचेति समाधेयंसमाहितैर्भा-
व्यम् नानवैशेषिकन्यायत्वम् गौतमन्येदार्ढ्यम् इतिसमाधानफले कामनानवैत-
त्फलेप्यपरदार्ढ्येनानवेनचदार्ढ्यमितिपाठार्थमूलोविरोधः स्फुटएव २२ अभीप्सि

नचात्रपैः समाधेयंकामानांनानवंयथा यथाचनान-
वैनैषांतथैवात्रसंदिहितव्यदे २१ विचारणीयंविद्वद्भिर्वि-
मृश्यापिपुनःपुनः कामनानांसमूलंचविनाशःस्या-
द्यथाभवम् २२ ॥

नमर्थंपुनःपुनर्हृदिसमाविशतीतिविचार्यमाणः पुनरप्याह विचारणीयमिति ।
किंविचारणीयमित्याह कामनानामिति २२ ॥

पं.स्तं.
टि.टी
८

8

समलेविनाशइतिशनित्तामिद्धेपमलेनिरूपयतिआन्तरीति अननुभूतार्थविषया
नवेधोवासना साचकामनानाममलेयाबद्धिमत्वादिमाथनवल्लनुवेधोनस्पात्तात्व।
केषंतर्हिविषयानुधावनेस्यादितिवासैनेवमलेकामानाम् ततस्ततन्मूलकर्तना।
तेवासनारूपमलच्छेदात् तेरामनुष्याः कामःसन्नपिपरमार्थमसत्यवस्तुनिम।

आन्तरीवासनामलेतेषांतन्मूलकर्तनात् अकामःसुत्ररश्चिद्धेसकामः
स्पात्परेपदे २३ तन्मूलकर्तनोपायोविन्नेतेषांनिगद्यते स्वाधीनात्मा
त्वहोर्वर्यान्निर्निमित्तेरनाजन्ता: २४ ॥

कामःतस्यामहोभवेत् अकामःसत्सकामइतिचविरुद्धोतकम् २३ तन्मूलकर्तने
पायकथनद्वारेणतानाममनुभागंदर्शयत्राह तन्मूलेति एतेषांकामानांतत्स्वत।
मलेवासनारूपंमूलम् निगद्यतइतिव्यासादिभिः यथोक्तम् नकिञ्चिदपिचिन्त।
येदिति सायतिआविना निर्निमित्तमिति स्वाधीनत्वादुपायस्यवाऽनिमित्तानेवण

इत्थं विधिवाक्यकल्पेषिताख्यानीयं वाक्यसन्दर्भं सन्दर्भ्य पार्थ्ये वाद्वाक्यक ।
ल्पेषो त्वख्यानीयं वाक्यसन्दर्भमुदाहरणीकरोति यथापीति तत्रप्रसिद्धसाध्य।
र्म्यात्साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां दृष्टान्तवचनमुदाहरणमित्युदाहरणलक्षणम् साधर्म्य
वैधर्म्याभ्यां व्याप्तिग्रहणस्थाने दृष्टान्तः साहचर्यनियमश्च व्याप्तिः तत्र साधर्म्यो दृ

यथाणुदाहरन्तीममिति हासेऽग्रातनम् । व्
लक्षणं यथेष्टीवा राजायत्रहविरर्प्यते ॥ २५ ॥

ष्टान्तवचनेनोदाहरणासिद्धौ वैधर्म्यदृष्टान्तस्तद्रूपवीसेनत्वयमहनीयमिनमिश्रा।
कैः प्रयोगात्साधर्म्योदाहरणमेवस्वीक्रियतेऽतिनतदकथनेसाध्यादावयशङ्का
मस्ति साधर्म्येणाव्याप्तिस्थानेऽसंस्थाप्यपति त्वलक्षणिमादिना मध्येऽस्मीयस्मने
नसम्भवङ्गीति वर्तनेनी वक्ताल्वमस्यस्तवपति २५ ॥

पं.सं.
हि.टी.
२

इतिकथापीठलम्बकंविधायकथाप्रस्तावयति मध्यदेशोऽस्ति मध्यदेशाख्येनेनार्या-
वर्तोल्लसते खलशक्तितिनामधेयेनाख्यस्यनीतिवृत्तनीचक्रत्वेबोध्यम तथाहिख-
लाभ्रनातिसमस्तराज्ञनीमेतिखलघ्नः उड्डरमनोयतमतिः नत्त्वमेवसाधयति ।

मध्यदेशेनृपालोऽभूत्खलघ्ननामधेयकः य
एकोऽपिस्थितोभूमौकीर्तिमूर्तिर्दिवंवसत् २९

य एक इति एकोमहानपिव्यवहारवर्तन्योदिवि स्वर्गादौलोकेसन्निहितोऽपि की-
र्तिशरीरेणावसत् स्वर्गादावपिगीतकीर्तिविमर्शः दिवशब्दोदन्त्योष्ठ्यान्तः यथा
दिवौकसइत्यत्र २९ ॥

२

टी.

सइति नानकस्मिंश्चिद्दिने केचिद्उर्नेयैद्उर्दान्तैर्मदोद्धतैः प्रतिकोलतव्यवहारवर्तनिमन्या
वृध्योन्नयावृच्छाधिपत्यमद्दिश्यमह्येवत्रशासननादिहल्लदण्डाधिकाधिरूढानसौद्उर्नेयो।
वेलायोमसन्मालवेदेशस्याने नीलाशासनेनै देशघनामित्याज्ञापयामास दण्डमहेनिद
ण्डः शासकारी तेषां स्थाने दण्डपाला इदं च साङ्केतिकं नाम तेन दण्डमशासा
नां तच्चैवान्मोचनादि एवं पारितोषिकादिकमपि तत्रोक्तं यत एवं नितनाकिञ्चिदवगम।

सज्जातद्उर्नेयैः केचिद्दिश्यशासनवाम्भदान् दण्डस्थानमसौ
नीलाशासनैदेशघनामिति २१ स च सन्त्याज्यमानीतो दण्ड
यातुक्रमेणाभ्यशाम भ्रमांश्चासीलदानादिभ्यमाभ्यशामयावि

शासनेनेनोक्तम यदिलशासननगोहोगोतादनद्व्याप्यवरुद्धइतिकथ्यते नदाकथाभि
निपात्यम २२ सचेति द्उर्नेयः राज्ञेशात्रुक्रमेणोद्धतिक्षेदः क्रमपट्टलेखाभ्यां लयार्थानां यश
तिकोपशनिचनर्थीकर्मणि भ्रयामितिशाहृतेनार्थेन स्वबाह्नलोकिः भ्रमात्दण्डहल्ला
न भ्रसीलदानादिकेमवभ्रनिर्देशवेनतेनयोद्धज्ञपत नेषामनवविसीलादिकेवक्षे।

ता

प॰ से॰
हि॰ टी॰
१०

ततश्च शीर्णमारि उत्सोढ्यतो रत्यादिवन्यतेभ्यः ततश्चेलेच्छयासौ विहरन्नाम ग्र।
व श्रेयोमात्रविनः निष्कामकर्मोपयार्थे कर्मव्यवहारप्रवर्तनीवर्तयितिं शक्नः इत्या
नोचरणयायाम्नायपरलोकशुद्धिः श्रद्धाधाना चपराभियोगोन्मोचनादिहलोकशु।
द्धिः स्वयंचनिरपेक्षः शुद्धपापशमनोभयमर्यादावतिक्रान्तो मध्यमवर्णपारोहोऽन्नु।

शीर्णशोयैर्गतच्छायैरलिभ्रमैर्नपल्लवैः उत्सोढ्यतोविह।
रतोस्वेच्छयेभवद्रूपः २९ इत्यंगतेचसर्वैतेराज्ञानाताव।
शवर्तिनः नयाचक्रुः सचोन्मत्तो विजहारनिजेच्छया ३०

त्वः अनेनवक्रपात्रेणकोयोमनिनिमित्तेशापितोपरिरिक्षुयेत ततश्चार्थमस्यरक्ष
यायाममितिमध्यमवर्णाग्रेणः स्यात्तथाचसकामविनत्वादनर्थभाजनंभवेदितितेनासौ
उन्मोचितः इतिभावाशयः २९ इत्यंगतेनज्ञोतमति सचरणग्रः उत्मत्तः पापमूढबुद्धिः ३०

१०

अथेति अपिकृतकृत्येनापव्यवहारेस्मयीभूतेन तथावसरेनाकिंचिज्ज्ञानप्राये।
रहस्यवित् अवसरवेदी ॥ द्वापरः संशयः विद्यासोममतानुद्धिहितार्थस्य यस्मा।
निर्बुद्धिः देहिनामिति भगवतोऽभवद्व्यवहारौचित्यकथनम् ज्ञानभ्यापरगि
णापि परीक्षैवौचित्यकथनम् ॥ सचेति सचराचरकृतरहस्यज्ञोऽनलराधामि।

अथापि कृतकृत्येन स्मयीभूतेन रहस्यवित् ज्ञानभ्यापरगिणानाथ त्वं कोऽपि।
नगाद्रतम् ॥ कपालेनेमहाराजदायिपैणाङ्कलोस्य रहम् विद्यासोममपिचेत्।
स्यात्किं विमृक्षामि देशिकाम् ॥ सचाकृतरहस्यस्त्वं शिवोवाचाथनेप्रभुः।
अभयं कथ्यतां समयेन दोलायिते मनः ॥

आयतः किमस्य पोस्फुरीतीति इति विशेषज्ञो ज्ञातानदभिप्रायः ज्ञानाभिप्रायत्वादेव वद
शिवोवाच अभयेनेदत्त्रमितिशेषः अनस्यपेन संशयेनेनेमनो दोलायितं दोलेवव्यव।
स्थितं तत्समयाद्भिः अभयं कथ्यतां पिपिकल्पितेन वाचा स्फुरेदनिगद्यताम् ॥ ॥

प. सं.
द्वि. टी.
११

इच्छामीति इच्छाम्यहमिति क्रोधात्मभावकथनम् प्राचीनश्चलिपेनदाग्रश्यातेप्रापितः
लयेनाशाः १४ इत्येति प्राचीनपक्षः द्वितीयःक्रोधाकोशानलरक्षणः इतिदग्रश्चैद्ग
एपमायञ्चाग्यसैायमूर्घापरायतोपिभकलजकोरहेतः अथवाहेतभावेश्वंकानीतिः
हेतुर्नेतभ्यते रागतीतेक्षराज्ञानपवामित्राः यदाहभारविः निसर्गदुर्बोधमबो

इच्छामितेमहाराजद्र्मेलवस्यासकृपणतः इत्कालस्यापरायोसौ
प्राचीनोपिलयेगतः १४ इत्यादैग्रापमायञ्चाग्रुतश्वोपरायतः
मुक्तोसौकोशहेतर्वानीतिःकावाकथंस्थितिः १५

धविज्ञवाःक्षमपतीनांचरितंक्षलनन्तवइति अथवाहेतःकश्चिरक्तनीतिर्वा
पिकाचनास्त परेतीहरम्यवहारोनर्थायैवेमाह कथंस्थितिः सामान्येनोक्तेव
यम्भावः इ राघानांदराक्षकरगेकथंराज्यास्थितिःप्रजास्थितिश्चयस्मात् मर्यादावा
नमजाराहेकांरद्युप्तस्भावचनासामपिविशीर्णप्रापतेरातोपिच १५ ॥

इत्येवं राज्ञा निर्वेदं निशम्य शुकदेवेनाथायोपेतमुवाच तर्कं ऊहापोहलक्षणः ति-
शम्य श्रुत्वा कृती भव कृतकृत्यो निश्चयवान् भव १९ तदेवाह परम्परागतेति यासौ
पितृपरम्परागता राज्यस्थितिर्मम पाल्या ज्येष्ठत्वमतत्वात् रक्षणपालनीया तत्स्वे-
च्छया विदेपश्रायत्वात्तां निष्कामचेतानैष्कर्म्यसिद्धिमवाप्य कामः पालयामीति।

निर्वेदं राज्ञो ऽब्रवीच्च सत्यमत्रैकं परं त्वमे तर्कोऽयः स्थापितश्चित्तेनेति-
शम्य कृती भव १९ परम्परागता यासौ पाल्या राज्यस्थितिर्मम निष्का-
मचेतास्तदिमां पालयामि मतं मम २० इत्येवं गतेन किञ्चिन्मे ऐहिका-
मुष्मिकं भयम् यतोऽस्मि कृतकृत्योऽस्मीशापत्तिः परयत्नोर्चनात् २१

ममममतम् २० इत्येवं गतेरिति निष्कामचेतस्त्वात्तमेमम ऐहिकामुष्मिकं भयं ऐहि-
कं पारलौकिकं च भयं न किञ्चित्कामदेत्तत्कत्वात् भयमस्य ईश्वरप्रसत्तये सर्वकामात्त-
न्दर्पणाद्यतोऽस्मि कृतकृत्यस्त्वास्मि २१ ॥

प.से.
हि.टी.
१२

तथापि परार्थं सहजस्य च तद्दशाय्याः चितमेवमत्राह यद्यपीति समन्दशाध्या
दित्वेन मोचितमेव परार्थत्वात् तथापि तत्राज्ञानतो तीवानर्थहेतुत्वमित्याह आगतेन
ति एतेन आगतेन दुःखेन रोपितेन निरुद्धप्रसरणं कृतम् तत्र हेतुः समयमिति ॥ अ
पराधेति समर्पितं प्रपञ्चकार्यं दुःखपरास्तं कृतम् ॥ अथ मे परोत्तम पराधी

यद्यपि दशाध्या विवेमि मैतच्छ्रागतेन हि एतेन रोपितेन संमुद्गीर्णेः
शुण्वक्षिते ॥ अपराधान्संरोषगापरादृष्टौ यतो स्पृहम् आ
कोपानां नदानेन निवितेन त्वयापितेमम ॥ दशाहे रागपमामापिमया
वोन्मोचितत्वयत स्वार्थमस्यादिदं बुद्धात्मिनो न्मोचितोत्वयम

सम्प्रति समस्तावमयन्त्र चित्तकरणादेशदुर्गापाभिः समय परापितावृष्णाहराः।
धारणांस्वार्थमेन परार्थमिति बुद्ध्या विविच्याय मन्मोचितः उन्मोचितत्वयाश्रितयो न कृतो
भगवत्कृपामज्ञात बुद्धि विवर्णत्वेन समस्रमेस्य चयति ॥

१२

12

तथापीत्याह आपातइति आपातआरम्भोऽविवेकावस्था उपमदाणइत्यादिभत्वा।
धियाविचिन्त्यचेष्टितमप्यनन्तोचितइतिपन्नद्धितिमेव विधिमल्लइमेव तदेवचे।
ष्टितेविचारपूर्वकमनवरति हाइति प्रसौमयास्वीकृतानि कामनानैष्कर्म्यसिद्धिर्

आपाते मे दराद्यपि न भयमथाप्यन्तिमाश्वपम प्राप्नोति
कामनाहेऽनन्तामककल्पमेवमे भवेदितिविचिन्त्या।
सुविहितेममचेष्टितम् ४२ तथापीश्वरतोऽप्यर्थयन्तो
भूत्वेमप्यहर्निशाम् आकृत्यात्वनयाहेमत्वनर्थयहापि।
कः ४३

देवत्व तथैवमेति न केवलं यावदनन्तामककल्पं भवेदिति ४२ उक्तमेवार्थं विशदय।
ति तथापीतीश्वरतोऽप्यर्थं स्वयमकामनया कः पुनरनयाकृत्याऽस्वार्थे दराद्याय।
तोऽनस्य नैष्कर्म्यपन्तः हे तदाशापिनास्तीमर्थः पंतत्र अपि कोऽनर्थ इतिविषमप्यम् ४३

प.सं.
द्वि.टी.
१३

इदानीं कामिहन्तान्तवर्णनेनैव कर्मसिद्धिमपि कथयति यः कश्चनेत्यादि यतो यः क-
श्चन लोके विहिताविहितकारी सकामः कामवासनात्मकाशयः सोऽतः पुण्यमार्गो हि
सर्वसमनिलनणाद्धिहिताविहितनत्वभयणामिविवलनलणात्मयमार्गो हि वितः इती-
भूतः अत एव परागासः नरिर्मेवोऽस्माद्विभोः परमात्मनः अयं च परागो रजः कर्दे।

यः कश्चन सकामोऽतः पुण्यमार्गोऽस्त्वहितः परागासो विभोर-
स्माज्जातेऽयं दुःखसन्ततेः ४४ सैवेन क्रोधोऽपि स्यवाक्याङ्क-
न्यनदीपितः अर्वणः क्रोधपवणालनिर्वाणाग्निर्मोदेहस्त्वकिम ४५

समिति यावत पद्भ्यां द्विः नमुखः दुःखसन्ततेः पार्श्वस्थान कर्मान्तराणि पनदेवोवा।
मनुष्यो वा पशुर्वा दिव्यावरान्नो वा सर्वथा दुःखभाजनम् तथा निःशाय पुक्तलादेव।
भूयस्यापि दुःखत्वात ४४ सैवेति एतस्याद्यस्य गाढरोषो स्याया यासौ वद्भिः पुरुषो।
तीसेवमुष्णे न्यनेनेनदीपितः प्रज्वालितः मदीयः कटाक्षक्रोधपवणाग्निलनिर्वाणाग्निः।

किञ्चित्तद्विग्रहेणाप्यसित्वं ४५
१३

नृ०

किंचनकेवलमीश्वरपराद्ध्यावस्थमेवापित्वत्प्रतिज्ञातार्थानिर्वाहान्नरकपातोमी।
त्याह स्वीकृतमिति नष्टेपातः स्वीकृतार्थपरित्यागात् अस्य मे इतिबुद्धिर्वा याचि
कारिणः निरयेनरके इतिबुद्ध्यामात्मेनाहंपातोन्मुखः सन्नवितोऽस्तिनः पालि।

स्वीकृतेयत्त्वयाकर्मण्यार्थेनद्रुपातोस्यमे
नकथंनिरयेपातइतिबुद्ध्याविंतोस्म्यहम् ५९

तोऽस्मिइतिबुद्धेर्विदंमाहात्म्यमितिबुद्धिमेवस्मावनेइतिबुद्ध्याविंतोस्मीति अथवावि
नः श्रीणितोबुभुक्षामममसर्वतोयतोनिवृत्तेत्यर्थः ५९ ॥

प.सं.
द्वि.टी.
१४

पतेश्वरःछ्यति तथाचेति कामएवाभिलाषमात्रेणापिमाभूत्तिर्योग्यादकत्वा।
ल्लाद्रूपपतितेनतुरीषट्दितिक्रुद्धत्वात्मभयंविवेकालयाशङ्क्या तदासौप्रकृतिः
सौशीतलत्वाणानैककर्मसिद्धिर्द्वेमेति यतोसौशीतलतासमहितकारिणीकाम

तथाचकामनोरेणापरेश्वरर्शीतेमुत्वम् तदासौप्रकृति
ईश्वरेमेतिसाधीवशीतला ४० इत्येवचित्तैवयार्थेनेस्त।
कल्पेवचोमम ईहक्रियायाःकरणामागएवोचिती।
पद ४८ ॥

प्रसक्तौचरागद्वेषसमाक्रान्तःशीतलत्वम् अत्रदृष्टान्तःसाधीवेति सावशीत।
ख. लान्नाथमर्शनेनैवरूपेमेति ४० उक्तमर्थेसङ्कलयति इत्यमिति ईशक्रियाप
वैःकर्तव्यतयाकथितापिपरेत्वविवेकेक्रियमाणाउचितेभाषमात्मेवेति ४८

१४

नन्वनीश्वरेस्मान्कुलसमापतिते यत्कर्मणामपिफलादातृत्वंहैरण्यगर्भप्रमाणान्वपिम
वृथामोहोस्य मज्ञानमिति विज्ञो विवेकवर्जितेविज्ञात्मस्वैरहरिविवेकीमायाहुत्सुसमर्थयति ।
अनेननविचित नः शङ्कितसमर्थयनपदे ईश्वराकः कर्मफलेकल्याणान्तरेपिवाच्यभावः
सात्त्वाभ्यासः अत्रेरितमतमर्थान्तरन्यासमाह नकदाचिदिति विलीयेतेफलमदृष्टा
मप्येषप्रपत्तः एतन्निबन्धनत्वात्त्रिलोकीरचनायाः एतद्विलयेनैवैतस्यात् कदा

अनेनवीरस्याकोनभावःकल्पान्तेप्यपि नकदाचिद्विलीयेतेउभे
सुकृतदुष्कृते ४९ तस्मात्सदावधेयेन विदुषाभूतिमिच्छता अ
वधानपरनामस्त्रीस्तूहीनाः पशवः स्मृताः ५० ॥

विचिदिति सर्वथाप्यविलयनमत्रकर्म यतोज्ञानाग्निदीप्तिरिवपापिनामविलयः येन
येनहि भोगतः इत्यभिप्रेत्योक्तः ४९ फलितमाह तस्मादिति विदुषाविवेकिनास्वरूप
विभूतिमिच्छता तस्माद्धेतोः सदावहितेनभाव्यम् अत्रार्थान्तरंन्यस्यति अवधानेति
तद्धीनाअवधानहीनाः ५० ॥

तू

प·सं·
हि·टी·
५८

अनवहितान्मोचमानोवधानोत्कर्षंसूचयति पशुभ्यइति अपमत्वमेवसाधयति
मइति सपशुर्यतस्तेनपशुजन्मनाकर्मेत्तर्पणोभाविसंज्ञपाभावात् तदैवतस्य
पशुत्वेनाभता येनवधानहीनास्तेनरदर्जनसंसक्ताः पशुत्वशामिहेतुकर्मोद्यताः
संसक्ताभाविपशुभावाइतिमहदन्तरमनयोरित्यर्थः अतश्चैतेकथंविघातिनः

पशुभ्योऽप्यधमास्तेवासककर्मेत्तर्पणोद्य
तः नेतरद्वर्जनसंसक्ताः कथंतेस्युर्विघा
तिनः ५८ ॥

पशावः पश्चाधिक्यात् अथचकथंतेविघातिनः स्पृश्ः पशवभिन्नानसहिताः ।
येनतद्दर्शनेनकदाचिन्महान्भवान्नुग्रहभाजनतासमप्यस्याततोनोभवेतरभित्ता
नमपितेषांनास्तीत्यर्थः स्पृश्ः पुच्छविहितास्तेपशावइत्यर्थः ५८ ॥

५५

अवान्तरवाक्यसारसमन्वयमाह तस्मादिति प्रथमश्चार्थः दाघस्यानेप्रामोदाघो
मामयेनिह्नेणोहनिष्यतीति ननान्देवननानेक्रूरहस्याविलोकयेत् यतोयासौदण्ड।
चर्यागन्ताविधीयमानासौकर्मणांप्रवचपभोगानांनिष्कृतिः प्रायश्चित्तं ततश्चरहलवि।
तालज्ञीकृतावेदन्तरपरलोकेकौशलम् लोकानन्तंनिरर्गलंवेचसल्लोकानाम् प्रा

तस्माद्दाघोनग्नानेनावरहस्याविलोकयेत्
कर्मणोनिष्कृतिःसाहिलब्धिनाम्नश्चकौशलम् ५२

यद्यपितेवक्रियमाणेणाप्यकल्मषंबहुभवतीति येननस्यनकदाचनापिनाशः ती
र्थादिसेवादिपापदालनाय तथैवपापमाचरतांक्रियमाणमनन्तमिति दण्डवेलायांप्रा
यनिष्कृतिरपायान्तरक्रूरहस्यावलोकनमतीवदुःखदमिति भावः ५२ ॥

प.से.
हि.टी.
१९

16

असौ विश्वलाशयः विशुद्धचित्तो निहत्य सर्वमायो नितरां निशुद्धं बभूव ५३ इत्थमविद्या
लस्य अन्ते प्रारब्धसमाप्तौ तस्यानेकगुणगणोभयोर्लीनांताम् ५४ इतिश्रीवी

इति राजमल्लोऽङ्गीकृतोपदेशः सौवाक्यधीनतः विशुद्धमनो नितरां
बभूव विश्वलाशयः ५३ इत्थं विचित्य मतिमान् इत्थमज्ञमाभेदे
नेत्रगीलितजनः परयाप्रकृत्या सेव्यापकीर्तिमनलामवि
नश्वरान्ते तस्यान माप्य पुनः सम्भवेदनधी ५४ ॥ इतिश्री
वीररत्नशेखरशिवाश्रमार्यसौष्ठीन्याख्ये द्वितीयरत्नम् २

रत्नशेखरशिवाश्रमार्यपदसङ्केताख्यायां द्वितीयाप्रभा २ ॥ ॥

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथाधुना दैन्याक्रन्दनमेवं चेति यदुद्दिष्टं द्वाविंशतीयं तद्द्वावि-
तद्दलक्षणोदाहरणाभ्यां स्फुटीकर्तुमवतारयति द्वाविंशतीयमिति इदं च द्वा-
द्वाविंशतिपदाघ्रीवागीशनामात्मकं नच यावद्दीनाक्रन्देन मनसम्म्लानी कि-

द्वाविंशतीयमथयदीशाषीः प्रार्थनायतः
दैन्यविज्ञप्तितः कामसिद्धिस्तस्माद्भवेद्भवे
त १

यतः तावत्कथं संभवेदिति दैन्यविज्ञप्तिरेव तन्मूलमिति दीनाक्रन्दनलक्ष-
णामेव द्वाविंशतीयं द्वारम् प्रकृतिमूलं प्रयोजनमाह कामसिद्धिरिति का-
मानामभीप्सितानां सिद्धिः संपत्तिस्तस्मादीश्वराच्छीघ्रं भवेत् १ ॥

पं॰ सं॰
३ टी॰
१२

17

श्रयास्याश्चागामश्चामामाप्येन समस्फलदात्रलोक्यनन्तारेकर्तुः कृतकृतामताेवाह मत्कृपे
ति यः कश्चिदेवं कृतवाक्तितोवधार्य हठनिश्चयः तत्कालेसम्मतावसम्पतौ वाविवा
सूमवाः वित्तमिदं मयाकृतज्ञोक्तिरेवमतीसर्वकृतान्मोचयितुं श्रीकृष्णकायन्तमोचनी
तोस्वपायमोत्तमहत्वगतौविधायतयाचोद्धारितमन्मोवितेयज्ञात्मसम्पन्नोमपाद्यपव
कोहंतत्रसलभामतस्समयदमाप्यप्रापयास्वयं निश्चितः सत्कर्तव्यामम्बुपायेरभात्कृ। गा

मत्कृपाज्ञाभजनतोफलसमविकलेकामानवश्यं हठात् प्रापैवेदं हठनिश्चयः
स्वपायमोवित्तमिसत्कृष्किकाम कृतोद्धारितभापकोहमलभामा
प्याधमतस्समयदे निश्चितः स्वनरोपरोपकृतये जागर्तियः सोग्रणीः २

तार्थः सम्परोपकृतये जागर्ति समयुक्तो भवेत् सो ज्ञाग्रणीर्मुख्यः प्रथमेगणनाया
मसावेकगणप्रश्नार्थः एवं प्रकारमाह मत्कृपेति इदमेवमस्त्वेनकृतिवच
नम भजतो कायवाग्मनोभिर्मदेकयोगत्वेमामामपिश्रद्धादरपूर्वतीतिनिश्चितेश्च
र्येयथाप्याम्यथाकामोपरत्वंर्वेगलत्वाम्फलतितिनिष्पारयतीति तत्प्रकृतिः श्र
द्धाभक्तिध्यानयोगादेवहीमार्हिः कृत्वेतिशथायामेनोपलब्धात्तेन मम्मनाभवम

इक्तोमयाजीमांनमतकृतरमास्त्रितिरपिग्रास्ता १

१२

प्रमदेणानतकालेफलाप्राप्तावपितावाविरयसेनभावमिमाह साचैवेति सत्र
निशायेनसञ्चितोनितिसम्मरतोलाभराशिः मूलातिरिक्तंद्रव्यलाभः सञ्चितस्य
तावस्सरउपयोगगम्यांहेहेति बुधःकेवलप्रमदानवनमवी नदाप्तेलाभराशिप्र
मेनागृयाद्धनतोभवेत् पैहिकोपयोगेनाथवाऽसन्नानतस्यामुत्रिकोपयोगेन

साचैषादैमविन्तमिनोभराशिःस्वसञ्चितः इहामुत्रोपयोगेनतदाप्ते
नागृयाद्बुधः ३ अथवापत्रिवृमर्थंलोप्रयेन्मतिमान्धवम् तस्या
मेवाघनाद्योसौविपद्ग्राशिंलयेनयेत् ४ ॥

वतदैहिकमामुत्रिकंवाकिञ्चि[illegible]दपिनाल्लियदेवेननलभ्यतेरुप्सर्थः ३ बुधवि
षयोपयोगामुत्राप्यप्रमदेणानकालमपिवास्योपयोगानवैधयाविस्तासाः
स्यद्वमाह अथवेति आपदोबाह्यान्तरभेदेननावद्विधा तत्रिवृमर्थं न
स्यामितिनिमित्तसप्तमी तस्यांसत्यामित्यर्थः ४ ॥

प॰ सं॰
३ टी॰
१८

18

प्राकृतस्य चित्तमर्थं सातारार इत्यमिति तत्र भ्रमतापदो द्वेष्टाभ्याः परोऽतापरो,
द्वेष्टाभ्याः तद्विशेषस्य बाह्यान्तरत्वम् यासां वोधरविषयान्तोक्तिः साकामये।
नेत्ररभिनाम्नी देवेन्द्रमाहेयीन तज्जपनेन किम् अपितज्जपतपवस्तो स्थानाम

ल

इत्थं त्रिकाल्यां भ्रमतपरोऽतापङ्क्ता
यदा आन्तोक्तिरीशस्य कामये तत्तज्ज
जपेन न किम् ५ ॥

वपनत्वमेव कामसाधनात् इत्थं तत्सर्वज्ञस्थितानां भ्रमतपरोऽत्कामसाधः
नान्तरत उत्कर्षं भवतीति ५ ॥

यस्मादेव सर्वत्र भद्रस्यानेकान्तस्थितिरेवमाह बुद्धिरिति एतयैव बुद्धिमन्तः।
सर्वत्र कार्यं साधयन्ति अस्या एष व तेषां बुद्धिः नह्येतां विना बुद्धिसाध्यं कार्यं सिद्ध्य।
ति यथा बुद्धिसाध्यं कार्यं वियान्तिः साधवैमाश्रयणां विना न कस्यचित्सिद्ध्यति
अतो ऽस्मे हि सर्वाभिरेताः तै ऽस्मे चानामिरेतावतित बुद्धिमतां बुद्धिरेषैव नस्त्रता

बुद्धिरेषा बुद्धिमतां नीतिरेषा महात्मनाम् अथो
विदितवेद्यानां सैव विद्येषा स्वयम्प्रभा ८ ॥

लक्षणा महात्मनां एतावत्तां बुद्धिमज्ञोप्यतिशयवतां रणादीनां यानीतिः
व० साध्येषूपायवत्तत्क्रमध्येसाम्यपवमाख्यानात् इति साम लक्षणा अथो इति
एतद्द्वयव्यतिरेके चलमनयोरक्याभवात्सकमतीनां आप्ययोगात्तेमाणां ये
यिके विरुद्धसमनयः प्राप्ययोगात्तेमाश्रयपश्चिमजन्मानो विदितवेद्याः प्रसिद्धा

प. सा.
टी.
१५

ल्तेषामपि हेयोपादेयतया साक्षात्कृतेर्यातो यासौ स्वयंप्रभा स्वप्रकाशात्मल-
णा संवित्स्वरूपबोधः सोऽप्येषवजपञ्चरामललक्षणातदुत्कर्षस्वप्रकृतात्मलत्
णा अन्यथा सापि संविन्न किञ्चिद्रूपत्वान्मृगयमाणा स्यात् अयं भावः नायं
स्वरूपबोधो महानुभावाणयावज्जेकः यथा सलिले सलिलं क्षीरे क्षीरमिव
ब्रह्मणि लयी स्यादिति अपितु ब्रह्मिणीयाऽपि [illegible] मदात्महि
तीयावयं प्रभोऽहमिति सिद्धोऽन्यादृशसिद्धावपि तदुत्कर्षस्वप्रकृतात्मलक्षणास्पै
र्यस्याङ्गीकरणाच्छुरणानात्मलक्षणादैन्योक्तिरिति विविधदैन्योक्तिस्वमाये-
के विलेपरमनिन्याश्रदामुञ्चयत्वे आपेवतितात्पर्यम् ९ ॥

एवंसामान्यासामान्यमहाज्ञानविषयत्वेनास्याभङ्गदायित्वमुक्तम् तत्रविषय।
व्यापने नैवान्वयसोऽत्र ज्ञापयत्वादितितत्परिगमन्नाह ... इतीतयेव्यतिरेकमाव
नस्याथयितेनावहेतुपूर्वकंप्रतिजानीते अतश्चेति सर्वव्यापिविमर्शसहत्वादस्याः
कदापीतिभङ्गाभावेदर्शनावेतत्पायापिसम्पादयित्कालावेतयापिकुत्रापि।

अतःकदापिकुत्रापिनैनांविस्मारयेद्बुधः एतद्धि
स्मरणेनाहोकोनभ्रष्टःशुभात्परात् १ ॥

इतिसन्ननन्तर्गतज्ञापयेदेषाएतांदीनांकिंतुयोऽभिज्ञोनविस्मारयेत् वैधर्म्येण
हेतुगर्भमर्थान्तरंन्यस्यति एतदिति करति सामान्यासामान्यमहाज्ञा।
नविषयत्वेनसर्वत्रेश्वर
णीयम् १ ॥

येशोदारहरणानिमित्तिरेकमुखेनाह तथाहीति सिंहासने च तत्र हैमसितिको।
शः येशोषविभूषयाग्रणीरितिसाकूतम विशेषेणास्य पंचुष्यन्तिपरोक्षबोधयन्ती
तिविभूषाः तेषामग्रणीः नहुषिकारी प्रथमगणपः स्वयं चेन्द्रः परमैश्वर्यभाक् वि
ष्टरतामासनपरमेष्ठ्य दैन्यातेरभिमानारूढः वक्रुशीलवक्रवाचेतस्मान्मदान्नहुषः।

तथाहि सिंहासनभागशेषविभूषयाग्रणीः विष्टरतामास यं चेन्द्रोऽभ्र
शोऽभ्ध्वकुषाः परात् ८ स चापि राजर्षाहेलो नकुशो नाम वीर्यवान्
अध्यारूढोपि सः स्थाने त्वत्मान्नहुषः शुशोच ह ९

तिपुरतोप्युपपते ८ यत्रैव दैत्योक्ति फलमवचनशर्वेतहि ष्टतिदुष्टान्तीकृत्य।
नहुषमस्याह इति स चापीति नाम तिगत्ताकाश्चे राजर्षाहेलाराजश्रेष्ठः मनु।
ष्यत्वेपि स्वः परराज्यारोहात् यतो वीर्यवान् अत एव वीर्यभागी दैत्योक्ति समाश्रये।
त्वत्सः स्थानमध्यारूढः ब्रह्मादिभिरागानम्मानशर्वमधिकमारूढः दैत्योक्ति विस्म

विस्मृतिफलेनकेवलमेतदेवयत्स्मरणादिषु परोपकृतयेऽदृप्यते यावदनी।
वानर्थो वहमवाच्यमपीत्याह किंवाच्यमिति परमाणुगणोविरिञ्च्यादीनां।
तद्विस्मृतेरेषा स्वविस्मृतेस्तत्त्वामेवनोफलयोग्यतां भक्तवेत्तः यान्त्वामपि

किंवाच्येपरमाणुगणोयेपितद्विस्मृतेः त्वणाद फ
लौचितीं तु भजेरेयात्तु राज्यापरे त्वणाम ॥

सर्वथानिमग्नचरित्राणां ह्रणास्यदेदेहेन्द्रियसङ्कोचहेतः तत्रविरिञ्चेः सत्यस्य
भिन्नाधेणापञ्चमशिरश्छेदः त्वानालिङ्ग्य वाउपरिगमनेनासमयकथनेनश्मानदं
त्वम विलोच्य दृष्टावतारचार्चिघ्येन हृस्तत्र मर्दनमिति शोणितकपालमिदं सर्वम ॥

इत्येवंप्रायाम्नेन सात्त्विकस्येहेत्थं द्विस्तुतिफलमाराद्भुद्विरूपयाचकाविज्ञानसत।
मस्तस्य द्वितीयामपि विस्मरणमामनन्त्यनुगणफलामद्दिशति अन्येपि इति नदिति।
नवेत्यस्य चिंतयात्मोत्पृहीनस्त्रिलोकीं नयायैत्तयाविधा अपि रावणाद्याः पुन।

अन्येपि केचिदिह चिन्तयतां त्रिलोकीं नयात्रापि रावणाद्याः क
थाशेषतामभजन्विस्मृतेः किल १ इत्यस्मज्जिनमति सा।
नर्थोपयानतीवरूः अनाख्योक्त्यादिवारावोतमेवतामाणोव
मेव १२ ॥

स्तद्विस्मृतेः कथाशेषतामभवनस्रासीद्रावणाद्यादिः कथ्यते ननुसत्कृतिस।
न्नावनत्वसमर्थः १ भावार्थमाहरूप्यामिति ननुस्तुतिफलमूर्ध्वगानयः तद्विस्मृ।
तिफलेनाधगतयश्वनिमज्जिनाः १२ ॥

अत्र प्रकृतार्थमाह एवमिति हृदयमार्गैः स्थितेनानेनाप्याबाधकाभावादच्चा।
ल्पत्वमक्रम पृथग्वैभयोक्तिः सर्वगापियोगक्षेमाद्यैः सर्ववर्णाश्रमप्रार्थनीयापि
सती अस्यां राजैव भयमतिशयेन वहेत् न सैवास्यामतिशयेनापयोगक्षेमार्थः ११
तत्र हेतुत्सोकयन् दृष्टेनाह यथाहीति बालोन्नतिविषयीणि बालोपमन्तोर्गृहिया।

एवं हृदयमार्गोऽत्र स्थितायेषा निरन्तरम् सहक्तिः सर्वगातत्राप्यस्यां
राजाभयं वहेत् ११ यथा हि प्राणलग्नासौ बालानन्तविषया स्थितिः तथा
नृपैकलग्नासौ सर्वायेषाप्रजा स्थितिः १४ ॥

णितेषां स्थितिः स्वस्व विषयग्रहणनिस्थितिविश्रान्त्यात्मिका प्राणैकलग्नात स्व।
मेभावान्न स्वभावात् सर्वो स्वस्वव्यापार सौ विमा बालानन्तराणीन्द्रियाणि स्वस्व
क्रियाविरहमेवेति नवधिवाप्यार्थं स्थितिर्बोध्यम् विनष्टस्वक्रियमाणोऽयमेवाव।
मानयतीति विश्यते तथा प्रजासर्वापि प्रजा स्थितिः स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनल।

तत्राचराचरयोगलेमावहानाश्यैकलग्नात्मिन्स्थेयस्य
स्थैयर्थः १९

श्रयाः कीलकानि ५ सूत्रप्रोतामणिमिव संस्थितिर्यथा गरीयसी तथान्त्वपादयोराश्रिता
संस्थितिर्गरीयसी सम्यग्विबन्धस्थितेनर्थः ६ यथा नौपदार्थानां स्थितिस्तमसिस्थ।
क्ली [illegible] तैनतायपर्या ज्ञिप्रहीषशोभादिलक्षणा मनीप्रदीपात्प्रदीपमाश्रित्य विवि

यथागः सर्वतोवृत्तानाभिमेवाश्रिताश्चेयं प्रवर्तन्ते तथैमाश्चप्रज्ञारानान
नमाश्रिताः ५ सूत्रप्रोताविविधागोमणीनां संस्थितिर्यथा तथा त्व
पादयोः स्थापनानां वगरीयसी ६ यथाप्रदीपात्नप्रतिभासनेस्थ।
स्थितिः शुभा प्रमक्लीतैनतायपर्या तथा रागोजनस्थितिः ८ ॥

क्लौतैनतायपर्याभासनेन तथाप्रज्ञाननमाश्रित्य जनस्थितिर्विविक्तोनमायमव्यवहारा
भासनेश्रनिसर्वयागज्ञानस्वस्थचित्तेनभाव्यम ७ ॥

नेत्रस्वाध्यमीश्वरस्मानिरन्तरंतेदेकथारणागतवलनतणयेत्मार विचार्येति
पनामिति दैन्योक्तिम् द्वैविध्येन स्वसञ्चितलाभरापणापत्निहस्माव्यप्रकारद्वयेन
यत्फलमक्तेनस्वसिद्धये १८ नदेवमापयति यद्वत्तदिति निश्चितयति सिद्धास

विचार्येत्येहर्टेनुग्रा विचार्यैकपरोनरः स्ववस्पमाश्रयेदेवं
द्वैविध्यफलसिद्धये १८ यद्वास्मननिश्चिन्तः प्रकाशितम्।
नस्थितिः सिद्धासनोपविष्टः समस्यतांपत्नीभवेत् १९

नोपविष्टइतिचापत्निहृतिस्ववतम् प्रकाशितननस्थितिरितिस्वयतापंस्त्वीभ
वेदितिचस्वसञ्चितलाभरापिवर्न्न
स्वचितम् १९ ॥

प॰ सा॰
२ टी॰
२३

23

नचात्र तेषां मात्रेणापि चाना स्वल्लब्धम् यद्सौ दृग्योगस्य फलं नित्येवमाह यथक।
इति स्वच्छन्दः कारणानपेक्षी अशेषार्थांश्चनर्थाः अनन्तश्रीरगणपवैभवः
शून्यहृदयो वामकामः स्वयंभातः स्वप्रकाशः सिद्धआदिसिद्धः परमपरमः परमा
लक्ष्मीर्यस्यातेपरमाश्चलास्यतेषामपिपरमस्तदर्थीन कर्तव्यस्तत्वात्तेषाम् श्लाघक।

यथा कः स्वच्छन्दो मनवपुषोशार्थयत्नाप्रवीणोनन्तश्रीरमि
नकरणः शून्यहृदयः स्वयम्भातः सिद्धः परमपरमश्लाघक
लनः परार्थैकार्थः सोस्यभिमतदर्शकाकलना २०

ततोमनोरथा
तीतफलप्रदः परस्यैव विशेषणाः परमप्रभुः सपरार्थैककार्यः परार्थसम्पादनैकप्रयो
जनोतोभिमतदेशस्तीतिप्रश्नाकलना सङ्कल्पमात्रेणानेनातेविमर्शसहत्वात्।
अस्यार्थस्य स्वयंसिद्धस्यार्थस्य कलनाकोपिपूर्णपर्णान्यायात् २० ॥ ॥

पा

२३

उक्तं चेति वित्तमित्सतिङ्गन्त्रिकयायेन स्वहृत्कोषेसमग्रह्याय विकासितमीश्वर।
श्रीत्समर्पितम सामकामश्रतियादृशरणोमयि ॥ २१ फलितमाह दैन्यमाश्रित्ये।
ति ॥ २१ लाभश्राम्यायपत्रिवारणात्मकं यद्धिंथाफलमकेन देवविषयोपदर्शनेन विह

उक्तं चयेन वित्तमित्सतिकह्यादितो हृदः सामकामो विलासाप्त्वासि।
हासनगतः स्वावी ॥ २१ दैन्यमाश्रित्य तन्ज्ञात्वा यदिसन्तोष्यते त्रभुः
प्राप्यतेन फलेहेयालाभापहारणात्मकम ॥ २२ तत्रायेन दृष्ठाराम
पुत्रदेशादिसङ्कृतिः परेणाहृष्टाहृष्टाश्च भयशान्तिरीदृशी ॥ २२

णोति तत्रेति आद्येन लाभरायणात्मकेन फलेन परेणाद्वितीयेनापहारणात्मके
न फलेन तत्र दृष्टभयं स्वपरचक्रजं यत्पुत्रदेशाद्धितोग्यादि भयशान्तौ राज्यादिसङ्कृ
तिरीदृशी तिन चापि सम्भ्येकायां भयशान्तिरेवेति बोधार्थं ह्यातिशायवाची ईदृशी

प॰ सं॰
२ टी॰
२४

24

अनल्पोवेदमन्त्रोयंयस्सर्वानर्थशान्तौनिःश्रेयसाधिगमोप्यनयेतिसर्वथाप्रकारेणवि।
धेयइत्याह इदमिति इदमनन्तप्रकारेणयथास्थानस्थभयशान्तिस्तथेदमपि।
त्रिविधंदुःखंशाम्यतीति तत्राध्यात्मिकमात्मानमधिकृत्यप्रवर्तमानत्वाद्द्विवि-
धम् शारीरंमानसंच शारीरंधातुवैषम्यनिमित्तम् मानसंचकामक्रोधादिनिमि-

इदमाध्यात्मिकंचाधिभौतिकंचाधिदैविकम् दुःखंत्रिविधमप्याशुतत्।
स्याद्ब्रह्मसमापने २४ नच्छिद्रमिवसर्पोपितद्दुर्गंविघ्नंगतानाम् शुभा
पदिष्यन्नामाशुविपल्लाभाकृयंब्रह्म २५ ॥

त्तम् इदमाध्यात्मिकंद्विविधम्
आधिभौतिकंपञ्चभूतवैकृत्यनिमित्तम् आधिदैविकंग्रहपिशाचाद्यावेशनि-
मित्तम् ब्रह्मसमापने त्रैकालिकसम्बन्धाभावेनानीमर्थः २४ एवंविघ्नोपशा-
न्तौगुणायस्सर्वानर्थशान्तिरर्वकेसर्वार्थशामिचकथयति नच्छिद्रमीति विघ्नमि-
दमद्वरमानत्वात् यद्विपल्लाभाकृयंद्वयमेककालमेकसर्वोपवनानानेक

२४ [illegible]

ग्रैवेत्वत्पकेस्फुटप्रतीतयेममसति यदैवेति वन्यकीग्रसती २९ विपद्रूपता।
मेनसम्पत्स्वाभिः तत्त्वामोचविपद्रूपतामनमितिपर्यन्तनयकोपिस्फुटप्रतीतये।

यदैवानुभवितासि सम्पदाख्यामतीमुदा तदैववि
वलत्यास्त्रविपदाख्यावबन्धकी २९ इत्यन्ततोऽह।
यैकोऽपिहृये स्फुटप्रतीतये नहित्वमिविनानैवहृ
यमेतद्धिलभ्यते २१ ॥ २१ ॥

हृद्योक्तिविसाह इत्यनन्तरश्नि सन्तिचकेविरुन्नभयाश्तिस्फुटप्रतीतयेसम्
यं: ग्रैवेवहृत्प्रतीतयग्राह नहित्वामिमिति २२ ॥

प॰ रह॰
३ टी॰
२५

25

शैवंगुह्यान्तरम्ममतिमस्यार्थस्यादुत्वाल्पत्वायमेवइति अतइति गुह्यानोरहस्य।
त्वमुमन्तष्यकत्स्नकत्वम् गुह्यान्तरवचनमेवार्थतोत्तिलिवेति यदीति आन्तरबाह्या
पञ्चान्नौ यदितेरज्ञानतैन्यमाश्रयणीयमिति यदाहरस्यरहस्यः दुःखेयाभि
घातात्रिवासानरूपयातकेहेतावति देव्ममनेकविधंयाह्मानन्नेनोयायानन्या।

अतोरहस्यमस्येषुप्रोच्यतेसोगरीयसी यदीच्छान्तरबाह्यापञ्चान्नौतदै
वमाश्रयेत परेणानेमहार्थेतत्स्यात्नरहस्यविन २८

दितिसर्वमौलिमूलसदुपायात्वेयणामेवमुक्तमिमाह परेणानेइति सर्वसत्क्रिया।
प्रकेसाञ्छत्यैकनत्वेरमूर्थः महार्थमिति यात्तिमयानिनेत्यपिमामितिभगवदु।
क्तेः सिद्धगीतेव त्वत्काणदेशमपिशाख्यमहार्थभागमाकदेतानिममतच्छन।
णियानि वेषान्तरालपतितानिजनैकदेशावगाह्निमौक्तिकमणिवमिवोहर

प॰
रह॰
टी॰
२५

दैन्योक्तिप्रकारेणात्मलेखाह वाष्पेति बीजस्यवाङ्कुरोद्गमाय सेकावरणाभ्यांभा
वयितव्यमितितन्निरूपणाम् हास्यप्रसवना २९ ग्रथक विःसहद्दत्वानवग्राह्मि वि
चार्यमिति महद्दनयोरन्तरमित्यर्थः महात्मानो हि प्रसन्नीभवन्तमलंगगा॰

वाष्पसिक्तादैन्यबीजाच्छानयायावरणावृतात् हास्यपुष्पानन्दफला,
स्तवल्लीप्रजायते २९ विचार्यविबुधैनैतद्दैन्यबीजंक्षिपन्नतः पन्क।
लेददतेसोऽगुण्योगम्भीरविपुलाशयः ३० यावन्नस्मामिदेवस्यालावहि
तमिमाश्रयेत लब्धापांसवाहिस्यांनन्दसाजायेप्रतः ३१ ॥

यन्नीमर्थः द्दतश्चतिरददानश्चत्मस्यानदानेनोमौवारिकस्यरूपम् ३० नवा
यक्रियावद्दिंपसदाभ्यमन्नीयायेनप्रयासबाऊसेनोद्विग्नचेतस्त्वंस्यादिमा।
ह यावदिति गतार्थंश्रायमेतत् ३१ ॥

प॰ से
२ टी॰
२९

26

देष्योक्तेर्मीयमानतां स्वरूपमनुकार्यमाश्रेणापीयमेवयासेमाह साचेति सर्वा
त्मवमेवतस्याविशदयति श्रोत्रमादि यदेकादशेन्द्रियगणस्य स्वे स्वे नियतविषये।
त[illegible] तदेकाश्रयतां प्रापयेत ३१ तत्रचास्यार्थस्यासैः सर्वेष्यास्वस्वोचितेन निश्चये।

सा च सर्वात्मना कार्या स्वात्मनो भूतिमिच्छता श्रोत्रत्व
दृग्रसनाघ्राणाख्यं पञ्चकं हि यत् सर्वकर्मेन्द्रियवितेचा
तदेकाश्रयतां नयेत ३१ तत्रैवं यतमानस्यैव बाह्यमस्त्वति
तन्मनः त्वरितं यतहि योगाभ्यासस्य पात्रं भविष्यति ३२

तत्वात्मकविनाविस्तारकथनेन भावः कृतः उपलक्षणं चदर्शयति तत्रैवमिति सु
त्वैवं तेषां मूलभूतमान्तरमिन्द्रियं मनस्तत्रिश्चितं देकलग्नं ममाति स्वयमेव वृत्ती
यसिद्धान्तरीमान्तदेकलग्नानि भवन्ति तात्पर्येणाह तन्मन इति ३२

नत्ववाममकामानांकृतमनयाशरीरेन्द्रियसन्तापकारिण्यादैन्योत्केयमतआह।
सनत्वेति सर्वेतत्कालेस्वाभासवतांनकाचिद्धृदयेकलनापोस्फुरीति यदं
नभाविभवत्वंचर्यामीतितत्रासौकृतीरागपेते नहिजीवनमात्रेणकृतित्वंयस्मा।

सनरोगाणपेतेलोकेभाविचर्यायांर्यईतोन यथावोपिहिजीवन्निमी
वमायाजैवनरः २४ अतएवपुराणेभगीयतेफलिनीभवेत् न
दितमिःसदायस्यचित्तेसमर्थीनतलम् २५ ॥

दिकीटान्तानामपिश्रामस्वोचितमहज्जीनांसमुल्लासदर्शनात् ततश्चसनरोनरो
योसौस्वस्थावस्थायामेवावहितमतिः श्राध्येसमालोच्यसाधयेदिति २४ देम
चित्तमिसामर्थ्यंपुराणसेवारेनाह अतएवेति मार्दवाद्येवतत्साधनमित्यर्थः २

५

प॰ स्तो॰
२ टी॰
२२
27

अनन्तरमुपकारणमित्याह भक्तिचापेति भक्तिरनाराधितेश्वमनेश्वचापो यन्तुः स्व।
न्नभ्रिपहितवचलेश्वगरणोज्या विनमीशेः स्योक्तिः सपवेशर्वाणः हठव्रतः व्रते।
पणहोकोनियमः यमनियमादियोगाङ्गलक्षणः यन्वेदोक्तः कारणादिवन्यस्य।
सत्यायसमयणयारणोवद्धालसंसारव्यलतत्तीयंपरमार्थतनेव पातकेरनेन।

भक्तिचापसमायोगो विनमीशे हठव्रतः सत्यापलस्य
पातीति फलानन्तमहामृपात ॥१९॥ तथाहि श्रूयते
निकनिविहृहिरुक्ता कविन्ययन्नेरेणेभस्मर्वस
नभयङ्कुरा ॥२०॥

रन्तः श्रवेणस्य फलेषाड्गनयः लोकास्य ॥१९॥ इतिपिलाबन्यः प्रथमोवररवचनो
विपालेरहप्रयमयनयोकमर्थेविषादयमहस्वणेननयाहीति कतिचिरहानीति
कालादमन्नसंयोगसममर्थेद्वितीया प्रमन्तोप्तेच्छेरेशः ॥२॥

भग्नत्वाभग्नसन्ध्यास्नानभोक्तव्यभोज्यादिव्यवहारैः कर्तव्यव्यवहारो याऽस्त्वी
भूता ४८ सीमान्तलवनार्थं सेतुः सम्भारो गृहोपकरणम् ४९ शुक्रसारि

वाप्यानो व्यवहाराणां ते ये भग्नत्वात् प्रजाः आकुलाः सर्वतोप्या
मज्जन्ती भूता भवन् ५० सीमास्वराजनानदकुल्याभूर्यपि विकलाः
सस्याश्यामाति वेषमाविसम्भावभविता निव ५१ शरम्भेनाविका।
नावश्याकस्य जलसमस्तनम् दार्विस्य नादिनगृह्यस्वकस्या हृष्ट।
वेनमः ५२ नदावासकृतस्थानायके चित्यलिलोद्भूतम् गति
नेलेभिरे नैव व्यापन्नावदिषोरक्ष ५३ ॥

ति सर्वतोविसवप्रहन्नाविपिलाभात् ५४ गतिं न लेभिरे मग्नाः व्यापन्नावेतिवद्ध।
वार्थं यथापङ्कस्नारक्षादिषोगतिं न लभन्ते दिषोरक्षोतिकालाधनो विति हिती

प.सं.
२टी.
२८
28

जलदुर्गाणि पद्मसरणालपुष्पादादीनि प्लवैरेवगतानाम् प्राप्याणि पापिदुर्गाणि
निम्नस्थानस्थितानि सम्प्लवमपनैवनश्यन्ति ४२ वाहिताः प्रवाहेणैव।

जलदुर्गाणि सर्वाणि सलिलेनाप्लुतानि च पापिनामिव दुर्गा
णि निम्नस्थानस्थितानि च ४२ सीमाप्रान्तवतीरस्थ हन्ताद्य
श्वतस्ततः जलेन वाहिताः शुष्कतृणस्तम्बा इवाचिरात् ४३
समप्रमतयः केचिज्जलस्थाननिवासिनः नौकाहस्ताभव
न्स्वस्थाधीनेऽक्षत्रफलप्रदा ४४ यनाप्लाव्यापि धीस्थानान
लेभिराः सहस्रशः हाहेति प्रक्रन्दन्तश्च मोक्षं क्षत्रेन लम्भते
४५

वाहिताः ४३ धीरिति ऊहेति साहित्यीगणपने यापदि उपकरोति ४४ ऊ
हेति सम्भारसद्भावेऽपि ४५ ॥

दुर्विधादरिद्राः गतिर्गमनं इहामुत्र च यवदाखर्वर्तनीव तदनेन श्लोकत्रयेण तदा।
विद्धेनाम दरिद्रे अपि तथीकार्पण्यदारिद्र्यमेव दारिद्र्यम् अथ ना अपि पीथरा
ज्ञैदार्थ्यधनाम्नतीर्यन्ति पीछत्याज्ञैदार्थ्यमत्यास्थधनवन्तोपि न कदाचनतीरयं।

समरक्षा अपि पीमन्तः केचित्कार्पण्यदुर्विधाः गतिं न लेभिरे गूढपापाद्
व म्रावोज्वलाः ४८ विलासिन स्पृये केचिदाकल्पशाखिराम्भदा द्दृश्यु
ज्ञेलसम्पत्तिपीरा स्वर्णाश्रितिम ४७ नयोप्यतिक्रान्ततदायेभिरेनट
मेश्रयात् नियमो विपरीतायो किंनव्यन्यपितंभवेत् ४८ ॥

तीव्रलक्ष्म ४९ सर्वानर्थसम्पात्तिरपिकेषांचिन्मोदायेत्याह विलासिन इति हृहे
वेदंगजायुपपन्नेवचौराणां हर्षइति ४९ येभिरे विपरीतानालिङ्ग नेचक्रुर्धारो।
हणात् अत्रार्थान्तरन्यासः नियम्यामिति ४७ ॥

पं. से
२ टी.
२९
29

सरणयः पथ्यानः ४९ किं भवेदिति अकालेऽपलयाशङ्कनात् ५० दैवमदृष्टम्
५१ ग्रहस्वभावेति पथ्यावक्रचारगताः पापाग्रतिचारगताः शुभाः श्रयन्ति

गतागते जनानां वक्रदेऽसरणिरोधनात् । स्खलन्ति सस्यसम्पत्तिवृ-
न्देऽलसम्पदि ४९ सकम्पाग्रभवन्सर्वे किं भवेदिति विह्वलाः । दैवमा-
पदितं किं स्यान्न यदिङ्कृतिमात्रपात् ५० इत्थं गते प्रकृतयो विलोक्य वि-
पदं पराम् । किमेतदिति पप्रच्छुर्गणकान्दैवचिन्तकान् ५१ ग्रहस्वभा-
वरचितेदानीं स्थितिरपापियम् । ऊचाले प्रार्थ्यतां शान्तिपादपङ्क्ताद्-
नाद्भुतम् ५२ ॥

महीं सर्वां जनेनेन कथं चेतसो वेत्ति क्षमाले प्रार्थ्यतां जनसम्पद्भैरवस्य वेदर्शितम् ।
मान्यदृष्टं भद्रिति दैवज्ञा ऊचुरिति शेषः ५२ ॥

२४

करोति सर्वनाशकालेऽपि भाग्यं शुभं कर्मराशिजनितमेव सामान्येनापन्नावागतायाः
मपि केचिदुत्कटभाग्याः सुखमेव लभन्ते इत्यर्थः ५२ सदाचरणैकपराः सात्विकाश्च
ये मातृकपराश्च तत्र चरमत्यागेन प्रथमे च विवर्तिताः कर्ईशोच्छां निवर्तयेत ५३

वज्रस्य पातात्पातादीन् केचिदाश्चर्यभयापहान् ते भिरे सम्पदे के
चित्कराभाग्येन राजन्ते ५३ साधनं शरणं केचिद्ज्ञाता प्राप्तत्रि
वृत्तये न वा सोऽविनिवृत्ताभ्यः कर्ईशोच्छां निवर्तयेत ५४

तिष्ठौढलिङ्गात् नहि लिङ्गिनोऽपि कृत्यसमर्थनमुचितम् तदीयोपपत्त्यास्थिते
देवविमलदेहत्वात् यथा च संहितायाम् पञ्चाण्यनन्तो नास्तिकानो भक्तोऽपि
स्मिन्नाजातस्पृशेदाश्चनाशाइति ५५ ॥

प॰ से॰
२ ही॰
१॰

30

शरणान्त्वामिति आसन्नितिशेषः मायारीति अनेनजगतामलयेमायाविमाना
यीतिअकिञ्चनाः नकिञ्चनशरीरगृहादिकमस्मदीयमिति ५८ पङ्गीभूताः को
लाहलाकान्तदिक्काद्धपिरीभूताः शरणात्मकाः शवप्रायाः समपन्नाः ५७ कादि

शरणान्त्वांप्रपन्ना यो नृष्टो सर्वे भयाकुलाः मायार्यप्रलयेनेनेति व्याकु
लतराः प्रजाः नकेवलं गृहादिभ्यो देहादिभ्योपि अकिञ्चनाः निराशाश्च
भवत्कोलाहलैः प्राडुरभून्महान् ५९ आशाः कोलाहलाक्रान्ताः पङ्गी
भूताः समन्ततः गतागतविहीनाश्च मूकाः शङ्काजनास्ततः ५० ग
तप्रायेचसामर्थ्येकादिशीकाः प्रजास्ततः अप्राप्तजीवनोपायाः स्वेनरूपे
णशरणंययुः ५८

दीनाः कादिशास्माकं कादिशास्माकमिति भयद्रुताः स्वेनरूपेण शरणं ययुरिति अ
नेन प्रजानां सर्वदैवनाग्रवादिभ्यो पि राज्ञैव परमभीष्टदातृत्वमाम्यस्नि सूचितम्

५१
१

नागरकः स्वकर्मनिष्ठः सत्वैर्धैर्यम् समागतेभ्यस्तापनाशतिशोषः निर्गत्य।
कोऽहात् गतसत्वनिष्ठाः प्रजामा भैष्टेति समाश्वसीत् विश्वासपात्रमकार्षीः

स नागरकोमलशीलशाली विशुद्धजातिर्विमलात्मसत्वः ह्यात्म।
मागत्यप्रजामरताभावी सैव निर्गत्य तदाशुशोच ५९ धैर्यत्वथात्।
म्याश्रजाः समस्ताः समाश्वसीत्मागतसत्वनिष्ठाः भैष्टेति तद्दागार
तावस्सेकान्तरतोऽस्थिता वा समर्दिताबभूवुः ६० स्वयं प्रविष्याथ वरद्दः
स राजोपविष्टपशुद्धासन ईप्सिताशी देवेभ्यः समाश्रित्य प्रसादनार्थं
विस्मेरमच्छान्तमनाः प्रसन्नः ६१ ॥

तेऽप्रमत्ते सेकेनच मरतोऽस्यात समवचिन्तमेवेति वा इवार्थ्ये ६० अद्येतिप्रजाः समा
स्यासानन्तरम् ६० रहस्यैकान्तदेशात् ६१ ॥

प. स्तो.
२ टी.
३१

ईश्वरशरणागतत्वमेव चेद्बुद्धिरेतद्विति विशेषणमिदमवाप्तबुद्धिरिति बुद्धिप्रका।
रमेवाह हे विभो त्वमच्युतेति अन्वयेनाह कथमकालपवनो नियतति विघ्नाः न

दैन्योन्नतं शान्तमना विभ्रं नैव कातरचित्तं समवाप्तबुद्धिः। विभो च्युतेतिश्च।
कदाभियातः कथं न मे नो नियतीविभिन्याः १२ यदप्यहं निश्चितबुद्धि
रस्मि तथापि दीनाः प्रकृतीर्भवेयं च्युतोऽस्मि तन्मे भगवन्नमावान्
न त्वमहं स्यमनाभविल्लो १३ अमीभिरेकैव यतनाविशङ्कामरन्।
भेवपुर्भगवन्नहेतु सर्वान्तरः सर्वगतस्त्वमेनाम् सर्वज्ञविश्वास।
यमत्वंतत १४ ॥

च्यवते स्वभावात्कदापीत्यच्युतः १२ निश्चितबुद्धिर्न नियतिं कदापि भिनत्सीति।
१३ विशङ्काविरुद्धाशङ्का मतावा इति हृष्टं च विषमत्वाणशङ्कयापि मरणम १४

भि.

३१

नात्रासम्भावनाकर्तव्याकथमतीवविचित्रमिदं शीघ्रमित्याश्चर्यान्तरंन्यस्यति य
दिच्छेति एतत्सर्वंचतद्दर्शनभवनात्मकेविश्वेमनसाप्यलक्ष्यनामस्वरूपत्वेनय

स्थलतृणोकिञ्चिच्छ्रेयोपदर्पोशयोप्यमीषांचयथामरथा
स्यात् सर्वेचतत्साद्भवनोद्भुतेत्यभियानमेषाकरुणा
नवास्त ९५ इतिविहितमिमाश्चर्यभक्तस्यास्यप्रसन्ना
धीः शीघ्रमेवानपाहृत्यादर्शोपदृविमलस्थलम् ९६
दिशोपिनस्थलर्वीविगतशायमभ्युन्नतम् यदिच्छा
मात्रमेवैतत्करवाज्ञातिविस्मयः ९७ ॥

दिच्छामात्रेसद्धः त्राशभवंसर्वेतनवक्रसंप्रज्ञापयेतिक्रतिसिद्धंतस्येयन्मात्र
निर्माणेकरवातिविस्मयः सम्भावनास्पदमेवेत्यर्थः ९७ ॥

प॰मं
२ टी॰
३१

32

तात्पर्यमाह शिरस्तोति आत्तोग्रहमिति निहितेत्यर्थः शेखरत्वपित्तीमिति शक्रान्ताः
रान्तोचित्तेन सर्वेषामेव हितत्वस्थानत्वाएन तिलकादिविकारेदङ्कः तेषेन दाणपत्ना

शिरस्यात्तां समादायतस्य ते
शेखरत्वपित्तीम् वित्तमिन्द्रः
कृते यत्नं तस्य माफलितो
भवत् ९८

त् शेखरत्वपित्तीमित्यनेनास्य शिवावन्याहतत्वस्यग्रस्थभागस्य तत्शेखरे।
तेनिनामचेतयमिति सवितम् वित्तमिन्द्रीनाकृतत्तलदाणा ९८

कथ्यासारे हारसमासिसहचके निवभाति तस्मादिति तस्मादुक्तहेतुद्वयादे।
तोः त्रयैर्नियमतः श्रावण्यकत्वेनैव तत्समाप्तौ कथ्यासारे ध्येयं हरिसततं तस्याप्यम
यथायाजगतीतलेषु भूतलेस्त्रुतिः किंवदन्ती यथयवस्त्राति तस्याश्वात्माफलतोऽभ्य।
भिचारिणीवरुच्छे सर्वकाले तच्छाकृतस्थितिरस्ति साक्रमनिवासस्मेति ससंस्त्रुतस्मत
तस्मात्सर्वत्रानित्यप्रमन्त्रत्रिकालव्यापिकानास्तिकवाषप्यशातेरतिलवनीया।

तस्माद्येयमिदं त्रयैर्नियमतः सत्याश्रुतिः सारदे याच्छा जगतीतलेषु भु
परो लोकः प्रभुस्तत्परः येनस्यान्तोनहितं क्वापि प्रभवेत्मीडेति येनकस्यवि
डीतिरियं सप्रभुः प्रज्ञाश्रमहिताः कल्याणपात्रे सदा ९९ ॥

क्रियमाणायतत्त्वाणमेव फलवदनयास्वयमेव सत्त्रपेणौव संवादिनीव कासौ
श्रुतिरित्याह लोकोऽमनत्यमात्रः प्रभुपरः प्रभुधीनयोगात्तेसमतिः प्रभुस्तत्पर
त्वमति समाख्यास कस्मैचिदस्यान्तोन्तरे हितं विद्धये न कापि दैविकी मानवी यावापी।
प्रभवेच्छकाभवेदिति सिद्धोऽमनोऽस्त्रुतिः सस्या व्यविधेयपदे समर्पयति येनकस्यवि।

प॰ स्तु॰
३ टी॰
३३

33

अभ्यर्चयेदिति दीनोक्त्यासम्मर्दीकुर्यात् इहेति अत्रैव जन्मनि दुर्लभं वचसो
लक्ष्म्याः अनेकजन्मसंसिद्धानां योगिनां परां गतिमिति भगवदुक्तेः उक्तेति।

दीनोक्तिमाश्रितवतीभवनावलीयं यस्यास्त्वितेश्रममनर्घविलासशी
लम् योऽभ्यर्चयेत्सइहदुर्लभमोदलक्ष्मीमप्यश्नुतेकिमुतसम्पद।
मैहिकीयत् ॥ १० इतिश्रीवीरवल्लभोल्लवषोडशिकायां दैन्याक्रन्द
नाख्यंतृतीयंवल्लम् ३ ॥

यत्नान्तरेकिमेत अक्काव्यम् पैहिकीसम्पद
मश्नुतेशतियत् अन्नमात्रेणाप्यस्याल्लभ्यस्वाभावात् तस्यास्त्वपिप्राप्तिनिश्चयेका।
स्यावराकाः प्राप्तौप्रयासकल्पनेतिशिवम् इतिश्रीपरमहंसेनतृतीयाप्रभा ३

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथोद्देशाग्रमेय चतुर्थे द्वारे तस्यापि तान्नमोऽस्त्वेति सर्वा
धिष्ठात्रीश्वरेणायत्नकर्मौ विशेषनक्षापिते तन्नावमोदनेश्वसङ्गविनोदेन नन्देकशर
णतयावमनननम नन्नामधेयं तल्लक्षणपरीक्षाभ्यां हर्षकृमीकर्त्तुमारभ्यते अथे

अथ चतुर्थे यद्द्वारे भगवच्छरणागतिः त
स्यापि तान्नमोदने येनासौ हर्षितो भवेत् ।

ति व्याख्यातप्रायम् येनासौ हर्षितो भवेदिति अयमत्रार्थः तत्तस्याद्यात्मका
मस्य विदितवेद्यस्य परमाचारिणोऽत्कर्षप्रतीतिः परं तव्यवहारे विनीतामसावेव
स्वभवेऽस्थितिं विचतयाहृद्वाविभाव्य कृतन्तैनासौ स्वयोपकारवचनैः इति हर्षितो भ।

प. मे.
५ ही.
१

अत्रैव विवारीकरणार्थं पर्यायान्तरमप्याह शुक्रमिति यतस्मात्पितावमोस्येन।
देवशुक्रमिति पर्यायान्तरेणाह। शुक्रं शुक्रंकमित्यर्थः शुक्रमेव विशेषणद्वारेणा-
ह सर्वसाधारणमिति उत्तमवर्णाद्धीनजातिपर्यन्तं समानमिति यथा मन्त्राधि-
कारिभेदेन फलभेदः देशकालादिनियमस्य नात्र तथा कार्यविघ्नेनेत्यर्थः सर्वे-
षां सर्वकामसाधने साधारणमन्त्ररूपेवा नचाचैत्राद्येनानिर्दिष्टसाधनेकस्यचि

शुक्रमिममपि यत्नाऊः सर्वसाधारणेऽस्याः
नियमायन्नियमितेस्वभावात्सर्ववक्त्रगम २

स्वर्थीमाहात्म्यमित्याह नियतेति तस्य परमकारुणिकस्य यासौ सर्ववस्तुव्य-
वस्थापिका नियताख्या शक्तिः सर्वज्ञकृतास्पदा राजते तयैव सर्वेषु कामनासिद्ध्य-
र्थं स्वभावाद् विज्ञानमाहात्म्यमपि सर्ववक्त्रेभ्यः स्वयमङ्कुलिं नियमितेन तस्य च।
कार्यसिद्धिर्हि हृद्योपरेत्तरिमग्रे भविष्यति २

स्वभावादिमर्कं विहृणोति अज्ञानमिति जीवपाहेनाद्यज्ञानिमन्तो विवर्तिताः
अतएवार्थसाधनम् स्वस्वोचितार्थसम्पादकम् इदमेव यच्छुद्धत्वेयनमहितो

अज्ञानमपि यत्सर्वजीवानामर्थसाध
नम् ज्ञाने यदि प्रयुञ्जीत कश्चित्तत्र।
फलेन किम् २ ॥

ज्ञानेऽपेतया जीवनसाधनम् ज्ञाने चेद्विशेषफलायाप्यलमित्याह ज्ञानमिति २

प.सं.
४ टी.
२

उक्तमेवार्थं स्वनाम्नैव विस्पष्टयति आस्वादेति यत्किंचिदितरलोके आस्वादातिश
येन बहुरूप यथास्थानतया मतं प्राणिभिः प्राप्तेन तदुक्तानन्तं कृतं तैरसौ नदानामग्र
हर्षेण निखिलात्मना वाङ्मनःकायैः संस्मार्यते यत्तस्यैव पीयमानस्य दानेनेति तदिदंस्तु
त्मामिति शेषः ननु सर्वैः स्वकर्मफलं भुज्यते कथमनेन दत्तमित्याशंक्याह यत्तप

आस्वादातिशयेन यद्बहुमतं प्राप्ये यतिर्जीवने भक्तानन्निखिलात्मना
त्वपनेतैः संस्मार्यते सोऽमरा दातारोषविभर्पदेवनिखिलेकैर्माहित
त्सारस्नो हि सान्तोऽविशुये प्रसन्नमतिभिः सन्तोष्यपदेवाविशाम ४

शोषितविभ्रर्निखिलैर्दाता निखिलस्य निर्वाहस्वरदातत्वमप्यनेन ज्ञायते।
रेवेति स्तवितम् किं चेत् त्विद्रूपदेशदानेनेति सर्वान प्राणाको ऽप्येष पवेस्माह ।
कइति न त्सारस्नोविहायकाजीवेत एष सर्वांतरस्यास्ति स्थितेः अतः प्रसन्न
मतयो भक्ता विशुद्धया सहर्षिवमेन सन्तोषयेयुः ४ ॥

सन्तोषणप्रकारमेवाभिनीयदर्शयति मृतमिति अनेनमहत्त्वसम्भावना।
निश्चयः यतएवसा एतदेतासम्भावनानिश्चयस्तस्मात्सन्तोषणमितिभावः न
छुरीकरणफलमाह येनासाविति सङ्गतिः साध्याविभूतिः विभूतिसा।

अनेकिञ्चिद्योग्यसारमपि यस्मात्त्वत्पदकर्मणाभाव्येनत्वमहत्त्वसा।
एतदेतासम्भावनानिश्चितैः येनासौपरमेश्वरः स्तूयतेनोत्थितोऽस्तु स
द्भूतये स्तुत्ये स्वेच्छयतः स्तावोयतिभवेदस्यै विधेयेहृदि ५

यासौ चस्वेकृत्ये नैनैवस्तावोदर्के भवेदिति मनेस्पृशुक्तकरणे हृदि विधेय।
मवश्यं समर्जनीयमितिभावः अनेनशुक्लकर्मणो मनोऽस्ति सनसर्वं भव्य।
मानं शुभं भव्योदर्क फलंनयो करोमितिभावः ५ ॥

प॰ श्रे
ध ही॰
३
भि॰

3

नीतिपादद्वारस्य सक्रमारम्भमतिरात्मक्रमारोपयोगिनाद्रव्यमेवार्थमस्तु स्तु
हिंसाङ्कुरत्तिरहतोपदर्शयति असारमिति निगदव्याख्यातम् ९ नन्वपि स
वेसायारम्भस्यमाध्येकर्तव्यमाह नत्वापीति मतमिति शुक्लकर्मफलेनदत्त
म् तदास्वादयत्कपालतुद्धिभोग्यम् शुक्लकरणेनभावि तदापति सम्भाव

असारमल्पमपिपत्वापितेस्वेनकर्मणा सम्भाव्यंतत्त्वमति
नासारवत्त्वमहत्वया ९ तत्रापिराज्ञामामास्वादवतामामास्वादि
यन्मतम् राज्यतदास्वादतेनाभाव्यंकपालतुद्धिभिः १०

तावद्दितबुद्धिभिः सम्भाव्यम् अयंभावः अतिस्वल्पपदार्थमपि नेराज्यमाप्य।
तथमारम्भहितेन्मनमेवैर्भवितव्यम् गाढतमोवगाढेऽस्वश्रेयस्तत्र्योर्भेनाम
तेनैवसममवधानम्भवितम् अमन्वन्नपतितत्त्वेनतत्समवधानमपत्नोपनतं।

[illegible] ॥ १ ॥

३

उपालमतिभवनमेवध्यानकि कुर्पेषेति स्वयंवर्यस्वस्थ्येवेतसोव्यग्रपियः प
नस्यसादामेराद्वेययोवितमपिकारान्तसावेणाविभज्यविभागेनभोगस्थिति
नीत्वादिनानीति अमेतसेयोगेहितीया दमयामहेसर्वेयास्वत्रमित्तमायः

कुर्पेषानस्यमहतीयहयंस्वस्थ्येवेतसः विभज्योवितमेतच्चदिना।
निरमयामहे ८ इत्यंसमतिभिः ग्रामग्रामवैर्भगवान्यदि सन्तो
ष्यतेतेदेशोमावविनन्तंफलयेन्नकिम ९ ॥

मायामानपिसुखयामहे सर्वयाकृतकृत्याः सद्भूसर्थः ८ सुमतिभी।
राज्योचितउहिभिः अविनन्तंमनोवाच्यपथातीतंब्रह्म
तमिलवाणोच ९ ॥

प॰ सं॰
५ टी॰
५

अत्रैव पर्यायान्तरेण कथनस्यैव विस्तारमाह कृतत्वमिति तदेतत्कृत्स्नकारणम्
प्रथमे त्रयाणां द्वैतं स्वात्मैः गुणपावगुणपाभयसापनैश्वर्यदानसंपत्कर्मण्याना
नामनेकधा वैफल्यानन्त्यं च केषां विवेकिनाम् एतेन स्यात् ॥ स्फुटप्रतीतेः पुनः

कृतत्वेन तदेतच्च मनोवाक्कायवर्तिना । अर्थैः स्वैवेत दानन्त्यं तस्य के-
षां चिदेतद्धि ॥ इति वाक्कायमनसां तदेकविषया गतिः । कृतत्वे
वचसां गतत्वे चापि भण्यते ॥ तस्यानुकर्षैः प्रकृता च सर्वसंप्रण-
तिलक्षणा इयं सा नाम ये तया सा तदेकविषया गतिः १२ ॥

परमार्थ इतीति अनेन विवर्तितमर्थं सिद्धमाह तस्येति यावद्धि विषयीभूतस्यो-
त्कर्षो न स्यात् तावत्स्वकृतान भवेदित्येकयानया परत्वभावम् इति सेयं प्रणतिल-
क्षणा गतिर्ज्ञायते १२ ॥

५

अस्यामेवारुरुक्षुकत्वसामान्यतयात्रिविधस्य अथवाज्ञानयोगकर्ममार्गात्।
यात्रिविधस्य अथवाभेदभेदाभेदभेदवादत्वयात्रिविधस्याशेषाधिकारिवर्गा।
स्यतात्पर्यतोऽवृत्तिमिमाह याम्नाक्षेति विशुद्धामिति आरुरुक्षोर्ज्ञानसिद्धाना
मभेदवादिनामन्तमाधिकारिणां यासौ तदेकविषयागतिः सर्वतो विभा
नचित्स्फाराणामपि तदेकविमर्शभरितस्थितिस्तयाम्नायाज्ञायास्यैतस्यापव।

याम्नायाविशुद्धोयाच योगिनां साधनं परम् अथात्मनस्सोचापि।
यासौ सद्गतिसाधनम् २

साराद्विशाहैः शाहे ४४ एणीतत्वात् तथा योगि
नामारुरुक्षूणां भेदाभेदवादिनां मध्यमाधिकारिणां यासौ गतिः परमसा।
धनम् आरुरुक्षुत्वादिसाधनम् तथात्मनस्सामान्यानां कर्मनिष्ठानां भेद
वादिनामधमाधिकारिणां यासौ स्थितिः सद्गतिसाधनमारुरुक्षुत्वादिमध्य
मपदारोहसाधनम् इति सर्वत्रैव व्याः कृतास्य देवत्वं योतितम् २ ॥

प॰ सं॰
४ ही॰
५

5

अत्र विस्तारेणानेकविषयत्वं मनोवाक्कायानां दर्शयति कोऽसाविमादिभि-
भिः हितमसम्यक्त्वं चेति सदैव तत्त्वतिर्यक्त्वपराख्यवहारसम्यक्त्वेनेच्छित्वेपाप
मार्थहितपरमसम्यगाचवाक्कायहर्षसम [illegible] नक।

कोऽसौ कोऽहं कथं मा स्थां देहस्तत्त्वेन पापरम् । एतत्तेनमासितिसदावि-
न्तनं मानसी गतिः ५७ सदैव तत्त्वतिर्यक् सो नरहन्तरच्छेत्राकरी हि-
तसम्यक्त्वं वैसेषावाचोपगतिः ५८ नरत्वसमाधुर्यासा रत्ना-
श्रतानवो यासौ तदर्थं कृष्णासौ सादेहे परमागतिः ५९

दापि वाक्येन परेषामहितामिति यथाचारमनुः सतं ऋणाक्षियंऋणा-
न्त्रु यात्मस्त्वमग्रिणमिति ५८ तदर्थमीरवरीसर्व्वं कृष्णोपवासादिनातनुः
कार्यैति यत्सादेहे तद्दिषयागतिः ५९ ॥

ग्रहेऽस्वेच्छेदिति पदक्रमेण दर्शयति यागेनेति लब्धभेदां यथा स्यात् सत्क्रियेति पू-
जोपकारादिलक्षणाय धर्मान्तु सारिणी ज्याचारसामग्री स्मारितं साध्यानस्वाध्याया-
दिस्वरूपा सा तयेति ७ ग्राह्यापिकानि विड्पलं लक्षणीकृत्य मार्गज्ञानामपि तदेक-

यागेन लब्धसिद्धेन सत्क्रिया भगवत्यथा मातथा साधिताज्ञा-
नो भगवच्छरणागतिः ७ तथाह्युद्दामोर्विनोदेष्वमेध्यादि-
कलनादृशा ऊर्चिते साततयोऽप्युक्ता भगवच्छरणागतिः ८

विषयत्वं साधयति तथाहीति उद्दामोर्विनोदेष्विति माख्यातया प्रथमं स्वरूपस-
माहितत्वं भवतयोरपि तद्विषयत्वं यदा कदाचिद्धि हर्षविनोदो भवेत् तदा मेध्यादिच-
लक्षविमर्शसंस्कारकलनादृशा यत्स्वाख्यादिविषयकमैऽविमनम् ८ ॥

प. से.
४ टी.
९

6

सत्कथा पुराणधर्ममीमांसादिकथा ईश्वरस्तनायोरतिरोपनिबद्धस्तुहृद्यस्ता।
नाभ्यासः १९ अनाथ्याः सामग्रीसाकल्येपि निष्किञ्चनाः दीनास्तैक।

सत्कथाश्रवणं साधुगोष्ठीवागायनस्तवच ध्यानमीश्वरस्य।
स्नायोरतिः पारणतास्कृतेः १९ अनाथदीनदानं च बहुलयोः
सापदेः पुनः तीर्थसाधमवगाहनमनस्य भ्रमणं च यत्र २०

ल्पेनाकिञ्चनाः तीर्थेति तीर्थमहत्त्वात्सितेष्वानम् प्रयागमनेनस्य
मणोद्भवः २० ॥

६

शर्ववद्धिनेयपराजङ्गमारोक्ष्मालीकरणार्थंत्वाद्स्यनयस्य तुड्डिविकासायचित्तादे।
गणगुरुमर्थं सद्गुरुगणाति चिन्तेति सततमिति शर्वोन्तरसंबन्धः तथाच सततम।
विच्छेदेनयानितरांविषयान्तरापरोधेनानन्यफलदानयाचिन्तामननमिति।
यस्याश्चित्तस्यतद्विषयागतिः तथासततेकीर्तिस्त्वतिरस्यपावयानेनान्सततम।
दिनाचेतियस्यावाचस्तद्विषयागतिः तथासततेयानमस्त्राप्रणामाचेनादिल

चिन्तायानिरतममनमसततेकीर्तिस्त्वतिर्याप्यहोतत्स्न्नापिचयात्रिधा
नियमतः सैषागतिः शांभवी चेतोवाग्वपुषांद्यास्यदयपादीनेघयादकृ
तेः सद्भावोग्रवणोपायस्यचसदादानेपदोः सङ्गतिः २४ ॥

तमोतियस्यादेहस्यतद्विषयागतिः इतिचेतोवाग्वपुषांनियमतोवपयकर्तव्यतेन
याक्रियासैषाशांभवीगतिः अन्यदग्गुपलत्वणातपानिदर्शयति इत्याद्येति दीने
ष्वदयाद्दयासाद्दयोः शांभवीगतिः सतीनामामोत्कालानासम्भानांवावाचोयकुव
ाांसाकृतेः शांभवीगतिः सदादानेरेसाकालावनपेत्सपकन्मकरत्स्ततानयाः

प०म०
४ही०
७

सदाशावेसक्ष्णोभवेयस्यपीडादिसुहाणोवयत्नसमार्गोणाम्यायाच्चवाणोवयनाचर्ण
वेसाधयस्यहत्नकृवणास्यप्राभवोगतिः सतीषोभनायवसितसायकासती
साध्यायप्रणत्वाभ्यहितायागतिस्तीर्थगवोगायादिगतिः सापदोः प्राभवीग।
तिः २१ ॥ अत्रैवप्रकृतिमूलत्वात्सर्वार्थस्यसम्भावनानिर्णयायाह प्रकृते

प्रकृतेर्वेषाद्याश्रमेयद्वस्तुनमनमोदनम् नहिंतद्गणायवाधिकाश्रा।
मेयस्मात्त्रतिश्चितम् २२ आरोग्यप्रवृत्तमसस्यदेशाम्पतिसम्पदे स
सर्वज्ञोविलायाः सन्तोषितरहास्तिरि २२

स

चेति अनमोदनेप्रोक्तस्वीकरणत्वलक्षणम् असमादितसर्वत्वात् २२ उ
क्रमेवसमर्थयति आरोग्येति सम्पदाधिकाम् सम्येदस्तीतिनिश्चितम्मि
[illegible]तिवर्तमानत्वाणिर्देशः २२ ॥

शिवारवनोस्मरस्वद्गामस्मवीक्षमामलाक्षिवानन्दर्शयिनोपभोगणांकरो।
ति एषेति एषांकलत्राणां महेशः कलत्रमकलत्रमयथा कलत्रवस्माऽस्यापि किया।
लीपञ्चविषकृतसौलमञ्चरणागतिः अश्रग्गदाश्रमते साधुपन्थाः निर्भयका।
लङ्कः पङ्कः प्राप्यप्रापकः यतोयेसदाश्रयनिमित्ते सन्तत्राश्रयायमेतिसदाश्र।
यः हृषीलीनस्यनिमित्तम् अमत्रपरोहेभवाम् अतोसनेनिर्गलाश्रस्यपरोऽत्र

एषां महेशशरणागतिरत्र साधुपन्थाः सदाश्रयनिमित्तमत्र भवाम्
यः कोपि यस्मिन्मनीरमन्ते सदा एषां भामेषशालचरितः शिवाभास्वकः २८

लोकार्थस्यार्थः अतस्थपः कस्यनपश्चिमन्निः शुन्ईशभवित्तेनद्वायोगपत्नामश्रि
मनन्मासो सदारमन्ते सपषपकः शालचरितः शिवभाद्गुपेश्वस्वपंप्रकाशमानः
येषामप्यन्यतमोनाशनात्मकाशरायीभातिशिवभाश्रयात्रसाधुपन्थाः यश्चव
योगिनोतन्मार्गगामनेनभवोभयदायीति शिवाबन्धोयम् २४ ॥

प्रथयेप्रावचनोकल्पयितमदाहरति तथावेति प्रज्ञास्योनीतो सज्जलेति
साक्षुतेनामदलयोरेवान्नसमक्षोभनाजरायस्येति तथाहिसर्वथानर्थेरेतदै।
देन्दियवैकल्पेहतकवाद्यतयौवनावस्थायामपियोवनीयसश्रुपातादयन।
र्योसम्भवाद्दाईकोचितव्यवहतिसम्भवाच्छोभनजरात्वम् पीतेनसहतेर

तथावश्यपतेरम्याकथाश्रुतपरजनी सज्जनाभियमज्ञानचारित्रंयत्रशो
भनम् २५ सप्तानराजानरगाङ्गः सैवंज्ञनमथि ददर्शकेचिच्छ्रीताल
कन्याहृतकलेवरां २६ सतंविलोक्यसहाणपामजोभूत्वाननामर।
श्वश्रुमेनेनमप्यषोन्तर्नोपीपिरसापरम् २७ अनुन्मीलितवाचतेधि
ह्वः प्रोवाचसादरम् भद्रेमहीपतेतिष्ठकिञ्चिद्विज्ञपयाम्यहम् २८

निषीनाल्वुः कन्यानेकनककभरितनज्ञभोनेवामः खयाउः महाणपाराज्ञो।
वितया परंकेवलेश्चनन्नेपरतत्वाच्छिरसात्ममेनेसारझातनेनाज्ञमेने हेम।
हीपतेभद्रेतिष्ठकिञ्चिद्विज्ञपयामीति २८ ॥

शक्तार्थसमन्तयत्रादौ रत्नावतारमाह निभालयसीति अस्य भगवतो योषनित
नमें हेस्य स्पर्शव्यवस्थितिहेतुनात्मनो योभवतो रीतिमानतायर्थचर्यापालनत।
तणामर्यादाध्रुवमाकलैयस्थिरो किं निभालयसि सद्भैति निरन्तरतयापरामृषसि स

निभालयसि सद्गीति क्वापि भगवतोऽस्य किम्
यतोऽस्ति विज्ञा परमा वा तर्यथ्यतो गतिः २९

ततेपरामृष्यामासाविमर्थः किंबाहुः अथ गूढमर्थं विवृणोति यतोऽस्तीति गैत
गायर्थत शतिसार्वविभक्तिकत्वसिल् ततस्त्रैवतदर्थत गैत गायर्थत तणात्वाध्या
तापादिआदिलत्तणा भूमौ विज्ञास्तीति २९ ॥

प. से.
ध टी.
९

यत्नाविति ग्रथिकारिणानयत्नो मत्वेनयोपादानेयदंबिधेसर्वत्रकृतस्थि।
तिरित्याह ग्रहोऽयमिति नियमेनेति तस्याग्रहास्तनाशिवड्डाकारणानंधमत्वेसम

ग्रहो विविधो भगवच्छक्तिः सैषा विराजते
यत्रासौ नियतो धीमत्सु साध्याकारणाव
ली ३०

कर्तव्यपालनासक्तिर्नियमः तदर्थीत्वमिमर्थः ३० ॥

न

अस्याप्यवस्थाभेदरूपं कर्मवैचित्र्यमिति सिद्धान्तागतिमभिप्राह कर्मणामिति अयं
भावः कर्मणां स्वरूपं नश्वरत्वाज्जडत्वाच्च चेतनाविनाशिपरमेश्वरप्रवर्त्यं फलदातेति न
नियतिरेव तत्तत्कृतस्थितिं नयतीति तेन तेन रूपेण गण्यते इति कर्मवैचित्र्यमेव सर्व-
वरणीयम् तदाह समाहितचित्तस्थितमर्थम् केचिदिति ये इह परस्थितिः कर्म-
फलमेवेत्यर्थः तथाहि नन्दो नाम नियतः कश्चिद्द्विजः किन्त्वनन्तपातित्वान्नस्य।

कर्मणामप्यवैचित्र्यं केचिदेव परस्थिताः अतिक्रामन्ति
नन्दो विद्रकाणीव गाङ्कवे २१ ॥

शक्तिमन्तश्चापककर्मफलसिद्धये पवैन्द्रीशक्तिपातपतितमन्दः पर्वतीत्र्यादि
शक्तिपातेनेव ब्रह्मायाः यतो नन्दनमेवाके नियता ब्रह्मायाः काव्यणावलीति तद्र-
के श्रालीनामपरस्यैव शक्तिलोपत्रपालपन सत्रलेमादि तदितिस्त्ववतिकं।
मे अतिक्रामन्ति नन्दुःयन्तितादृक्कर्मोचरणानेनारकिणाऽसमर्थः २२ ॥

प. सं.
४ टी.
१०

मनुष्यलोकएवमिश्रकर्मफलभृतेकर्मैवविज्ञादत्तमदृष्टलोकान्वेषणयेमा
हफलपाकइति येकेचिदामसत्कर्मविभूतयोमदादर्देतेस्वस्वरूपरत्वतमाया
इयन्तिइतिसत्कर्मणांफलेयेनस्वयमिहभोगान्भुक्तान्तर्हिचिताःसन्तःपरलो
कार्थपरानपितोषयन्तीति अमसत्कर्मफलमाह प्राणानीति अयंभावः

फलपाकःसएवैषयत्केचिद्देहस्यदा प्राणा
निपीड्याप्येमसुखान्निनरदत्ताभृतः २१

येकेचित्सत्कर्माचरणात्स्वयमभोगात्प्राणान्निपीड्याशुद्धाःसन्तोदा
नाद्यभावात्परलोकेपितद्दीप्त्यन्तितेसर्वथाशोच्याः २२ ॥

॥ ॥ ॥

१

सङ्गं दृढमुत्तरमाह चतुर्दशेति दैवाद्यङ्कश्चतुर्दशविधो ह्येष भूतसर्गो जीवसर्गः।
स्वकर्मणां पाको निश्चितमस्तीति अयं भावः याकाचित्त्रिविधा भूतसृष्टिः स्वा
धीनयोगात्मलक्षणा स्वपराधीनतदुभया पराधीनोभयाच सा केवलं कर्म

चतुर्दशविधो ह्येष भूतसर्गः स्वकर्मणाम्
पाकोऽस्ति निश्चिते यत्नेन त्राणः मलयोगतो ३३

फलमेव भुङ्क्ते भुक्तेऽतो हि कर्मणः पाकः कर्मणामिति नियतिपालना पालनमेव प
रमार्थतो यतनि देहत्वरिति विवेकिना सौपायात्मेति श्रवणपाल्यतामेव हृच्चयि।
तमर्थान्तरन्यासः यत्नेति मलयोगाल्लसदिनावसानम् ३३ ॥

प.से.
५ टी.
११

कर्मवैचित्र्यमेवङ्खीकर्तें चित्तस्वरूपस्य सर्वज्ञाभेदं दर्शयति ये वेत्ति वीथीगम।
नागमनमार्गसमीपवर्तिनीं कर्दमादिभवितानलवहनङ्गाणी भेदः देवकीटा।

एवं विद्वृगतानाभोगमप्रयोगभाति भास्वति वीथीपङ्क्तौ दर्शयेत्सो
कीटभेदः स्वकर्मणाम् २४ विचार्येत्येवं तु यः कश्चिद्योगी स्यात्स।
समाहितः कथं स निर्याति तस्य यानं ये यन्मन्हेशितः २५ ये ये।
नियं चित्ता लोकचैतन्यायर्थं याललिति रीतिर्भगवतस्तस्य सा
शान्तिरिति निश्चितम् २६

दिनातिरूपः २४ विचार्येति निश्चयम् २५ सहेऽपणोकमर्थमतिकोमलमतिरा।
नकुमारपालार्थेऽपि नरपविहरणाति ये यमिमादिना रीतिराचारः शान्तिस

५७

११

भक्तेर्योनयति पालितेति असौ यावत्किं ऊँचित्येति उचितस्वभावऊँचिती
घासिऊँ ष्येयालोपवत्तृतीयैकवचनम् अकिञ्चनेन दरिद्रप्रायेण अथवा
अतीनद्धतिना अल्पमेतस्मात्स्वोचितयोगक्षेमपरत्वात्मन्दधिया त्वया पुनः स्व
मतिनाशेषअज्ञानागवनोचितमतिना स्वपरार्थत्वाउच्चैरतिशायेन पालिता ।

पालितासौ मयैव विमा किंत्वनेनाल्पमेतस्मा त्वयाहृतमतिना सोऽहं पा
लाकिमितिनाहृता २७ न केवलं त्वया त्राणनस्वार्थो विश्लेषितः पर
म अहमप्यनया भक्त्या नर्मपात्रे श्रयोजितः २८ ॥

यादृगंनियतिपालनंप्रमाणस्वाग्रैकनिका

किमिति कुतोहेतोर्नाहृता अयंभावः मया [illegible] लता ।
योकृतमेव स्वयोगक्षेमार्थं त्वयातु पाहृयतंतव्यममिवारनलत्तायोविधेयं ।
स्वपरार्थत्वाहृयोनकृतमितिभाव्याशयः तनत्सुनकेवलमिति हृष्टोहिपरा
नर्थेनापिकूअचित्मरस्यव्यसनमित्यनर्थपात्रेश्रयोजितस्तथाऽहम् २८

प. मे.
५ टी.
१२

12

नाभिवाद्य इति विधिचोदनालङ्घनादहमपि दोषार्हः ४९ आप्तवाक्यागमः
मनोर्वेदार्थोपनिबन्धनत्वात्स्वयं प्रमाणभूताम् आकर्ण्य वीतप्रज्ञातान्
वरणस्यैव शापस्थितामिति सहचितम् आहतो गन्धर्वविनिबद्धकदेशायन्नपि

योनवेत्त्यभिवादस्य महात्म्यमभिवादनम् नाभिवाद्यः सविदुषाय।
थाशूद्रस्तथैवसः ४९ इत्याप्तवाचमाकर्ण्याप्याहतोयन्नप्रियम्
नत्वोस्मि तव किं तु मे स्वादाक्रालितोस्म्यहम् ५० इत्यनिपीयम।
धुरो वा कस्य योनस्को बोद्धुं नाम त्वमो विस्मितचित्तो मौनयत्यान्म्रप।
णामपह ५१ अनितपस्विनयैदन्याईहृदयोमहाम

मोदग्रस्तोस्मि रहः प्रेमणानतोस्मि इति आकलितो विश्रान्तवृद्धिः ५२ स्वा।
यापानेन चतस्मिकविनैव समेतत्स्मरति हेतिप्रसिद्धो ५३ ॥

सविनयमितिवीनितमकुर्वयति राजोवाचेमादि नाहङ्कारेति अहङ्कार
निशायथवोन्मादस्थितविभ्र मस्तेनविनष्टमतिनाविनष्टा दर्शनश्रामामतित्व
त्कालयाहिगौड्वर्यस्यतेननमयातेभिवादस्योचितंश्रमभिवादनंनत्तमिति
नेतिचतुर्थेनसम्बन्धः एवमनेन अदानेचकारणोकिञ्चित्स्यतेनभविष्यतीति शा
येणचाहङ्कारादीनामेवविधंवाक्यंभवतीतिभिल्वगृहीतोराजाश्रामस्य

राजोवाच नाहङ्कारभ्रमोन्मादविनष्टमतिना मया
न चापि मौर्ख्येन श्रामनवाकत्था सा रथ्यवना ५२

तिः समर्थेयति मौर्ख्यमविवेकस्तेनन्तमोहापतोनीनः श्रामो यथा श्रुतत
शार्थंकृतान्तस्य वाकस्तेवारकत्वात्कथावत्तमिकारणत्वात्कथानस्याश्रामावः
सर्वाकाराशरकवात्तस्य यत्नेनामत्कभेतेनाम्यन्ताभावञ्चयेणमयेसम्यैः सृता
णमेषसंगोयत्नेश्रामवाकत्थासारावग्ररकारणमिति भावः ५२ ॥

प.सं.
४टी
१३

13

नापीति केचिदत्मत्प्रशाश्याजानः समाङ्गसमग्रराज्यान्वीकृतनेत्रानोवितव्य
वहन्तीमङ्गेनापीति श्रमादो वशपकर्तव्येषु तत्र पानतामस एव रागपानेन ते-
न सद्धर्मज्ञतावाधाउपनिषदर्थविचारः ४३ धर्मस्य सञ्चवित्र्य शोषण द्वार

नापिसमाङ्गसमग्रराज्यान्वीक्षणचक्षुषा नोप्रमादरस
रागपानविस्मारितसद्धना ४३ नचापिकामव्यसनत्व
क्रमसद्धर्मवर्त्मना नोवारस्त्रापिशाश्वत्सदाचारस्त्री-
वीथिना ४४

तथा तस्मिन्नपि श्वाचीवशामापातस्य मरणपर्यन्तदुःखदानेपिचास्माभिः
सदाचारः स्त्रवणमननादि ४५

नोचितमिति गतार्थम् श्रुत्येसमस्तार्यार्थः यएतेस्वङ्गारादयोरस्थानदाष्टान्ति।
कृतयोपात्तास्तेसर्वेथानर्थहेतवात्मान्यपदएवमया निर्तिमास्तरज्ञोचिताभि-
भियानेयत्काणिंतद्वङ्क्षेवाचेशिथिलयति किन्त्विति अनाथेतिसम्बोधनम्।

नोचितेतेभिवारस्यदत्तेश्रयमभिवारनम् किन्त्वना
थस्वभितोऽहंतद्ग्रोभवममवरह येनामौस्वाचि।
नामवेदत्तास्वारमयीगतिः ४५ ॥

त्वारस्वङ्गारादयनर्थाभावस्तुचकम् अनाथेति विश्वस्वराथेतिवा अतएवस्वभितो
इति भिन्नचर्यातियैवपरेशोभवेइति साधुभितो होवधारणे अस्मत्वेव येनेत्ये
णास्वाविनास्वपरविभागकराज्ञोचितास्वारमयीगज्यगतिर्दत्तेति ४५

प.स्ते
१ टी.
१४

14

लग्नोभवममत्वेहेतिविशदयति तस्मापितेति तेनेत्येताप्राप्तितोऽस्माखादेयोऽ
मोऽर्शुद्धीकरणेनैकान्तमनेत्वावाच्यानन्तरिन्द्रियस्थितिर्येस्याः समाहितमना:।
सर्वैः सत्त्वसमाम्यादार विशुद्धोऽस्मीति भावनात्मर्थः उक्तमर्थं विवृणोति ममा
श्वितिवद्वागेवविवेधकत्वाद् विभातपावममहमस्मक्तत्वने स्तोवितन्त्वानाला
नतमोन्तरितणार्ष्ट्वविद्यामकृलितेहृदयपद्मे सम्प्रातिविशुद्धेशामबोधविका

तस्मापिनाकमोऽस्त्वेकवाच्यानन्तःकरणस्थितिः विशुद्धोऽहंभवद्वाणी।
भास्वद्दीप्तिप्रदीपितः ४९ ममाशुत्वद्वाग्विभातुदेहृत्पद्मकृस्न।
त्वम् शशुनाविमलामोदं सच्छ्रीभाननतामियात् ५०

हे श्रुतएवविमलामोदंमलस्पर्शशून्यहर्षभरितं सौगन्ध्यभरितं च सच्छ्रीः सतीक
लङ्कानङ्किताया श्रीः स्वरूपसम्पत्तिस्ततः सन्माश्रस्यच्छस्वणोयाश्रीः सम्पन्नास्तु
तास्मक्रस्तानलतणोत्सानन्त्वां वाहतीभूतैकसारणायाश्री हृदभिज्ञातत्त्वाञ्जनतां।
नत्सापानताभियात् यतीतिसम्भावनेऽशतिसम्भावनायांलिङ् ५०

ग्रहणमाह इतीति इत्यनोरेतोः ग्रहीष्टिपात्रेनवद्धरदमानवेन नवाप्यसौवि।
धिलङ्घनेनमादि नोवास्तीति यदुक्तं नन्फलेकिन्नुमम्यादाकलितोस्यहमिति
इमन्नुग्रहपात्रेणज्ञानेनसम्भाव्यभिक्षवेषाधवज्ञोमादिव्यगुहपोनुग्रहसम्भावीनो

इतिनाहेमनेहृष्टिपात्रेणोवाननवाप्यसौ विधिलङ्घनशङ्कोमयानर्थभाति
पिपासिका ४८ इत्येतन्निशम्यमधुरगिरेराज्ञोस्यप्रश्रितानाम भिक्षुः श्रम
ज्ञहहयः प्राहाशीर्वादपूर्वकम ४९ भिक्षुरुवाच इच्छामिराजन्भद्र
तेकोरणीभगवानप्रभुम् अन्नमोदनचैलोन्वेषणेकस्यचवस्त्रनः ५०

नातइत्याविरयतिकविः इत्यमिति निशम्यश्रवणाहाराववयार्थप्रश्रितामविन
यालङ्घनाम ५१ भिक्षुरुवाचेति इच्छामीति किंलदाणोसौभगवान् कोरं
णीचवल्कनानस्मिन्नमोदनचैलीकस्यचनदत्तस्यवस्त्रनः सेतित्रियाश्रयः ५०

प॰ सं॰
५ टी॰
१५

15

स्वोचितमन्तरं राज्ञा शुवाचेमाम् उवाचेति शचिन्त्यो मनसोप्यविषयः यतो विवो
निवर्तन्ते यस्मादित्यादिश्रुतेः अशेषार्थराशीश्वराणां पिशाचानां यानुसन्धायो परमात्मः सन्निवा
वेशपिपयाञ्चतरश्यार्थगारिकः सगनः स्वयं सर्वदर्शी सर्वकर्ता चेति परमग्रहणम् प
नयको द्वितीयः सर्वाणि च साधनानि नरन्त्वग्रहगृहीतानामेवोपनमन्तीत्यर्थः स्या

उवाच राज्ञा मच येयस्यचिन्त्यो शेषार्थराशीपरमात्मपकः २
याकरः सर्वमहावास्यदेयत्कृपालवादस्मि स पञ्चमेकः ५१

करइति स्वच्छपनरश्यलत्वाणाद्दयेन स्वार्थोस्मि इंभवतीति कीदृशो इति समर्थित
म कस्य च वस्तुन इति समर्थयति सर्वमहावास्यदेयत्कृपाभराद्दस्मीति नेतन।
मे गणनार्हं परिमितं किञ्चिन वस्तु दृश्यते द्विर्दिश्यतेपि न सर्वथा नैवपदेशारत।
मिति द्वितीयसमर्थनम् कीदृशी च तस्मिन्नेमादृशनैनीतिवृतीयं समर्थयति

पञ्चस्तवी ५
१५

सर्वेनैवहृश्यतेति कामावेवेति आक्रमोदिति क्रमः सर्वोपरवर्तितया कल्पितः क
लुपो भगवान् अवश्य सर्वोपरिवर्तितया कल्पितो भगवान् मूर्तिश्च वरात्मा महा
दाविति महदादावित्याद्यन्तावतस्थविश्रान्तिस्थानतया भयनिर्देशो मध्यवर्तिनः।

आक्रमोदावप्येवं यच्च महदादावपि किञ्चन शर्मो
यस्मात्तस्मात्स्वात्मप्रकाशाभ्यां सञ्चिन्यते ५२

वेशूलतेन उभयत्राभिविधावाङ् शूलमिति अयं भावः प्रकाशानन्दस्वरूपो भग
वानेव सर्वकृत्तस्थितिसंक्ति पोतन मायामोहितधियां तया तावानवभासेपित
प्रकाशविकासिकेति यथासतिः सुचितम् ५२ ॥

पञ्चकषायेण ज्ञाने विविक्तकृतार्थोभिक्षुः सर्वोपकारमभिप्रेत्यानुमोदनसर्वेसं-
स्करोतीत्याह साहेति ऊर्ध्वेतिवृत्तानि सचकोरदृशः कस्य सैतोषइति वितथमपिस्फ्र-
तेपरेतकथमसौसन्तोषः क्रियतेइतिनयाभणितो अर्थेभावः सर्वेदिग्नामेवत्तविवृत्ति

साहंजनस्तुतंऊर्ध्वचकोरदृशोऽस्मितिन्नतः कःस-
न्तोषःकथंवामोक्षिष्यतेभणितोत्वया ५२

मुक्तेऊर्ध्वंन्योव पर्यन्तस्वस्थावस्थापनतत्त्वविशेषइतिविभज्यकथ्यतेयेनासौ-
दातापिकृतन्तेतेनां मत्वासन्तोष्यचत्वर्यधिकंविदध्यातीति साहेतिपादस्य-
ऽसंगतिः ५२ ॥ ॥

विदिताभिप्रायोसौ स्वबुद्ध्याहङ्गराणेपि न मन्त्रोपचरकार्यमाह राजोवाच येनेति न
स्वार्थेन तस्य किञ्चनापीमाह श्रामेति हीरत्यमाश्चर्यं तस्य विभोः कीदृशी किमस्य
योजनना कीदृक्स्वरूपेषु एवं च नेमेवं यास सर्वानर्थहरी ह मङ्गलकरी च स्मृतिः सैव।

राज्ञोवाच येनैतन्निखिलं विभाति नितरां मायाख्यदृष्टौ
जगत्तस्यामाविलकामनस्य च नाही कीदृशी य विभोः
सर्वानर्थहरी ह मङ्गलकरी मेवं स्मृतिर्योक्तितस्तस्या
मन्त्र ह मन्त्रणाकलनया मे जीवने जीवने ८७ ॥

तत्स्मृतिरनारोपितार्थापि राजन्ते परमार्थवित्स्व् अन्तःस्थिते श्राकलनयानिरन्त
रानुध्यानेन यज्जीवने प्राणाधारणां तदेव मे जीवनस्याद्वे भ्योविशेषापादकम ५

प॰ सं॰
५ टी॰
१२

17

इत्येतान्मम वाक्यानि हसन्नेव निशम्य सन्तोषेण भिल्लः श्लाघमान आह अहो इति अस्मि-
न्नयोषार्थदानरीतेः नकस्यका विज्ञापना मम नरेश्वचैतेन दापिका मृतयेन श्रीणायते
इव ५५ पार्थिवेति मोढपर्यायेण सम्बोधनेन विशादयति यथान्यमिति यथेति

भिल्लक उवाच अहो विचित्रे येऽस्मिन्कृतलोकोऽसि भवान्ध्रुवम्
किन्नु विज्ञापनाऽत्रास्मिन्नमे पार्थिवे रोचते ५५ यथा येन
दृश्याणो यथा विज्ञापनाचैते अन्नदपानयाते यमनसो
समाद्रियन्ते ५६ ॥

स्वपरोपकारपर्याप्तसम्पत्तिपात्रत्वेन यथेति अनेकविधया याचनापरा-
वत्सलतः पराभवाहेषणानाक्षिसान्त्वार्थभानीनि सम्पत्तिरुचितम् ५६

समाप्तबोधायेत्यर्थः राजोवाच यदीति निशम्यतां विबोध्यताम् अज्ञानपेक्षोयमेका
विनासाधुलक्षणमिति रविदृष्टान्तगर्भीकारेणाध्यौन्नयति सङ्क्षेपेति यथा
रविरनपेक्षापि केवि दर्थैपराथैपुरुकलयोसन्तसमर्थः ५१ इत्यग्रोत्साहितो भि

राजोवाच यदिप्रसादयोग्योस्मि भगवंस्तन्निशम्यताम् सङ्क्षेपेण लक्ष
मिदं परार्थैकरतिर्हिया ५२ भिक्षुरुवाच समाधाय मनो राजन्सूत्रण
कार्यं यथाचरन् राजन्नेतिनिनरे लोके यः सद्वृत्तसमागमः ५३ अनेनपर
मोदारं हृदयं मे समर्पितम् आत्मावादयसि पात्रेण दयायास्तद्विचारय ५४

तत्त्ववाच समाधायेति ममापि समाधानशास्त्रेनेन महोपकारं इत्याह रा
जन्नेतिति प्रकृतमाह अनेनेति ५८ विचारणाफलमाह विचार्येति ।
तदित्तिरत्नम् ५९ ॥

प. सं.
ष टी.
१८

18

उक्तमेवरस्य प्रतीतेर्यथानिरेकभावेनाप्याह नेयमिति इयमिति समनन्तरमे॰
ववसमाप्यतामेवाह यदिति कदाचित्कालनियमेन यद्विभोः स्त्रीवेवविकस॰
ह्रपवाम्लयतनामात्वमिष्ठैवजीवञ्जीवपतञ्जममयुवभाषीयदीतेनाघितास्त्र

विचार्यानुलक्षणेनस्यतथाविज्ञापनैनोवितीम् चेत्कोपितदातानाभीनस्ता
हर्षयिष्यति ४६ नेयंममविज्ञाप्तीतिर्यत्कदाचिद्विभोर्मेदा स्तुतिबुध्यला॰
नानिरुद्धाजीवञ्जीवावर्हितानिने ४७ स्वविभ्रान्तिविमर्शयानेनस्तामपा॰
यीजरू नहियेनसमवेतानीवप्रीतोभविष्यति ४८ इतिनस्भावतःपो
नोपकारवतस्नागिरम राज्ञोपनीयबाहुस्वामहान्तेतरमजितपत ४९

नमस्त्वावलिना निकृष्याघटाचिन्तैाषितस्वेनसप्रमस्मिमर्षः ५० उपधी॰
कृकठौकयनवनवर्तनेरापपेरोदितमिमाह सर्वस्तुति ५१ इतीति पीतेति पाने
नेवत्सप्रहस्योमताउपनीय स्वालिकमहयाममुखेष्यापयित्वा महान्तमिति

राज्ञोवाच नरेति श्रमाविलेशुक्लनताविलापना कषायाद्दोषाः ९४ भिक्षु
रुवाचेति स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनमतीवोपकारकमितिप्रथममेवतत्कार्यं
मित्याह सर्वेति सर्वेशुक्लकर्माणांनामयंविभागः प्रथमंयतस्तत्सर्वकृता
स्वेरेतन्नमतिः साचान्तरीजीवनमिवसर्वासांभगवच्छरणागतीनाम् ततोपिया

राज्ञोवाच नरभिन्नोविधेयाशुकथंकार्योममाप्यसौ परिपक्वकषायंते
यतिःप्रोवाचसादरम् ९२ भिक्षुरुवाच मुख्योसेव्यस्वभावान्भगवच्छर
णागतिः सर्वोपकृतिमादायावध्यांकेः पालनेस्वयम् ९४

सौतस्यागस्पर्शंवाप्येवेणाकल्यासम्यक्त्वसिद्धिहेतवस्तेकवियागतिस्तस्याः
स्यामवत्वेभिवस्थ्योस्यागोलोद्दिनायत सर्ववर्णाश्रमाधिपतिस्वात्सर्वोपकारमा
यंविधाय वलिकृतनिर्वेलबाधबाधितानांलोकेः स्वयंवडकत्वांभ्रत्वायत्पाल
नमिति ९४ ॥ ९४

य॰सं॰
ध॰टी॰
९९

19

सामान्येन स्वाख्यातयोर्लक्षणमेव भगवान्वक्ष्यमाणानि विशेषतो विभज्य दर्शयति प्रजाना
मिति व्यवहारपदं चाष्टादशधोक्तं तेषां सामान्येन समीरितं अथ पालेषु प्रमदे उपल
तानि च प्रमानुमानादीनामपि अथ पालाश्रयिकृताः तथा बाध्यैः प्रमाणैर्व्यवहार्यैस्था
पिकाविभिः दृढीकृता मन्त्रेना चाष्टादश व्यवहारस्थानानि अक्षानियथा तेषामाद्य
मृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः सम्भूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च वेतन
स्यैव चादानं संविद्व्यतिक्रमः क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः सीमा

प्रजातो व्यवहारे तात्पर्यतात्पर्यं दृढीकृता स्वाम्यर्थे नैमयाराजन्योक्तेषा

विवादस्तु तथा पारुष्ये दण्ड तत्परागतिः ९९ वाचिके स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसङ्ग
हणमेव च स्त्रीपुंधर्मो विभागश्च द्यूतमाह्वानमेव च इति एषां स्वरूपमग्रे भविष्यति
तथैव च प्रमाणाधिकारिलक्षणमपि भविष्यति स्वाम्यर्थमिति स्वात्मनोऽर्थः प्र
योजनं यत्रेति क्रियाविशेषणम एतत्फलस्यात्मैकगामित्वात् तथा च नारदः धर्मस्या
र्थस्य कीर्तिश्च लोकपङ्क्तिरुपग्रहः प्रजाभ्यो बहुमानश्च स्वर्गेस्थानं च शाश्वतम् धर्मे।

शूरदेशेति यच्छूरदेशाधिपमेतत्परमेश्वरेणादर्शनेनसहएतस्मिन्देशे रत्नानिवेशादेक
लोभलस्मा नोचितमादिति ननन्वेरोपवशेनतिरस्कृत्यदूरीकृत्यमतान्तुर्देपीया
समर्जितोभवत्तेवलस्वशनिर्माणाय ९७ यच्चैनेशाज्ञाकारिवेतेनदत्तैनचाये।
सेतोषः शुक्लकारणाम् यन्नकारिणामाज्ञाकारिणांनचैतत्प्राणासेशपशा

शूरदेशाधिपपार्थेऽर्णालेशप्रणमनम् स्वल्पोचितमतिरस्कृत
तानेवैतत्समर्जितः ९७ आज्ञाकारिवसन्तोषपूर्वनकारि।
णोमुदा यार्थप्राप्तिः कृतसन्मानपारितोषिकनापिवा ९८

नाद्यैगतानोऽर्थप्राप्तिः पारकीयकोशसमृद्धादिप्राप्तिः सान्तदीयैवकार्या।
यतश्शमेवकृतसन्नम् अथवात्मनात्वाकार्यसाधनेपिविकृहस्तनयापामने।
पारितोषिकदानमिति ९८ ॥

प. स्त.
५ टी.
२४
20

महाभागेयेति भाग्यं कर्म शुभाशुभमिति शास्मनात् शुभकर्मनिवृत्त्ये महत्त्व
दम् ततश्च महाभाग्यं सञ्चितं शुभकर्म तस्मादिति सर्वदा नः प्रीतिर्दृष्टा
दृष्टभयम् आपदः प्राप्यव्याधिलक्षणाः तदेवं विद्रावीकरणाद्धेतुत्वात् संकुः

महाभाग्यस्य रूपेण तस्मा विष्णुमयं ते
भीमापत्संकुः मग्नानां मज्जतां साधुसेविता
न् ९०

तत्र मग्नानां मज्जतो विपत्पर्यन्तार्थः यतोयं मज्जायः साधुसेवितः साधवोऽत्र
सिद्धा मनोपविष्टाविरहिता मन्तत्त्वानन्दकार्यो विवर्तिताः ९०

२४

कोयमिति समाश्चर्येण ममस्मादृशिममद्यहाशिता ज्ञानशालिता सति च ज्ञानशालिवे
पिशाममस्मादृशिहिताः कोपि दिनितरन्तरेनेषामपादानम् इतीशामज्ञोपयोगि।
दानम् केवलमिहोपयोगयाह सर्वकेति एतएवात्रसेवानुग्रणोदानम् तत्रापि।
दृष्टादृष्टभेदेनैहिकेद्विविधं तत्र दृष्टमैहिकं सेवकापदेशसमर्पितमदृष्टमैहिकं तु।
नेदृशादनोक्तम् तत्र सदसद्बुद्धिविवेकलोपलक्षितः एतत्सर्वबाह्यन्द्रियविक।

कोयोयं सुमहाम्बुनाथभवितव्यस्येयमाशीः परामत्याज्ञानशालिसे
वकजनेष्वज्ञानान्यस्मत्कादृश यत्किंचिन्निपतत्युदानमम्बुधावेस्मदृशि
नैवेदानं वापि निरीक्ष्य दीनमनसो निष्किंचनात्मज्जनान् ९८

लोपलक्षणार्थम् तथा च सर्वोपनिबन्धः बाधिर्यं कृष्टतान्यवेनेदृतानिश्रता
तथा सकलाकौणपपङ्क्तिज्ञेयोदावर्तेमततादृति एवनेदृतेतिनिक्षावेक।
लोमतनेनिवद्धुद्धिवेकलोपविवक्षितमिति तथाकृतार्थासङ्गतानिश्रमितव्यम्
उपादानमिति परम्परागतम् शैवस्वलेमणपालयितादिनाद्विलेहृदि: सज्जना

प॰स्तं॰
४ टी॰
२१

निति सज्जनत्वमेवदानहेतुरिति सूचितम्। अन्यथा निष्किञ्चनेष्वपि त्वं नैनेष्व
नमभयोरपि दातप्रतिगृहीत्रोरुभयत्रानर्थावहम् ९८ ॥ दृष्टेति दृष्टा भक्ति
हेतुत्वात्प्रियत्वाद् अदृष्टा सत्वलक्षणा अविकारकत्वे सत्यविकारा प्रभुरह
मेपिचेत्यक्तः निवृत्तेश्चमहाकवेर्विभिः विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतां

दृष्टादृष्टोभयीभक्तिर्या तेन स्याद्वशे हि सा अपाकृतीनलीलानाम
पायसहितस्य ता ९९ यस्मिन्नस्ति स्वकीयस्य देहस्य ते सर्वे महीप
ने देहारोगस्य तस्याय भावुकं तेन निशामय २० ॥

सितपववीराद्वति द्वयं वस्तमानां तस्मात्सर्वगतिः प्रायेणा प्याक्तादय उदाहरी
हरणार्थमपरायं कुर्वन्तोऽहृष्यन्ते इति तस्य हितस्य ता ९९ आत्मनः प्रियाय
सर्वं प्रियं भवतीति श्रुतिमनुसरन्स्वदेहमकर्षयित्वमवतारयति यस्मिन्निति यस्मिन्नित्या
रोग्य भावुकं कल्याणं तेन निशामय स्तुणु २० ॥

२१

दण्डोत्रेयेति ये केचित्सापराधाः कदाचनापि वा कस्मात्त्वचित् दण्डोत्रमानवाः
दण्डिनिकलेवराः स्युः अपराधान्मोरणाद्दण्डो हि चिकित्सा अस्मायत्तस्तद्दण्डः
यारणेऽत्रणिनापाद्केत्रणीनत्रनिमयोगरत्न तेषां सम्मतीकृतानां स्मायत्तो।

दण्डोत्रमानवाः केचिद्येषु दण्डिकलेवराः चिकित्सान्या
यत्स्वेषां यद्दोषहरणसाधनम् ॥ ११ ॥ सेनाध्यक्षसहाराणां हि रक्षा
ते मां वरं निशम्य साधनाय दारिद्र्यहरिरक्षातेभ्योऽप्यवेक्षतां ॥ १२ ॥

यद्यपि दण्डेन स्यात् दण्डेन साध्यते किं चिकित्सायां दण्डेन त्रणानवस्थोपयुक्तं मत्वा सत्रहन
म् ॥ ११ ॥ सैन्येति नरदण्ड सेनादिरक्षात तस्मात्कपालाशीः तेभ्यः सेनाध्यक्षादिभ्यः
श्रेष्ठतामतिनागरः ॥ १२ ॥

प॰सं॰ ५ टी॰ २२

22

यानीति चत्वरं चत्वरः शालागृहम अग्रजन्मानो विप्राः इष्टेभ्यो।

यानीह ते सन्ति चत्वरकोष्ठोद्यानानि सत्कर्मवि
चित्रितानि तेषामिमं दीनदरिद्रसाध्वग्रजन्म
नो समग्रमहड्डहरत्वा १२ ॥

रत्वा १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥

२२

स कुमारबुद्धिरनेकुमारार्थे विहितमपि चार्थं संवृणोति उक्तानामिति शुद्धेश्व
रात्मके कर्मतत्त्व क्रतेन यत्नेन पालनीयं च किमिमाह भावित्वशाद्वाशत्वघुण।
भागये कर्मप्राप्त्यात्मक दोषीनिदेशकालादिनिमित्तापेक्षयानन्तस्वच्छया दोषो
मायतेन तदापि यत्कर्तुं इहितत्वाविचार्य कर्मफलमोक्षो विविक्तैस्सदाधीनमिदं मे

उक्तानोऽशुण सारवतत्र मिदं शुद्धेन यत्न च तद्दोषो भावित्वशात्कदापि
हरिश्चेन्नाथेत हित्वापि यस्म ईशो कर्मफले विविक्त च तदा नो चात्मा।
मेवात्मना सन्यासर्वहितान्येवं स भगवान्येयो च सर्वाश्रयः ६५

देमिति विविक्तसर्वहितात्मस्मादस्त्व मातमनोनो चात्मेचात्मके केवलं स भगवा
सर्वाश्रयो योऽयं स एक एव शरणं न भाव्यमिति कर्मणां फलमिदं यद्धोषादि किञ्चि
न नाथ कश्चिन्मो हेतुरिति कथमदं समन्व्यवनेन न प्रश्लेषोऽभवामीति स सर्वाश्रयो मे
गतिरिति सह्येन भाव्यमिति भावः ६५ ॥

प॰सं॰ ५टी॰ २२

पुनरपि सारसमुच्चयमाह निरस्येति आत्मसत्त्वेऽदृष्टानीकृत्य यथा मम॰
स्तत्त्वमाशा यावत्तेन केन तथा परस्यापीति तथात्महितेऽस्त्येऽपरस्यापीति शेषः॥
तथा चात्महिते यत्किंचन न तत्परस्यापि कार्यम् तथा च परहितकरणोद्यो॰

निरस्यात्मसत्त्वे तेऽपकार्यं चात्महिते त्वया निरस्यैतत्समात्माने
करानस्यात्मात्मलीबुधः ॥२७॥ इत्युक्तः स तेन सर्वे न्यथा स्वेम स्वत्त्वे
तथापि नगाकृत्स्नमनर्थः स्यादिति मत्वा स्वात्मलीभव ॥२८॥ निशम्य साथ
क्रिमसौ महीपः ऊनं हलाविष्टमनायरेषीत् ग्रस्यार्द्वाकृत्स्य
णात्मभेनेगतिं नेलेभे स्वदिशोऽपि गच्छन् ॥

तस्यासमाह निरस्यैतत्रिति स तत्त्वे परहितकरणात्सदा स्वात्मलीनत्वमिति
भावः ॥२९॥ ग्रस्यार्द्वाकृत्स्य यदैनं प्रणात्मभैषीत् तदा यस्य स्वेवास्य गति
नेलेभे दर्शनमसौ गतत्समर्थः ॥

ततश्च गुन्तर्हिते इति स्मरता इति कर्तव्यतोऽव्यवस्थाप्य साध्यत्वानात्मीयाधिकारि-
णः हृदये ध्यात्वा एवोपरान्तसन्ध्यानेनानेशाषितेनसम्पाद्यलेख्यम् यत्तदिदम् मन्त्रम् १८
यतश्च सर्वेष्वपि सम्याग्व्यवस्थापनयावेयं सम्भावितसइत्नवहीयासौ कालेका-

गुन्तर्हिते स्मिन्स्मरता सौ साध्यता स्वतोगतान् उवाच हृदयेध्यात्वालेख्य-
मेतदनर्हितम् १८ सर्वस्वपरमार्थ्यमप्येष्वारम्भकम् सम्भावितार्थ
सहत्नवहीविरचिताभवम् १९ कालेकाले हृदिस्थेयं कालेकाले-
गलेऽर्पिता हरीकृत्यापरे सर्वा काकासिद्धिं नरा दास्यति ॰

वगले

लेहृदयेस्थापिता न समर्पिता कालेकाले समर्पिता परश्रवणार्थे सम्भाषणार्थे वा-
ऽप्रापदे सर्वा वाक्याभ्यन्तरानिराकृत्य काकासिद्धिं नरा दास्यति अपितु सर्वामेव दास्य-
ति रत्नवही च हृदये गले च समर्पिता ,, परे हरीकृत्य सिद्धिं ददातीति ॰

ललितार्थस्मरतिपदवीमानयन्नकारणोर्थसम्प्रयोजनेसमाचिनोति इत्येवं
मिति ऐहिकमिहलोकहितममत्रपरलोकेसङ्गतेः पार्श्वपथीमात्रविवि
दि[illegible]

इत्येवमुक्ताभगवन्मरागतिर्हर्षणोयच्छवणान्तवि
मैत्रे श्रायैहिकेभवममत्रसङ्गतेः पार्श्वपथीमात्रवि
वहिएजने ८९ ॥ इतिश्रीरत्नशेखरशिखायां
शुद्धीकरणाख्येचतुर्थरत्नम् ४

विरान्नेरइतिशिवम् ८९ ॥ इतिश्रीवीररत्नशेखरशिखायोपदसङ्केता
ख्येविवरणेचतुर्थीप्रभा ४ ॥

प. सं.
१ टी.
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथोद्देश्यानन्तर्यं प्रारम्भे वादमात्याख्या सद्व्वा प्रारभ्यन इति ता।
वस्तूनामसङ्कलार्थनेयानमद्भिकेयथमेवोयनत इत्युद्देशानन्तरं च लक्षणमोलक्ष
णपरीक्षाकरणार्थं महेशास्वकृतपव त्रिधा हि शास्त्रार्थसंक्रान्तिः उद्देशलक्षणप।
रीक्षाभिरिति आह च वात्स्यायनः त्रिविधा चास्य शास्त्रस्य प्रवृत्तिः उद्देशो लक्षणं परीक्षा
चेति तत्र नाममात्रेण वस्तुसंकीर्तनमुद्देशः लक्षणमसाधारणधर्मकथनम् प

अथोत्तमाख्योऽमृतेशेपञ्चमीशृणतादृतः सर्वसम्पत्प्रधानोयाशाख्याख्यात
सर्वेशानाम १

रीक्षायुक्तिभिर्लक्षणविचारः हः गाहृष्यत्वीलिङ्गः इति तमात्याख्यमिति शास्त्रेशाः।
सर्वेशस्य सर्वेश्वापयोगिनामनदाह सर्वेत्यादि सम्पदा सर्वत्र भोगमोक्षोभयसाधन
तया इयं च भोगसाधनानामपराविद्याज्ञानानां मोक्षसाधनानां परापरविद्याज्ञानानां च मु
ख्यम् तत्साधनमिति सर्वसम्पत्प्रधानम् शाखाख्यानल्पैव यथावाशाखाख्याहृद
यस्याहृदयस्यातमखेशानां तमात्येहारश्रेवेषानाम् हावेवप्रेवयोगक्रमपवेतिनमः

तत्रादौ तमो स्वरूपतो निरूपयति कामसत्फलमपि तितिक्षम् अस्माकं बोधनायेमा
त्मेत्याह यदिति स्वकर्मनिरतैरीशेच्छयेति कर्मणां नाशे फलदातृत्वेन सर्वेश
[illegible]

यत्किञ्चिन्मनुजैः स्वकर्मनिरतैरीशेच्छया प्राप्यते तत्
र्थं ऊन्नकराऽकृतोपि च भवत्यासक्त्यातितद्वेदनम् । हित्वाको
यतिपादमच्छन्नयातुज्ञातितितानवपा सातोकाम
निभिः समायति शुभेषानप्रमोदावहा ॥ २ ॥

ध्यिलस्त्वसौ वेति स्तवयति ऊतेति देशासङ्कीर्तनम् । कदेति कालसङ्कीर्तनम् ।
ऊतइति चेति प्रयोजनसङ्कीर्तनम् अपि शोभनं च निमित्तमात्रतामस्यां त्रिकस्य

प.से.
१ टी
२

चयति उपादानत्वेन प्रयोज्यप्रयोजकतया कर्मेश्वरयोरेवेति बोध्यम् भृशम
त्यन्तं निर्दुःखावेदनातीव्रयातनायेत्यनर्थविशेषणम् एवंविधाच्छापादुत्थि।
तः क्रोधो देहेन्द्रियदाहकारको विकारः स्वप्नच्छायामात्रेणापि दोषोत्पाद।
कतया निषादस्य गरलस्येव हि त्वाद्दर्शनमात्रेणाप्यनाहत्य प्रच्छन्नतयाप्याह
सेव्यत्वेन यावच्छायाऽतिनितरामस्मिन्स्मृता सा वैधैः लेमनिकथिता यासावाय
तावच्चरकाले शुभदायिनी ग्रांयति शुभदायित्वमेवास्या मृत्योर्यस्य काले
शरीरेन्द्रियादिनिर्वापणमानन्दहेतुकमिति भावः सर्वोऽयं मौलिभूतेश्वा
योजनमाह ईशानेति तन्मन्त्रो हि सर्वसिद्धिः स्वयमुपनतेन तेन किञ्चि
दन्यदन्वेष्यम् २ ॥

अत्र चाग्रे यैर्वाबलमवनमिति वचनैर्देशोद्धारं भविष्यति ततश्च कोऽसाविषयः का
सनस्य विषय इति न वाच्यमित्याह सासाविति अयमभावः अस्मापातमाद्रे
लौकप्रतीतिस्तथापि स्तनविचारेणास्येव विषयभेदः यथायमेव लोको

सासोऽहमात्र श्रुतिर्वाक्यफलमस्यानभिधयते
फलैक्येन हि पर्यायैनैकत्वे विरोधो भवः २

दृष्टान्तः तथाहि प्रथमेऽर्थे पदार्थः साक्षमनन्तरसक्षलक्षणात्मालक्ष्य
निर्वाक्य यतः फलमस्यानभिधयते फलभेदेन हि वस्तुभेदः न वात्र फलभेदः
न वात्र शब्दभेदः किञ्चिन्कारणमर्थान्तरन्यासेन समर्थयति फलैक्ये इति पर्या

प.से.
८ द्वि.
३

यागेनैककत्वेनैककत्वेसत्यपिफलैक्येसतिविरुद्धयोर्नभेदोनगौरवम् शाब्दभेदेव
दकत्वस्यादिवैनङ्गीक्रियतएवेतित्वमाख्यमोदैक्यमितिसर्वपदः अथाप्यात्मनव
पत्तः सामान्येत्वमाख्यतिर्वाख्यापत्तेनशुक्तिकात्वनत्ववत् इष्टेहिएकस्मिन्नेव
वस्तुनिएकदाशुक्तिकेयमितिप्रतीतिस्तत्रैवान्यदारजतमिदमिति नचतत्
ख्यातमेव यतःफलमस्यानभिधाने अस्याःत्वमाख्यमाख्यायाउभयप्रतीते
नेभिधानेफलेनिरस्थालेनेनभिधानएव इष्टेचसेवारकालेनेदंरजतमिति
तथाफलेवलायानेयेष्टतिरिति अत्रैवार्थान्तरन्यासः फलैक्येऽति न
सतिफलैक्येयथायथैककत्वेपिविरुद्धयोभेदोभवत्येवभेदप्रतीतिः स्फुटमेव
न्यर्थः तथाहि त्वमादेवागनसहिस्मताख्यतिस्वस्त्रपस्वयमनेनन्तत्वनार्थ
प्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षण उद्यमख्यमोस्यविशेषलक्षभावीतिनकिञ्चिदस्ति
श्वम ३ ॥ ३

३

अस्या एव स्मृतिमाहात्म्यमाह यासाविस्यादिना यासौ त्वमावर्त्तोत्तमाना।
मत्ता शोभाहेतुरिति न परम् किन्तु सा भगवता स्वप्रसन्नता ह्यङ्गीकृता भगवान्

यासौ विभूषणौ लालितेलोंके साख्यप्रसन्नता
अङ्गीकृता भगवता तत्फलेन सलोकता ४

अनया तेऽस्ति प्रसीदति तथापि किमित्यत आह तत्फलमिति तत्प्रसादफ
लेन सलोकता भगवत्सालोक्यम् ४ ॥

प॰ क्षे॰
१ टी॰
४

एतच्चावश्यमात्मीयमित्याह अतिश्चेति नदन्त इति त्वमावृतः सम्यगालोकनमे
वाभिनयति भोऽसीति भोः त्वमावृतः येषां त्वमानामग्रामेकलत्वामृतावद्धः त्व ।
पीतोस्मादिसहितस्मृता कामक्रोधादयस्तथैवानन्तभूता इति शमदमादीनामपि ।
वानैपैवसिद्धिः सामैक्यक्लिष्टाः मोहाल्पपरमास्पदप्रवेशोपायः सत्यपि च सा
धनत्वत्वस्य मनेतत्त्वाभिदेहौतात्मैव सर्वसाधनसाधनमित्यभिप्रायः ॥ शान्तो

अतिशयाहारमेवार्थं सम्यगालोक्य तद्गतः । भोः त्वमासक्तिहारिहिता ॥
शृणुयाच्छृणुयादिति हृदयीम ॥ १

दान्त उपरतस्तितिक्षुः त्यादिश्रुतेः साम्योपदेशा ।
क्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी
नर इति युक्त सुखीति विशेषणाभ्यां भगवता विदेहजीवन्मुक्तिस्वरूपमभिदधतैव न ।
दृष्टिप्रायाविष्करणात् अत एव श्लोपसादि तत्र श्लोपन कर्मणा देवादिसकललोका
न्तगतिः श्रुवेपनपशुनारकयादिस्थावरपर्यन्ता उभाभ्यां विभिन्नाभ्यामेतद्वा ।

एतदेव विवृणोति द्वारमिति लोकानामिति शेषाणाम् ऊर्ध्वलोका भुवरा-
द्यः अधरलोका अतलाद्यः ऊर्ध्वाधरादिविभागरहितसर्वव्यापकमोक्षसद्म-
नः तृतीयं हार्दिकाकाशम् अत्र हार्दं च हार्दिका अत्रत्यार्थे कन् तथाचैवास्या
या समाप्यत्वम् ९ एतेन सेवादयति उक्तं चेति ग्रामकामैरित्यनेनापवर्गयाति

द्वारं हि यैव लोकानां येनोर्ध्वाधरसंस्थितिः तृतीया हार्दिका सेयं या।
हेतुर्मोक्षसद्मनः ९ उक्तं च ग्रामणे ग्रामकामैः सकृत्शालिभिः ग्र
गम्यमल्पफलामत्र द्वामागोभैहिकीपरा १

त्वेन परार्थैकप्रयोजनत्वमुक्तम् सकृत्शालिभिरिति सदाचारपरत्वेन वि
नम् एषएव सदाचारः यद्ग्रामकामत्वेऽपि परार्थसाधकत्वं तमापरलोकेग
एवमल्पफला ऐहिकी च परा यो भेति १ ॥

प.मे
५ टी. ५ प.
५

अत्रैव निदर्शयति तथाहीति गृध्रवागाकाशवाणी नातादामोदराख्येतानाते।
प्रति तामेष्मीरिमादि कार्यं जीवद्भिर्यद्वप्यविधेयं तद्द्रयाल्लमयो ज्वलनेविधेहि आ
लयेशरीरम् अनयेति सर्वेशानघहृः पितृवान्धवाः पितृवाद्मातृवान्धवाश्चमा
तलाद्यः पितामहमातामहाद्यश्च पितृमातृग्रहणेनैव गृहीतोभवतः कृता।

तथाहि गृध्रवाक् अपितुर्दामोदरं प्रति नाताभोः सकथामेकोवदामि
शृणुसादरम् ८ विधेहि कार्यमज्ज्वलेविमृधयालयेस्वकम् स्वपितृमा
तृबान्धवान्कृतार्थयानयाभयम् ९ कृतत्वतोनयस्वकेस्वरञ्जितोऽसि
श्चिरम् यथास्मात्तताश्चतान्कुरुष्वदृक्क्रियाश्रयान् ४

यान्कुरुष्व भयं यथास्मात्

स्वकमात्मानं यैः श्रोत्रादिकरणैः शब्दादिविषयोपनमनेनाद्यतावत्स्वरञ्जितोसि।
तमापीयूषरसव्यामान्कुरुष्व तान्दृक्क्रियाश्रयान् तानकर्माश्रयान् इमे समवायि
नोबान्धवाश्च तिवान्धवाननन्तरे निर्देशात् तद्येतामातृलिङ्गनिर्देशोनदोषाय ९ ॥

प्र.२

२

२

5

स्वस्तितइति यथा शीलवन्तो भृत्याः स्वामिनं शोभयन्ति तथा धैर्यन्ता।
चरन्त्यर्थं स्वप्राणप्राणानाकं स्तितोऽसिस्वन्तमीयते तानीमानि सङ्कुल्पविन्नद्य।
दीनि मनोरमत्वादिविशिष्टैरस्तैरञ्जयस्वगागाणिकं कृष्ण ॥१॥ इमानीति स

स्वस्तितोऽसिपैरलेखभ्रत्यशीलधालिभिः मनोरमैः स्थिरैः शुभैरस्म।
निरञ्जयास्तैः ॥१॥ इमानियानिभुवनेगतानिगाणपत्तोमत्ताम।
स्वशीलेनानिनानियत्कलाक्लितोभजस्वभोः ॥२॥

नामाहकन्दलणंगणपनामाहस्त्यणीयतो तानि स्वशीलमानि यामदमादीनि य।
त्कलायस्याः तमायाः कलामोऽरपौंशाः अस्तीनि विधेयान्तरोधैनेकवचनम।

पं.स्तो.
टी.
९

शुभामिति सदानन्दप्रेमणा हसीलसम्पदं निधिं शेवधिम् यथैव त्वमथानन्त्यं
मापि तत्तो शुभमनपि श्रीत्वमाभूलत्वणाशोभते शोभावशात्तित्वमथा विनाहि
त्वमा ताम मपी हा मत्रानर्थ्याथैवमासाद्यः ॥२॥ सर्वेषां लेखिति श्रलङ्करणमुख्यया
पर्याप्तिपर्वीचनप त्वमाकृतसमसम्पन्नतयाकार्यपर्याप्तिर्भवतीत्यर्थः समा

शुभं भवन्त्वत्तो मदालसमांसपीनसम्पदाम् निधिं यथैव शोभते त्वमा
पि सा शुभंमहः ॥२॥ सर्वेषां लेखयामासां सर्वाभरणमेव वा त्वयासर्वाणि
कार्याण्यलङ्करणसमार्दवम् ॥४॥

दैवमिति त्वमापिताहरपेवविधेयायत्रमार्दवमतीत्यणतास्यात्रलयत्रतीत्या
नायत्रमाणिपीडयान्ताहसीत्वमापिपात्वाङ्गप्रदमनस्योविनतनन्ताहितिश
णपासमर्थनम् ॥ ४॥

९

नृणामिति रम्यस्वभावानां दैवीसम्पदमाभाजाम् अनयैव रम्यस्वभावत्वं ते
षामित्याशयः अमेऽपि चेप्सितलाभिनः परं तत्र आयासकारिण इति महा
त्मत्वमप्यनयैव गणपतेरिति भावः अतः त्वमेवैका गरीयसी गरीयस्त्वमस्य

नृणां रम्यस्वभावानां त्वमेवैका गरीयसी । भ
भवन्ति महात्मानो निरायासं यथेप्सितम् ॥

तद्धि भिन्नक्रममिति गूढाभिप्रायः ॥ अलमनयो वनारण्यपर्वतशिखरोत्क
न्तावासानामस्थानेऽपि भीत्याशङ्काव्याकुलमनसोऽन्तनीनां परमोपादेयया
त्वमया वीरहितस्रोतस्स्फुरैस्सबाह्यन्तिनवीरशाखाभूर्भुवषणोपैवीरसहितेति

प.सं.
५ टी.
७
10

साध्याभिधाभूमिः प्रशस्तेश्तिनमन्तव्येपरमवीरत्वादस्येमारु दुर्भाग्यपापी।
ति दुर्भाग्यमेवार्तिलेस्यपानीशत्रुस्तेनापिश्रहिताःसन्धिपतानिषिताश्रान्तरमम
भेरिनश्रापदूपायेषारत्नातासेषांहृष्टिमविच्छिन्नप्रवाहेयःसद्दीपालीप्रवर्पे।
तन्निवारणान्सदीपालिनेतानिरेवप्रहारस्तलाच्चमेफलकेतेनावनडेममा।

दुर्भाग्यापिप्रहितनिषातापञ्चरत्नातहृष्टिंसदीपालीनिजपिरिसिवेला
न्निचमोवनडे योविदितेमारवयतितरोसमस्तकीर्यप्रगन्याभीष्टकाले।
कलयाविपयोमृतिपतानन्तरायः १८ ॥

न्नाह्वितेनिजपिरसिविदितामितस्तलोगतोनवलसप्रभांरवयतितराम ।
सप्तकोमहावीरःसमस्तकीर्यप्राप्तेन्नात्तमालतणापकालेवसरेभीष्टप्रामो।
ति परमाहृष्टिविन्नपोनसमस्यपान्निलसवेधेनचसप्तवृपरमवीरसमयेः ततः
श्रयपोमृतिपतानन्तरायःसच्चुदेवलस्वेपनात्समतंकीर्तिमृत्तेवसमस्तकार्यसाय।

रयैव सहतेति सद्भूतमहरहस्तात्परानन्दकोटरस्योन्मोचनी येऽकुञ्जिका।
ये शोन्मोचनीनाशासम्भावनेत्याह गरीयसी तत्तमेवाह कवाटेति भाग्यको
टस्य कवाटे विक्षेपप्रमादादिना यो हृद्घाटने निरोधाभावः अनया समयोक्तलक्ष
णया अक्षरेनैविना न हीति न केवलमियं आगमवीर्या हृष्टोन्मोचनी यावदुक्ताभि

सद्भूतानन्दसत्कोष्ठकुञ्जिकेयं गरीयसी कवाटोद्घाटने भाग्यकोष्ठ।
स्येतेन यानाह ९ उक्तं चाभीष्टसत्कोषकुञ्जिकेयं गरीयसी परी।
क्षयोन्नितासङ्गिःकोकोसिद्धिं न दास्यति ९

इमा चिकापीति सेवाद्यतिउक्तं चेति मनोरमेति सदाम्लवायस्यैवेपि भाव
विनाशाभङ्गाद्यभावात् अभिसिद्धैव कदाचिन्नास्याऽपाल मप्रत्याह परीक्षेति
युक्त्यावि चार्यत्यर्थः अथ युक्त्या हि योजितेयं न तमापिन्नैदेष्यामित्यभिधीयते १८

पं. से.
१ टी.
८

बालकाञ्चिकायाः स्वस्वयन्त्रनियतत्वादस्याश्च सर्वगामित्वयात्वैलक्षण्यमित्या
ह ग्रथ्येवेति सर्वगामिनी सर्वार्थसिद्धिकारिणी सर्वव्यानिरुद्धप्रसरे समर्थः ग्रन्थः।
एवं महाश्चर्यो स्वस्वकारणनियतकार्यसिद्धिविसंलक्षणात् तदाह सेति सा
पिशाचः ग्रन्थात्तमाङ्काञ्चिकयोह्लादिताभवेत् याह्याः केनाप्यन्येनोपायेनेति।

अथवेयं महाश्चर्या अम्बिका सर्वगामिनी सानयोह्लादिता ह्याद्या केन।
प्रोह्लादितानहि ॥ तथा चानन्देशेन कथा च प्रथिता भुवि सद्याभियो
महाराज्ञः त्वमाश्रलो बभूव ह ॥

ह्लादितेति ॥ इत्योऽपि लोकवन्द्ये विविध पदोत्क
रचना विधानेमनसतीनये पर्यवारस्वरूपोकथामवतारयति तथा चेति उत्तरदेशे
शः उत्तरापथस्वामी तस्य स्वर्वंशस्य रनः सर्वप्रभावितिकोशान् तस्य कथाश्च
सिद्धिलाभाय समेतिचमाकृतेनाम नयोर्योऽसमानः सरस्वतीलब्धासमयरति

॥

८

नमोपालयतिएष्टीरवितरि अतत्पालिनियवहारस्वतन्त्रेननतानननमस्म।
हेऽननता अनौविसृष्टाभ्युतत्रननातदेककायमनोवाग्व्यापारेणाना। रति
द्रिसदाचारपालिनिजननानामीहक्सभावाश्रयणामिति नत्रापिपराजैवरेखः।

यस्मिन्नमोपालयतित्वमात्रीलेतत्पालिनि ननताननतानाता।
सर्वसमयन्त्वावासरम् ॥ सत्वस्यहृदयोनामसमासद्धिरूपाश्रितः
अष्यतामितयामासमद्धितायाविभूषणम् २२

अतस्मुहेतोः सर्वसम्यन्त्वावासरेसानननता ॥ सइति स्वस्यहृदयोनिश्चितो
व॰ भवासस्यादेवालंकृदयेपसेति अष्यतास्वरणनादयोपिकाविणःसद्धि।
तासतिशामसन्तः यातिव २२ ॥

प.म.
२ स्रो.
९

तापवशित्वाशाह इष्टेति कृतिक्रियो ह्याकृतिमिति वाच्छेदः विलमार्गसंस्थि
तीनां विलासिनसदाचारमर्यादानां विलसनशीलानां कृतिमाकृतिं वा विलो-
कयन्नपि नोन्मत्तव्यं तथा नैव वर्त्तितव्यम् अत्र व्यतिरेके लोन्मादफलं सूचयति

इष्टाकृतिं विलमार्गसंस्थितीनां विलासिनाम् नोन्मत्तव्यमनुन्मत्तैः।
धुमान्यात्रेहि सत्कृतेः २३ यत्कस्यापि भिषुकैर्लेकरज्ञानमतिभिर्जडैः
भाव्यं तत्रानवहितैः सर्वथानर्थरहितम् २४

अनुन्मत्तैरिति तथा चोन्मत्तैः ऊर्ध्वनिपातमितिफलितम् २३ यत्कस्यापीति अवि
द्यमानज्ञानसम्बन्धापनेकस्यापि अभियोगोऽत्र निर्बन्धः अज्ञानमतिभिर्मायया
द्धिभिः तत्रानवहितैर्भाव्यम् तत्राचरणीयम् तत्रेरन्तः सर्वथेति २४ ॥

तथाप्यलङ्कुर्वन्तीश्च अलङ्कुर्वन्तीर्बलाद्दलेङ्कुर्वन्ति चानौचित्याद्विभूषयन्ति
प्रौढिवादाः देशकालकलानुचितवादाः तदुत्तमत्वमिति प्रतिवचनेऽपरस्मै
वयम् २५ एतदिति तमावर्णे तमायाम समोपमूता समोचैतस्यामनुष्य

पदभवन्ति

अलेङ्कुर्वन्ति च बलात्प्रौढिवादैर्वदन्ति च नृत्तः तत्तत्त्वमिदमेव मन्त्रो
ऽपरस्मै वयम् २५ परीतापभ्याननेमनहि पशुमानुषभावयोः परीति
नेमनुष्यत्वेन संवरज्जविभाति २६ विद्यासम्भूर्मनुष्याणामियमेव
गरीयसी अविद्यस्तेवलनपाशुविसेवासिताऽपि २७

नेति २८ तमावतिमे दैवविद्याममधिगच्छन्तीश्वति इयमेव मनुष्याणां विद्या
सम्भूमिः अतव्यतिरेकः अलयासिद्धे अविद्यस्तदिति तत्स्वविद्यस्ते विसेवा
सिताऽपि मिलन्ति अतएव गावो हृष्टान्तेनावेद्यो २९

श्चैवणाद्दृस्तेघणगौरवमापादयति समापत्तिरमिति यदस्माद्दृशोऽङ्गसोऽगतो
मात्मनात्रयेत्समापत्तिर्वेत्समापत्तिर्मैत्रीहृदयस्यपन्यादेयः हृत्तोयेशणाय्युः
स्मादि तत्स्वाधीनयानिममरस्वरितियानयात्समयासहिस्मनात्तत्त्वणया यतो।

समापत्तिर्वेद्यसमरस्ते सोऽयमायतनासदम् स्वा
धीनयातत्त्समयात्तामयानतबाल्या २७

तामयात्तीणयानस्वरया तत्पुनर्वाच्या यतत्यतिरिक्तयाविलक्षणयाचस्म
भिलक्षणयानेति २८ ॥

यासावित इहेहलोके परत्रपरलोके इहस्वकीयदेशेपरत्रपरदेशेच अथम
र्थः याभूमिलतगणात्मा तया इहैवलोकस्वदेशएववचमान्योभवति अनया
तरहापिपरत्रापुभयविधेमान्योभवतीति यमत्त तस्यैवेपिमास यस्येति
ययाप्रकृतयासाप्रकृताशोभते तमयाहि सर्वाराज्यस्थितिः शोभतेस्वर्गदाच

यासाविहपरत्रापिमाननीयामनीषिणाम् यया
साराजतेनानायांसानरकमर्द्धवम् २९ ॥

भवति येनानायेविनासातमानिश्चितंनरकभृः इहाकीर्तिमाप्नापरत्रा
तमानरकभागिनोभवन्तीति नानाचवर्जनेइतिकोशः इत्यविनानाना
भिरुक्तीयान्यतरस्यामितिनयोगेद्वितीया २९ ॥

कूपार इति कूपार इति विवरविचारोऽकूपानामेवाधिकार इति सूचयति तस्माद्भुवा
महिम्नाभूमिलक्षणायाः क्षमाया विवरमन्तरेण नाधिकतो ऽवतीर्णमहत्त्व
रमेवैवाशङ्कनन्वासौ नीललक्षणागिरिशिखरनदाङ्कनाख्यावृष्टव्यपर्वतमन्दुः
अपि चानेकलक्ष्मीनिवासानेकाणानिर्गमेचलयमर्षणेनेयान्येवेति नात्रासमा

कूपास्तस्माद्भुव्या विवरमन्तरेण पश्यन्नपि यान्येषामेवान्ते गिरिशिख
रनद्वापि च रमा इयं सत्त्वामन्ते निरूपकरणाप्यायनमहोपयामन्ते
तस्मादियमिह परत्रापि च सर्वैः ॥ १ ॥

घनाघायाम्बुरस्य घनाः [illegible] स्यार्थस्य इयं गुनः क्षमा
मन्ते सत्त्वाकोमलानिरूपकरणासहायान्नेआप्यायनेऽपि हि सहभाविताच
प्रयातीन्यहोश्चार्यमेतत् सोपकरणान्नेयान्ति निरूपकरणाच सहैवया
नीति सिद्धमर्थमाह तस्मादिति सा पुनरिहापि वानेवनि स्वयमुद्गम ॥ १ ॥

उक्तमर्थं निगमयति तस्मादिति इदंभावि हृदिध्येयमिति अवश्यमेतद्बन्धः
मन्यात्वयम् त्वांनेयेनतमाश्रिता भावेक्तः इष्टतराप्रमाणास्यफलाखाभिवा
एत स्मरेति जीवदवस्थायांतिष्ठतावस्थायांच कथमसौवानर्थानेवाकरः ।
मत्किरीटकुण्डलभूषितेश्वरस्यास्मार मनन्यमेति तथारथेन्तरमालोभकाम

तस्माच्छ्रेयमिदंबुद्धैर्हरिश्चमानैरेवोस्मनर्थोभवितान्तेयेनयतोस्मसाह
छतरांघ्रलासरोपश्लिष्टमा मन्त्वयेपिनराः स्वजीवनकृतेयेदेवकल्पाल
या रथंयेनजलेचरीतममलेनत्वमीतिपंकुपितम ३१

क्रोधादिनाशवंकर्मकृतेतथायथाकुलेवेमादि तथाचभगवान्बादरायणः
त्रिविधंनरकस्येदंद्वारंनाशनमात्मनः कामःक्रोधस्तथालोभस्तस्मादेतत्त्र
यंत्यजेदिति ३२ ॥

पतेदेवशपश्चगति स्नाचेति अभियोगमनेन शुष्कैर्वेदछेणापिनाल्पनर्थेनेति
सवितम् त्नमावद्भिर्हिविदर्दर्भोव्यम् अत्रैर्भर्षितमिति सपवसर्वेशोरमति
तिमर्थः सङ्गणापवरत्नानिलेसवहीरवणोशेश्वनोरत्नशोवणयोभोगयया

स्नाचाभियोगसद्भावलक्ष्मीरैनोत्सवनर्यता सोनर्थों विद्भायेन तान्यो
र्देर्भर्षितैर्षितः ॥ नैहिसङ्गणरत्नानि र्हषितानि द्भवात्मभिः त्नमावद्भ
शलाकार्यैः स्थापितान्यहनेनाद्भुयैः ॥ तथाचात्रमहात्मानः सेवर्देतिस
तीकथाम् कोपीनोभङ्गचरितोमन्निमनणतत्सरः मन्त्रस्थित्यात्म
त्वेवीपानगतीपालयवभौ ॥

हीपवणेसर्वेव तानामपरिस्थापनयोग्यात
यासर्वेगणोपर्तिलेसमर्थः अथैविस्मृत्वाणनायाम् अथवाद्भुषैर्वितिच्छेदः ॥ स
तीश्रपात्लाम् श्नोरविनत्योराना मन्त्रीमारिना मन्त्रस्थितिरपिराज्ञेहतारिति

कदाचिदिति स्पष्टार्थम् ३५ दर्शनप्रकारमाह अकस्मादिति अप्रभावमात्मः न
चास्खलत् मन्त्रस्थितेऽप्ययास्खलनमिति शान्तरसव्यञ्जकथनम् ३६ सेका

कदाचित्तस्य सन्ध्येऽस्थितस्यैकस्य द्रगतोः सम्यगेव स्थितो दृढो हृ।
स्थिरेणैव तदात्मना ३५ अकस्मात्तस्य सन्ध्यान्ते विहृः सद्भक्तियः अ
नुत्तमाङ्गं दृष्टाति पीडितोऽसौ न चास्खलत् ३६ विषसेकोऽति पर्यन्ते दा।
होऽपि सत्क्रियोन्नत्या निर्वाहयत्यासौ न विकारोऽनास्खलद्दिनः ३७
प्रभाते समभायाते स्वर्णीज्ञाने च पूर्ववत् वाक्यावीक्ष्य च तस्याहो ना
गमात्रेणापि विच्युतम् ३८

तिरोवेषाः स्वक्रियामन्त्रमन्त्रणाम निर्वाह मायया चक्रे आत्मसुखेऽशति
वा शान्तरसव्यञ्जकथनम् ३७ एवं वदतिनि वृद्धिस्थैर्यमक्रम विच्युतेऽन्वयम् ३८

प. सं.
१ टी.
१२

शिथिलितार्थे समासकल्पव्यवहारे अन्तरीयमयोंशुकम् ततोऽदहत्तपार
प्रलेपमूलनतर्वेवधाम ततश्च समस्तं मोहमापन्नः ४९ सद्भूताः समन्ताद्रागा।

ततः शिथिलितार्थे स्मित्रात्यगतानितालयम् अन्त
रीयं वहिष्कृतात्ततोऽदृच समस्तं च ४९ दृष्ट्वा समस्त
ताः कीदृशी ताद्दिग्वासिरे हाहास्मतेऽगृहे सर्वे किं किं
भोरितिदुःखितम् ५०

समस्तमीपस्याः दिग्वासिरेफलायाज्वक्रिरे सर्वगृहमिति मञ्चारूढो।
शान्तीतिवत् गृहस्थिताः पुरुषाः ५० ॥

समाप्यस्यप्र[illegible]णाणान्तस्यार्थं प्रकृतिस्थः सन्यासिनप्राणाः स्वमेडुपं स्वरह।
ततस्तत्सदायम् उदन्तोवान्तो तथा सर्वदायातेश्वरस्कृतस्यपातितोषिकादि।
नासममध्यर्थेयी मारबुद्विवतलहठीकृतसाराभित्य शारीरेहिस्वस्यसर्वस्व।

ततः किञ्चित्समाप्यस्यसत्समाप्यैर्यसाणवः प्रकृतिस्थो
द्विलेवक्रे प्रकृतिस्थंस्वमागउपम ५१ सदापिराजशाई।
लः स्फुतोदन्तोदिनान्तो तथायायातेश्वरस्कृतमपश्चद्धन।
यकोविदः ५२ योसारस्वप्राणीयस्यपीडयाननमनोवि
नी भवनेवेकथंनायंडक्कर्मापिनहृविनः ५३

स्यमस्वस्थेन किञ्चिदितिप्रतोविमम भवतितिरहंस्वामार्थ्यंप्राणान।
पिमज्जन्ति पोतवयेड्क्कर्माहरीकर्तव्योपिकथ्यंनहीनः ५४

प. सं.
१ टी.
१४

श्रेयो वेद्यहो महामायो विनयपतीमाह भद्रमिति तेभद्रमस्तिमन्त्रकान्तर्यामयादि
ति ततस्त्वाहमेव स्वामिभद्रमस्य वहारत्नोभवे यमिति महान्यत्राप्नेदिति ४५ भ

भद्रमन्त्राय सोप्येतेमहामायो यनितपत यथहेस्वस्थिका
श्रीतः स्वामिन त्वेष्टः स्थितः चलेयमयनष्टा स्यास्वामिभद्रत
कथाभवि भवतः स्वामिनः प्रियत्वाद्वतः सकथाभरात क
र्णा सामिकृतो मत्कान्तौ विनीमेपलापितम ४६ ये स्वा
मिनपराः स्वामिकृत्यार्थे नहतेनतनुम श्राकल्पकीर्तिदे
हास्तरहामत्रापि भविनः ४७

वतइति सामिकृतामर्थकृताम ४८ श्रुत्वौ विनीमेवाह येइति श्रवणपनस्वा
देहत्यागेनानश्वरकीर्तिदेहाभिरिह भव्यम लोकानन्तेचपरत्रभव्यम ४९

तेऽश्नति हृतत्ताः कृतघ्नीकास्ताः तेषां जीवने शुभे जीवनम् तपवपमार्थ
तोमरताग्रपिजीवन्तः जीवन्तोऽपन स्तेषां जीवने जीवने कृतघ्नत्वात् सेऽति
नत्वबलाद्धारणतयावा सत्स्वामर्थ्ये हितमीहन्ते कोऽतन्तेनहितकाम्यया
प्राणानपिमज्जन्तीतिभावः ४८ नत्वप्रसूर्यानामते लोकाअन्धेनतमसा।

ते कृतघ्ना मता स्तेषां जीवने जीवने शुभे ये स्वसामर्थ्यमीहन्ते प्राणैः।
रपि हितेम्मदा ४८ नास्त्येतत्सदृशी लोके गतिर्नाम मनीषिणाम्
यत्स्वामिश्रीनेरागरणपि सिहेवाजिरहतेनराः ४९ ॥

हताः तोऽस्ते प्रत्याभिगाढेति ये केवात्महनो जनाः त्यात्महन्तारणो तेषां कथ।
मेनाहद्यात्म्यवर्णानमिमनग्राह नास्तीति इहैवजीवदवस्थायां स्वाम्य।
र्थसाधनात् तदर्थंप्राणदानेनवा तदुक्तंप्रामाणिकैः द्वाविमौपुरुषौ लोके
सूर्यमण्डलभेदिनौ विरक्तात्मसमतन्नद्ध रणेचाभिमुखेहतः वित्तियान्तवन्योपि।

प॰ से॰
४ ही॰
१५
15

सर्वथाध्यात्मिकारम्भत्यागाय समस्तानां द्विविधसाधनागतिर्योगकर्मज्ञाना
ध्यानिकाभिभेदेन या द्विविधयोगसम्पदिह बालेयामसञ्जमहामाहसत्त्वाप्यासमा
धनेनाम्नीयविधिमनस्समकत्वेनाधिक उपायः समाहितेति शान्तविज्ञानो ऽ-
यमितो योगगतिरात्मतत्त्वसाक्षात्कारेणाप्युत्तमा या च तत्त्वैव कर्म-

योगगतिः शान्तविज्ञानो योगगतिः कर्मयोगिनाम्
स एषोऽविदितवेद्यानां योगगतिस्तत्रसाक्षा-
त्त्वम् ३

योगिनो लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठेति कर्मज्ञानोभयसमाहितत्वलक्षणा निष्ठा
द्वाभ्यां भगवता या च तत्त्वविदितवेद्यानां च समात्मतत्त्वविदि-
ताल्मत्वैव विदितज्ञानिनामसमर्थः तत्तत्कामप्यर्थे शक्तोऽस्य न तत्त्वस्फुरति सा
शिरेनाध्यात्मिकारम्भत्यागात्सैव गतिर्निश्चितम् ३

एतदेव श्लोकेनापि साधयति अन्नमिति अन्नं प्राणा इति श्रुतिवाक्ये स्वतः प्रमा-
णे प्राणास्तव्यापाराणामर्थत्वादन्नमेव प्राणाः कारणे कार्यारोपः ततश्चान्नरसः प्रा-
णाः स्तनस्थप्राणापवायं जीवः जीवप्राणापारणा इति पोतारिमनयो जीवप्राणा।

अन्नं प्राणा इति चरन्नरः प्राणरोमकः प्राणापवचजीवोऽयं यन्नाश्यन्त
रमेनयोः ५१ यत्नेन चार्थदेहस्य यो मोहबुद्धिः स्वात्मघातकः आत्मह
मासमेपायेन किञ्चिद्विहितं श्रुतौ ५२

योऽनन्तं विशेषेनास्तिशाक्ते विस्वाणो परिणते निसिद्धान्तोऽस्याघपानीभूतत
स्वरूपत्वात्प्राणस्येति भावः ५१ यइति नेपन्नदानारे स्वामिने भक्त्यात्मरे प्रमाण।
अबुद्धिर्विवेकरहितः पशुः स्वात्मघातक इति ५२ ॥

प. से.
५ टी.
१९

असुर्या असुरेभ्यो हिताः प्रेत्य परलोके ५२ निश्चिताव्यभिचारिणी विवेकभरिता।
वर्तते प्रवर्तते छिन्नमनसेमध्य एव विषमात् इत्युक्तः अथ व्यपयात्मनीयनिय।
मः ५४ सिद्धमर्थमाह तस्मादिति समाचं शोभनं पात्रे सतो वा साध्वतो पात्रे या।

16

असुर्या नाम ते लोका अन्धेन तमसावृताः तांस्ते प्रेत्याभिगच्छन्ति ये के।
चात्महनो जनाः ५३ इति निश्चितबुद्ध्यादेवर्तते भवतः क्रियाम् कथं।
भिं
त्वाछिन्नमनसेस्वात्कर्ण इत्युक्तः ५४ तस्माद्यः कोपि सद्गुणसंन्येषी
णायतेन तावम् इत्युक्त्वा समस्तात्रे भवेत्कर्णश्चापरः ५५

ते कर्णश्चापर इति तद्वृत्तिं स्मारयति तेन हि गदावक्त्र हृदये सर्पदर्पणं सोढं।
मास्य निद्राभङ्गो भवेदिति तथा च विद्यापात्रमभवदिमाराम: ५५

इत्येसारसेदितिमेमहाजनवचनसमुदायेसंवादीकृत्यलौकिकमपिसंवदनिस्वा
मिश्रीतये अन्यत्रेति ५९ काकयारवेष्टतिविशदयति अथनशतिपानीयेनीवा

अन्यत्रस्थयनोपर्हिकयारक्तोहमग्रनः दुष्कीरदर्शनेना
पिसहयेकोकयारतो ...अतःशहनस्थापिवत्रा
ह्यागान्वलन्महो पायितामग्रपानीयेकथ्येमसलानि
तानेमे ५२ ॥

करणान्नलेयेनकचकचायमानान्यह्वाणिरविमपिहसन्तीवकथ्येमसलानिशति
ययययकीटदर्शनेनमहेयामितिसम्बन्धः ५२ ॥

प.सं. टी. १०

17

सर्वथेति यद्वेति ईदृशपर्णानामपर्शदातो तद्योक्तस्वरूपेणले पीताम्पानेनेवरसमहः
ह्यस्तोभूता भस्माशयतानानामहष्टचेताः उच्चकैरधिकातिशयेन वक्रेशनिकृतेनता
स्पोक्ता ४९ कथार्थमपमेहयति रम्यमिति स्वमासेनयोभजनमन्त्रितानर्हि।

सर्वेथाखामसम्यातिमयश्चवत्तनिसमसारे तत्रभीर्येदि
बाधेतनतरातन्त्रातिकाकथा ४८ इतिमन्त्रमगलाङ्कारे
पीताखेसमकथामस्तम गहदृष्टवितेरात्मानेवक्रेधिक
तमसत्वकैः ४९ इत्युपयाखमासेनतेनतात्नेनरहिता
नयाव्याधिकृतिरेनेतमासर्वत्रगतेने ५०

ना प्रशान्तत्वबलेन यथादानेनसहिस्नतावर्षिता तथानतरात्मगतेयेनाधिक्ये
तिमत्त्वपदेशाण्येजेशोभितम् ग्रन्थार्थानतरयामः त्वमेति सर्वत्रेति अपरेदेः

न च तदा तेषु फलादर्शनेऽपि चात्र व्यभिचारशङ्का विधेयेत्याह तान्तमिति नत।
मेयं तस्मिन्काले सर्वतः पोष्यमाणो ह्येलभतिनिश्चलयकाले श्रीभगवतामा।
न्यनताल्ते सोऽ यस्य श्रीमतस्य स्वाश्रयेण सा वीतहर्णीतरणी नौर्महर्षिभिः।

ताल्तेनैतन्महास्मनानलमयेतस्मिंश्च काले पुरा। श्रीमत्से
नयदाश्रयेण तरणी सा वीतपूर्णा र्षिभिः। रेजे यो परिश्
लितेनश्चविता हर्षिनवेवेयसाश्रोयेस्तानन वावनाच।
ितो यन्नैस्त्रिलोकीमिमाम ९१ ॥

सहवैनेश्चलयकाले सर्वजगद्दीनपरमात्मभविनातवर्णिः महर्षिभिः सह श्री
मत्सेन शृङ्गाश्रयणाधार्यते इत्यागमः नेदवार यामित्यादि यो वीनतर्णीतर
नयारस्कोऽयमनन्तमत्रज्ञान्समर्थोमविशृताह हर्षिवेलायो स्वीकृतवेयसाविर्वि

प. स्तं.
१ टी.
१८

18

नोनवोऽर्हहिंसानवावतारखलिः क्षमाग्रभावामारितविभवो योसौ भग
वान्स्वेन स्वेच्छयाज्ञा गृहीता येन वा वतारायाचनापोषणा क्षमाः श्रीरामाय
वताराल्लेशावलितियस्यतारूपः संक्षिलोकीमिमां यत्नेरतियत्नक्षमा माहा
त्म्यमेवेत्यर्थः श्रीमत्स्यावतारक्षमाफलमेव रामायवतारैर्भुज्यतेत्यर्थः
तेन क्षमापालनेनात्कालिकफलादर्शनेपि दृढमाविफलसम्पत्तिर्भवि
ष्यतीत्यसम्भावनादूरीकार्येत्यर्थः ९१ ॥

प.मे.
५ सी.
१९
19

द्वारार्थं संस्कृतिपदव्याख्यां विधाने सहहृणाति इत्यमिति विवृणा इति सम्बोधनम्
ज्ञार्थे तप एव प्रमाणमिति सूचनार्थम् इयं त्वमाहात्म्यगिर्महाद्योपन्तोयपदाश्रय।
णारसामान्यमहत्त्वभगिनानराभवन्तीत्यसामान्यमहत्त्वहेतुरियम् फलेनेतिन

इयं त्वमेये विवृणा महाद्योनगात्यसामान्यमहत्त्वहेतुः फलापि
यस्मात्तत्तस्य चरिताभक्तैरिहकीर्तिसिद्धिमन्नभव्याः ९२ इति श्री
वीररत्नपोलवशिवापाठं समारत्नहारे पञ्चमम् ५ ॥

हाचरणामर्यादेवार्थावहेसिद्ध्यनीतिशिवम् ॥ ९२ इति श्रीवीररत्नपोलव।
शिवाविवरणेपदसङ्केतेपञ्चमीप्रभा ५ ॥ ॥

१५

प॰ से॰
८ ही॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ ईशेच्छाप्रसन्नेनेति ग्रन्थस्यादावन्ते शिवेन देवलल
यितमारम्भः श्रेयसादि मङ्गलार्थमेव प्रागवत् द्वारीकृष्णमनीनात्वहीमिति
देवः ईशेच्छायोगामोदिताप्रसन्नचिन्तना प्रवृत्तिसिद्ध्यर्थं प्रयोजनमाह विद्या

अथात्र षष्ठी सद्वारमीशेच्छामोदिताकृपाम् शृण्व
न्धैविद्यातोयपानयोग्यो भक्तः समाप्यते १ ॥

तोयपेति सम्यगर्थावबोधोऽत्र वेदाः द्वारे वेदपानमेव युक्तमितितदुक्तिः अ
शुद्धस्तदर्थं योनकाइतिप्रासिकम् अनर्थहि विपद्गः स्वसंवद्यः अभक्तस्तमा
यतैकालिकाभावमत्वाहरपमापद्यतइति १ ॥

१

कामावीशेच्छेति पर्यायशब्दैस्तां प्रतिपादयति साहप्रतीतये दैवमिति या
मीशेच्छां दैवमित्यागमैकशरणाः प्राहुः यद्दैवं करिष्यतीत्यादौ तत्रापि दै
वं क्रीडाशीलो न मापेक्षः स्वतन्त्रस्तस्य दैवरूपैकत्वेन प्रयोगस्य सम्बन्धीति दैवं

दैवमित्यपि ये प्राहुः प्रारब्धमिति चापरे सर्वथा
प्यस्य तत्त्वादीशेच्छैवेति सम्मतम् २ ॥

भाग्यापरपर्यायम् अपरे विवेकिनः गुरुत्वागमशरणास्तामीशेच्छां प्रारब्ध
मिति प्राहुः प्रकर्षेणारब्धमवाराद्ध्वं कर्मफलपाकोन्मुखं प्रारब्धशब्देनो
च्यते प्रकर्षश्च सञ्चितेष्वपि बहुषु कर्मसु समप्रहतत्वात् विजातीयेन प्र

त्व

प. से.
९ टी
२

स्यावर्तयितुमशक्यम् नहिशिवहस्तपस्याञ्जलस्यकदापिप्रहस्याद्वृत्तिर्भविष्यति।
नतुकिमत्रपुनर्विप्रतिपत्तौनिश्चयकारणंकिञ्चिदस्तिवानवानास्तिचेन्महा।
नर्थंप्राप्तिष्यति संशयान्माविनष्पतीत्यभिप्रुक्तस्मरणात् यस्तीत्याह।
सर्वव्यापीति दैवशब्देनकथ्यतेप्रागवहृशब्देनवानास्तिपर्यायान्तरकथने।
भवः यतः प्राक्तनसहस्रदैवमितिकथ्यते पौरुषतस्यप्राग्भवीयकर्मणः।
स्वयमस्वतन्त्रत्वादीशस्यसर्वस्यकर्तृत्वेनियन्तृस्वभावस्यसमीलाल्लक्षणा।
येच्छास्मैवदैवंप्राख्यमितिवा सतांधीराणांमतम् २ ॥

प्रवृत्तत्वादित्याशंक्य विशदयति कृतकर्माणीति स्वयमन्यसकाशान्निष्पादितानां
तेषां सर्वेषामतः नष्टानि भस्मीभूतानि कृतानि येतानि विविधेन नाशप्रकारेण।
तानि स्वर्गमानुषपशुस्थावरादिदेहेषु तिष्ठमहदेनोऽस्य कर्माभिसम्बन्धः तथा चैवमेव
कृतास्याद्युद्दिष्टी विनोबोद्धः स्थिताः तथा चाह स्वर्गः कर्तृक्रियाद्यविनाशाय
दीपत्वनाम ततो दावाग्निदग्धानां फलेस्याद्भाविमहद्दामिति तथा स्मृतानाय।
दिव्यन्तरेऽपि धृताश्चाइस्याड्डमिकारणम निर्वाणस्य प्रदीपस्य हेतुः संबन्धेच्छितामि।

कृतकर्माण्यन्यसकाशान्निष्पादितानि ततः तथान फलन्ति विविधेन संस्कारेण

नित्र प्रवमीमांसकाः नागर्जिसर्वगाः १ स्वदर्शिनः समर्थयन्ति नैतत् एवेति
कर्मविप्रलोपः कृतहान्यकृताभ्यागमप्रसङ्गापादकः तथाहि भोः स्वदर्शि
नः यदि कृतं कर्म नष्टमिति किं कस्य सम्बन्धीति तदा कृतस्य हानिरनुपयोगात्।
अकृतस्य च फलवैचित्र्याद्भ्यागमः इति न कश्चित्स्वर्गसम्बन्धे कर्मणि प्रवर्तेतेति दोषनिरु
त्येव कर्मणां फलदातृत्वमवश्यमभ्युपगन्तव्यम तदनुसारेण चामाप्यविच्छिन्नकर्म

प. वि.
६३

प्रवाहनिबन्धनो निरोधोऽभ्युपगन्तव्य इति नातमात्रायाणामेव बन्धप्रदानादोषश्च्या
निरर्थनाच्चायमर्थो व्यपदिश्यत इति अत्राहुः पारमार्थिकाः समंगसङ्गः ।
रोधनिरूढत्वेन कर्मानुबन्धमिदं सर्वमाचरेजगदाद्यविच्छिन्नप्रवाहेणावरुद्धत्वेन प
रेतनदृष्टिकर्मवासनानुसन्धेयवरावेनगाज्जडैनैकपरमार्थमेतावदितिविच्छि
वरिज्ञवानन्तरीकथं भजन्ते इति चेन्न तेन सर्वोपरागन्मस्थानवन्तेषणाभावम
सच्चयारेश्चकस्थज्ञदासिकतावहितीत्यायामिदं नकथञ्चिद्यवस्थामा
गमिष्यतीती स्वेनैव सर्वतिपन्नासर्वत्वेन सर्वकर्याभावम् इति सत्त्वनायवि
विधमितिविशेषणाम् ततः सदैवसम्पारभ्यस्यवानडेनेन परतन्त्रनाजीवा
नोचनरेकपोगतेमाणोकेनचिदकैनादिसिद्धेन भाव्यमिति स्वतन्त्रस्येरक्षेव
हृदयमपीति सतोमनमिति सचितमनीस्वरमीमांसकमतावणेन सातादाह
तस्मादोषा इति सर्वथा इति चेतनाचेतनराशिहृदय इति एतदेवोक्तं सारस्वते क
तोऽस्वभेजायग्नमशिफलयोगेजलमतो ऽकर्मप्रधस्तेफलतिष्ठ हस्वाद्ययनर

तस्मात्सिद्धमिदमित्याह सर्वदृगिति सर्वदृगित्यादिना ज्ञानित्वमुक्तम् स
र्वगामीत्यनेनोपादानत्वमुक्तम् स्वतन्त्र इत्यनेन कर्ममायाएवादिनिरासः प
रमेश्वर इति चेतनत्वमिति कर्तास्वप्रकाश इति स्वरूपलक्षणम् सर्वकर्तेत्यनेन।

सर्वदृक्कर्तृ सर्वगामी च स्वतन्त्रः परमेश्वरः सर्वक
र्ता च सर्वज्ञस्त्र्येषानाज्ञिकी गतिः ५ ॥

तटस्थलक्षणम् एतादृक्स्वरूपो भगवानिन्दुमौलिस्त्रिलोचनस्त्र्येषानाज्ञि
की नत्वैकथमपि केनापि वाचालेन स्यादागताप्रतीनागतिरूपरेण्यापरे।
शाकव्यवहारवर्तनी ५ ॥

प. से.
९ ही.
५

इत्थं स्थितेन सर्वे नियन्तरि परमेश्वरे सर्वं नियन्ते सिद्ध्यतीत्याह अत एव चेति कृत्य।
नेष्टमिति वक्तव्ये नाशान्निरपायानन्दके परमश्रद्धालब्धेत्यविनम् अदृष्टमिति श
ब्दितं शुभाशुभात्मा सर्वं शब्दकीर्तितमपि स्वरूपतः परोक्षत्वात्फलानुमेयत्वाच्च।

अत एव च कृत्यं नेष्टमदृष्टमिति शब्दितम् प्रा
चीनं कर्म बलवत्तत्र लह्नं कैश्चिदुच्यते ५

अदृष्टं शब्दितम् प्राचीनमिति सर्वाणि प्रारब्धान्यारब्धमेकमेवमनल्पम् कै
श्चिदिति श्वेतकेतुविविधाधिकारिभिः प्राप्यवशान्नानाविधापापसिद्धेरपि वा।
नलह्नम् प्रारब्धं केनचित्प्रकारेणासिद्धान्ताद्भोगं विना लह्नं नासिद्धेः ५

५

पनदेवदृष्टान्तयति विदितेति विविधाधिकारिभेदेन ज्ञानयोगस्येहैव माला।
कात्स्न्येनत्वात्मसहजानन्द इति ज्ञानसिद्धः अतएव परमेति अत्र भगवद्वचनं नेहाभि
क्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयादिति
ततश्च यथा केचनावटीस्वरूपप्रमाणादिनाप्रमलतोऽवभासते तथापरम

विदितपरमवेद्या येऽपि केचिन्महान्तः परमविमलबोधोद्भ
सर्वान्तरायाः कथं न बटीव दृष्ट्वा बाह्यान्तरङ्गास्तथापि।
वत यद्भोगाङ्गग्रहग्रस्ता भवन्ति ९ ॥

लीकृतबाह्यान्तरङ्गाबाधान्तरायस्वभावा ये केचिन्महान्तोऽपीति तेऽपि इति
क्लेशः यद्भोगाद्यप्रग्रहस्याभोगाङ्गग्रहग्रस्ता भवन्तीति ज्ञानाग्निः सर्वक
र्माणि भस्मसात्कुरुते इति भगवद्वचनप्रामाण्येन ज्ञानाग्निना सर्वकर्मदा
हेऽपि प्रारब्धं येनेदं तद्धि भोगत इति न्यायेन भोगं विना न नश्यतीत्यर्थः ९

एतदेवमायपतिपक्षतासिद्धयेभूतमिति भूतेप्राचीनातीतजन्मार्जितेभावे
तेनमसञ्चितेभोक्ष्यमाणेभवेभोगापवर्गप्रदकर्मविविधेमोहकेकर्तेमोक्षका
र्यभिमानेनयोमानन्यविधायकेतत्त्वयस्पन्मोतिघोगन्यतः स्फूर्तिमात्रेणसक
हिभातत्त्वलक्षणेनहृत्सम्पद्येवप्रलयेयातिविशीर्णप्रायंसम्पद्यतेशक्तिनाह।
गप्राणेनपुनरङ्कुराजननकंनापतेस्यसम्पतिहिमलपवेमोतिरपिपद्मशाख्य

भूतेभाविविभवमत्रविविधंकर्मास्तिपन्मोहकेनतत्सर्वंसहसैवयाति।
प्रलयंहृदेणपङ्कन्यतः तत्त्वोक्तिःपरमेशभावविमलेयत्रास्तिभग्नववं
मारव्यतदृहाङ्कुपाविज्ञपनेतद्दाहकोवाप्यसौ ॥

कर्मणिभग्नवतेभोगंविनादाहाशकेकथितमायेन ग्रहोप्राप्सेषं भोगुपाल
स्याश्वैविशेषणात्रयतिसर्वोपरिवर्तते किंवातस्यवाकस्येतन्माहात्म्यकथ्य
नेनतदर्पितस्येवमोतिघोमाहात्म्यमिमाह तद्दाहकरति ग्रसावीश्वरः प्रपं
भावः सर्वोत्मैसाशरणेतस्येवतत्रापिश्वांपरप्रतिश्रुतपालनमतीवसम्बद्ध।

मिलितमितिस्त्रिपदव्ययमिति
५

अधुनात्र भोगस्यावधयस्याभावात्तदुक्तिप्रकारमामोदिताख्यमनामलकिञ्चनका।
त्वायत्तमीतिसिद्धयेच समभावयति यत्किञ्चिदिति मायानीति अवश्यभोग्य।
त्वात्तस्य अस्यात्वाग्मकामत्वात्स्वयमनामकत्वादकस्मादुपनतेसर्वेसाधितिस्व
स्यहृदयायेहर्निशान्तन्तुतहर्षविषादाभावेपिहृष्यन्ति तस्मापकविभवतिय।

यत्किञ्चिज्जगतीतलेत्वदत्तामायातिदैवेच्छया सर्वं साधि
तितत्वत्स्यहृदयाहृष्यन्तियेहर्निशम् तेमत्वाशायबद्धस।
रछमहासेविहिमम्हत्त्वसकौतिस्फारसम्पत्तितामरधनी
महाहिरण्यनताः ८

तियतामर्थैनानन्दभविताभवन्ति यतामर्थोभिनयमेवप्रकटयतितेइति स
पत्तितःसहृषीकृतः अमरधुनीगङ्गाअग्रेयभावः यथामधैनीभगवत्साराहृ
हृनिर्गतामहादेवशिरासिसमवहत्सन्तीत्रिलोकीपाविकासम्हत्सति तद्देव
तत्कौतिस्फारोपित्रिलोकीपावकइति ८ ॥

प॰सं॰
९ टी॰
८

श्वश्चैवमस्मद्दृष्टान्तमिति नदीरूपयेति नदीरूपयापारप्यस्वरूपया। नमीश्वरम् गतार्थम
मन्त्। नैवं वचमहेश्वरो नाम नीलश्रीसौरन्तीति भङ्ग्याकथयति यासाविति सिद्धमहायो।
गिरष्टान्तेनोक्तावाक्यविभवायासौ नदीरूपामयी वाणी देवशारदेति शारदेत्यौ
वभावि विशेषणाद्वावेणवावाणी श्रवसा वाणो वाणीनी दशाम्बावासवलिनवारिश

नदीरूपयापरयकिञ्चिदायातीमं मनेश्वति नयासौ स्वस्थहृद्भासाधुसे।
वतमद्वेषेत् ९ यासौ नीदृशा मलावाश्च श्रयिग्रयितावलेह्यो लाक्षिनी
ललावेपनतमग्रो ग्रनविनी वाणीनदीरूपामयी नात्रनहि निहृतिका
रणमहेशचर्मो स्मृतेनतमति मवेन्यहमनार्यशाचविलेप मः सपकोश

ङ्गारहितामग्रस्थियग्रथितामाकाशनीकारनममस्तवरूपः। वादिग्रस्थिरूपापलहयं
शुभापाशुलेपाभयेललेजीवमस्तु। ३ ग्रन्विनी निमेषमात्रेणापि कार्यसाधनीवा
णपयेवेविधेवनमस्या वाणपाक्तनमतिसाक्षिमेवलमननमस्तेविनामहि निहृतिका
रणं चर्ममफलकेनाक्षीतिमनार्यशाचालेप मञ्चविलः सपवेकोशणी। श्लो॰ ३३

अत्रापि सर्वेवत्सङ्कुःस्तृणाति येयमिति श्रणोबोनीवसङ्कुः प्रसन्नतामिति साधे
नरस्वरूपभोक्तव्यत्वादिति ॥ प्रसन्नतामेवाभिनयति देलीति नत्प्रसन्नतैव ।
देहलीशरद्धारस्थापनिकानाम् धोऽसमाश्रितस्तत्रापि स्थापयितातेप्रसारय ।
तिप्रसन्नीकरोति इत्थं हि प्रभूणां प्रसन्नतायैः शिरसा देहलीसमाश्रयणम् । स

येयमिच्छामयी वाणी शस्याद्बोधप्रवेशिनी प्रसन्नतां विना नान्यत् ।
स्यात्स्वर्गोऽस्तिवारकम् ॥ इति यः कोऽपि सुधीस्तत्प्रसन्नतादेहलीसमा
श्रित मूर्धा प्रसारयति तेसलब्धुं ह्याग्यासनं प्रपति ॥ २ ॥

गृहपोलब्धुतमं उच्चैःश्रेष्ठसिंहासनभागिति ॥ २ ॥ अत्रैवतरिच्छावाणीमवा
ल्पोसफलयितेलसवेयेपिबाध्याभावस्वेहर्षामिव नयानिवभाति इत्यपद ।
ति मननमेवफलेफलकेतेनाच्छादितात्मैवबालसहृदयचित्तः सर्वोऽभगवन्ने ।

प॰सं॰
६ टी॰

लक्षणानिनैसर्वार्थंदत्वगुह्याद्गुह्यप्रहारदानवत्वंहंसमालयपतितरांशमन्नयनि
नरोत्तमैषाणांसवालीशवयंपलक्षणानिनीतेवपरमवीरेणदृष्टमपिमहिताःसंहि।
हितासमस्तलाध्यासज्ज्ञोभवेफलेकोपोमावेवतस्महितागुह्यान्केशांस्तेषाम
मन्त्रोक्तदत्वाराज्ञाशरितमशाकपनादनाहतोश्चाहवपांक्रमेणमननात्यफ

दृष्ट्येयः कोपिविज्ञोमननफलहननाद्दैवसंहृष्टचेताबीरसर्वार्थंदत्ते
सम्यावपतितरांवाकवर्णाक्रमेण नैसर्गणांसवालीदृष्टमपिम।
हितासमस्तलाध्याप्यगुह्यान्केशानाविश्यकोविस्मकरयतिपरामाय।
तिस्ताद्यषीलाम ॥ १३ ॥

लक्षणानाविध्यसम्यक्कृतहृत्कोऽहंक्रमशाकोपरामायतिभदर्कंसत्कीर्तिंच
शक्रदयतिरतिमहावीरत्वमपितस्यासिद्दलक्ष्येपोपिसम्यग्ज्ञः सर्वज्ञेशानाथः
शर्वंस्ताद्यषीलोदकोदयश्चेतिमहाभाग्यधीमतामितिस्ताद्यषीलामितिधन
यति सहितेति समोवाहितनतयोरिमवस्वारलोपः ॥ १३ ॥

तदिच्छा ईश्वरेच्छा मतिर्मननम् शेते सर्वचिन्तामपनेह स्थाय वहरति ४ इदा ।
नीतस्य स्वमाहात्म्यं विशदयति नमिति क्लेशाग्रविद्यादयः शान्तान्तर्गतिः ।

तदिच्छा शयने स्वेच्छामतिर्गतो पहेहिते यः शेतेवि
हृताक्लेशो स्वलेशमोतिनेतरः ४ तेनितक्लेशमा
नान्तर्गतिशुक्लपक्षज्ज्वरम दृष्ट्वा रामलायने ।
विश्वेशरो भोगयनस्तुकाः ५

होतान्तरानन्दे शेतीति रलो परीवेण शान्तारतिमिति शुक्लपक्षज्ज्वरं शुक्लप
क्षेज्ज्वरे हानिनेव ५ ॥

प॰ सं॰
८ टी॰
८

8

किमिति दिक्कालाद्याभावा आनन्दरूपविनाशप्रधानाः प्रसीदन्तीति प्रश्नय
न्ति दिग्देहकालादिप्रादुर्भावेनाच प्रसन्नीभवन्तीति किं चिन्तनयाऽनया एतैर्नैव तत्त्वार्थः
यतः सोऽपि परमेशानः सर्वप्रतिष्ठाप्रसन्नोऽयं स्वांशांशगन्धमात्रेणापि ते दिशः पालय।

किं चिन्मयस्य दिक्कालाः प्रसीदन्तीति सोऽपि परः प्रसन्नः।
परमेशानः सर्वशुभदर्शनाश्रयः १९ सर्वथा स्वप्रसन्नताभोगे
यदीशेच्छा प्रसन्नता सर्वो भावनया यस्य भावनाम
स्मदेहगा २

न्ति दिशः काष्ठाः शरीराणि च १९ सर्वथेति ईशेच्छायां प्रसन्नता भावनयेति।
दृढाभ्यासेन भावनास्थितिः २ ॥

अत इति स्वभावतो दृढभावनः सेलवधारी शरीरं ढौकयितामन्यते आद्य।
लिपिप्राकरह्हिकालीनोगणपागणपाभयो नीरां मध्यमशोलनेणांकल।
नाहद्योगणपागणपाभयरूपिणी ऊर्ध्वो योभवगलितरायिनीमध्यगतिरध्वन।
योरवोभयात्मिकानन्दभावनीयतिन इत्यक्षिरैश्याः अथ स्वभावः प्राकरहोत्व।

अतो वर्ड्‌येद्याणानन्तधारी स्वभावनः
तेनाद्यलिपिमाध्याहोऽग्र्यतेकलना
इति १८

शाक्तिस्फारस्वपवात्मरेर्वगणपागणपाभयस्थेषः मनोवात्मरैवविद्येतरभ
यस्थेषणा देवमनन्यपश्चताद्याविर्भाव स्वायलिपिमाध्येस्तक्रम प्राक्षे।
ति अस्य वेस्यापेश्यम तेनत्याक्षिरैश्योनवधः १८ ॥

पं.से.
९ टी.
२
9

शुद्धहारद्वयेनास्य समानफलतां वक्तुं सङ्गमयति तथा चाहरिति द्वितीयमनेनैव
छांदसयाणां फलैक्यमित्यर्थः १९ इति शिखां वेयं विरचय्येदानीं शेषालङ्कारं वनाति।

तथा चाहं मे हारमानह्वियालाभोस्य देहिवः
दैत्योक्तिनह्यणोतेन दृश्यमननेतथा १९
श्रोत्रोदारहरणाभ्याकर्षैकाभविविस्फुता ।
यथा शोभूषितेकर्णो नर्त्तनाहरिनायते २०

बध्नाति श्रोत्रेति कर्णे भूषिते श्रवणेन भरिते हरिश्च नर्त्तनानायते इत्यनिशा।
योऽन्यासर्पयोनयति २० ॥

कथ्यामाहात्म्यमारोरोसंलेपतः कथयति यस्यामिति सकश्चित् सत्कर्मत्वालि
तपापः सत्कर्मिबन्धुरिति पितृादिवंशापरम्परयापि शुद्धतनमस्य धनितम् यस्मि
न्नानिमश्चितेसर्व पवित्रा सर्वपालयितामहेश्वरः अमेहेशाश्याश्यामन्नभव।

यस्योसोलिसत्कर्मेहकृष्कलघः सत्कर्मिबन्धुः स्वर्यीयस्मि
न्नानिरमगुच्छसर्वपरित्नैरेनेपरशापहा त्वमिज्ञयनतिश्च
नोसात्मकमतः सत्कर्मपाकोडुथा श्राकत्यंचरितंश्वनातिवि
शादेयघांचगङ्गोद्ववत् २१ ॥

नीमारह अपरायापरेति महात्मानः स्वोपकारायनमस्याऽस्माह नोनतिस्त्रे
तिभोर्ङ्थाश्चतः कः सत्कर्मपाकोमहतोयपरेषांचविलंगङ्गाप्रवाहवदाकल्ये।
श्वनातीति २२ ॥

प॰ सं॰
८ टी॰
१०

सोऽन्वहमिति व्यजिज्ञपत भगवन्नमितबोधः भोः प्रभो परमरणे भवत्प्रसन्नता
येनाहर्निशं मम भवत्विति २२ इत्यमिति सोऽश्रान्तरात्मकतावमानेनैवि-
लपन्तं देवं सोऽनन्यासक्तमेकं भुभं सोऽन्वहन्ते गूढरूपा सरस्वती देववाणी प्राह यतो हि

सोऽन्वहं भगवत्पादसक्तान्तिरस्कृत्य व्यजिज्ञपत यत्त्वत्प्रीतेनान्वेतोऽहर्निशं
यमे प्रभो २२ इत्येवमवमानेनैव विलपन्तं सरस्वती गूढरूपा समुदाभ्य-
भ्यप्राह पञ्चकषायकम् २३ प्रसन्नतां ममाशु यस्य अर्थी नैव निगम्यताम्
महेच्छा यो प्रसन्नस्त्वयमेव यि प्रसन्नता २४ ॥

पञ्चकषायः ह्रीणाः दोषः हे प्रज्ञ ममप्रसन्नतान्वर्थी नैव निगम्यताम् तथाहि य-
दि नियतं इमं हिरण्यायं मम न पिते शुभाशुभैर्देवल लक्ष्णोऽत्र प्रसन्नोऽयं ममर्थात मसेन
हि मम कार्ये कान्व हि षये प्रसन्नता स्यादेवेति २५ ॥

कृतिश्रवणादिके द्वारासासिद्धतितथाचैतत्समाह यइति श्रमोऽष्टहषः तस्माई।
शेच्छायादेवलक्षणायाः सत्फलभाग्भवतीति स्मृतौ सर्वप्रसिद्धायां चात्र सर्वेषा
चरणायाः श्रुतौ च गीयते इति विदन्नपि कस्मात्तास्येवमिति सर्वप्रमाणदलितः।

यईशेच्छाप्रसन्नोसौ तस्याः सत्फलभागिति स्मृतौ च गीयते कस्मात्।
तामेवं विदन्नपि ॥ यच्चिन्ते मनन प्रकाशान वचारीभिविधीच्छावशात्म
मेतो विमलत्वविधुयतितनामीषाप्रसादेस्वदा शारदेह तनामदेणक।
लितं श्रीमासर्वचित्तेन नतो दुःखपद्यदलंमुंचेलशाश्ववतत्चितेपरं दास्यति ॥

सिद्धं वस्त्वसत्केभवति तथा च गीते सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज अहं
त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच इति ॥ विस्तारेणोक्तमर्थं संक्षिपति।
यच्चिन्तमिति मननमपनतार्थसीकारोक्तविषादरहितम श्रयमन्तरूपम ॥

यहोत्साच्छोसाविविनिष्ठनरपिस्फायमानश्चाह सहेति महोत्सवभरतोवेतिवाइवाथे २७
येनेति स्थितेनेति नपुनरन्योपरोधेन नदिच्छायान्नन्तर्यथास्थिताङ्गपायाहविष्टेनेति २८
नदिच्छेति इच्छानन्तरमेवासौ सफलप्रमोनीमर्थः यथाशार्करादीरस्मिन्नेवमहाम्र।

महामसत्वविलोमावीषोच्छायामवस्तति महोत्सवभरतोत्ताहोदिनानिशा।
मथनमपि २७ येनस्थितेनसततंतदिच्छानन्तर्यास्थिता हविर्धतास्यनोजात
सर्वस्यर्यहतिभवेत २८ नदिच्छासफलेस्मिन्नेवसदैवनगतीतले शार्करा।
दीवत्स्वाद्वरसेस्यातोमहाम्रले २९ कार्यकारणतालोके यद्यप्यस्य।
नयोर्ध्रुवा सहभावितयातस्यानिश्चयोद्भविनाननेन ३०

नद्येवाद्वरसस्यानाम २९ नत्वमाम्रपर्णाभिरं सदैवस्मिन्नेवइति इच्छायांसत्यांफलप्रा
प्तिनियमास्तयसमव्याप्तिकयोरवश्यप्रभावनियमाद्भेदाद्येयोनदोषायेत्याह।
कार्यकारणतेति अनयोरिच्छाफलयोः तस्माद्इतिकार्यकारणतायाः श्चेति इत्यो।

प·सं·
९ ही
१२

श्लोपरान्तं संपानार्थं मलकमर्थं समन्वितोति इत्येवमिति विष्णुपार्श्वतिशास्त्रवत् प
वमनमरत्रापिद्वारान्तेभुवोध्यम् श्रामेस्वपमपनते यासौपरमाप्रसन्नतासोकाः
शिलाकोशरम्भेत्रयितापोप्रसन्नतांदैवमपलवणनादैवमार्वहणह्वाभ्योयाऽः

इत्येवमुक्ताविष्णुयाः स्वम्याप्रसन्नतामेपरमालिपासौ दैवेतियोग्रा
ऊरुमन्त्रमवालम्पन्निनेभालिलिपिविधानः ३१ ॥ इतिश्रीवीरर
त्नकोशेशिलायांदैवप्रसन्नतानामकेषष्ठंरत्नद्वावम ६ ॥

श्रमत्रास्येभव्याधृतसद्भावप्रतीनयः तोविधानभ्रंललिपिललाटलिखिताः
स्वपालीलम्पनीमेनेनपर्वंवसावेमलिकेवनस्याख्यातिकथितेभवतीतिशिः
वम् ३१ इतिश्रीवीररत्नकोशेशिलायांविवरणोपरसङ्केतेषष्ठीप्रभा ६

प॰सौ॰
२ टी॰
१

ॐ श्रीगणेशायनमः अथेति अतःपाद्मः सङ्कृतिद्योतकः अन्तरेयसौभगयोर्हि
पारम्यंकार्यकारणभावश्चमङ्गलायेमिति सौभगंजायतइति अतएवत्रपारमितिसङ्कृति।
गमकमासमन्नाम नवमेह्यांकीर्तिते तन्वानवममनुपमेसर्वोत्कृष्टमित्यर्थः यत्रवि।
शतोन्तराणांत्वण्णामुत्रवमेसौभगंजायते भगोमहात्म्यसर्वशोभनः स्वभावस्वस्यतरत्रैन

अथातोनवमेह्यायंनवमंकीर्तितेऽपियाः नवमेसौभगंयत्र
जायतेविधातोलक्षणात् १ बाह्यान्तराश्रविनाख्येऽपरेहि
ह्येरापुना तद्देवलक्षणोनाद्यदृष्टान्तेनवर्ण्यते २

अत्रनवमेनवीनलक्ष्मीकेनवामालक्ष्मीर्यद्वेतिकृत्वालक्ष्मीदशकेमाहात्म्यमित्यर्थः
१ कीर्तितेत्यस्मिन्विशदयति बाह्यान्तरेति अथेति उद्देशप्रस्तावे अथनेतिलक्षण
प्रस्तावे तत्रलक्षणाभिलाषस्थानीयं दृष्टान्तस्वरूपाविस्थानीयः बाह्यान्तरश्रवि।
नाख्यमिति द्वारमित्यनुषज्यते २ ॥ ॥

१

नच व्यतिरेकमुखेन न स्पष्टयतीत्येषां बलवत्त्वं समर्थयति आपातेति आपातो।
विमर्शो महाविवेकावस्था तत्र रमणीयेषु विषयेषु स्त्र्यादिपदार्थेषु या स्पृहा ईप्सा तु सा।
ईप्सायाः शरणाय विषयेषु सम्मुखीभूय यत्कार्यं रागद्वेषादिभिरितिवात् ध्यायतो विष
यान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधोभिजायते क्रोधाद्भवति
संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशाद्विनश्यतीति भगवद्वच को

आपातरमणीयेषु विषयेषु विहिता स्पृहा न तस्मै सम्मुखीभूय यत्कार्यं प्रवर्तयेत
धिया सम्यग्विचार्याय तद्धितमोक्षिप्यः परम् नश्चाचेद्धितं विध्येव तद्वालान्तरविभे।

इतः ४ ॥

नाकार्यं विमृश्य कार्यं प्रवर्तयेत नहीति अकार्यकरणं तस्माद्धितमः कार्याकार्य।
करणे स्वनामवाल्लभ्ये विद्यापि बालमान्तरमिति हि विधेयमेव शौचं तत्र मनसा विह
शान्ध्यानाद्यानां तेरेव बालविहानकर्मेन्द्रियशरीरादि निर्वेश्य बालमिति नहितमो
हि विधइतिभावः ४ ॥ तत्र दृष्टेष्वक्रमशो वमसनेनरेव विद्वारेणास्फुरयति अहेके
तिइति दर्शनं हन्ता स्वरूपो हीषरेषीमतली तिना हन्ता यो दोषं लेशापी मरहकृति।

प.सं.
१ हीं:
२

हेहृतिकलेसक्रम ननखांशमाशेणपादेहारावहेहृतिस्तदाश्रयाइनोर्णमदस्यावे:
पिमलनाविपेयानजुष्टानाविपेपाजुष्टानलला।मदेशहिचितविकार: विकारस्वपरमा
र्थापहृवेनापरमार्थस्वभासनम् नोमननोविनविकारस्वपनारिफलोफलरहितोविक।
इफलोवापिकलाश्रिमबमनोनेनर्थोखेलनोखच्छावरणाश्यणक्रनेनदशोवमितिशेष:
यनोसोविननारस्तोकस्वावाचपदनिन्दास्यानेनयान्यताश: स्मरतामपिसदर्थानामनव
भासनात् पाश्ववानर्थरोनारकारियोनिदाम श्रममेवानर्थहीतिपितिवबन्ध यदकि

श्रहंहृतिकनाश्रयारपदएवयामननापिकलविफलोचनोऊहनपषयोखेलू।
नाम श्रवाच्यपरमन्यनामिहपरश्चवानर्थदाउपैनिगाहितालनेविरतिरेवशोवे

हिपा ५

विन्तोहेहिपरवमदान्य: ममम वेनदासर्वनोस्मीममवरवलिमममननरति
श्रशोचमितिषोघामहनेनहिरतिरितिविषेपशोवानेणथान्नणपारनवादरूपमशोचमि
तिवोध्यम नरवविरयाति श्रुपेरति श्रुपेविरनवेषमेन्वारिभिलनऊलनणादशोवा क
हिरतिनिहृति:शेषवेनिगाहिता श्रशोचंमर्वयामानिमेननश्चविरतिलब्धानेनमितिसा।
म्याञ्चोवेषश्रक्रनामलिनेहिवस्तदालिनेसक्कविमुक्तमितिसन्निपार्तेनेयदमापिशा

यतो देवापरस्त्वनयातिबध्नाति पापेति उक्तस्थानेपापयानात्मम् मधुनैवपायेनमन्त्र
तानयापापमापातेमधुरमितिमधारोपः ६ देयमहिपाति मनइति प्रथमसमासे तत्र
लवाद्वोतयोर्मनोदेहयोः मनसस्थानन्तोलिमापवस्थानन्यात् देहस्यैवन्निपातिद्धा।
देग श्रवनन्तमिमगाप्यम ७ नवैकमपलनगायति पारदारेति नरिमशोचम् या

पापयानेसमाकृतयोक्तस्थानाक्रमेणाद्रि मधुमननयान्येषामाकान्तिलद्भो
वकम् ९ मनोदेहविभेदेननहियाप्रथमेविद्धः नमलवादामानन्तारन्नन्तेन
हिनायते ७ पारदारावमर्शाप्रयुक्तापामेनतरीरितम् पारदारावमर्शोवद्धियते।
नानेनसौक्रिया उद्दीपानप्रकुर्वीनउमान्नलितचेतनः ८ ॥

पाप्मेवमापयति पारदारावमर्शोचेति ननसौक्रियाउद्देतिविशेषेणाननयः साकावि
दपिलोकेउद्दक्रियानालियानकुर्वीतेति नदभावेनैवनिवृत्तिः ननतस्याः सङ्गावेउ।
मान्कदापिविरमेतेइतिभावः यतोसोगलितचेतनः समन्तादुग्रभाग्यज्ञलमि।
वक्तनाकार्याकार्यविवेकउद्देयसमः ८

प· मे·
२ ही·
३

यत्रसमर्थनेनतथारीति तत्रपरापरावमर्शेकार्योसम्यग्गम्यागम्यविवेचनम् गम्ये।
स्वभावप्रहृतेन्द्रियशक्तीनांप्रेमानर्थदेऽपितत्कालेस्वाभासकारित्वद्वत् अगम्ये
तत्कालमपित्वनर्थकार्येव तेनचसामान्याद्दोषोपिप्रकटितयाजनायाह अगम्याइति
नकेवलंतत्रविवेकाभावोपितत्रस्वभावेनकृत्रिपीत्याह प्रायशइति अथवास्तु।
गम्यागम्यविवेकाभावस्तथापिगम्यास्वेवकथनप्रवर्तनेचितमित्याह प्रायशः।

तथाहितत्रनास्त्येवगम्यागम्यविवेचनम् अगम्याःप्रायशोलोके।
म्यासहत्वभाग्यपि ८ अगम्यागमनेनष्टामन्त्रस्तासुयाःक्रियाः
नष्टाहताहिमन्त्रस्यादेवताःप्रचलन्तिच ९ ॥

ति ९ अत्रैवगाढस्फोटन्यायेनमहानर्थमाह अगम्येति नष्टाइतिभूतकालस्या।
न्तोभयप्रभाविक्रियार्जनेसंनिताअपितान्नष्टाएवेतिद्योतयति मन्त्रस्याइतिमन्त्राश्रयाः
उष्टक्रियाभिलाषेदृढेजनस्तमोभिभवात्मन्त्रस्यस्वभावेनदाश्रयादेवतादिरवातायाः
प्रकर्षेणचलन्ति प्रायाराभावप्रायेयस्मानवस्थितेः ९ ॥

देवताचलनमेवाह वापीर्यमिति आदिना निश्चलतानन्तत्वात्कैवल्योदावर्तमनन्ताग्रहण।
म् ॥ नकेवलं स्वरूपतएवास्याचलनमपि तु इच्छाक्रियाकारित्वादपीत्याह नास्यामिति
अयंभावः अपिष्टा देवता अपि सात्विकाराजसादिभेदेन द्विविधाः तत्र सात्विका सव
लिता स्वराजसतामसा लनत्स्यानमपि तिष्ठन्तीति नक्रियाकारित्वमाह भयेति

वापीर्यं जुष्टतात्यक्तमकतां कोऽप्यप्रकुनाः इत्यादयो देवगणा।
देवताचलनादिह ॥ नास्याः प्रचलने भक्ष्याभक्ष्यभेदोऽपि नस्यति
विनाशोऽस्य जुतो भीतिर्भये भीतिरनर्थदा १२ ॥

तत्र भक्ष्याभक्ष्यभेदो द्रव्यशुद्धिप्रकरणान्मन्वायुक्तोऽत्र द्रष्टव्यः तन्नाशोऽप्रसङ्गमाह विना।
शेइति अस्य भक्ष्याभक्ष्यभेदस्य अभीतिफलमाह भयेइति भयहेतौ सत्यपि या भीति
निर्भयता सानर्थदेति १२ ॥ ॥

प.से.
२ ही.
४

अनर्थमेवाह अधीताविति वर्णग्रहणमात्रमस्याप्युपलक्षणम् तेन स्वस्ववर्णो-
क्तमस्याः क्रियायास्समानासमफलदायित्वात्सततामुकेसक्रियेति तद्योगे सत्क्रियस्यापि
कृत इति कस्माद्धेतोः नात्रेदमुपलभामहे इत्यर्थः प्रायश्चित्तं च प्रायः पापं समुद्दिष्टं तस्य चित्तं

अधीतौ स्वस्ववर्णस्यासत्क्रियायास्तथोत
द्विजः तद्योगे कृत एवास्य प्रायश्चित्त
विधिर्भवेत् १२ ॥

विशोधनमिति स्मरणात् पापविशोधकं कर्मेत्यर्थः अथवा सद्भ्यासवत्सनस्थानेषु
मान्याय इति प्रायो नाम तपस्तेन विशोधनं तथा च प्रायो नाम तपः प्रोक्तं चित्तं शो-
धनमिष्यत इति स्मृतिः उभयत्र च प्रायश्चित्तं विज्ञयोगेति स्फुटं १२ ॥

नन्वकुर्वन्विहितं कर्म निन्दितं हि समाचरन् प्रसक्तश्चेन्द्रियार्थेषु प्रायश्चित्तीयते नर।
इति मनुस्मरणात्प्रायश्चित्तस्य विहितत्वात्कुतः कुत इति हेतूपालम्भः क्रियते इत्याशङ्क्या।
काह अज्ञानेति सर्वपापानुसारेण प्रायश्चित्तानि अतिपातकिनस्त्विति प्रविशेषु।
ऊनायानम् नत्वस्मातिश्रुतिस्मृत्योर्विधानेति हि कथं चेनेति अश्वमेधेन शुद्ध्येयुर्महापा।
तकिनस्त्विमे पृथिव्यां सर्वतीर्थानां तथानुसरणेन वेति उपपातकिनस्त्वेते।

अज्ञानपापशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तो विधीयते नर
भावेध्रुवा तेषामवाच्या गतिरीरिता ५८

ईश्वरोऽज्ञायमानो नराः यत्नाकुर्मयथवाकुर्वन्तेषु गोसेवनेव मारीनि विहितानामेवपर्वं।
तदज्ञातपापशुद्ध्येतानीति न चाथोपमपालम्भः तथा च मनुः अकामतः कृते पा
पे प्रायश्चित्तं विदुर्बुधा इति प्रायश्चित्तानाचरणे दोषमाह तदभावे इति अवाच्येति
वाक्तमारोपयितुं नापि वृणावेहनर्थः ५८ ॥

यद्यप्यवाप्यानयापितनो निःशेषमर्थेन हृत्वा तमश्चिन्तनं समित्याह अनेका इति यात
नानाप्रकाराः पीडाः तथा च विस्पष्टः कृतपातकिनः पापाः आगामागारे नन्तरम् याम्य
पथानमासाद्य दुःखमश्नन्ति रहणम् यमस्य पुरुषैर्घोरैः कृष्यमाणा इतस्ततः खड्
ङ्गेणाग्न्यकारेणनीयमानाश्चैत्वपथा श्वभिः शृगालैः क्रव्यादैः काककङ्कवराटि
भिः अग्नितप्तैर्भक्ष्यमाणा नानाग्नेर्वृश्चिकैस्तथैवमादिनानेकायातनाविहितवा

अनेकायातनाभुक्त्वा ततः पापानुसारतः
कीटादियोनिसम्प्राप्तो स्थावरी गतिरन्ततः ॥ ५ ॥

न् तथा चाकृतप्रायश्चित्ता ता अनेका नारकीर्यातना भुक्त्वा पापानुसारेण कीटा
दियोनिं सम्प्राप्नुवन्ति स्थावरान्तां तत्र कीटादियोनिः पापभोगावधिः स्थावरी
च पापक्षयावधिः स्थावरयोनिं प्राप्तो हि पापक्षयः स्यात् अतः स्थावरी गतिरन्तत इति
तथा च विस्पष्टः एवं पातकिनः पापमनुभूय हृदुःखिताः ॥

निर्दृश्यन्तेऽपपद्यन्ते दुःखानि विविधानि चेति अतिपातकिनोपपत्तियोनयः उपपात
किनो जलजयोनयः जातिभ्रंशकरकर्मणो जलचरयोनयः कृतसङ्करीकरकर्मणो।
मृगयोनयः कृतापात्रीकरणकर्मणो पशुयोनयः कृतमलिनीकरकर्मणोऽशुकहेष
स्पृश्ययोनयः प्रकीर्णेषु प्रकीर्णा हिंस्राः क्रव्यादाश्च भवन्ति अभोज्यान्नभक्षणी कृ।
मिरित्याद्युक्तमसङ्गृहीतवान् यद्वा तद्वा परद्रव्यमपहृत्य बलान्नरः अवश्यं याति ति
र्यक्त्वं जग्ध्वा चैवाहुतं हविरिति तथा स्त्रियोऽप्येतेन कल्पेन हृत्वा दोषमवाप्नुयुः एते
षामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ता इति अतिपातकादीनपि स एवाह मातृगमने
दुहितृगमने स्नुषागमनमित्यतिपातकानि ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णहर
णं गुरुदारगमनमिति महापातकानि तत्सङ्गी च यागस्थस्य क्षत्रियस्य वैश्यस्य च।
वधः कौटसाक्ष्येति देवहरणं पितृष्वसृमातामहमातुलस्नुषापत्न्यभिगमनमित्यनु
पातकानि अनृतवचनं समुत्कर्षे राजगामि पैशुन्यं गुरोश्चालीकनिर्बन्धः वेदनिन्दे
त्युपपातकम् ब्राह्मणस्य रुजः करणम् अघ्रेयमद्ययोर्घ्रातिः जैह्म्यम् पशुषु मैथु

प॰ पु॰
२ टी॰
९

नावरणम् पुंसि सेवेति जातिभ्रंशकराणि ग्राम्यारण्यानां पशूनां हिंसेति संकरीक-
रणम् निन्दितेभ्यो धनादाने कुसीदेश्रसत्यभाषणम् इत्यपात्रीकरणम् जलचरा-
णाम् जलजानां कृमिकीटानां च घातनमिति मलावहानि अमुक्तं सर्वं प्रकीर्णमिति।
तथापि सर्वथा प्रमादी स्थावरयोनिभागिति सर्वं सूक्ष्मम् इत्येवं नरकयातनाभो-
गानन्तरं ह्येषो नि प्राप्नोति तद्रूपं कर्मानिवाहने कृतापश्चात्मनुष्यत्वं प्राप्य वा-
पि पापचिह्नानि सन्ततीमेके विभुना एवं कर्मविशेषेण जायन्ते लक्षणान्विताः।
रोगान्वितास्तथान्याश्च कुष्ठाद्यैकलोचनाः वामनाबधिरामूकाउर्बलाश्च।
तथापरे तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेदिति ५५ ॥

6

ननु च कामकारकृतेऽप्याहुरेके श्रुतिनिदर्शनात् अकामतः कृतं पापं वेदाभ्यासे
न शुद्ध्यति कामतस्तु कृतं मोहात्प्रायश्चित्तैः पृथग्विधैरिति मनूक्तेः कामकृ
तानामपि प्रायश्चित्तविधानात्कथमज्ञातपापशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं विधीयते
इति समर्थितमित्याशंक्य कामतः कृतं समर्थयति यद्यपीति श्रुतीरितमिति

यद्यपि ज्ञातपापानां प्रायश्चित्तं श्रुतीरितम् ता
थापि तत्र लघुता गुरुता चागरीयसी २९ ॥

तथा च श्रुतिः इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः प्रायच्छत्तमश्लीला वागभ्यवदत् स
प्रजापतिमुपाधावत्तमुपहव्यं प्रायच्छदिति उपहव्यं कर्मविशेष इति अयं
भावः सत्यं बुद्धिपूर्वमपि कृतानां पापानां श्रुतिप्रा
माण्यान्याय ॥

प.गी.
२टी.
८

श्चित्तेशोधकमितियद्यपिमननार्हंतथापितत्रापिमोहएवहेतुरितिकथ्यतेरेष।
पिमोहनिबन्धनमेवतदित्यत्रमीयते मनुनाकामेनसंहृतंमोहादित्युक्त्वा।
त् श्रुत्यर्थस्मरणादिस्मृतिरितिवदन्ति इत्यभिप्रायेणाह नत्वलब्धेत्यादि ला
घवेमोहेनैकवारकरणेनचगौरवेणस्सहृदिति नैवैकवारंमोहेनपापंचर।
णसम्भवेप्रायश्चित्तेविधीयतेनामस्वेच्छयाःसकृत्करणेनास्तीतिमन्यामहे
गुरुत्वेतिबलात्कारहृतनस्यापुण्यलक्षणमिति मतिश्चपरतन्त्रःप्रायेणभवते
लोकास्तेरन्यप्रेरणयाकृतेनपापेप्रायश्चित्तेनशुद्धिरितिगरीयसीतिईयस्तो।
भिप्रायः ॥ १८ ॥

तदेतत्सर्वं समनुचिन्त्याह प्रतिनिर्बन्धनमिति निर्बन्ध आग्रहः ततश्च मोहः स
कृदेव सम्भवति आग्रहेण स्वेच्छार्थादायातीति तत्र शौचे कदापि न शोध
नमिति सर्वथा भावः शोधनं च मलत्यागः तच्च यथा गन्तकं तदा शोधनस्या
वसरः प्राकृतिकेन तस्मिञ्छोधनस्यावसर एव नास्ति शोधने कृतेऽपि पुनस्त

प्रतिनिर्बन्धतो शौचप्रक्रियाधीन[illegible]जातुचित्
शोधनेन हि मूत्रेण विशोध्यापि तन्मलम् ८

शोचरणादिति नैसर्गिकत्वं मलस्य समापन्नीतिनिसर्गोऽहनसाम्यात्कृतो।
सुमलोत्सर्गसने न हि ज्ञानिचेष्टासु प्रयत्नतो निर्मितैरपि संस्कारैर्हि जला।
पनिरिति मूत्रेण विशोध्यमित्यर्थोऽत्र रम्यासः तन्मूत्रे प्रसिद्धे इत्यामदिश वि
दृष्टिविष्ठा तन्मलमिति यावत् ८ ॥ ॥

उपसंहरति तस्मादिति अशेषं वमर्थेऽपरादारावमर्शस्य सत्प्रसूततयावस्थापना
दुद्दाहरणीकरणाद्धेतमिति लिङ्ग निर्देशः यथाहि सम्यक्केतनदृढस्यवस्तु
जाते निर्णीयते तथात्रापि गोप्यवस्तुजाते प्रोक्तनीत्या निर्णीयते इति सा।

तस्माद्धियानर्थसमुद्भमेतं विबोधितत्वेन विशुद्ध
भावैः सङ्कल्पमात्रादपि तस्य चिन्तावार्यात्रु यै
र्थपदोक्तचित्तैः ॥ ८ इति वाक्यान्तरतया
शौचं यद्धि विषमतम् तत्रान्तरं मनःशौचं तु
दृढसङ्कल्पइष्यते ९ ॥

सूत्रारोपः ८ प्रकृतमभिसन्धत्ते इतीति संकल्पस्य च शुद्धत्वं सर्वथा।
तथ्यानुसारितम् अनन्यगामम् ९ ॥ ॥

ननु मैत्रीमुदिताकरुणोपेक्षेति चित्तसंस्काराणां शोधकतयोक्तत्वात्कथं शुद्ध।
संकल्पस्यैतावन्मात्रेणैव कार्तार्थ्यमित्यत आह तत्रेति तत्र शुद्धसंकल्पेऽ
वस्थिता तदधीनत्वे मैत्र्यादीनां स्वभावत एव सिद्धा अधिकरणसिद्धान्तन्या।
येन तदाह उदितइति उदितउदयमाने उपस्थिताः स्वयमेवनिक

तत्राप्यवस्थिता सिद्धा मैत्र्यादीनां स्वभावतः
उदिते शुद्धसंकल्पे मैत्र्यादय उपस्थिताः २०
नहि भानावभ्युदिते द्युतीनां यत्नसाध्यता ॥

टवर्तिन्यः अर्थान्तरन्यासः नहीति यथा भानावभ्युदिते द्युतीनां स्वयमभ्यु
दितत्वान्न यत्नार्जनीयता तथास्या ॥
मपीत्यर्थः ॥ २० ॥

प.सं
५ टी.
५

इदानीं श्रोत्रस्य बाह्यान्तरत्वमाह ये पि कल्पिते भवतोऽत्र वान्तरे विधे य इति समर्थय ति योयमिति ज्ञानहेतुरिन्द्रियगणः श्रोत्रत्वग्दृग्रसनाघ्राणाख्यानि ज्ञाने न्द्रियाणि क्रियाहेतुरिन्द्रियगणः वाक्पाणिपादपायूपस्थाख्यानि कर्मेन्द्रि।

9

योयं ज्ञानक्रियाहेतुरिन्द्रियाख्यो गणो म।
नः तस्यापि तदधीनत्वान्नष्टप्रवृत्तिरि
ष्यते ॥

याणि तस्यापीति उभयविधेन्द्रियगणस्य तदधीनत्वान्मनोधीनत्वात् म नोधिष्ठितान्येव बाह्येन्द्रियाणि स्वस्वविषयेषु प्रवर्तन्ते इति यादृशस्तस्य भा वस्तादृश एव तेषामतो नैषां प्रवृत्त्युपशमनमिति भावः ॥ २२ ॥ ॥ ५

अत्रैवमणुल्पापियमुदाहरति विशुद्धेति विशुद्धसत्कर्मकारकेणाति
सतिप्रकृतीनां प्रजानां कागतिः सैवगतिस्तावत्पिताद्दृशमेवकर्मकु
र्वन्तीति एवंचैतद्ध्यानतयामनसेन्द्रियाणांचेत्यर्थः एतदेवव्यतिरे

विशुद्धसत्क्रियेणातिप्रकृतीनां
द्धिकागतिः नहिनक्रिय
याणांक्रियाकृत्वापिद्दृष्ट
ते २३ ॥ २२ ॥

केणाविशदयति नहीति नक्रिययाप्रजाकर्मानुसारेणरक्तामिति बहु
वचनमेकस्यप्रमादेनतथाकरणेपिनब
हूनांप्रमादंदर्शनिस्तवनार्थम् २२ ॥ ॥

फ.सं.
५ टी.
१०

बहुवचनाभिप्रायमेव विशदयति अनुसारेणेति तासां प्रजानामनुसारे
णानुग्रहमायत्नाविस्मरणात् क्रियाह्रस्यते तदनुवर्तनमनुवर्तयन्नपि क्व।
चिदाज्ञापरतन्त्र इव ह्रस्यते इति यत्पदं क्वकषायत्वमपूर्णाविवत्वेन दिस
मादितो राज्ञा कदापि परकृत्यं स्वीकरोति ईश्वरांशत्वादस्य एवं क्वचि।

अनुसारेण नास्य ह्रस्यते।
स्यात्क्रिया क्वचित् तदपक्वक
षायत्वतस्तन्मुख्यात्तिन क्रिया
२४ ॥

मनसोपि बाह्येन्द्रियकृतानुसारेण कृत्यप्रवर्तने प्रमादादिकृतमेवेति बो
ध्यम् फलितमाह तस्मादिति तत्क्रिया
मनस्सङ्कल्पः राजक्रियाच ॥ २४ ॥

१०

महावाक्यफलमाह तस्मादिति अनर्थेभ्यस्त्वाशौचलक्षणम् इन्द्रियवर्गस्य पाश
तिस्त्रिकीक्रियादर्शनादिलक्षणा सा चेद्विमलाशौचात्स्पष्टात्स्ववर्णाश्रमवि
हितसीमानतिक्रमेणानुष्ठीयमानात् तच्छौचमिति कीर्त्यते इति वाक्यान्तरशौच
स्य परमार्थत एकत्वमिति स्थितम् २४ अत्रोपलक्षणाय इति यथेति वाचःक

तस्मादनर्थसंस्पृष्टपाशोपातित्रिकीक्रिया विमलेन्द्रियवर्गस्य तच्छौ
चमिति कीर्तितम् २५ यथा वाचः सत्यवाक्ये जिह्वायामभक्ष्यभक्षता तथे
ति स्थालीपुलकन्यायमाश्रित्य विचिन्त्यताम् २६ ॥

मेन्द्रियमुख्यस्य यथा सत्यवाक्ये शौचम् जिह्वायाश्च तानेन्द्रियमुख्यस्य तथा अभक्ष्य
भक्षता शौचम् इति स्थालीपुलकन्यायमाश्रित्य शौचं चिन्त्यताम् यथा स्थाल्यां
प्रथमपुलकपक्वापक्वविचारे सर्वस्याः तन्तर्गतविचारस्तथैकशौचकथने
न सर्वशौचसिद्धिरिति २६ ॥ २६ ॥

प. सं.
५ टी.
११

तच्चैतच्छौचाचारिकारिणोऽदिशति तच्चेदमिति स्वतः इति परशिवतां विना निस-
र्गजं स्वाभाविकम् ॥ २७ केवलं स्वतः सच्छीलशालिनः इत्येतदाह तथा चेति
पुराणेष्विति महाभारतादिपरिग्रहार्थं बहुवचनम् अथवातिप्रसिद्धतायो-

तच्चेदं द्विविधं शौचं स्वतः सच्छीलशालिनाम्
निसर्गजं न तत्रोपदेशसंस्कृतिरिष्यते २७ ॥
तथा चात्र पुराणेषु हि ये देवार्पितं जगत् होमस्
तीर्थानि नानित्यो फलदो कारणोचितम् २८

तदर्थम् द्वियथार्थं वक्ति होमस्तीर्थ इति सन्धिः सम्बन्धः नित्याविनाशादिसर्गादा-
रम्भप्रहत्नत्वात् कारणोचितं फलदा विति अधुनापि चानुष्ठीयमानत्वादा-
कल्पं तथा स्थितिदा विति ॥ २८ ॥

११

सन्निधिरिष्टुं केऽसावित्याह एकइति तत्रैकः सन्निधिः सम्बन्धो देवैः योऽसौ दैवी सम्प
द्विमोक्षायेति भगवता दैवसम्पन्नामाख्यातः यस्माश्रयात् यदा वा गुरुणा स
च्छास्त्राणि श्रावितिकलत्वानि वक्तदेशविद्यास्थानानि तत्संगात् तच्चोदितक्रिया
सङ्गात् दैवसम्पद्भागिनम् ॥ २९ तत्रापि दैवसम्पत्फलमाह तत्रेति सच्छा

एको देवो दैवसम्पदाङ्क्षयो यस्माश्रयात् सच्छास्त्रसत्क्रियासङ्गाद्दैवी सम्प
त्तिरिष्यते २९ तत्र सच्छास्त्रसङ्गेन सत्त्वहेतोः प्रकर्षतः क्रमेणाक्रमतो वा।
पि शुभास्वान्त्विकिभाजनम् ॥ ३० ॥

स्त्राणां वक्तदेशविद्यानां परमतापेक्षया वोपनिषच्छास्त्राणां सङ्गेन सत्त्वहेतोः प
काशात्मिकायाः प्रकर्षतः संस्कारमात्रेणाप्यतत्त्वापरिस्फुर्तो शुद्धैकात् शुभात्क्र
मेणास्थानास्थानारोहक्रमेण विरादिमार्गाक्रमणोनाक्रमतो वा दृढालेयासशुद्धा
त्प्रेवमाणासमवलयात् शुभास्वान्त्विकिभाजनं स्यात् ॥ ३० ॥

प. सं.
५ टी.
१२

12

तच्चात्मसङ्कमनदृष्टिप्रकर्षात्वस्य साधनस्य सामर्थ्यात् क्रमोऽयं क्रमाक्रमलक्षण
विषमफलपाक इत्यत्राह यस्यासाविति अयं भावः अनेकजन्मसाधन।
सिद्धनदन्तुय हृल्लेशानो क्रमोऽयं विपिफलमिति इत्यं च तस्य शीघ्रचर्यायां।

यस्यासौ प्रतिभातीशः स्वदन्तुय
हृल्लेशानः करामलकवत्।
स्पनकाविर्हन्ते नेष्यते ॥ ३१

रणामप्यकिञ्चित्करं स्वेच्छयायारणाभूषाधेइत्याह न स्पनकाविहृते।
नेष्यत इति ॥ ३१ ॥

ऽस्येसतत्वहृतिप्रकर्षस्यपद्मभयपाम्बक्तिभाजनतत्वमुक्तेनयत्तानलत्तणोनसिद्धान्त
सिद्धेनप्रतिभानेनाक्रमविषयत्वेनप्रथमभागेनिरूप्याथक्रमसम्बन्धात्द्वितीय।
भागेयोगपदेतितेनरवचनानिवभाति ग्रथेति तत्रयोगोद्विविधः सिद्धःसा
ध्यश्च तत्रसिद्धोनिष्ठाशाहृवाच्योभगवतानतपस्विभ्योधिकोयोगीज्ञानिभ्योप्य
धिकोमतः कर्मिभ्यश्चाधिकोयोगीतस्माद्योगीभवार्जुनेत्युक्तः ग्राद्दिनाति

अथयोगादिनायस्यसंयमस्थैर्यतोपिवा प्रतिभातिमहेशानस्त।
स्यासौवंचनैष्यते ॥ ३२ ॥

क्रमकर्मपरिग्रहः तेन साध्यस्त्रयमेकत्रसंयमइति तेनवा महेशानः
प्रतिभाति तस्यक्रमप्राप्यमुक्तेरसौवंचनताशौचयालनलत्तणाव्यनपवसार्थ
सिद्ध्यस्यादनेनैवग्रनादरणोनसमवायइती
व्यतइत्यनेननधनितम् ॥ ३२ ॥ ॥

प.सं.
टी.
१३

इत्थं क्रमाक्रमत्वेन मुक्तिहेतुत्वस्य विषये द्विधा वर्णितेऽपि तात्त्वे योग इति मुख्येन
ग्राह्यमेव साधनमित्यनुवाद एवं समस्तनिःश्रेयसत्वादात्यन्तिकत्वमाह इत्थ
मित्येति सर्वप्रकाशाविर्भावस्वरूपक्रमणाद्वयिनी पश्चावान्तरभेदस्य गणना
न इन्ता द्वयमेव गतिः साधनरीतिः कदाचित्कल्पान्तरेष्वपि न विपर्येति अत्रैव।

इत्थं त्वेषा गतिः समस्तस्वाक्रमणाद्वयिनी न कदाचिद्विपर्येति भातस्फुरत्।
ग्राहकतिः इयं सा मानिकी वृत्तिरेवं समस्तनिरात्मिका यथा सा परा ग्राहकतिः स
न्वलयाक्रियाश्रया २४ ॥

त्वः भातस्फुरत्ग्राह — निरिति न हि भातम भातेनामे
तिस्मात् ग्राहिमर्थः इदानीं मानिकवृत्तेः पूर्वापरभागतया द्वैपयरिकल्प्य एवं भा
द्विधायोगं. गत्वानुं च निरूप्यापरभागं निरूपयितुमारभते इयं सेति इयं सेति मानिकलतणसा
निकी रेवं समस्त निरात्मिका एवं भागद्वयो विशेषः अथानन्तरं प्रसादेवं समस्तैः
स न्वलयाक्रियात्मिका परा ग्राहकतिर्निरूप्यते इति शेषः २४ ॥ १३

नि.

अपरहतिमाह सत्कर्मणामिति कर्मणां च सत्वे विप्रुदितरीत्याचरणे मनागपि।
न स्खलनम् प्रकर्षेणासङ्गः प्रसङ्गो दृष्टफलाभावेऽप्यनुद्विग्नविमनता शास्त्रो
दितप्रक्रियानुसरणात्मना क्रान्ता प्रवृत्तिर्लक्षणा क्रान्ताद्धेतो मयी रजःप्रधाना
याहृतिः सापि दैवी सम्पत्तिरेवातश्च शुभदायिका चित्तशोधनादिद्वारेणात्मपद
प्रापयित्र्यपि असमाप्ताङ्गमाह कृच्छ्रादीति यावदिह कृच्छ्रादिनसमाचरितेन।

सत्कर्मणां प्रसङ्गेन सत्त्वाक्रान्ता रजोमयी कृच्छ्रादिक्रिययोपेता दैव्येव शुभदा
यिका ॥ ३५

वक्तव्यत्वाद्भक्तोक्तिः श्राद्धिनोपासनादिलक्षणा भगवदर्चापि
ग्राह्येति रजःप्रधानोऽपि सात्त्विकपर्यायमार्गस्येव कारणयोगितम् कृच्छ्र
ग्रहणमेषामप्युपलक्षणम् यद्वा सामान्योद्देशपर्यायसर्वेषामिति बोध्यम्
तत्र कृच्छ्रलक्षणं विस्तराद् त्र्यहमुष्णं पिबेदम्भस्त्र्यहमुष्णं पयः पिबेत् त्र्यहमुष्णं
पिबेत्सर्पिर्वायुभक्षः परं त्र्यहमिति तप्तकृच्छ्रः एतैरेव शीतैः शीतकृच्छ्रः ३५

अत्रैवसाधनोविद्याफलावाप्तिरित्याह कर्मणामिति तारतम्येनाधिकता।
तथाचकस्यचिन्न्यूनाभिः कस्यापिनह्यन्याभिः स्वल्पमपिचेद्वेदविहितकार्यैवे।
माह सर्वथेति अलंक्रियाभूषणाम् ॥ ३८ एतदेवसमर्थयति वेदे।

कर्मणांतारतम्येनपरावरगतिप्रदा रजःसत्वसमायुक्तासर्वथालं।
क्रियानृणाम् ॥ ३९ वेदानुशासनाशीर्वादोयेनास्मोशिरसादृता
जनतायास्वयंसिद्धंवरत्वंतस्यसिद्धये ३० ॥

ति वेदानुशासनेवेदचोदना सैवोत्तमसत्पथानाश्रिता वरत्वंश्रेष्ठत्वं
विवाहमहत्तरत्वंच सिद्धयेलोकानन्दाय
सर्वोपकारकगार्ह
स्थ्यासिद्धयेच ॥ ३१ ॥

द्वौ मन्त्रीस्मद्दिहस्मनगातः प्रथमे सत्त्वं सविस्तरं निरूप्य द्वितीये निरूपयितुमारभते॥
अथापीति अथ द्वितीयोपमहैः सन्धिः यत्रा महरीसम्परिति तिशुणाणोपुणाप्यते नमके
मेहेपणाह यन्त्रेमारि ननराहाकर्मोचरणाणात्रुभिः समानत्वेनीवनोपारव्यतयेषु
नहेनकर्मणाणोत्रोतनकृतिः पशुत्वमेव २८ अत्र सर्वोपरिस्थितेयेगुणावैविध्यमाह रजः

अथाप्यपर्यायासत्यिमहैरोमहरीचया सम्यग्ध्रसमानत्वे
पशुभिस्तस्कृतिः पुनः २८ रजः प्राधान्यमाश्रित्य सत्त्वेोपरये
णायागतिः नमोवसाविनीमृयमाहरीसम्परिष्यते २९

प्राधान्यमिति एतदुक्तं भवति सर्वं सत्त्वोत्कर्षभागेतानानिष्ठायां द्विविधयोगनिष्ठायां
वा केवलविशुद्धसत्त्वास्पेषः नत्रैवापरभागेकर्मनिष्ठायां सत्त्वप्राधान्येन रजः संक्षेपः न
मोभिभवस्थातिदैवीसम्पत् अपरसत्त्वेन सत्त्वापशरीकारेणालः प्राधान्येनतमः सक्षे
पवेत्यानमः प्राभितिमाहरीसम्पत् २९ ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

एतदुपमेहरतिरागन्भ्रमारम्भक्रमात्तुड्डिवैराग्याय तस्मादिति श्रेडतिशौचप्रकरणे।
द्विधेति प्रवाहन्तभागगभीकारेणज्ञानकर्मनिष्ठालक्षणो द्विधैवसम्यक्स्थिते मार्गेद्वे
वसम्यग्राज्ञयेमार्गेत्तुडिपरिष्कृतैर्बुद्धिस्थगणाभूषितैः ह्रक्रमारमतिभिः शुभावामयेग
म्यप्रवरामीयम प्रवृद्धिमिति नाचकरापिगननिमीलितारावेर्भाव्यम यथ्यावेहि।

तस्मात्त्वमुत्तुडिवैभवभयादायोद्दियासंस्थितेमार्गेत्तुडिपरिष्कृतैरन्दि
नेगामं शुभावामये योयंमार्गोद्वयणोमलदूततस्मात्याहृद्योग
मयेनदृशाग्रपीहविमलाः स्पृष्टाभेवपर्नेहि ८२

तीयशास्त्रमय्यराज्ञयोमलदूतः पङ्क्ताद्विङ्गोमार्गस्ततस्तथ्यानेनप्रकारेणहृद्योग
म्यतेहृराहितान्यतोगलत्वंयथास्यविमलाः शुद्धादशाप्रवस्थावसनमानाश्रमला।
द्विःलानकयज्ञनमभेवुरिति ८२ ॥

प॰से॰
९ही॰
१९
16

एवंपरसमर्थ्येनार्थंसमस्त्वेति सृष्टोसाविति ननु विप्रतिपन्नो ब्राह्मणोसौशुभाशुभक
र्माधिकारीमनुष्यलक्षणःपाञ्चयासर्वसामर्थ्येनयुक्तःसृष्टइतियत्तन्महाभागपमह
तीक्रियानेनमयाविधेयेति तत्राह येनेयमिति अनेनैवहिविचित्रकर्माचरणाद्दिवि
देवमनुष्यपशुलक्षणास्थानानेकभेदभिन्नात्रिलोकीसमर्थ्यतेनभवितास्थितिःक्रि।

सृष्टोसौविधिनापुमाञ्जनमहाभागायप्राज्ञान्वितोयेनेयंरचनात्रिलोकविषया
सम्पाद्यतेकर्मणा तस्माद्देवधियेतिधार्यविशदोकुर्यात्तथासङ्गतिंस्वाध्याया
नियथायातिसम्पदंतोबुद्धेरगण्यागतिः ५२

एवं तत्त्वेदंसिद्धमित्याह तस्मादिति एवंमहाभागायप्राज्ञान्वितःपुमान्निर्मलां।
बुद्धिंनिधायतत्त्वविवेकायदृढीकृत्यतथाकर्माचरणसङ्गतिंकुर्याद्यथासम्पदंतुःस्वा
ध्यायेगतिंप्राप्नोति रत्नत्रयप्राप्त्यात्मसम्भवेदित्यर्थः नचात्रसम्भावनाश्रयेभा
व्यमित्याह बुद्धेरिति असम्भाव्यमपिसद्बुद्धिनाशुप्राप्यतइत्यर्थः ५२ ॥

स्फुट सिद्धान्तमुपदिशति तस्मादिति यावेषन्यौ द्वितीयतः सम्यितः शुभातितिभो
क्तात्मयाभोग्योभोगानदेहोवासमपिसंस्थाने ४४ अत्रैवव्याख्यायमेववदति तथाचेति
श्रवसन्निदृष्टयलत्ता उपदेशोमतिनिर्मितनवीलैः करामलकीकृतपोतत्तद्वमान्तैः।

तस्माद्योगसमभ्यासोनित्यमभ्यासवद्वितीयतः कृतकृत्योभवेद्वीरः
कृतकृत्यः शुभान्सुमान् ४७ तथाचाज्ञोपदिष्टेचमतिनिर्मित
तेषति भोक्तृयादर्थसिद्धिस्तेयथेच्छमितयाज्ञेय ४८

उपदिष्टंतच्छाक्तमेवनिबध्नाति भोक्तृयादिति भोग्यंजनकर्मोपिकारिन् हयाउक्त्वा।
लक्षणात्मन्निधुगात् यर्थः स्वकर्मार्जितफलमात्रमत्रविवलितम् यर्जयेमनेनानेक।
जन्मभोग्य[illegible]तास्यमत्रचपति ४८ यदेति पश्चात्सादृश्यापावरमपणानापनास्वादः निवर्त

प. से.
र टी.
१२

स्वेति सर्वथा निवर्तनमेवोचितं येनास्य प्रावल्येन तत्र सम्भवति तथापि विचा
र्यभोगेन दोषस्मारणार्थमिति विचार्यैतस्मिन्विचारप्रकारमाह विचारइति लोकइति अ
धिकारिलोकमुपलक्षयति अनेकधा नानार्थभेदेन तथाहि देवतापित्राद्युद्देशेन
हिंसापि कृता प्रणीतत्वादहिंसैव स्वार्थं पुनरहिंसयापि प्राणिनो देवतादीननुद्दिश्य व
कं महापापमिति तथा वर्णविधेयानां येनाकार्यकरणमपि विहितमेव भवति सम्भ

यदेतज्ज्ञानमस्मत्तः प्राप्तं सम्यगेव सम्यक् यथास्मादान्निवर्तस्व विचारपरो भव
तथेमं मनसि चेद्धृत्वा विचार्य च पुनः पुनः विचारोनेकधा लोके हिंसाहिंसादिनाम
टम् ५

वेविहितमपि ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहादि विषकल्पमिति तथा चाविहितविधानमा
हमनुः वृद्धौ च मातापितरौ साध्वी भार्या शिशुः सुतः अप्यकार्यशतं कृत्वा भर्तव्या मनु
रब्रवीत् इति तथा विहितनिषेधमपि सम्प्रवाह प्रतिग्रहसमर्थोपि प्रसङ्गं तत्र वर्ज
येत् प्रतिग्रहेण ह्यस्याशु ब्राह्मं तेजः प्रशाम्यतीति ५ ॥

तत्रानेकधात्वेऽपि विचारस्य दृष्टादृष्टभेदेन सद्विधा तत्र दृष्टः प्रयत्नसिद्धो यथा हिंसा।
हिंसादिनेष्टकृत्प्रायम् अदृष्टस्त्वागमैकसिद्धो यथा भक्ष्याभक्ष्यादिविचारस्तमधुना।

तथाच वर्त्मैतद्यथाशुविशुध्यादि
ष्टमता इत्थंविचरतस्तेऽस्यान्तु।
तद्वत्पराभवः ४८ ॥

सम्यक्स्वीकरोति तथाचेति वर्त्मैतद्व्यवहर्तव्यम् अदृष्टोभयविधेऽपि विचारे फलमाह।
इत्थमिति विचरतो विशेषेणाचरतः विचारेऽङ्कुरवत्तस्य ऊन्नतस्तीदृश्चापि ४८

प॰ गी
५ टी
१८
18

अज्ञाद्गुणत्वमापद्यते यदेति अतिबलिष्ठत्वं कामस्य ज्ञातिप्रेरणादिदोषानपेक्षणात्।
अत एव भगवतापि प्राधान्येन गणने प्रथममस्यैवोपादानं कृतम् त्रिविधं नरकस्येदं द्वा
रं नाशनमात्मनः कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेदिति नचाभिलाषमा

यदावातिबलीकामविकारोपि
समापतेत् तस्यो मोहान्धवेला
योस्मायोधर्मोस्यहानये ४९

त्रं कामपदेन विवक्षितमिति भ्रमितव्यम् लोभस्त्वनेनैव गतार्थत्वात् धर्म इति ध
र्मत्वकं धर्मवाक्यं तथा च अतिपातकिनस्त्वेनैव विशेषस्तु कृताशनम् तस्मादतिकृ
तिस्तेषां विषयेति हि कथ्यत्वेनेति कामबलेवातिपातकार्जनेनाशोऽत विहितम् ४९

धर्मस्मरणेफलमाह तथेति इहापि सौख्यं परत्रापि सौख्यं शैवं चापि नाम महानो सौ।
ख्यम् स्वस्यात्मनश्च सौख्यम् श्रवणाणां सन्ततिज्ञातानां च सौख्यमिति शाकल्यमिति।
च्छेदः ५० श्रेयोपायमाह यदैवेति हृषीकाणामिन्द्रियाणां एवमनसो वलात्स्ववशे वशम

तथैहामुत्र सर्वं स्याद्वरसौख्यं चिरकालकम् कीर्तिश्च विपुला कल्पं देहे पयेश्च नन्दम।
णज्वलम् ५० यदैव सर्वथा कामो भवतीषीं द्वेन्तदैव हि हृषीकवल्गासाम्मुख्या
न्मानीयमनोजय ५१ यथा माहात्म्यवस्त्यन्तोयो च यद्भुग्रहर्षितः क्षितौ।
स्वतभेवहूतेनया स्थापयपन्नतः ५२ ॥

नागमनप्रभावतेनस्थापनस्नेहलो विषयसामुख्योमस्यावर्त्तमनोजयस्तवशेष्या।
पयेति ५१ यथेति माहात्म्यस्य सर्वतो दोषाच्छ्रादकत्वाद्दसनारोपकलस्यवस्तयः प
र्यन्तभागाश्रणादस्थास्तदन्तः हेतैनयामनः स्थापयेतिसम्बन्धः ५२ ॥

प॰मे॰
१ ही॰
१९

19

ति

अत्र सर्वत्र फलसाधनमाह तदेतदिति यदित्व विविधिशास्त्रचोदनामनुलेख्यविहित
कर्मणावर्तनात्तदा तदेतद्धि हृषीकप्रत्यावर्तनमनोनयादिसम्यगानायासेनशमीरिति
प्रसन्नेसहृष्णीभवतिनान्यथेति तदुल्लंघनेन वर्तनायाम् ५३ नचान्यथेतिविहन्ये

तदेतद्धि विधिशास्त्रात्तात्पर्येण नविधानतः वर्तनायदिति सम्य
क्त्वमीरितं नचान्यथा ५३ यदापि चाणुमात्रेण लंघनेस्याः
स्वबुद्धितः वर्तनात्तदनर्थस्यादाकल्पमिति निश्चितं ५४

ति यदापि चेति अणुमात्रेण लेशमात्रेण स्वबुद्धितः स्वमत्यानकृते प्रायश्चित्तानुता॰
पादिनादोषबलावत्वात् आकल्पं फल
येनावत् ५४ ॥

ननु स्वबुद्धिनरनिसाध्याविकलोऽर्थे हेतुर्निश्चयस्य समानफलत्वादस्य निश्चयाभास
त्वाद्दैवमित्याह सर्वज्ञत्वनिर्द्देशेन सर्वज्ञत्वादिविशेषणानि निश्चयस्याव्यभिचारार्थम्।
तस्य योनिश्चयस्त्रिकालाव्यभिचारी तदेव विहितमिति कथ्यते तत एव तत्सर्वयाथार्थ्यप्रसा
धकम् आपाततो विचारावस्थातश्चैव निश्चयः योयं स्वबुद्ध्या सर्वज्ञता सर्वकर्तृ सर्वप्राप्ता।

सर्वज्ञः सर्वकर्ता च सर्वव्याप्तिर्महेश्वरः तन्निश्चयो यदि हितं सर्वयाथार्थ्यप्र
साधकम् आपातनिश्चयः सोयं यत्स्वबुद्ध्याविनिश्चयः निश्चयाभास।
तत्समाप्तस्तर्थः स्यात्तदेपदे ५९ ॥ ॥

नीश्वरनिश्चयः तस्मात्स निश्चयाभासः परमार्थतो निश्चयो निश्चयवदाभासमानः पा
यन्तिकफलकस्यारहितः तस्मात्तदाश्रयेणापदेऽपदेऽनर्थसम्पन्निर्वर्तनसमानफल
त्वमनयोरितिकृतः साध्यविकलतास्वबुद्धिनरनिर्हेतोः ५८ ॥

पं. स्त.
टी.
२०

20

इत्थमेकमप्यलंकृत्यान्यानर्थेभ्योऽपि विरक्तत्वमित्याह यानीति व्यसनानीति।
मद्याद्यव्यसनानि तेषु च व्यसनेषु दृष्टो यः दर्शनमात्रेणापि तद्रूपद्वारीकरणात्त्रिव
र्तकं परमसाधनमिति परमेषणमित्यन्वयः ५७ फलितमाह इतीति मनोवाक्काय।

यानि चान्यानि लोकेऽस्मिन्व्यसनानि मनीषिभिः कथितानि सदा तेषु दृष्टो
यः परमेषणम् ५७ इति चः कोऽपि मे भूद्येमनोवाक्कायकर्मभिः तन्मु।
क्षेमन्त्रसद्भीतिकवाटोद्घाटने भवेत् ५८ सदोत्सवीजयीनित्यं प्रसन्न
हृदयः सदा समानतामवाप्येह परत्र स्वात्मानमाप्नुयात् ५९

कर्मभिः संयुक्त इति बाह्यान्तरशौचसंस्कृतः कवाटो निरोधपदः तन्मुखो मन्त्रस।
द्भीतिर्येऽनर्गलाः प्रसरन्तीमर्थः ५८ तत्फलमाह सदोत्सवीति सदा इहलोके मा।
नवीयतामवाप्य परत्र लोकाऽनन्यस्वात्मसमाप्नुयात् ५९ ॥

२१

अत्रविशेषतोरात्रौभस्यस्नानमाह ईदृशेइति ईदृशामन्त्रसौख्येहेतवोनाम ९ विशेषेहेतुमाह
सोमेषुइति राज्यसौख्यतद्धिकारपर्यन्तम ९ यस्येति प्रथमार्थः प्रागेणहिलोकेबुद्धि
मतामपराधात्स्मारेणराज्यादितमिति राज्ञांराज्यात्वार्षिबालस्यादिनामश्रव

सर्वसाधारणोनैष्यकर्मणःसमस्पर्शो विशेषणाअवराज्ञानो[illegible]धिकारपद
भागिनः ९ सोमेषुअधिकृतोराज्ञायदीदृक्वर्णालभानमन् इत्येतावदभ्येत।
सराज्यसौख्यंप्राप्नोति ९ यत्रासौनृपतिस्तत्रापिवसेत्नतुकदाचन नबाल।
स्यादिहनामश्रवणंनापतेमनाक् ९२ ॥

दृशान्तिबालेनापचक्रितेस्थिरापचरितमिति एतादृशोऽधुनातिकस्यापिनदनाचर।
णाद्बालादिहनामश्रवणेमनागपि
ननाम्येतइति ९२ ॥

प.मे.
२ही.
२१

21

अकालमरणमिति आलोमानवीयापत्तिरस्ः देयापरपिन तत्र प्रभवतीतिभावः वै
धव्यमिति यथारीमास्मनाधिकवयोमानेनविवाहः सम्पन्नस्तथैवदीत्यानशर्वंभर्तेमर
णमितिशोचस्यमहाशुभावनस्तवनार्थम् अस्तेनलेतेरेवशुभतारस्तसमानमि।

नराष्ट्रेतस्यजायेतकोलाहलकथाक्कचित् अकालमरणंनास्तिवैधव्यंनैवजा
यते कालेकालेचवर्षतिजलदाअस्तेतशुभम् नेतपत्तस्यजायेतेमहोत्पातानवै
वरि ९४ ननत्रजायतेनालदस्यन्योभैरपीडनम् सस्यानिवृद्धिमायान्तिसम।
लाक्रमलेन्द्रणाम् ९५ ॥

सम्पतमिति श्लेषः अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः
शलभाः शुकाः अत्यासन्नाश्वराजानः षडेताईतयः स्मृताः इतीनयः महोत्पा।
तारणोल्काद्याः ९५ ॥ ॥

महाभूतानीति पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशाख्यानि विषदिति शुनकर्किर्भास्करसे।
वविमतन्वकथनार्थम् नागाइतिसर्पाः नलयोनयोजलसङ्करायाः ९९ श्राव।

महाभूतानिशुद्धानिविषदिमलभास्करम्
नागाःशान्तवि[illegible]षादान्नायुकेविजलयोनयः
श्रावण्यानिचसत्वानिमर्कवैराणिसर्वथा ।
कृत्तोवृद्धिमन्तोवैराङ्गस्मिन्स्यात्मज्ञानके ९

सिंहाद्याः

एयानिसत्वानिदुष्टप्राणिनः श्रद्धैवरागाइपिकोसञ्चयन्ति कृतइति श्रवृद्धिम।
तोवैरस्यान्नोकैवकथावृद्धिमनामिति ९ ॥

प॰ सं॰
९ टी॰
२२

22

उपद्रवशान्तिसमस्त्विनोति इत्यमिति तत्राध्यात्मिकाः शारीरमानसभेदेन द्विविधाः।
तत्र शारीरा वातपित्तश्लेष्मवैषम्यनिमित्ताः मानसाः कामक्रोधलोभमोहेर्ष्याविषादवि
शेषादर्शननिमित्ताः आधिभौतिका मनुष्यपशुमृगपक्षिसृपस्थावरनिमित्ताः आ सरी॰

इत्थमाध्यात्मिकाः तो भावस्तथा चाधिभौतिकाः आधिदैवि
कस्तेन ताश्च तिस्रो बाधाः स्युः सेधापाना ९८ सर्वे वर्णाः स्वधर्मस्था
स्तथा च चतुराश्रमाः स्थितिः कार्तयुगी सर्वा जायते नात्र सं।
शयः ९९ ॥

धिदैविकाः यक्षराक्षसविनायकग्रहाद्यावेशनिमित्ताः ९८ कार्तयुगीसत्ययुगस।
म्बन्धिनी सर्वेषां धर्माचरणात् ९९ ॥

अत्रैवगतः पौचस्थिमा सर्वस्वाहस्यसम्भवाच्चित्रीयमाणेराजप्रभावमप्यमस्पति।
अहोऽति नगतीतिकर्मापिकारिमनुष्यलोकपशेसार्थम यदिति कर्ममाहात्म्य।
निवेदने यथइति गन्नासमरतिसर्वमनुष्यसमानाकृतिः भवोमण्डलमिति स।

अहोजगतिकर्मणांफलमगणयममहंवेयदेषसकलैःस
मोपिकरणैश्चनेत्रादिभिः समस्तमपिमण्डलंभवद्भिः।
प्रयासादात्तयाप्रज्ञाश्चपरमादराःस्तवेदनमर्चन्तिच ॥

मानकरणाकृतीमनुष्यांल्लतयति आत्तयति हितनाहितानपेत्तवाध्यावेण
नकेवलमात्रावणावर्तिसप्रवयावदानन्दमेमाणौदेवमिवैनमर्चन्ति अर्चय।
न्ति अनिमणिजननत्वातुरादीनामर्चनीतिप्रयोगःसाधुरेव ॥

नचैतत्त्रितयं यच्चोक्तं च प्रवेशोत्पत्तिप्रज्ञाः स्वयमेव निरालम्ब्यमाह अधिष्ठानमिति अस्मिन्नित्याद्यैः
सकलमभितो भान्तमनसीति अत्रैव सकलसमर्थनार्थमर्थान्तर-
न्यासः स्थित इति चित्ते सर्वेन्द्रियाधिष्ठातरि स्वास्थ्यमाह परमेति परमविमलाकारे

अधिष्ठानं यस्मिन्सकलमभितो भान्तमनसि स्थिते किं वास्य
यैः सकलनिरालम्बनपदः स्थिते चित्ते स्वस्थे परमविम-
लाकारमभितो न बाह्यान्तः स्वालीमुक्तीनिरालाङ्गाद्व
लति १८

अस्मिन्नः बाह्यान्तरेन्द्रियावली स्वभावचलापि मनसि स्वस्थेन चलतीति अत्र बा-
ह्यान्तरिन्द्रियाणि बुद्ध्यहंकृतिनि कार्यजातान्यधिष्ठानवर्गात्मकानि १८ ॥

प्रचेतसमाह नूनमिति एषइति एनं जाविभर्ति विभवनवीनस्वर्णएवनागकस्तत्दास्नाकारिता
न कर्मैवाथाग्तानास्मन्देनस्यवाहनमविच्छिन्नश्रवाहेणाचालनेनचस्यपतिनोब्रह्मणा
दृष्टानाभिमध्यवानस्थानीयः सर्वदार्ढ्यहेतुः कृतः यस्मिन्नाननाभौ सर्वतः शुद्धः य

नूनं चैषविभवस्वर्णवर्णकनीनाभिर्निवद्धा दृष्टा कर्मस्यन्दनवाहनस्यपतिना
श्रीब्रह्मणासादरम् यस्मिन्सर्वतएवनेमयइवासक्ताः प्रजानेमिनावह्नीमांस्ता
वतिलेख्ययान्तिविपदोहेरस्वराहोयतः २२ ॥

श्रास्थतस्यासक्तालयानेमयएवशनामनागीषदपिहांसीमांख्यतिलेख्यनयान्तिस
हेतिनियताचरणामेवपालयन्ति यत्राभिनिपमनाभावेषुयनाभेः सीषिलेशेषमाह विपर
इति यतोयस्मात्सीमालेखनाद्राहोषीड्विपरः स्मरिति २२

पं.मे.
१ही.
२८

24

यतः सर्वोस्थितिर्विर्यएनाधीनानस्थितिश्चपौचाधीना ततश्चेयेपमितमाह तस्मादि
तिसन्ध्यार्यथारण्णाभिर्वेशमावीयपथ्याराज्ञासर्वसंपाल्यते तच्चेदमपिपाल्यमितिसर्व

तस्मात्सन्ध्यार्थवित्रैर्निखिलजनहितापोसिनापार्थिवेनरक्षसेसर्व
सनेदेवहरिबहिर्विश्यासौचसर्वसंसारम् सत्यपथ्यस्मिन्सगुणे
यसर्वतिपवितः सत्यपौवैजपत्नी शुद्धावर्णाश्रमाणांनियति
यमनीगुणपवेधीवरम्या ६२ ॥

सनिरूपणाम् यस्मिन्नौचसर्वसंगत्नेरक्षस्येनपालिते निरयोनरकः गुणपवीथी
गुणमार्गः अथवागुणपसवीथीगुणपवीथीगतेःनार्थः ६२ ॥

स्मामिति यस्यां शैवपताकायां सर्वतो दृष्टादिस्वप्रसरन्निविशवहमानशोभा यो समे
प्रज्ञाविते वीक्षणमात्रेण तथा चरणाद्वातिशयेन हृष्यन्तिरिति स्वपरोपकारकरणाद्वा।
धोत्तानानानां शैवपताकां कथं नाश्रयेत् तस्यान्मार्गविलसितैर्मननस्य ग्रहणेन।
यायैव तत्त्वस्वरूपमिति हृष्टमेव विवहत्योति स्वस्ववर्गान्ति प्रसवलितामहामत्रसङ्क
तिदायिनी शतिशयेन शोभते तत्र कथं धीरः सर्वापरान् सन्त्यज्य मतिरूपतां समाश्रयेत्

समस्तौ शैवपताकायां सर्वतः प्रसरद्विभि नरीवृष्टिप्रज्ञाविते कथं तां नाश्रयेद् बुधः।
स्वस्ववर्गान् समाचारीति सवलितायतः योऽश्रुभीति कथं धीरस्तत्रोपेक्षां समा
श्रयेत् ७५ इमे वज्ज्वलयन्तोऽस्यात्मकसन्दृष्टितक्रियाः स्वस्वामिरक्षणायैव वद्धतेमत
ममार्गतः ७९ ॥

अर्थं शोभते समरयङ्केति भाषेत्न्वीप्सायां पङ्क्तिरिति बोध्यम् ७६ अम
त्र इमे इति प्रवृत्तौ डिण्डिमानामेव वर्तनेनीवाहकनादस्याः शृङ्गमसेस्फुटतनाद्दृश्या इ
ति प्रणवेश्यतां गतानां वदतीधीरैः शौचसितालापोधितात्मकसन्दृष्टितक्रियाः सन्तोऽन्ये
स्वश्रोणिविहायेतममार्गतः शिष्टविलोक्यपदप्रापकमार्गतः स्वस्वामीनीवाश्वारोह
स्वतस्स्वरक्षणायनिरपाटिभ्यानर्थश्रुप्रभाष्य ७९ ॥

प.सं.
९ टी.
९९
25

परमार्थफलमाह अन्तरात्मेति साधुयथास्थानयथावत्संस्कारेणासौ वशोभया।
परिष्कृतः भूषितः तस्यातिविशेषणेनविशेषयति यत्रेति नतस्यपरमाद्वितीयस्य।
रूपं ॥ इतिशिवावस्थः अधुनाशेषरहस्यगोपनीयस्यास्य शास्त्रस्यातीवपरमार्थत्वा।
दुक्तः कश्चिद्दपिनयावताउद्विमारोहतीतितत्रनक्रमात्परवासौ सहजमाहमतिः पात्रमि

अन्तरात्माथासौसाधुयत्संस्कारपरिष्कृतः सान्निध्यंयातितस्मा
होपवनास्तिकृतास्कृतम् ॥ अनेनसदृशीकाविज्ञप्तिर्नास्तीह
भूतले सारेनपरमेशस्यपोसौवाधनसातिगः ९८ ॥

साधीशंरेणा।

वेदयितुंशिष्यगणमेवसमापयति अनेनेति गतिः स्वावस्थाः अस्यादृश्यमाह सारमि
ति अस्यशैवस्यप्रथमसोपानकल्पत्वात्सर्वसाधनानांसारत्वमितिबोध्यम् सर्वसा।
धनानांपरमेश्वरएवतात्पर्यसम[illegible]नयात्परमेशासेत्स्यक्रमम् ९८ ॥

९९

प्रभुर्देवानन्दमोक्षौ चयोत्वंसेयो नयति नेप्रथमदेवेषु वयति स एव इति सर्वेषां सर्वेश
कारैः सर्वदा सततम् अविच्छिन्नप्रवाहेण परार्थं तु स्वनोपनः स्वयमानन्दरूपेण नावामकामत्वा
दिना परार्थमेव तत्तत्स्वाध्ययनोपदेशकारी जयति परमेश्वमास्यदनया शरणमाश्रितम।
इति शासङ्किकप्रह्वतेयो नयति यस्येति सकलसम्पदामैहिकामुष्मिकसम्पदां पती

स एव परमात्मरूपेण जगति सर्वेषां सर्वदा परार्थं वहन्तो यतो जयति यस्स सर्वेभ्योऽधिकः ।
अन्यग्रहलवामसे सकलसम्पदां स्थलभरसौभविविधानेनैतदुपक्रमार्थं ईश्वरा
यः क्रियमाणितिवर्गेणैते सकलभद्रव्यापके यशोस्य स्वभगाकृतेर्विमलस्व
भौमानिनः यरेन्द्रविलोमहीमकरणसमन्तादूले विभाव्य उक्तेनेत्रमेषु

निभूमिः प्रथमस्य १९ किपनीश्रस्यामतिर्यञ्च सकलेमादिपर्वतमम ईयङ्कुरवट्टरोम
यन्तद्रव्यापके स्वभगाशोभनाशोभनमाहात्म्याय तथाहं करमावहिः शरीरसत्त्वेनानलः
शरीरेव सकरणेशोपकरणोकार्यकरणो भवद्रूपिणीति विभाव्याह योऽद्रिकेसगोत्रा।
ढे सन्नवसर्वशक्तीकरणाद्यस्यभिन्नतानन्ताकेनगजारोहणो शाकसप्रश्रमेकरोति ॥

प.से.
२ ह्री.
२९

२८

ऊर्ध्वोर्ध्वक्रमेणोन्नविद्धीयमाणमाह अहोइति सर्वस्मिंल्लोके सर्वस्मिन्नवाप्तिनवर्णोप्रती
तिः इत्यनन्तैश्चवक्रुस्मावर्णाप्रतीतिरिति स्फायत इति इत्यनेनव्याख्याति ८ अस्माद्विति
सर्वप्राणिशुभाशुभकर्मविवेचनचतुरशुद्धिरपि प्रायेणाल्पिकृतेव त्वसर्वोपि पश्य
तीतिस्वरचितामितिविशेषणम् अमचस्थानेहेतुमाह अत्ययेति अस्यत्रान्तनाः

अहोविचित्रैर्विचित्रैर्वनवतमहत्त्विभ्रममले समन्तात्सर्वेषामिन्दुरवपितनयामापिकम
ला भिन्नमेवरूपामहविरनयनेक्रोडलधे हरिस्माधीशान्ताशुरतउपविष्टेमरगाय
ते अस्माभोभवनावलीस्वविनोअत्ययमेस्योज्वला इङ्केवोलमनायदासः।
तितनुस्काङ्क्यानेवरिः तिर्योनेयथासामसर्वमितिमाहेशाचनानेक्रियाशमाह
नमनाविनुघलिवतामनकाङ्क्षतीनाननणात् ८ सेव्यास्वनातयोज्वलो अत्रणो।

हियानवाहकाः श्वेतच्छदाः स्वणानविक्रमता इतियत्राः यत्लेन सर्वव्यत्न्नोस्मितिमाहे
शाप्राप्तेमतानतणानवासुमाहूनमनानासामनकाङ्क्षतीनांजापनक्रीणाः सत्विनुघ प्रायेण
हिक्रीनाम्नमविनोदेनकालमतिवाहयन्तीति ८ ॥

२९

ग्रन्थस्य जयतीति सर्वोत्कर्षेण वर्तमानो जयतीति द्विवम् विकचः स्फुटः श्रियो विलासाः [illegible]
यौवनमाधाः तुष्यानां प्रसिद्धानाम् अनवद्यत्वात् परीतोपन्नः ज्ञातेनेति सरस्वत्या ।
पपदेश्मीपवर्वर्तितं वपदयस्यासौ राजपदेनाञ्चिताङ्कः शक्तिनामधेयानः महाराज इति
यावत् येन जातेन पुत्रेण नितरां सम्यगलङ्कृतः इहाम चण्ड वक्रणनामारोपितः तथा च ।

जयति जयतिवीरः कोऽप्यसौ स्वाप्यकीर्तिर्विकचकमलनेत्रो श्रीविलासैकधा
म कलितविमलशीलः सम्पदां स्वाश्रयभूमिः परममहितसज्जो नन्दधानोऽत्र
धानाम जातेन येन नितरां समलंकृतोऽसौ तातो महोपपदराजपदाञ्चिताङ्कः
पुत्रेण राजरवतेन जयन्तनाम्ना चन्द्रेण वारिधिरिवाम्बरितः सजीयात् ८४

रितः सोऽरमापितः अत्रोपमा राकाइवेति वारिधिरिवेति च [illegible] वारिधिरब्धिः य
थाऽरसहितो जयन्तपुत्रेणालंकृतो महितस्य यथा वा वरुणसहितो चन्द्रपुत्रेणाभिरले
कृतो महितस्तथा येन नासौ महाराजोलंकृतो महितस्य समग्रसहितो वितिसजीयात् ।
आयुः सम्पदापादिनोत्कर्षभाजनेन भूयादिति ८४ ॥

प॰मे॰
२ ही॰
२२

नस्येति श्रद्धितिश्राविषिलोड् सघमापरमाशोभा शुविङ्किञशवरहृपवेनकीर्त्तिः
श्रुतम् शमनस्यहम् ८५ बुद्धिरिति नरिस्यनारोपिनेसहृपेनसथभावसलवेविवचनश्।
यक्तारगाम् कस्मानीरोगावामौनिरामयः कल्पइतिकोशान ौराधंकलाउपया।

नस्यास्यसम्पइरुपेनसमेविरापरीर्वोशुरक्लसघमावसकीर्तिशुग श्रारो।
गपभागपनिवेयाभिमनार्थसिद्धिबुद्धिश्चथमेनिरलानिखिलोपकश्री ८५ बु।
द्धिसत्वविवेविनीतनवीरपंकस्याविरक्लीविनीवाणीमतयपराश्रुतिःसविम।
लाकीर्तिःशलाह्लादिनी हयोराधंकलामलाचकमलामक्तिर्मिहेरयार्चने।
लान्तिःयान्तिरध्यारतिश्रमननेयाहेस्यमन्त्रायनाम ८८ ॥

नाशक्तिःकम।
लायाश्रमलत्वेस्मपश्रेयः लान्तिरयरायिश्र सत्यामपिशक्तौनरनाविस्कराणाम् या
न्तिईश्वक्रियेयपतिः प्रीतिःसक्तना सज्ञायनामित्याशिषिलोडू ८८ ॥

रत्येष्वसेवागतेनिर्वर्णनीयमासीत्ताऽदेवेषु शौचरत्नेषोऽस्वपाञ्चमैवेवापतिविभाति यतोऽतेति
नेमरमाक्षात्कारेनैकेपरमाक्षात्कारेऽत्रत्मानन्दः अथवेहलोकापलग्राशर्मानलक्ष्मीसंस्कृता
नेरञ्जनकेशौचमेनदात्यरत्नमिहामत्रैवप्राज्ञमारेलिधायेनवर्तेतामकिंनरिम्याह।
परोत्तामराऽदेवलोकस्थिताः परोत्तामराऽदेवलोकस्थिताः अत्रसत्तामराज्ञासत्तणाऽति
यत्नलूनेगणानानहूत्नेयरत्नवंशौचानराम शौचसमाश्रयेणोवेहसचारिताचरणः
नपरत्रैदेवलोकानितिति यरोत्तामाहूत्नेयरत्नराम नथाशमत्तामराऽतियहूनेन।
यरोलग्रमत्तामराकलनहूनेयरत्नगेयराशुः श्रीकीर्तिरूविगानयहेऽः सकराग
म. विभ्रष्टहामत्राप्यमलमनसोयत्नमनसोवरीहूनाक्षौचेनदिहपरमाक्षात्कार
दपिशौचसमाश्रयेणोवाशुविहिताद्यलोयमितिहस्वनःपरिहरन्ति अथवाफलभोगे
नयरोत्तामरकलनहूनेयरत्नगेनकरणायत्नसमाचरणेनच अमत्तामरकलनहूनेयर
त्नगेयत्रशौचेमाशुः श्रीकीर्तिरूविगानयहूदेः सकरणेसातिशयकारणम अनेनाशु
गरिशुद्धिः सम्यापेतर्थः यत्रशौचेनिर्मलमनसोऽत्रमनसोयणिऽतानामिहामत्रापि
विभ्रष्टा ताहशीयेविभ्रषायायागच्छन्तमल्वेवगच्छन्तीतियतिरेकोवाच्यविभ्रष्टा

प.स्ते.
२ स्ती.
२८

28

यात्रस्यात्रर्थलभ्यः अथवेहात्रमेवेति प्रमत्तयोगतनिर्देशः न केवलं प्रमत्तमेवेयं वि।
भूतापि त्वसङ्क्षोभ्यमानापीयमन्तर्निगूढाभिर्वेष्टैर्विभूषति सन्तत्समपि योगवसर्वेस्त्व।
रत्नणीयमित्युक्ते भवतीति ८ एतत्क्रमात्प्रतिविशेषविषय उक्तेकोसाविति तत्राम।
निरूपणं गोवाचयगूढोक्त्याख्यवयति यतोत्तमिथ्यायेश्वाश्रतिक्रान्तिशमाणेन रतिनु

रतिस्त्वद्गतता कान्दर्पी हृद्गतापि नवापि याकरणतत्त्वगा स्पार्शी तमिस्रे वी
थीभिः स्थिता सुरतिभूतत्त्वात्मायायाश्च लीनच मैत्री जयत्यतिरोहिते
धीर्व्याविसर्गभ्रान्तानेनः २८ ॥

त्वेति साकापि तन्मेति निनरोजयतां सर्वोत्कर्षेण वर्तताम यानन्तरतिस्त्वद्गता
रत्नयोगानन्दात्मा सो स्वत्वे परमानन्दत्वजतरनुभवार्थंगतेति अथवा रतिः कामभार्या
तन्मात्वद्गतेति शमे कान्दर्पी हृद्गति तां निषेधति याकान्दर्पी हृद्गात्मिरतिर्यावत् तत्कः
करणतत्त्वगाकरणानि साधनानि तेषां तत्त्वे स्वरूपे तद्गच्छतीति सर्वकरणस्वरूपेत्येव

=
ॐ
२८

अथ च कारणानीन्द्रियाणि तेषां तत्तन्मध्यप्रभागो विषयभागस्तत्र गतेति ग्रामे स्मारी
तामिति स्पर्शो रूपाद्यो विषयास्तेषामियत्त्वमिदन्तु भूवलत्वमप्रमेति नो निषेध
ति स्मारी तामिदपि यानेवास्तीति नयायास्तेनन्नेवी पाशिरः स्थिता नविनःस्ते
ना येषे रेपाप्य स्थवन्तोऽरन्तानस्ते षां शिरः स्थिता वीनोपपत्तिरणामी सोगरहस्त
श्रिरस्थेति ग्रामे मन्वरविति भगावहिस्ममतिस्तो निषेधति नेति सापि पानास्तीम

पुनरु

र्धः नथा यामतिः रत्नोग्यारत्नैरग्याग्रेष्ठा भविता यथावारत्नानां मध्ये ग्रग्याग्रेष्ठा।
ग्रामे मेरवी स्थलीति मेरुस्थली हि रत्नभविता। नाम पि निषेधति नचेति ना।
था सिंहो धीग्या सिंहपाहोन रत्नामार्थं सिंहेन सिंहपाहेनो धीपरिवर्तिनी ग्राग्या
ग्रा समन्तात्स्या: प्रकाशो यस्याः अथ च सिंहपाहूलनागाधाः शे सिंश्रेष्ठार्थं वाच।
का इति नामानुशासनाच्छ्रेष्ठाग्या विसर्गोणादानशुणेपनमस्ता इस्सेरतिमसवगा।
नारतिपाहूस्तवगतारइति करणातलगाकरणपाहूतलगतानाण इति वीशशिरः
स्थितावीरइति रत्नाग्यारत्नपाहाद्यग्रभवाइति साम्रोसिंहोनरपदविसर्गोणाचविन्दुः।

प.से
९टी.
९९

इत्येवमितिशिवाद्वैतोक्तस्याग्रान्मलपर्यंतेपुनामष्वतिसमस्तिश्शोभाभिद्ये पावो
धेस्त्वितिपार्थन्तिकफलनिश्चयणमवाक्यार्थविनमलमार्जकमितिप्रवानाफल
निश्चयणमयोगस्यचित्तनिरोधाख्यस्योनमाङ्गम्यथानमङ्गम इत्थंशौचेयः कश्चिनरस्मा
स्यावन्येपरमात्मेचारयाति नस्यानश्चपरलोकगतिरमला शौचेपराधीनात्कृतो

इत्येवमत्रममलेपखोधेस्त्ववाक्यार्थविनमलमार्जकमत्रमाङ्गम यो।
गस्यशौचमिहयः परमारयातिनस्यामलागतिरमुत्रनचसत्ववलीति ९९ ।
इतिश्रीवीरशैवशेखरत्नशिवायांशौचस्थलनवमम् ९ ॥

मलसम्भावनामलाभावादेववनसवलङ्गतिनमिलिनवसववलीतिनिर्विभ्रमसौ
परलोकमार्गमतिक्रामतीमर्थः ९९ ॥ इतिश्रीवीरशैवशेखरशिवाविवरणेप
इसंकेताख्येनवमीप्रभा ९ ॥

प॰ से॰
१॰ टी॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथ विनयस्य सिद्धिहेतुत्वं सद्वृत्तं लक्षणोदाहरणसोपानेन यथाहवे
नश्रवणयोग्येनायनेन यथारभते अथेति पंक्तिः स्यास्याख्यासावासावेक इति पञ्चाङ्कः सते।
ज्ञातायसेतितारकारित्वादितत्पूर्वपञ्चपारम्पर्यक्रमागतपंक्तितेललितम् श्रवणाद्
नाशितसम्बोधनेश्रवणकौतुकितमेवप्रवेशादेतद्दितिसञ्चयति सर्वसिद्धितिभावि सर्वा
धिकारश्रवणेन सर्वेषां सिद्धिरस्य च पाहे न चतुर्वर्गाग्रहणम् तथा च सकामाकामभेदेन

अथ पंक्त्याद्विहिते हृद्यं शृणुध्वं श्रवणाद्दृताः यत्र प्रविशतो सर्वसिद्धिर्यो ज्ञात्वा दकारणम्
आबालवृद्धपर्यन्तं प्रेषणाधिकृता नराः साध्यो यान्ति शतं यत्र ह्यासेयं विनयाभिधा ।

द्विविधस्याप्यधिकारिणोऽभिमतसिद्धिमाह याज्ञात्वा दकार्णमिति तत्र सकामस्य धर्मा।
र्थकामाख्या त्रयी सिद्धिः अकामस्य तु धर्ममोक्षाख्या च वा केवलमोक्षाख्या सिद्धिरिति
रहस्यम् । सर्वसिद्धिरिति सूचितेः सर्वाधिकारमाह आबालमिति बालानभिव्याप्य वृद्धा।
न्तं ये प्रेषणाधिकृताः सन्तः सर्वेषां नरा साध्यो विनोदतिसरणियान्ति शोभनमा
र्गं गच्छन्ति सेयं हृद्यं विनयाभिधा विनयनाम्नी १ ॥

समूहिनि मे स्याद्यल्लक्षणमस्याह यथेति ज्ञानक्रियाशक्तिमान् इन्द्रियग्रामो हि निशब्दः स्तो।
मध्यात्मकः ततश्च ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिश्चेति फलितम् आद्यादित्रयात्मनी यथैतस्मिः स्पष्टा
नेन्द्रियवृत्तमाकर्मेन्द्रियवृत्त्या च यथा कार्यं कार्यमिति क्रियासामान्यवाचिना करणेन तेन कार्यं कि
याकार्यं च निर्वर्तमानमनोवृत्तीमयोगपद्यनामतत्हेतोर्गमयति यामीणां तेवाय यति मोक्षे वि।
लसितेवास्फुरयति तस्मात्सीमाप्रमाणानन्तत्वबला स दा सर्वप्रकारेण यथा विमलया धियोपा।
तिः सेवेरीति तदाचरितः प्रचारो मुनिवैरीभावसमाख्यया विनयशीलतां त्रादीरिता प्रमा

यथा कार्यं मनोवृत्तीर्गमयति ज्ञानक्रियाशक्तितत्त्वसायोपपत्तिर्यया विमलया धीमा
सदा सर्वेषां ओं विधेयं च वर्तनेरतिस्थायाः सर्वेषु सम्यक् सेवेरीति सदीरिता मुनिवैरीनी

वेव विनयशीलत्वं ॥ भावसमाख्यया १ इत्येव व्यतिरेकेण लक्षणस्फुरेऽपि भावात्म
कमेवास्य लक्षणमिति कश्चिद्वेकीति भावसमावेनापि लक्षणमाह ओं विधेयेनेति ओं विधे।
योगपद्यनामसदाचारणं ललनसरस्वमनानयावतेतेव्यवहारे हृदयेन यावतिः सेमासा विनयशीलत्व।
लोयेविनयः स्मर्यः किमनेन भोगामयरहत्त्वविशेषणमाह सर्वेषुति इत्यस्मरेण त्रिस्थानेविन
याक्षेनात्मनेन सर्वेषां तितिक्षाभरतिभावः तीभावस्तिमतत्व कार्त्स्न्येनाभिप्रायतरतिनिकर्त्ता
निमत्तविनीतनम्रत्वा समाऽनिसेकेतिनताद्युक्तमिः उपसर्गादिविवर्जयम परित्वकृपमाहका।

पं.सं.
५ टी.
२

सर्वेषेण स्वदमितिविद्यणोति शुहेइति शुहोऽस्याश्चर्यशर्वेसन्मुखीकरणोरीतिममलो।
योऽपिकोऽविनयाख्यो यतो विमाहिनयाश्रयणात्स्वपरविषयाहृतिर्भवत्यावर्तनी साधु।
फलदा हि स्मि विनयाश्रयणं स्वमपि साधुफलेन स्तु न क्रियते मम पीमतोऽस्तु किं यदाश्रित्येति
स्वपरविषयसाधुफलाश्रयेणा यतो हि परस्याह्लानन्यं तरभावे जननलक्ष्मिति अत्र दृष्टान्तो या
यो लब्धमासः कपवेति ४ फलितमाह नमामीति अस्माविनयस्य सर्वेन्द्रियाणां शान्तये

शुद्धे धीरात्त्वमाविश्य यानन्तरं पीतिममलो यतो विद्याहृतिः स्वपरविषया साधुफ
ला यदाश्रित्य माऽपैसा न्यपनमति सम्यक्सर्वगानालोकपर्वे न धीमान्यथ पतिर्विनयेनो।
स्वहितकृत ४ तस्मात्सर्वेन्द्रियग्रामकरी हि तिरस्यानुरूपसम्यक्कीर्त्यं च लन्नयकारे
साधने साधुनीनम् सम्यग्ज्ञाने विषयफलेनाक्लिष्टसाकाणि सिद्धिर्यो शान्ता लोक
नितुरूपेयोगेसा तनमलेयानितिरुद्धातएव ५ ॥ यतेसाधुमिभीतम् यावद्यदीन्द्रिय।
हृतिरनल्पऽद्धक्रियामन्वसराति तावत्कृतो विनयलाभ इति भावः तत्र साधने सम्यकीर्तिम्या
मन्त्वलोपेसौनयस्तकारम् यद्वैरिपश्यामा विनयलाभस्तेन च सम्यकीर्तिसम्‌रञ्जनयवल्ली
स्वाप्यतेइति यदार्थानास्यामसः सम्यकीतिविषयाणांऽद्धियाणि तेषां परत्वेवैतां सिद्धमम्।

ज्ञानेशानविज्ञानां सा कापि सिद्धिर्नास्ति येऽज्ञानं तस्मै वनद्दलनाय
नीति ५

तस्मादिति सत्क्रियेति विनयाभिधानाशिता न हीयते दिनादिनं वृद्धिभागिन्येवेत्य-
र्थः हानावनर्थमाह यथेति विनयहान्या हि लाघवेन पुनः पुनर्हास्यपात्रता
गम्यते ६ एतत्पालने गुणानाह सर्वेति स्वविषयपरमानशालिता परविष

तस्मान्न यावत्तितव्यं सुधीभिर्येन सत्क्रिया न हीयते यया हास्यपात्रता गम्यते
पुनः ६ सर्वथा लोकशोभेयं स्वपरोन्मानशालिता अन्योन्यमुच्यमाने
हि वानर्थो जातु संभवेत् ७ विनये स्वात्मना नित्यं हितं वृत्तिपरे यतः न
यावान्योन्यमानेन शोभा स्याद्यापदेहिणाम् ८

यस्वमानशालिता च सर्वथा लोकशोभेति विनयपालनफलम् एतदेव द्र-
ढयति अन्योन्यमिति ७ उक्तमेव विवृणोति विनय इति स्वात्मना स्वकर्तृ-
के परविषये आत्मन इति गृहीते नेविनयम् ८ ॥ ॥ ॥

प. सं.
१. टी.
३

अहोऽस्ति इहैहि लोके यस्यैव साधनं तस्यैव फलाभिरञ्जनं विनयस्य लक्षणादेकविषयादपि
शोभा स्वपरगोचरा नतः श्लाघ्या ऽस्यऽहो ऽस्माखर्येण निवेदने १ अथेदानीं यत्किञ्चिल्लोके विभू
तिरूपं गणपतेस्तदेषयं वेत्ति विनयारोपः सेयमित्यादिभिः सेयं विनयलक्षणा शोभास्य

3

अहो विनयमाहात्म्यं यदाचरणतोऽन्तरं । न हीयते सदा श्लाघ्या शोभा स्वपरगोचरा
१ सेयं शोभाऽपि परमं सारं गुणिभिरुच्यते यत्समाश्रयणान्मेरुसारो लक्ष्मीनिकस्य
वित् १ सेयं शोभास्य परमं गौरवं गुणिसम्मतम् यत्समाश्रयणात्पृथ्वी गुरुः श्लाघ्यः
कथं भवेत् ॥ ॥

विनेतृभिर्मुनिभिः परमं सार
मुच्यते सारत्वं सर्वथालङ्कृतं यत्समा
श्रयणाद्धि नयलक्षणस्यासारसमाश्रयणान्मेरुवत्सारं यस्यास्ति यथा मेरुर्नैकस्य विहैवे
विनानलक्ष्मीस्तथायमपीत्यर्थः १ गौरवं मानशालितामावर्वं चेव सेषदशादाह
पृथ्वीगुरुरिति अत्र पतना समवायिकारणं गुरुत्वमिति नैयायिकाः ॥ ॥

३

गाम्भीर्यं दुरवगाहत्वम् उल्लोलो नभिन्नाताशयः १२ शिखोरत्नमुकुटोपरिवर्ति
नीलकपत्रसम्पुटिकाग्रग्निज्वालायत्समाश्रयेण शिखिनः शिखावह्नोवक्षयस्य उ
द्धतत्वमात्ताकरित्वेन हृतो च दोषनिराकरणम्वितमेव १३ बुधाः पंडिताख्यस्य

सेयं शोभास्य परमं गाम्भीर्यं धीरसम्मतम् यत्समाश्रयणादब्धिगम्भीरोऽल्ल
रोविलैः १२ सेयं शोभा शिखान्तर्णा शिखिनो यत्समाश्रयात् भस्मीऊर्ध्वंति
कटिति दोषशोषणे च मुहुर्मुहुः १३ सेयं शोभा रविप्रभा यत्समाश्रय बुधाः गा ण्ण
ढान्धकारकुडिता जगतीप्रोद्धरन्त्यलम् १४ सेयं शोभा प्रभाज्ञस्य यत्समा
ण्ण श्रय बुधैः समन्तादमृतासिक्तायत्रिजीक्रियतेतराम् १५ ॥ ॥

गाढान्धकारं तमो मोहाख्यं तत्र कुडितां जगतीमिति तत्स्य लोकोपलक्षणम् १४ प्र
जेश्वरः अमृतासिक्ता सर्वबीजपीयूषासिक्ता १५ ॥ ॥ ॥

प.सं.
१०.टी.
४

प्रायत्तिकृन्नरःकालः आयत्तोहिभुविनैहिकव्यवहारवर्तनात्परत्राप्यानन्त्यम् १६ एव
निराकृत्य तस्मिन्स्थानेवानश्वरं गरीयसी भयादिरहितेन स्वयमुपागता निरायासा
मुपनतातिगरीयस्त्वमेवाचापिहेतुः ७ संततिपति तस्येति तस्यासंसारत्वारोप

प्रथयेवं शुभाकाचिद्विदायतिर्विमलानृणाम् यदाश्रयेणासुखिनोभवन्तीहप
रत्र च १६ सैयंचनिरशेषाणामक्ष्णेनागरीयसी यदाश्रयेणनिखिलागु
णाःस्वयमुपागताः ७ तस्यास्यानेकथात्वेपिसारंवेदंविनेतृभिः
वर्ण्यतेयद्विलग्नेयंशोभतेविनयावली १८ ॥ ॥

मारम्भशिखारोपपर्यन्तमुपलक्षणतयारोपाणामनेकथात्वेपिविनेतृभिरिदंभावि
सारंवर्ण्यते यत्रसारवस्तुनिविलग्नेयंविनयावलीसारत्वारोपादिनानेकवियास्त्र
त्रेमणिनिकराइवशोभते १८ ॥ १८ ॥

नेदेवमारस्तंत्रंवितनोति योसाविति तन्निघ्नतातदधीनतेतियन्नस्मारमितिशेषः
निघ्नताविशेषणंस्वयमतत्त्वणामाहतेति स्वयमान्तरप्रेम्णाऽतत्त्वणामविच्छिन्नयोगप्र
का। वाहेणनेत्यति विधेयमात्रकादाह्लामाहरत्यन्तियोसाविति अविन्त्यमहिमामनो
गोचरः परमामृतात्माप्रमानंदस्वरूपः परमेश्वरइत्यर्थः अतत्त्वणेनतदादरणफल

योसावविन्त्यमहिमापरमामृतात्मातन्निघ्नतास्वयमतत्त्वणमाहतायत् तस्मि
न्समस्तउदियात्स्वयमेवकापिलोकोत्तराजगतिपुष्कलताबुधानाम् १५ ॥

माह तस्मिन्समस्तइति समस्तेविभूतिस्फारेणमासमानेअहमस्मीतिप्रत्यभिज्ञाते
जगतिकापिलोकोत्तरापुष्कलताअहृताबुधानामुदियात् इतिपरमोयंविनयइत्यर्थः
स्वयंभवः तन्निघ्नतानामस्थूलसूक्ष्मपरभेदेनविधापितविहितनिषिद्धचोदनानुष्ठा
नयेनतदाज्ञापालनात्समस्तनाययालोकोत्तरेति १५

प्र॰ मे॰
१॰ टी॰
५

5

ञ्जरमूर्तेर्विहरणेति तथाहीति यदीक्षणेनेति सोऽकामयत बहु स्यां प्रजायेयेति श्रुतेः अहमस्मीति प
काकोऽनरमामहमिति श्रुतेः परमेश्वरात्परमस्तेजोभेदभेदनात् भेदितोऽपनरभेदनात् भेद
स्यैर्यमाह नियतीति नियतिशक्तिस्वातन्त्र्यकार्यकारणभावः येन हेतुत्वेनापि भासते।
नियतात्मनावृतनस्य नियतेः स्थापितायामत्यपि सर्वं सर्वत्र सर्वशक्तेः परमेश्वरस्य क
स्तैव यत्किञ्चिदेव क्रतस्मिदं स्यादेतत्तदुपपन्नमिति नियतिरेकत्र प्रवर्तनालक्षणा सा च न।

तथा हि परमार्थेन यः इह विश्वरूपो विभुर्यदीक्षणाभरोऽहमस्फुरणमात्रमेतज्जग
त् स एष परमेश्वरो नियतिशक्तिमाभासयन्करोति विधिचोदनाप्रथननिषेधरूपा ॥ ४ ॥

तस्माद्विज्ञापितमनदेकलुषादिच्छामयीति शक्तिशब्देन व्यपदेशः इत्थं नियतौ स्थितायां
वैचित्र्यभङ्गिमाह करोतीति प्रतिनियतेहितेन काचिदपि सङ्कोचरूपेणेति नत्सवि
धिनिषेधकल्पनापि काचिदिति नियमननन्तरं तत्स्वरूपेण कृतम् अयं भावः सङ्कोचा।
वभासनेच्छाया अयमेतावन्नियतिरहमस्मीति ततोऽपि सङ्कोचनात्मिका विधिनिषेधरूपे।
णेति स्वप्रकाशात्मत्वेऽनुसंधानस्वरूपया यो वैचित्र्यवेति परस्यात्मस्थूलरूपेण यत्स्वातन्त्र्यं स्थाति

भा॰

वृत्तिविधिनिषेधरूपेणापि स्फुरतीति तदयं विनयपरत्वेनापि ४

तत्रप्रथमंपरस्वरूपेयेच्छाशक्तिः परस्वरूपेणाभाति तदादरणंयोसाविच्छादिनोकाय
नापरापरस्वरूपेण्यात्मानशक्तिरूपानियतिस्तथाहीतिसूचितात्तन्निरूपणमेवंतदादरणं
विनयेनेनाह तत्सम्भूतिरिति असौतत्सम्भूतिरितिशेषः तस्यपरमस्यतस्यपरमाद्भा
दमयस्यपरमेश्वरस्यपरब्रह्मणःसम्भूतिः सम्यग्भवनमुल्लूननतांसाविति कोसावि
त्याह यथपथइति विभवनेविभवः व्यापकाकारेणाभासनेनतस्यस्फारः प्रथमस्पन्दः

तत्सम्भूतिरसौयथप्रविभवस्फारोमहापूरुषः क्लेशाद्यैरनिशंमनागपिनवा
स्पृष्टःस्वयम्भूर्विभुः सर्वज्ञःसकलार्थदोऽखिलजगत्कारीस्वतन्त्रो
मलःसर्वेशानइतिप्रभातिसततंतन्त्रिवासाश्रयः २८

पुरुषाकृति नेत्रित्रिनेत्रवक्त्र

भंजनादिनासेव्यावर्जितात्महापुरुषः अतएवानिशंजगद्योगतेमादौसकोऽपिमना
गपिक्लेशाद्यैरस्पृष्टः यतोसौस्वयंभूरनन्यकर्माधीनः विभुरनुग्राहकः सकलार्थाऽपेहि
कामुष्मिककामाः प्रभातेतिवैकुण्ठशिवभुवनादौतदधीनतासमाश्रयःइतिनियमादरणवि

प. सं.
१. टी.
९
6

अथावशिष्टं स्तोत्रं स्थूलप्रकारं विधिनिषेधरूपं विनयं समापयति तन्नाभेरिति अथ स्थूल
सृष्टिनिर्माणेच्छाया यायानस्य भगवतो महाप्रभोः सा विलासात्मका नाभेर्देशादिक्कल्पविनम्र
कर्णिकारूपमेवोत्थिता द्भूमिकमलाच्चराचरसर्वजगद्बीजकेसरे भवति तेन नाभिविला
त्मकात्परोत्कृष्टाभूतिर्विभूतिर्ब्रह्माभिधाना जन्मभूते यासौ पराभूतिर्विश्वकलनाशरणा

तन्नाभेरखिलात्मकादथ परा याभूतिरुज्जृम्भते सेच्छामात्रमवेत्य विश्वकलनां श
र्णाव तर्याख्यिता प्रोत्फुल्लच्चतुराननाय वचसे वेदान्वितत्पादशाश्वर्णा शाख्यितव
त्यसौ कलनया ध्यातो यदेषा गतिः ॥ २२

वचसा ख्यितामवेत्य यतः सेच्छामात्रम्
प्रोत्फुल्लच्चतुराननानैस्स्ववचनैर्भिर्वदनैस्स्वतरो वेदानादराद्धितं त्वत्पर्णाशाकृतकृत्याख्यि
तिकत्वस्मात् अयं भावः भगवद्विभूतिरूपतादिच्छामात्रमेव जगद्भुवनामसौमत्वा त
ख्यितये वचोभिर्मुखैस्स्वतरो वेदान्वितत्पयउक्रमकर्माचरणान्तस्यतिस्वर्णामत्वाकृतकृ
त्याभूदिति ततश्चेयमपि कलनया ध्यातेति यस्यापि परा गतिर्विनयो सावित्यर्थः ॥ २२

९

तत्रस्थूलप्रकारस्य विनयस्य प्रथमभागं निर्णीयापरभागनिर्णयाय पुनस्तथैव स्मरणश्लोकमा
तितन्मूर्त्तेः स्वतत्त्वमवतारयत्रवनाभावभाति ऊर्ध्वगमेति अमनावीश्वरमूर्तिर्महाप्रु
षः अमैवतन्ज्ञाभिजातो ब्रह्मावतारानन्स्वतोऽश्वरोऽपि वेदांश्चतुरर्थमाप्यकाल्पहास्य
भूमोर्ध्वगमतरानतिर्देवीयानजानाहि वेदनतरासौत्कर्मपरमः स्थूलमूर्तिर्मननात् स्तू
मितिकर्तव्यतानिश्चयं समाश्रितो निश्चिन्त्यामलमतीन्वेदार्थस्मरणकर्तृत्वप्यासी

इत्यधिगमतरानमावसौ वयदज्ञानात्मकलार्थशेवधीस्तान् मननम
यसमाश्रितो व्ययासीदमलमतीन्यदमूश्च निघ्नतामसः २२ ॥ २२

दिच्छामात्रेण समर्जनेन तस्याममूश्चस्य तिकर्तव्यतत इदितस्मृतिश्च वयत्रिघ्नतां न दास्या
येणाप्यवूहरणात्तदादरणास्य विनयइति भावः इत्यं वत्तान योगकर्मसिद्धयर्थं किंवि
त्सो वितन्योगात्तद्रूपेणाप्यवक्रियते सपवेषास्तसौ विमाविनयइति तत्परित्यागे तु व
रविनायितात्स्थापनन मेषाम्तु चितमिति विनयपवाधीधीक्रमणरीत्या तत्पदा
प्रापकइति बोध्यम् २२ ॥ ॥ ॥

प. सं.
९ टी.
१

पतेस्त्वविशदयति मात्विति परमविमलाः स्तोविनयिनस्त्रिलोकीगोमारस्तद्द
दितसत्कर्मावरणाद्धि त्रिलोकीरता आशामिथ्याबुद्धिः किमेतत्तस्यसत्फल

मन्तुव्याससप्रख्यापरमविमलायेत्रविदितास्त्रिलो
कीगोमावेरवितमिहतैर्यंकिमपिव विद्याया।
ग्गामन्तस्तदखिलमुपीयोदितमिदंनिवद्यास्या
ध्येयंसततमपिवरंस्वविनयिभिः २४ ॥ ॥

मध्यान्यथेति द्वैधोदितनाकल्यान्तरेष्वपिवाच्यमिवारीति तथास्यामादरंनिव
अन्तध्येयं ध्यानावसततमपिवर्षैवास्मनश्शरीरैः स
मावरणीयमिति ॥ २४ ॥

नयस्तनीयते ज्ञायते,

विनयशब्दनिरुक्तिमाह सपक्षइति विशिष्टो नयो विनयइति परमनय एव विनयशब्दे
नोच्यते नैनसो वितन्याशयइति नयः विशिष्टत्वे वास्य सर्वथा कृत्स्ना कल्पम् फलतोप्यस्य
वैशिष्ट्यमाह अमीइति हि निश्चये अमी विधायका ब्रह्माद्याः इह जगति विश्रुताः ख्या
तकीर्तयो येब्रह्मा हि सृष्टिकारी अयं विष्णुः पालकः अयं महारुद्रः संहारक इति यत्र स्वर्वैय
कृत्स्नतोपलेशमात्रेणविनयेहेतैः सम्यग्रहितेन तया तेभी वो मनागपि न च्चलने ऊनने।

सपक्षपरमो नयो विनयउच्यते धीयते रमी जगति विश्रुता इह हितेपि यत्कृत्स्नतः श्रि
ते तत्परमा दरात्त्र्यपि संश्रिताः स्युः स्वयं श्रिते हि कनकाचलेन वस्तु सिद्धया हृतः
॥ २५ ॥

षांतदधिकारि त्वमिति विनय फलमेव तेषां तत् ततश्चात्र विनयपर
मादराच्छ्रितैसैवितेनयपि विनयाम परमसिद्धयो ब्रह्माद्याः संश्रिताः स्युस्तत्सामीप्य
प्राप्ति विनयफलमिति भावः अत्रार्थान्तरन्यासो दृष्टान्तत्वेन श्रितइति कनकाचला
श्रयणमिव विनयलाभः ब्रह्मादि सामीप्यप्राप्तिः सिद्धिला
भः सिद्धयस्तेषां परमास्युः २५ ॥ ॥ ॥

प॰सं॰
९॰टी॰
८

ननस्य विनयस्येह क्वाभावचमात्तदुपदेशकानां परमादरस्तत्राह वन्द्योऽर्कस्येति क
विः सर्ववेत्ता भासकः सदाचारोपदेशकः सतिस्मृतिसिद्धाद्दिवावतीर्णाका
काशवाणी तदेवार्थतः पठति भैषज्यमिति यदेमन्त्रवदत्तद्भेषजमिति य

वन्द्योऽर्कस्स एव सर्वजगतां यो लोकविभासको यस्मि
न्नापि च वाग्विराजति नरो भूद्धावतीर्णाद्दिवः भैषज्यं तद
लोमन्त्रयदवदन्नाचे विनीतैः परैस्तत्स्मृतिस्थपरानिसर्ग
मधुरास्मात्तच्छ्रुतेर्वाकतः २९ ॥

तथच स्मृतिवचनात्पराणि सर्गमधुरात्तत्स्मृतिर्विनयपात्रमिति अथवा निसर्गमा
धुरात्तत्स्मृतिः परापरैव ब्रह्मण एव स्वरूपमिति हि यान्हृत्मात्म
नोदेहमिति स्मृतेः २९ ॥ २९ ॥ ॥

भ्नेरेतदुपरि हेहृद्दृश्यतीत्येषप्रभावमाह नदिति अनुनामनुनासमोन्योद्वितीयोनास्ति।
येनमनुनेशाङ्कुनिवरतत्वार्यत्वेद्धाद्धासर्वथार्थविनयःस्थितः नतस्यहेतोरस्मान्मनु
क्ताद्धहृद्विनैर्भनैतन्मममत्नेतदरिवचरितेहृद्येयार्थेयनाचनदेववर्षैयवर्हत्वं यतस्तत्

नयेनेशाङ्कुतिवरतनतःसर्वथास्थितोयेद्धाद्धाचरितमनुनानद्वितीयः
समोन्यः तस्मात्तस्मान्मुदितहृद्यैर्धार्यमेतन्ममस्तवरत्नावर्यंयतउदयतेत।
तस्माद्ःपराभिः २७ विनयःसोयमेवरमनोत्तोदृशयनेतनराम् सर्वेषा
मप्यचानीवसर्वोपिकृतशालिनाम् २८ ॥

वरणानस्यपरमैतैःश्वसारःप्रसन्नतापराभिर्भवेत २७ इत्यंकलकारणास्तिनावि।
नयेसमर्थ्यसर्वोपयोगेपिरत्नामत्रभवइत्याह विनयइति सर्वोपि
कृतिशालिनांरत्नाम् २८ ॥

प॰मे॰
९॰ही॰
२

तथाहीति स्तुतिः पश्यात्लयगतागतमभ्यासः तदितितर्हि राजभृत्यसमहचराश्चपितथैव।
कुर्वन्ति २९ तांश्चविलोक्यदेशाद्देशवासिनः तमथ्यात् विनयस्थैः तथाश्चालयन्ति त।
देवपालयन्तितेन सर्वेकार्यंकृतंभवेत् सर्वेषुविनयमार्गचारिष्ठकृतविहितनाजकरापि
तेदेशोद्भिन्नानितिभौमोपद्रवाद्रवन्ति ३० सर्वेकार्यंभवेदितिसाधयति सम्बद्धेशति जग।

तथाहितेमहात्मानोराज्ञानोविनयस्थिता उर्ध्वगतागतेचेतस्तमाःसहचरैःसह ३१
दृष्टातांश्चतथादेशपांस्तद्धीनानतमथ्यात् चालयन्तिशिरस्तेन सर्वेकार्यकृतंभ
वेत ३२ सम्बद्धेचजगत्कार्यंसम्बद्धेयंत्रिलोक्यपि तथांसम्यक्सिद्धताद्याचकर्ता।

छुद्देनाग्रभूमीष्वेतत्कृ मेनलसते सम्बद्धेपालितविनयेश्वयंत्रिलोकीभूर्भुवःस्वर्लक्षणा
विनयपालनाद्धिसर्वेस्वस्ववर्णाश्रमधर्मरतादेवोल्लर्षयन्तितेचतस्माद्दृष्टादिरागेननता।
लर्षयन्तीतित्रिलोकीलास्यम पतेस्त्वविशारदपवि तस्यामिति ३३ ॥

यतेरेवविशारदयति तथाहीति सार्द्धम् ॥ प्रसिद्धानमर्थे विद्वृणोति बहवोपीति अमि
तायमन्त्राभिप्रायम् केचिदिति अयमर्थः सेवायाः सफलायो विनय एव हेतुः अफला ।
योर्विनयाभाव इति सहकारिसमस्यसन्नयमिति कारणानुगुणकार्यमिमव्यभिचा
रमात्कृतविधेयेयति ॥ अयमत्र बहवोपीतिनामन्त्राममिमाभीष्टं च वसत्रसवामविद्याः

तथा हि यादृशी येन यत्नात्सेवनपिकोऽस्थितिः समम्यक्तम्यवितेरसंभूते केसौताहशो ।
फलम् ॥ बहवोपि हि सेवन्ते नानानमभिताशयम् केचिद्वफलिनस्तत्र वि ।
नयो हेतुरुच्यते ॥ बहवोपि गुरुज्ञाममन्त्रं विद्यामुपासते केचिदेवात्र वद्य
ावि नयस्तत्र कारणम् १४ तस्मात्तत्रातियान्तरोरहस्यानीतयो मलाः ।
नाः स्वेच्छकामिताकोलास्यशरणेनायाममतेमम १५ ॥

तत्र विद्याद्याविलग्नोचात्तैर्थ १५ एवान्तरवाक्यार्थं संगृह्णाति तस्मादिति रहस्याद्य ।
ति विनयाद्यान्यरहस्यसंस्कृतानीतयः कार्याणि स्वेच्छस्वयमभिलषितायाकामिताका ।
मेज्ञातस्याद्याकोलयाशरणाः तान्याश्रित अन्यारहस्यसंस्काराणामसंस्कृताः १६

प.सं.
१.शी.
७१

10

तथा चेति रहस्येषु रहस्योपदेशेषु महामतयः सारासारविवेकचतुराः ईप्सितम् सर्वेहेप्स
इत्येवं तथा प्रार्थितम् ६९ ईप्सितमाह तथर्ममिति प्रकाशितत्वमिति त्रिविधप्रियस्त्व ध्याने
धर्मस्यापि कार्यत्वाद्बलत्वमेव प्रभो प्रभवत्वशीलमोमहेश्वर एषोत्र यागेन कालेकालात
दीपवानाग्राह्मभवादहत्वयाचाद्यते सर्वे तथ्य वक्तविलक्षणात्वादयवर्गस्य पाद्यत्वमायावि त
यातीव हेयतां हि तत्त्वात्स्वयति सत्त्वविनामिमनेन विचार्यमाणो दोषत्वात्स्थितमेव शोचितम

तथा चात्र रहस्येषु महामतिभिरीप्सितम् करामलकवद्येषां हृद्यार्थो गतस्थित
म् तथर्म कामेवाप्रकाशितत्वे नार्थमपि वाशभोक्तत्वाचा चेन चतत्वविमुक्तिसत्त्व
वितम् इष्टोमेसाहाय्यं वितनुककरुणाव्येषविनयेपदास्तया सर्वे नितमिहभेव
नेहमतिभिः ७०

पथ्यमाह इष्टमिति सर्वमिति शोकचतुर्वर्गलक्षणम् मन्मनाभिविति सर्वथा नर्थो
वहकर्मकारणशोकैः प्रथमर्थः इमं च नारोग्यानकरावनापि परपीडा विना सम्भवति
योसौ विनयः स सर्वव्यापरपीडात्यागेन स्वपरपीडात्यागेन स्वपरविषयामोहेन सर्वेष्टा
कार्यकारीति विनयाश्रयेणात्सर्वशाप्यते शोकपरतत्त्वस्थलशीमति सर्वस्वरूपम् ७१

९

एतदेव व्यतिरेकमुखेनापि दर्शयति अनर्थमिति अतोऽनर्थत्वमित्याह वैमुख्यमिति ।
ईश्वरास्मरणमेव दोष इत्यनेन विनयाश्रयणे किं किं नाकार्यं क्रियत इति विनयाभावेनेश्वरस्य ।
३. तोऽविहितविधानान्निषिद्धपरिहाराच्च सस्यं यदा सज्ज्या सर्वं नितमिह भवेदिति यत इतो ।

अनर्थं सर्वथा वैरमविनीतत्वमिष्यते वैमुख्यमीश्वरादेतद्यतः
सर्वापदोऽयतः तथा चान्यत्र माहात्म्यं विनयस्य निदर्शितम् स
दाविनीतमाकाशमसज्ज्वलपदं सदा १९ ॥

एवं वैमुख्यात्सर्वापदोऽयतो यावत्ति १८ लौकिकदृष्टान्तेन विनयफलमाह तथा ।
चेति विनीतमिति सर्वावकाशदानेन नम्रतामहिम्नादिविनयलक्षणान्वितम् ।
असज्ज्वलपदं सर्वदैवैकरूपत्वान्न कदापि परिम्लानिं दुःखं भजत इति १९ ॥

प.सं
१.ही.
॥

इत्थं विनयं संस्थाप्य तस्य फलवैचित्र्येणाविविच्य तां दर्शयति सर्वकारणतारोपेण ये चे
ति महात्मानो विभूतिमन्तः अनेन विनयेन तादृशो देवतादित्वरूपम् ५९ स्वसैव विनयेन विन
यता तमेनैनतया हि कश्चिद्विद्याधरपदभागी कश्चित्तत्सुपदभागिति ५९ अथेदानीं।

ये च के चिन्महात्मानो देवगन्धर्वकिन्नराः विद्याधराश्च ते तेनैव तादृशो भूतेवपद
म ५९ स्वसैव चिमेन सैवं ते विनयं बहुविस्तरम् आश्रितमस्माः परवीर्ययेच्छुम
पमश्नते ५९ विशिष्टाखल्युयानीतिर्विनयः सोऽभिधीयते पर्यायमात्रेण भेदो
नये विनय एव वा ५२

नीतिमतो मुख्यीकृत्य सर्वान्प्राणिनः कत्वमस्य साधयति विशिष्टेति नीतिर्हि नाहितविवा
दः नन्वनयो नाम पार्थिवादिविषयो गण्यते विनयस्तु महाजनविषय इति कथमनयो
रैक्यमित्याशंक्याह पर्यायमात्रे इति एकार्थवाचिनः शब्दा नानात्वे पर्यायत्वम् ५२ ॥

॥

ग्रंथैवतात्पर्यवृत्तिमाह तस्मादिति भवनावलीचतुर्दशभुवनानि ग्रसीतीतिः विहि।
तस्थितिः कृतास्पदा ५२ प्राप्तिमेति ग्रंथभावः भुवनमकर्मभूमिजन्माक स्थिरा विहि।
नयेविनयमासाद्य समाराधितमहेश्वरो वामचतुर्भुवनस्थितिः कमलासनस्थो चतुर्दश।
भुवनगतो सकलकर्मानुगतपन विज्ञो रक्षति सम्यग्लेशमात्रेणास्खलितो करोतीति विन।

तस्माज्जीतिफलेसर्वविद्ध्येयंभवनावली तथाहिदर्पणेतेसम्यग्यथा सौविदित।
स्थितिः ५३ प्राप्तिमनीतिमिहसोपिमहोमलस्यः सम्यक्करोतिविविधो विधि।
त्रसह्यिम [illegible] लक्ष्मीकपोलमकरीविविधामनोज्ञाः पश्यत्यतन्द्रितमहोत्सवसो।
पितिस्रः ५४

योल्लासः इत्यमेवावामचतुर्भजनमिति तत्रापि समयविनयपालनात् तस्थितिरनपे।
तः सत्कुलतत्त्वः सोपि विस्मयैरुपहारावतन्द्रितं लक्ष्मीकपोलमकरीः पश्यतीति हृ।
तकृत्येनविनयफलमखिलमुक्तम् ५५ ॥

प.सं.
१.टी.
१२

न केवलमसौ निश्चिन्त एव विनयफलमपि तु जगदुल्लासाय काले काले जागरूकश्चेत्या
ह किमिति अस्य भगवतो विस्रो महिमा विनयभरः किं कथं वर्ण्यः किं स्वाहुः कथमन्तेर्थेऽस्य
म यो सौ जगदुल्लासार्थमविनतो धुनापि स्वचरणकमलरेणुभिर्भवमार्गं लेशमापवनतोरः संभ
षयति इत्यहो अद्भुतमिति इहोक्तिः यश्चपतनाहं स्विन्नमीदृक्साविन्नमितिविनयमा

किं वर्ण्यो महिमास्य साधुजनतानन्दप्रदानोद्यतो वेदो
क्ताखिलधर्मपालनमतिस्त्वत्पीडनोद्योगिनः संहर्ते द
नुजाधिपान्नतमतीनः साम्प्रतं चाप्यहो भविस्वैव च
णाङ्घ्रेरणभिर्लेसमप्यथयत्पाञ्चतम ४५ ॥

हात्म्यमेवरमहत्सनीति यतोसौ परमविनयो साधुजनतानन्दप्रदानोद्यतो वेदोक्ताखि
लधर्मपालनमतिश्च हनमतीस्त्वत्पीडनोद्योगिनस्तेषां साधूनां वेदोक्ताखिलधर्माणां च
पीडने वस्क्रेरनेश्च तनोद्योगान्दनुजाधिपान्संहर्त्तुमवतरतीति ४५ ॥

१२

ईशान इति नो विज्ञो नियतिं स्वस्थानुगुणां प्रकृतिपालनालक्षणां सम्यक्स्थापनात् ।
कृतेश्चास्याप्ययिता भीषास्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः भीषास्मादग्निश्चेन्द्रश्च मृत्युर्धावति प ।
ञ्चम इति श्रुतेः ब्रह्मादितो वरुणकसोऽन्तर्देव इदं तन्न शुसेयमीश्यानासक्तो भवद्यतोऽनन्त ।

ईशानः सच सर्वदेवमहितो गौरीपतिः शङ्करो भक्तेशः सचराचरस्य जगतः ।
कर्ता च संहारकः विज्ञो नो नियतिं नयनकुशलः सोऽस्माप्रवडाजितोऽन्नटो ।
इदं तन्न निरन्तरं ह्यवासक्तो भवन्संयमी ५९ ॥

ह्यवासक्तः स्वानन्दास्वादरसक्रममतिरिति यद्वा यत्फलमेवेति नियमनकुशल इति हवि
नम् नचाप्यस्य किञ्चनाप्यपेक्षमिति तपस्वीति सर्वदेवमहित इत्यादि ।
विशेषणाभिप्रायः ५९ ॥

प·सं·
१·टी·
१३

इत्यंकारणत्रयोऽस्ति न परीतीति निरूप्याधुनातदस्यरवर्तिविषयिकाविषयताद्विरूपयति न प।
रोति देवहूत्याधिपः शाकः विविधाः प्रजा येन तेमादिरूपालरूपमा येनच सर्वेश्वराय यो।
गुणादिलक्षणः स्थिमत्वरूपो युष्मिकारिणः गुरुमयपरेस्थां देहस्यति प्रायेणादिहिथीम।
न्तो दीर्घिस्रज्ञाभवन्तीति तद्यवच्छेदार्थं सचलभमिति विशेषणम् गुरोयायहृत्ताक्कुमे

न परतन्त्रः शालः कृतीसाधवस्ते देवहूत्याधिपो विभज्य विविधाः श्रि
तीरधिकृतोऽस्मि राविनिस्निनम् गुरोर्गुरूनरेष्विया महचन्द्रवेश्वरोयाय
नेविवेकनिरतोस्मलेप्रशामपन्थितोरानवान् ४२ ॥

नत्स्कंधे समारोपणमिति तन्नकार्ये ख्यातकीर्ति प्रशामपन्थितशतिसततावहि।
नत्वेऽस्थितो नतासीनश्तिनीतिचार्वर्यम् गुरुयवरुरोयायेतिकर्मसाकल्यैकल्पम
स्यमस्मित्रकिञ्चित्करमर्थ्यफलभाक्कमेवासेतमभिप्रायः ४२ ॥
॥ ॥ ४२ ॥ ४२ ॥ ॥

अथवानन्तरवाक्यार्थं सूचयति इत्थमिति अनेन सर्वकर्मवैचित्र्यं विनयसूचनीति फल।
मेवेति सूचितम् शुभेति शुभाशुभोपलक्षणम् ननु ब्रह्मादिकीटान्तमिति स्व।
रूपम् ॥८॥ इत्येवं न सह महिमेति विस्तारयति आसीदिति नन्वेति कर्माधिकारम।

इत्थं यस्य यथा विधेयो लिपिर्भवानीतः फलेन विड्मस्या सत्यमनयेदिति स्वतन्त्र
तयाहं कथमुपायेन नास्तीति फलेनैव नियतिरिति ब्रह्मादिकीटान्तो सर्वेनी
निवेशो विचार्य मतिमोक्षस्मात्सदातो यदेन ॥८॥ आसीत्कोपि जन्तोर्येन नासे
लीयतुहि विवेकत्वात् सम्प्राप्य कीटयोनि वा पश्चात् लनतो स्मावेयतितम् ॥९॥

इतोचमणाल

नयोपलक्षणम् सीयतुहि विवेकत्वादहनीति इत्थं विनयेन च पश्चात्लवीर्यावधः स्वे।
स्वरूपमिति सीदमनविकर्मफलोपभोगकालत्वेनापि अथवा सर्वस्यास्य योनौ मात्र
येषु तिर्यङ्गमात्मारूपमिति स्वभावकथनमेव ॥९॥ पि॰

प.सं.
१.टी.
१४

विनयमानाः सर्वथा बुद्धिभ्रंशा इति बुद्धिभ्रंशमतिमाह विनयवत्तापि यहो इति विकल्पे ह्री।
नतानेन कुकर्मप्रसक्तेन पशुगतिः बुद्धुतेन नाशमाह लाघमाना इति ५१ बुद्धिविकल्पेतिनि।
गरव्याख्यातम् ५१ बुद्धिविकल्पे सात्विकबुद्धेरभावः तत्त्ववासनसतामसबुद्ध्यतिरेकतल्वा।
तामसबुद्ध्यतिरेकेणाहोरात्रे कर्माकरणे हृत्विलसिन्नेतामसप्रकाशेणाचरणात्।

अहो सबुद्धिवैकल्यान्मनुजाः पशुतां गताः लाघमानाः श्रेयान्तिनां संसेवन्तेनव
नवः ५० बुद्धिवैकल्यमाहात्म्यादहो मलिनकर्मतः केचिद्दिव्यत्वनाशे क्व स्थावर
त्वमुपागताः ५१ केचिद्विमोहितधियः क्रूरकर्मस्वभावतः सम्भूता भीमनव
कोटरगह्वरचरकाः ५२ ॥

त्वमर्त्येपशुस्थाव रयोनिप्राप्तिलक्षणामित्यवशिष्टे।
आनष्टकर्मफलमाह केचिदिति तथाप्येषाममेवानमङ्गाङ्गिभाव इति विमोहितधियः।
इति नामसार्द्धं त्वमवगम्य रक्तकर्षमाह क्रूरेति क्रूरकर्मपरापोऽपि तथापि कर्म
नाशात्मेन नरकेषु पिपीलिकादिकभावोऽवगन्तव्य इति सूक्ष्मम् ५२

जे०

सर्वोपरान्तुसन्धानेन प्रकृतं समर्थयति बुद्धिमिति बुद्धिमिति सात्विकविवेकोपलक्षणां
तां समस्तप्रसूतमोलेशतां तत्सन्नेन सर्वमाश्रित्य इमं वक्ष्यमाणमर्थं वक्ष्यलक्षणं विचारयेद्विचार
णावर्तयेत् प्रत्याख्यासायसडक्रमिति सद्भिर्विहितवेद्यैः परिणैः तत्क्रम् तमेवाह येति
प्रभौ प्रभवनशीले महेशे यदैश्वर्यलेशदानानुग्रहेणान्येपी शासतिप्रसिद्धाः सोयमेष

बुद्धिं समाश्रित्य ततो मनीषी विचारयेदर्थमिमं सडक्रम् यास्मात्मसत्तालिवि
मर्शशक्तिः प्रभौ महेशात्वलसैव नीतिः ५३ ॥ ५२ ॥

येषु सर्वेषु महेशात्तत्र यास्वात्मसत्तालक्षणा विमर्शशक्तिः सर्वाणि हन्तासैव तत्त्वनीतिस्तत्स्व
भावेन सर्वापि सूक्ष्मप्रायेनेत्त्वणमपि कुटिलयितुमशक्यत्वात् इति सैवेमवधारणम्
तथा च सहाक्रम् चितिः प्रत्यवमर्शात्मा परावाक्स्वरसोदिता स्वातन्त्र्य
मेतन्मुख्यं तदैश्वर्यं परमात्मन इति ५३ ॥ ५३ ॥ ॥

प.सं.
१.टी.
१५

एवं महेशप्रभौ नीतिशक्तिं समर्थयितुमेव तदिच्छाविलसितेष्वपि प्रभुपशुप्रमातृवर्गे
ष्वैक्याविर्भावेन दर्शयितुं पीठिकामारचयति इत्थमिति यथा हि लोहवल्लूनामग्रेन सूत्रा
महत्त्वेव कटाह इति सुवीटद्दर्शनेनोपलक्षणेन सर्वे लोहमयं तायते तथा महेशे नीति।
शक्तिप्रदर्शनेन सर्वं जनं हि भूतौ शक्तिरूपा नीतिःस्थितेति तेयम् तच्छ्रवणायोपरम।

इत्थं सुवीकटाहाम्नायमार्गेणाप्रतिहतैः नीतिशक्तिप्रयन्तैर्याननन्तशक्ति।
स्वरूपिणी ४४ स्वयं सा तन्त्रशक्तिं तां स्वीकृत्य परमेश्वरः प्रेशांशिकांताम
न्वयं तां स्थापितवानभूत् ११ ॥

पशुप्रमातृवर्गास्थिति रिति एतदेव विवृणयति
स्वयमिति तामिति नीतिं स्वतन्त्रशक्तिलक्षणां स्वीकृत्य समुपादाय यानत्र स्वस्तेष्वप्र
भुपशुप्रमातृवर्गेष्व शाशिकानः स्वाविनतारतम्यतः स्थापितवानभूत् प्रभुरि
ति तदावरणेन स्वात्मविश्रान्तोऽभूत् ११ ॥ ॥

१५